

SINTEZE LYCEUM

CORNELIA COMOROVSKI

LITERATURA UMANISMULUI ȘI RENAȘTERII

ILUSTRATĂ CU TEXTE

EDITURA ALBATROS

CUPRINS

LITERATURA UMANISMULUI ȘI RENAȘTERII ÎN ȚĂRILE DE JOS

„La drept vorbind ei sînt, alături de italieni, primii care au atins în Europa prosperitatea, bogăția, securitatea, libertatea, confortul și toate binefacerile pe care le atribuim epocii moderne“[1] — scria Taine despre pictorii flamanzi.

În Țările de Jos, prin care treceau importante drumuri comerciale din Europa centrală și din Mediterana spre Marea Nordului, se dezvoltase negoțul și industria textilă, iar lupta pentru independența națională împotriva dominației spaniole oțelise oamenii. Aceste țări au jucat un rol de intermediar, afirmă Huizinga[2]: în domeniul economic pînă la 1500, iar apoi și pe tărîmul ideilor. Huizinga compară cu Veneția Anversul, unde a locuit un timp Dürer și a conceput Morus **Utopia.**

În 1517 a fost întemeiată universitatea de la Louvain, acel Collegium Trilingv, în care se învăța latina, greaca și ebraica și unde s-a făcut simțită înrîurirea lui Erasmus. Din Utrecht era originar unul dintre ocrotitorii lui Erasmus, Adrian al VI-lea, papă între 1522—1523. Justus Lipsius (1547—1606), filolog și gînditor, a fost unul dintre marii umaniști ai Europei.

Umaniștii din Țările de Jos nu s-au apropiat, ca cei din Italia, de tradițiile naționale și de spiritul popular; departe de limba vorbită, ei scriau latinește.

1 Taine, *Pictura Renașterii în Italia și alte scrieri despre artă*, op. cit., pag. 116.
2 Johan Huizinga, *Du rôle d'intermédiaire joué par les Pays-Bas entre l'Europe occidentale et l'Europe centrale*, Publications de la Conciliation Internationale, Paris, 1933.

ERASMUS DIN ROTTERDAM

(1466? 1469? — 1536)

Cel mai strălucit umanist al Renașterii vine pe lume la Rotterdam. Copil nelegitim, apoi orfan din fragedă tinerețe, el intră într-o mănăstire augustină (Olanda) determinat de tutore și lipsit de vocație monahală. Studiile clasice începute aici sînt continuate după 1495 la Paris, unde trăiește în condiții mizere în casa săracilor *(domus pauperum)* de pe lîngă Colegiul Montaigu. Curînd se va întreține singur, dînd lecții de latină și de retorică tinerilor veniți la învățătură în Franța din Țările de Jos, din Germania ori din Anglia. Invitat în Anglia (1499—1500), se împrietenește cu umaniști de seamă (John Colet, Linacre, W. Grocyn, Thomas Morus) și începe să învețe limba greacă. În activitatea lui de difuzare a culturii antice se vor înscrie mai tîrziu și traduceri din limba greacă în latină: din Euripide, Plutarh, Lucian. Tot în Anglia înfiripă, din necesități didactice — ca profesor avea nevoie, pentru elevii săi, de texte satisfăcătoare prin limbă și conținut — o culegere de maxime însoțite de comentarii: **Adagiile**, care îl fac celebru de la prima lor ediție — Paris, 1500. Călătorește mult și pînă într-un tîrziu cu greu se poate vorbi despre un domiciliu stabil.

În afară de Olanda, locuiește în cîteva importante centre ale culturii renascentiste: Paris, Louvain (Belgia), Freiburg (Germania, 1529—1535). De trei ori vizitează Anglia (1499—1500; 1505—1506; 1509—1514); în cursul

călătoriei prin Italia (1506—1509; în 1506 își ia la Torino doctoratul în teologie) se oprește timp de zece luni la Veneția, pentru a lucra în tipografia lui Aldo Manuzio la tipărirea unei ediții a **Adagiilor** (1508). La viața de mănăstire nu mai revine, deși abia în 1517 izbutește să obțină, printr-o dispensă papală, scutirea de posturi și veșminte ecleziastice.

Înaintînd în vîrstă, se stabilește în Elveția, la Basel (1514—1516; 1521—1529; 1535—1536) care devine astfel un centru al Europei erudite (aici se afla, întemeiată cu o sută de ani în urmă, o universitate, precum și tiparnița lui J. Frobenius).

Scriitor (cunoscut azi mai ales prin **Elogiul nebuniei,** publicat în 1511) și erudit, Erasmus este cu pasiune preocupat în mai multe domenii: morală, pedagogie, teologie, filologie; face traduceri, îngrijiri de ediții. Prima lui scriere, un pamflet antimonahal, data din timpul șederii în mănăstirea din Olanda: **Cartea împotriva barbarilor (Antibarbarorum liber);** „barbarii“ erau călugării leneși, cu mintea întunecată, prea bine cunoscuți de el, pentru că în mijlocul lor trăise. Erasmus a scris și poezii în limba latină, cea mai mare parte compuse în timpul călătoriilor, mai ales în 1505.

Instinctul lui de moralist și pedagog îi dirijează parcă întreaga activitate spre folosul celor ce au a învăța și trebuie să se formeze. Întocmește pentru ei „manuale“ (astfel se nasc **Adagiile** și **Colocviile**), dezbate chestiuni fonetice, lexicale ori stilistice (**Dialog despre pronunțarea corectă a limbii latine și grecești, De recta Latini Graecique sermonis pronuntiatione dialogus** și **Ciceronianus** — publicate în 1528; **Despre bogăția cuvintelor și a lucrurilor, De copia verborum ac rerum** — publicată în 1512; **Despre compunerea scrisorilor, De conscribendis epistolis,** concepută în anii grei de viață pariziană).

Alte lucrări examinează probleme de metodă, de pildă **Despre metoda de studiu** (**De ratione studii** — scrisă înaintea primei călătorii în Anglia). Nu numai instruirea, ci și educarea copiilor îl interesează (**Despre bunele deprinderi ale copiilor, De civilitate morum puerilium** — bine cunoscută la noi în versificarea lui Anton Pann, **Hristoitia).**

Instruirea și educarea copilului sînt doar o părticică din formarea, care nu încetează decît cu moartea, a oricărui om; în spirit renascentist, Erasmus crede în perfectibilitatea morală a naturii umane. În **Manualul ostașului creștin (Enchiridion militis christiani)** și **Despre educarea principelui creștin** (**De institutione principis christiani,** publicată în 1516) învățătura creștină este pentru el, mai curînd decît o religie, o morală din care desprinde norme de viață interioară și de slujire a celor din jur. Dintre părinții bisericii (a căror editare îl va preocupa în ultimii 20 de ani ai vieții) îi admiră îndeosebi pe Origen și Ieronim, eruditi și prețuitori ai culturii clasice, în care vedea acea continuitate, îndrăgită de Renaștere, a idealurilor clasice în creștinism.

Umanistul este un cercetător de manuscrise, un iubitor de texte restaurate cu respectul surselor. În 1504 găsește în biblioteca din Louvain adnotațiile lui Lorenzo Valla la Noul Testament pe care le tipărește în 1505 la Paris. Aplicînd în continuare scrierilor sacre critica filologică, el lucrează mai departe asupra textului grecesc al Bibliei, revizuiește erorile de traducere din **Vulgata** și publică în **1516** la Basel o Biblie bilingvă, care cuprinde textul în limba greacă, traducerea latină și adnotări **(Novum Instrumentum).** În prefață apărea și deziderатul unei Biblii traduse în toate limbile. Prin discutarea textului biblic, cît și prin satirizarea, în opera sa, a ierarhiei clericale și a monahismului, Erasmus pregătea spiritele pentru a gîndi la necesitatea reformării bisericii; ușura drumul Reformei. De aceea era firesc ca, după ce, în 1517, își afișase tezele la Wittenberg, Luther să-și fi îndreptat privirile către Erasmus: preocupările teologice, identitatea unora dintre opinii și reputația marelui umanist îl îndrituiau să spere și să dorească un sprijin din parte-i. În 1519 i se adresează direct și la început Erasmus pare a-l susține.

Erasmus era atunci în culmea gloriei. Contemporanii îl numeau: bărbat fără de seamăn, lumină a lumii, prinț al științelor, părinte al studiilor, Pythia occidentului... *(vir incomparabilis, lumen mundi...)* Monarhi, ca Henric al VIII-lea al Angliei și Francisc I, regele Franței, vor să-i cîștige favoarea. Cinci universități îi propun o catedră și în cores-

2

pondența lui sînt scrisori de la trei papi; unul dintre ei se oferă a-l numi cardinal. Erasmus refuză invitații și onoruri, pentru a-și păstra libertatea. Pacifismul și moderația lui cuprind în ele oscilație și nevoie de compromis. Relativismul îl face să nu se afirme categoric. Catolici și protestanți pot aștepta în egală măsură ca el să le întărească rîndurile. Erasmus menține o rezervă cît poate de îndelungată. Rezerva lui este o modalitate de apărare a independenței; orice angajare i-ar tulbura liniștea, indispensabilă lucrului, orice legătură de moment ar putea închide, ascunse acum, deci imprevizibile, niște constrîngeri viitoare; iar el vrea să-și poată exprima nestingherit părerile proprii. Rezerva lui este însă și o formă de negare a celor două poziții; catolicismul și rigorismul luteran se arătaseră la fel de fanatice, iar liberalul și tolerantul Erasmus ura fanatismul; de aceea, evita orice luare de atitudine tranșantă.

Apoi Erasmus suferea de frică; de frica molipsirii îl întoarce, timp de două săptămîni, de la poarta lui, sub diferite pretexte, pe Ulrich von Hutten, fugar urmărit și bolnav. În acea vreme de torturi și arderi pe rug, teama era un obstacol în plus în exprimarea categorică a unor păreri. Într-o scrisoare din 5. VII. 1521 Erasmus spunea: „Nu au toți puterea martiriului. Mă tem că, dacă s-ar isca vreun tumult, l-aș imita pe Petre. Mă supun papilor și principilor care dau decrete bune, căci drept este să o fac; îi rabd pe cei care fac legi proaste, pentru a fi adăpostit de primejdii".

La insistențele papei se simte obligat să-și exprime totuși opinia de multă vreme așteptată. Alege o problemă în care îl putea combate pe Luther cu conștiința împăcată; opune predestinării credința în libertatea omenească: în lucrarea, apărută la Basel în 1524, **Despre liberul arbitru (De libero arbitrio)**, la care Luther avea să răspundă, începînd astfel o controversă publică, prin **Despre servitutea voinței (De servo arbitrio)**.

Iluzia înțelegerii și moderației posibile, cu care Erasmus trăise mult timp, se spulbera. Protestanții îl acuzau de trădare și Luther îl acoperea de blasfemii, catolicii îl priveau ca pe un eretic. În 1525, **Jeluirea păcii**, în traducerea franceză a lui Louis de Berquin, unul dintre corespondenții lui Erasmus, este cenzurată de Sorbona; Louis de Berquin va fi condamnat de Sorbona și ars pe rug ca eretic în 1529. Lumea din jurul lui Erasmus pare din ce în ce mai intolerantă: vechii prieteni ai tinereții, John Fisher și Thomas Morus sînt decapitați în 1535 pentru că nu recunosc în Henric al VIII-lea capul bisericii engleze. După moartea lui Erasmus opere ale lui aveau să fie puse, izolat, la index, pînă ce, în 1558, congregația indexului va condamna întreaga lui activitate.

Ereticul era un precursor: al veacului luminilor; printr-o serie de idei schițate și mai cu seamă prin cultul raționalismului; Luther îl condamnase cu strășnicie pe Erasmus, „al cărui raționalism ridică pe om deasupra lui Christos și a diavolului". Nici un umanist nu a avut asupra Europei culte o înrîurire asemănătoare cu cea a lui Erasmus; prin coincidența cu avîntul tiparului, datorită încrederii lui în posibilitatea influenței binefăcătoare a culturii și prin aceasta, a legăturii, pe care permanent a făcut-o, între erudiție și problemele vieții contemporane.

Destinat, așa cum spune titlul, să călăuzească un ostaș pe calea pietății creștine, MANUALUL OSTAȘULUI CREȘTIN a fost scris în 1502. „Nu am scris **Enchiridion** pentru a-mi desfășura spiritul sau elocvența, ci numai pentru a tămădui de greșeală pe cei pentru care, îndeobște, religia e alcătuită din observarea ceremoniilor..." declara Erasmus într-o scrisoare din 1504 către John Colet, precizînd astfel scopul lucrării: de a arăta contradicția între formalismul ritualurilor și credința autentică. Credința presupune adîncirea Sfintelor Scripturi și cunoașterea propriului suflet. Studiul scrierilor antice și ale părinților bisericii vine întru ajutorul credinciosului, care își dovedește pietatea în fapte. Tonul lui Erasmus este apropiat de cel al unei etici laice. În textul de mai jos se vede respectul pentru relațiile concrete între oameni, propovăduirea empatiei absolute și a unui altruism activ, pătruns de simțul răspunderii („să nu fie de folos ticăloșilor"). Prețuită în Renaștere, lucrarea a cunoscut pînă la 1550 șase ediții (în limba latină) pe continent și opt traduceri în limba engleză.

MANUALUL OSTAȘULUI CREȘTIN[1]

Capitolul XV

Păreri vrednice de un creștin.

(Fragment)

Creștinul nu s-a născut pentru el.

Să ai mereu prezente în minte următoarele recomandări ale adevăratului creștin: nici un creștin să nu socotească că s-a născut numai pentru sine și să nu dorească să trăiască numai pentru sine, ci orice are sau oricine ar fi, acestea să nu le puie pe seama lui, ci să le considere ca primite de la atotcreatorul Dumnezeu și să socotească că toate bunurile sale sînt bunuri ale tuturor. Dragostea creștinească nu cunoaște pasiunea.

Să iubească pe prieten și pe dușman, I, Ioan, 4,10.

Să iubească pe cei credincioși în numele lui Hristos, pe cei fără de credință din pricina lui Hristos, care, el cel dintîi ne-a îndrăgit în așa măsură pe noi, pînă atunci dușmani ai lui, încît să se sacrifice pe sine pentru răscumpărarea noastră. Să-i iubească pe prieteni, fiindcă sînt buni, dar să-i iubească deopotrivă pe dușmani, pentru a-i face buni.

Să deteste viciile, nu omul.

§ 2. Să nu dușmănească nici un om așa cum un doctor credincios nu își dușmănește bolnavul. Viciilor însă să le fie vrăjmaș. Și cu cît răul este mai adînc, cu atît mai mult o dragoste curată va cheltui o mai mare grijă. Există vinovatul de adulter, există profanatorul, există necredinciosul. Să deteste viciul, nu pe om. Să

---

1 Din: Des. Erasmi Roterodami, *Enchiridion militis christiani*, Halae, 1742. În românește de *Marta Guțu*.

disprețuiască profanarea, nu pe om. Să ucidă necredința, nu pe om. Să-și dea strădania să piară necredinciosul pe care el însuși l-a produs, dar să fie salvat omul pe care l-a creat Dumnezeu. Să dorească din tot sufletul binele tuturor, să se roage pentru binele lor, să le facă bine. Să nu lovească pe cei cumsecade și nici să nu fie de folos ticăloșilor. Să se bucure de mulțumirea tuturor ca de propria mulțumire. Să sufere de nenorocirile tuturor ca de ale sale, dar să nu sufere de propria nenorocire.

Rom. 12,15.

De altminteri, aceasta este chiar porunca apostolului: *să plîngi cu cei ce plîng, să te bucuri cu cei ce se bucură.* Și să suporte mai greu un rău străin decît propriul rău. Să fie mai mulțumit de binele aproapelui său decît de propriul bine.

Erasmus scrisese titlul ELOGIUL NEBUNIEI SAU CUVÎNTARE SPRE LAUDA PROSTIEI (Μορίας ἐγκώμιον **sive declamatio in laudem stultitiae)** în grecește, adăugînd apoi explicația în limba latină, din dorința de a face un joc de cuvinte: închinată lui Thomas Morus, opera se numea și **Morias Enkomion**; latinizată chiar în timpul Renașterii, această parte a titlului devenise **Encomium moriae**. Erasmus concepe **Elogiul nebuniei** în timp ce călărește peste Alpi, plecînd din Italia spre Anglia, îl scrie în primăvara lui 1509 în casa lui Thomas Morus al cărui oaspete este și publică prima ediție la Paris în 1511; ediția din 1515 (Basel) tipărește textul împodobit cu desenele lui Holbein.

Îmbrăcată în togă și cu bonetă de bufon pe cap, Prostia ține un discurs academic despre sine însăși; își face elogiul arătînd că ei i se datorește mersul înainte al lumii. Astfel explică ea perpetuarea speței omenești: femeia care a născut în chinuri și a crescut cu greutate un copil va mai naște și alții din prostie; tot din prostie își iubește părintele fiul slut, ori se istovesc scriitorii și artiștii. Dar și războiul, curtenii slugarnici și episcopii hrăpăreți sînt produse ale prostiei. Deci, pe de o parte elanurile creatoare, aparent iraționale, deoarece contrazic atît logica, ce arată cu stric-

teţe perisabilitatea tuturor, cît şi instinctul de conservare, care le dictează oamenilor să se cruţe, iar pe de altă parte situaţiile inechitabile, generate de o ordine socială strîmbă, sînt, toate, rezultate ale prostiei.

ELOGIUL NEBUNIEI[1]

(Fragmente)

<Ceva despre stoici şi cele două feluri de smінteală>. Există, aşadar, două feluri de nebunii: una pe care o trimit din fundul infernului Furiile cele răzbunătoare, cînd ele pornesc şerpii lor pentru a insufla în inimile oamenilor furia cea ucigaşă a luptelor sau setea nesăţioasă de aur sau vreo dragoste ruşinoasă şi nelegiuită ori vreun paricid sau incest ori pîngărirea celor sfinte sau vreo altă pacoste de felul acesta, pentru a face apoi cugetele înspăimîntate ale celor vinovaţi să simtă boldul remuşcării.

Dar mai e un fel de nebunie cu totul deosebită de cea dintîi; ea porneşte de la mine şi toţi ar trebui s-o dorească ca fiind cel mai de seamă bun. Ea apare ori de cîte ori o plăcută rătăcire a minţii scuteşte pe cineva de acele griji neliniştitoare şi îl cufundă în tot soiul de plăceri. O astfel de rătăcire a minţii şi-o doreşte Cicero, într-o scrisoare către Atticus, ca un mare dar al zeilor şi anume ca să poată uita puzderia de rele ce îl copleşeau.

Cele rele nu sînt bune, ci proaste, dar şi cele bune pot fi văzute ca nebuneşti. Dogma este înlocuită cu pluralitatea de opinii, un acelaşi fapt se poate afla în două perspective logic incompatibile. Nebunia este paradoxalitatea însăşi.

[1] Din: Erasmus din Rotterdam, *Elogiul nebuniei sau Cuvîntare spre lauda prostiei*, Editura Ştiinţifică, 1959, traducere şi note de *Şt. Bezdechi*.

<Proştii sînt la drept vorbind cei mai cuminţi>. Mai întîi se ştie că toate lucrurile omeneşti au două feţe, ca Silenii lui Alcibiade[1], aşa că ceea ce la prima vedere apare ca fiind moartea, dacă priveşti mai adînc apare ca fiind viaţă, precum, dimpotrivă, ceea ce părea a fi viaţă, este moarte; frumosul pare urît, bogăţia — sărăcie lucie, infamia — glorie, ştiinţa — neştiinţă, vigoarea — slăbiciune, nobleţea — mojicie, veselia — tristeţe, norocul — nenoroc, prietenia — vrăjmăşie, mîntuirea — năpastă... cu un cuvînt le vei găsi pe toate întoarse pe dos cînd vei deschide Silenul.

Nebunia alungă dogma şi alege paradoxul; şi atunci în locul certitudinii apare întrebarea, îndoiala, neliniştea, ambiguitatea, relativismul, scepticismul. Iluzia este adevărată, normalitatea include greşala şi ignoranţa. Renaşterea nu mai plînge omul ca fiinţă coruptibilă: „ceea ce e în cadrul său firesc nu poate fi nenorocit". Aceasta este condiţia umană şi acceptarea absurdului înseamnă cuminţenie.

<*Învăţătura e lipsită de folos şi aducătoare de pagubă*>. Dar parcă aud pe filozofi protestînd: „cum?" vor zice ei. „Dar e o nenorocire să fii cuprins de prostie, să greşeşti, să te înşeli, să orbecăieşti în neştiinţă!" — Dimpotrivă (zic eu): asta înseamnă să fii om. Şi apoi nu văd de ce îi socotiţi nenorociţi, de vreme ce voi înşivă v-aţi născut aşa, aşa aţi fost crescuţi şi clădiţi, şi asta e soarta obişnuită a tuturor? Ceea ce e în cadrul său firesc nu poate fi nenorocit, afară numai dacă cineva socoate vrednic de plîns pe un om pentru că nu poate zbura ca păsările, şi nici merge în patru labe ca vitele, sau că nu e înarmat cu coarne ca taurii. Cu tot atîta dreptate ar putea jeli pe un cal de cea mai bună rasă, că n-a învăţat gramatică sau că nu se hrăneşte cu baclavale ori să plîngă pe un taur pentru că nu e bun pentru întreceri sportive. Aşadar, precum un

[1] Este vorba de o cutie ce avea pictat pe capac chipul mucalit al lui Silen, iar înlăuntru un chip de zeu (n.t.).

cal nu e nefericit pentru că e neștiutor de gramatică, așijderea omul prost nu e nefericit, pentru că prostia stă în firea omului.

Pentru Erasmus împăcarea cu viața presupune împăcarea cu sine și ea dăruie o cheie a înțelepciunii. Observăm în textul ce urmează pătrunderea moralistului, ambiguitatea și ironia celui care cunoaște complexitatea vieții; Erasmus știe că acceptarea propriei ființe este o necesitate vitală; dar și că natura adaugă „ceva mai multișoară iubire de sine" acolo unde „a împărțit cu economie darurile".

<Nu poate iubi pe altul cel care se urăște pe sine>. Spuneți-mi, rogu-vă, poate iubi pe altul acela care se urăște pe sine? Poate să se înțeleagă cu altcineva, cel care nu se împacă cu sine? Va face oare vreo plăcere cuiva acela ce e ursuz și aspru cu sine însuși? Apoi cred că la această întrebare nu va răspunde cu da decît unul mai prost chiar decît însăși Prostia. Căci dacă mă alungi pe mine, nu numai că nici un om nu va mai putea suferi pe altul, dar chiar fiecare își va părea lui însuși dezgustător, iar ale sale murdare, și fiecare urît lui însuși. Firea, în multe privințe, mai mult mașteră decît mamă bună, a sădit în oameni — mai cu seamă în cei mai deștepți — pornirea aceasta rea, de a fi nemulțumiți cu sine și de a admira însușirile aflate la alții. Dar aceasta face ca toate darurile, farmecele și plăcerile vieții să se strice și să piară (...). În sfîrșit, cum te vei potrivi acelei bune cuviințe — lucru de căpetenie nu numai în artă, ci și în morală — în viața ta particulară sau obștească, dacă nu îți stă într-ajutor Iubirea de sine (egoismul) care, pe drept cuvînt, îmi ține loc de soră bună, atît de bine joacă rolul meu!

Și ce prostie poate fi așa de mare ca aceea de a-ți plăcea ție însuți și de a te admira? Și iarăși, dacă cineva își displace sieși, ce lucru frumos, plăcut sau cuviincios poate săvîrși? Scoate acest dres (egoismul) din viață, și deodată, oratorul va încremeni în mijlocul cuvîntării sale, muzicantul, cu măsurile lui, nu va plăcea nimănui, actorul va fi fluierat pentru jocul său, poetul va fi luat în rîs cu muzele lui cu tot, pictorul se va împotmoli în arta lui, iar medicul va răbda de foame cu toate leacurile sale. În loc de Nireu[1] vei părea un Tersit[2]; în loc de Phaon[3] un Nestor[4], în loc de Minerva un dobitoc, în loc de elocvent un taciturn și în loc de un om politicos un bădăran. Iată deci cît e de adevărat că trebuie fiecare să înceapă a se măguli singur măcar printr-o cît de mică doză de aplauze, dacă vrea să fie apoi lăudat și de altul.

Apoi, întrucît partea cea mai mare a fericirii constă în a voi să fii ceea ce ești (într-adevăr), toată treaba asta o săvîrșește în doi timpi și trei mișcări această soră a mea, Iubirea de sine, care face ca nimeni să nu se plîngă de chipul, de mintea, de neamul, de locul, de creșterea sau de patria lui, așa că nici irlandezul nu vrea să schimbe cu italianul, nici tracul cu atenianul, nici scitul cu insulele Fericiților. Minunată prevedere a naturii care, într-o felurime așa de variată a lucrurilor, a știut să le niveleze pe toate! Unde a împărțit cu economie darurile ei, acolo ea obișnuiește să adauge ceva mai multișoară iubire de sine, măcar că și aici am vorbit ca o proastă, căci această iubire de sine e darul cel mai mare. Oricum, aș putea spune că nu e nici o faptă mai de seamă pe care să n-o fi inspirat *eu* și nici o artă a cărei izvoditoare să nu fi fost *eu*.

La adăpostul echivocului, Erasmus îndrăznește să vorbească despre adevăratul rău, făcînd procesul societății contemporane: obscurantism și venalitate; teologi scolaști

[1] Cel mai frumos dintre grecii ce au luat parte la războiul troian (n.t.).

[2] Cel mai pocit dintre grecii veniți la Troia (n.t.).

[3] Bătrîn luntraș din Lesbos, căruia zeița Afrodita, pentru că a trecut-o o dată marea fără să-i ceară plata cuvenită, i-a dăruit tinerețea (n.t.).

[4] Cel mai bătrîn dintre grecii aflați sub zidurile Troii (n.t.).

și dogmatici; călugări formaliști și nespălați; papi nelegiuiți; contradicție dureroasă între învățătura creștină a iubirii și conduita eclesiaștilor; curteni paraziți; principi vrăjmași ai intereselor obștești. Nu este de mirare că în 1542 Sorbona condamna această scriere.

În satira lui Erasmus se simte influența lui Terentius și Lucian (menționat și în dedicație). Ironia este poate mai fină, aluzia mai ascunsă; de altfel, ca într-o operă scrisă de un erudit pentru erudiți. Reminiscențele mitologice și literare, numeroase în pamfletul așternut pe hîrtie fără ca autorul să se fi ajutat de vreo carte sau notiță, dovedesc cît de prodigioasă era memoria lui.

<*Proști teologi*>. Poate ar fi mai bine să trec sub tăcere pe teologi și „să nu tulbur mlaștina din Camarina"[1], nici să nu mă ating de această buruiană rău mirositoare[2], căci soiul acesta de oameni e foarte trufaș și iute la mînie; ar putea să pornească la atac împotriva mea cu nenumăratele lor concluziuni și să mă silească să retractez, iar în cazul că n-aș vrea să fac acest lucru, să mă proclame eretică. Căci cu acest fulger înspăimîntă pe oricine nu-l au la inimă. Deși dintre toți oamenii ei sînt aceia care se încăpățînează în a nu recunoaște binefacerile mele, totuși îmi sînt datori în multe privințe. Ei îmi datorează acea splendidă iubire de sine care-i face să creadă că locuiesc în al treilea cer, din înaltul căruia privesc la ceilalți muritori ca la niște dobitoace tîrîtoare, pe care ei mai că le deplîng. Sprijiniți, ca de un zid, de o puternică trupă de definiții magistrale, de concluzii, de corolarii, de propoziții explicite și implicite, au la îndemînă atîtea subterfugii că nu pot fi prinși nici cu plasele lui Vulcan[3], atît de mult abundă în termeni, născociți

[1] Locuitorii orașului Camarina au voit să sece mlaștina, dar oracolul i-a sfătuit să nu facă acest lucru. Ei n-au ascultat, au secat balta și, izbucnind un război cu vecinii, aceștia au năvălit chiar prin uscatul făcut prin secarea bălții (n.t.).

[2] Cf. Aristofan, *Lisistrate*, v. 63 (n.t.).

[3] Cu ajutorul acestor plase, Vulcan, zeul faurilor, a prins în flagrant delict pe soția sa cu zeul Marte (Homer, *Odiseea*, VII) (n.t.).

de ei, și în cuvinte miraculoase! Pe lîngă aceasta ei explică sfintele taine după bunul lor plac; ei știu cum a fost zidită și orînduită lumea; prin ce canale pîngărirea păcatului originar s-a răspîndit la toți urmașii (lui Adam); în ce chip, în ce măsură și în cît timp a fost Hristos zămislit în pîntecele Fecioarei, în ce chip în sfînta cuminecătură dăinuiesc accidentele fără materie[1]. Dar acestea sînt probleme răsuflate. Iată, însă, altele mai vrednice de teologii mari și iluminați, cum le zic ei, și la ivirea cărora ei oarecum se trezesc: „Este un moment în nașterea divină? Sînt mai multe filiațiuni în Isus Hristos? Ar fi putut Dumnezeu să ia chipul unei femei, unui diavol, unui măgar, unui dovleac sau al unei pietre? Dar atunci cum ar fi putut un dovleac să propovăduiască, să facă minuni, să fie răstignit? Și se poate spune că în acel moment Hristos era un om? Oare după înviere vom avea dreptul să bem și să mîncăm?" (Vedeți că de pe acum își iau măsuri de prevedere împotriva foamei și setei!).

Ei mai au la îndemînă nenumărate alte subtilități, cu mult mai rafinate decît acestea, asupra noțiunilor, relațiunilor, formalităților, quiddităților, ecceităților[2], pe care nimeni nu le poate vedea cu ochii, decît Lynceu[3], dacă și el e în stare să zărească în cel mai adînc întuneric ceea ce nu se află nicăieri. Mai adaugă la acestea și acele maxime ciudate ale lor, pe lîngă care faimoasele paradoxe ale stoicilor par niște grosolane banalități. Iată cîteva mostre: e o crimă mai mică să sugrumi o mie de oameni, decît să cîrpești o dată, într-o duminică, o ciubotă a unui sărac; și alta: e mai bine să lași să piară toată suflarea

[1] Aici cuvîntul accident are, ca în terminologia aristotelică, de unde e împrumutat, sensul de însușire. Întrebarea e: Poate să subziste o însușire, un atribut, fără subiectul, substratul sau materia de care e legat? (n.t.).

[2] Termeni scolastici. *Quidditate:* aceea ce răspunde la întrebarea „ce este" *(quid sit)*, arătînd deci esența. *Ecceitate:* aceea ce distinge un individ de oricare altul (n.t.).

[3] Unul dintre argonauți; cunoscut pentru vederea lui ascuțită (n.t.).

omenească cu cățel, cu purcel, decît să spui o minciună cît de mică.

<*Nerozia și beatitudinea călugărilor*>. O mare parte dintre ei dau o însemnătate așa de mare ceremoniilor lor și datinilor lor mai mărunte, încît socot că un singur cer nu e o răsplată îndestulătoare pentru meritele lor așa de mari; ei nu se gîndesc că Hristos, neținînd seamă de nici unul din aceste lucruri, îi va întreba dacă au respectat învățătura lui (care stă într-un singur cuvînt): dragostea. (La judecata de apoi) unul își va arăta burdihanul umflat de tot felul de pești; altul va descărca o sută de bănițí de psalmi; al treilea va pomeni de miile de zile de post, iar altul își va face un merit din aceea că el nu mînca decît o dată pe zi, dar așa de mult că era să-i plesnească burta. Altul va aduce o claie așa de mare de ceremonii că de-abia ar încăpea în șapte corăbii de marfă; cestălalt se va lăuda că vreme de șaizeci de ani nu s-a atins de bani decît cu degetele acoperite cu două rînduri de mănuși. Unul își va arăta (ca reclamă) gluga lui atît de murdară și de soioasă, că n-ar purta-o nici un marinar. Unul va aminti că a trăit mai bine de cincizeci și cinci de ani, pironit mereu în același loc, ca un burete. Unul va veni cu glasul lui răgușit de cîntarea sa necurmată (întru lauda Domnului), altul va arăta că s-a tîmpit din pricina singurătății în care a trăit, iar altul, în sfîrșit, că din pricina tăcerii continue la care s-a legat, i s-a legat limba. Dar Hristos, întrerupînd aceste laude de sine ale lor, care n-ar mai lua nici un sfîrșit, va spune: „De unde a răsărit acest nou neam al iudeilor? Eu cunosc doar o singură lege dată de mine, dar despre aceea nu aud nimic. Odinioară, pe față și neslujindu-mă de vălul parabolelor, am făgăduit moștenirea tatălui meu, nu pentru glugi, nici rugăciuni sau posturi, ci pentru lucrările dragostei. Nu cunosc pe aceia care prea își cunosc bine meritele lor. Oamenii aceștia care vor să pară mai sfinți ca mine, să se ducă să sălășluiască, dacă vor, în cerurile Abraxienilor[1] sau

[1] Adepții unei secte religioase întemeiate de Vasilide, gnostic din Egipt (sec. II e.n.), care dădea divinității supreme numele de Abraxis (n.t).

să pună să clădească un nou cer, pentru aceia ale căror datini le-au pus mai presus de învățăturile mele".

Cînd vor auzi astfel de vorbe și vor vedea că matrozii și vizitiii au acolo mai multă trecere decît ei, ce mutre credeți că vor face unii față de alții? Dar între timp, datorită mie, nădejdea cu care se nutresc îi face fericiți.

<*Prostia principilor*> (...). De mult aveam poftă să vă vorbesc slobod ceva despre regi și despre curtenii fruntași, care mă cultivă cu toată sinceritatea într-un chip vrednic de niște oameni liberi.

Într-adevăr, dacă ei ar avea un dram de minte, viața lor ar fi cea mai tristă și ar merita ca toți să fugă deopotrivă de ea. Nimeni n-ar mai crede că merită să cauți a dobîndi un tron cu prețul călcărilor de jurămînt și al paricidului, dacă ar sta să cumpănească ce grea sarcină își ia pe umerii lui acela care vrea să fie un adevărat domnitor; gîndindu-se că cine a luat în mînă cîrma statului are să vadă de interesele obștești, nu de ale sale; că nu trebuie să cugete decît la binele obștesc, că nu trebuie să se abată nici cu o lățime de deget de la legile al căror autor și împlinitor este; să țină la cinstea tuturor slujbașilor și dregătorilor. El este în centrul privirii tuturor, ca unul care, prin purtarea lui cinstită, poate, ca o stea mîntuitoare, să aducă cea mai mare înflorire treburilor omenești, ori, ca o cometă aducătoare de moarte, să stîrnească prăpădul tuturor. Vițiile altora nu se simt peste tot, și nu dăunează pe o mare întindere; domnitorul, însă, stă pe o înălțime, așa că, dacă s-ar abate cît de ușor de la onestitate, acest fapt ar fi ca o ciumă cumplită ce se strecoară repede în viața cît mai multor oameni. Afară de aceasta, deoarece în situația lui de monarh e înconjurat de tot felul de plăceri, de o libertate nelimitată, de lingușire și de lux — lucruri ce obișnuiesc să-l îndepărteze din calea dreptății — el trebuie să se străduiască cu atît mai vîrtos și să vegheze cu atît mai multă grijă, ca să nu-și nesocotească, nici chiar din greșeală, datoriile sale. În sfîrșit, ca să nu mai vorbesc de

capcanele ce i se întind, de vrăjmășiile și urile și de celelalte primejdii și temeri de care e înconjurat, el cată să nu uite că deasupra capului său amenință acel rege al regilor, care, după puțin timp, îi va cere socoteala de faptele chiar cele mai mărunte, și cu atît mai strașnic, cu cît a cîrmuit o țară mai puternică. Dacă ar cugeta la toate aceste lucruri — și ar cugeta dacă ar fi înțelept — cred că n-ar mai putea nici să doarmă în tihnă. Dar acum mulțămită mie, el lasă toate acele griji în plata domnului, își vede de sufletel și nu îngăduie alături de el decît oameni ce îi spun lucruri plăcute ca să nu-i întunece sufletul cu vreo grijă. Ei își închipuiesc că și-au împlinit datoria de domnitor, dacă fac dese partide de vînătoare, dacă cresc cai de rasă, dacă vînd slujbe și dregătorii în folosul lor personal și născocesc metode noi de a ușura pungile cetățenilor, spre a le umple pe ale lor, însă purced la astfel de măsuri cu destulă băgare de seamă, căutînd să dea unei jecmăneli foarte nedrepte o aparență de legalitate ca o îndreptățire a acestor dăjdii, avînd grijă din cînd în cînd să măgulească poporul pentru a-i cîștiga inima.

Acuma închipuiți-vă un om, cum sînt adesea domnitorii, necunoscător de legi, aproape vrăjmaș al intereselor obștești, plin de luare aminte numai pentru treburile lui, dedat plăcerilor, disprețuitor al culturii, dușman al libertății și al adevărului, negîndindu-se niciodată la binele poporului, ci măsurînd toate după pofta și folosul lui. Apoi atîrnați-i de gît colanul cel daurit, pentru a arăta reunirea tuturor virtuților strînse la un loc; puneți-i apoi pe cap coroana cea bătută cu nestemate, în semn că el trebuie să întreacă pe toți în toate virtuțile; după aceea sceptrul, simbolul dreptății și al unui cuget întru totul neprihănit, și, în sfîrșit, semnul unei iubiri înfocate pentru țară. Dacă un astfel de principe ar asemui toate aceste podoabe cu felul său de viață, s-ar rușina, cred, de acest fast și ar fi cuprins de teamă ca nu cumva vreun tîlmaci mucalit să nu ia în rîs și în bătaie de joc această mincinoasă recuzită de teatru.

<*Nerozia curtenilor*>. Ce să mai spun acum despre curtenii cei de frunte? Deși cei mai mulți dintre ei sînt cît se poate de slugarnici, umili, nesărați și josnici, totuși ei vor să treacă drept cei dintîi întru toate. Într-o singură privință doar sînt foarte modești: se mulțumesc să poarte pe trupul lor aur, nestimate, purpură și celelalte semne ale virtuților și ale înțelepciunii, dar lasă în seama altora îndeletnicirea cu aceste virtuți. Li se pare că sînt din belșug fericiți, că pot numi pe rege „Sire", că știu să-i toarne un compliment în trei cuvinte, că știu să amestece, cu orice prilej, în conversația lor titlurile răsunătoare de: Luminăția-voastră, Maiestatea-voastră, Măria-voastră. Știu să-și prefacă de minune chipul după împrejurări și să lingușească cu dibăcie, căci acestea sînt îndemînările ce-i șed bine unui nobil curtean. De alfel, dacă ai cerceta felul lor de viață, ai constata că sînt niște adevărați feacieni pețitori ai Penelopei. Cunoașteți restul poveștii pe care Ecoul vi-l va povesti mai bine decît mine. Ei dorm pînă la amiază; atunci un diacon cu plată, ce așteaptă la căpătîiul patului, le slujește la iuțeală o leturghie, cînd nici nu sînt încă sculați de-a binelea. Iau numaidecît gustarea de dimineață; abia dacă au isprăvit și își așteaptă prînzul. Apoi vine jocul cu zaruri, șahul, ghicitorii soartei, măscăricii, bufonii, fetele vesele, distracțiile și glumele nesărate. Între timp mai iau o gustare sau două. După aceea vine cina, urmată de beții prelungite. Astfel li se scurg, feriți de orice plictiseală, ceasurile, zilele, lunile, anii, veacurile. Nu o dată plec de acolo mai grasă, parcă (de plăcere), cînd îi văd cu gura plină de cuvinte umflate, cînd nimfele (de la curte) își închipuie fiecare că e cu atît mai aproape de zei, cu cît tîrăște după ea o trenă mai lungă, iar marii seniori se înghiontesc unii pe alții, ca să fie văzuți mai aproape de suveran,

Jupiterul lor, şi fiecare e cu atît mai încîntat de el, cu cît poartă la gît un lanţ mai greu, ca să-şi arate şi puterea, nu numai avuţia.

CULEGEREA DE ADAGII ALE CELOR VECHI (**Collectanea adagiorum veterum**), dedicată unuia dintre cei dintîi elevi ai săi (William Mountjoy), cuprindea în prima ediţie (Paris, 1500) 800 de maxime latineşti; ediţia din 1508, îngrijită chiar de autor în tipografia lui Aldo Manuzio din Veneţia, avea de patru ori mai multe; sporind mereu, volumul sfîrşeşte prin a îngloba peste 4 000 de sentinţe; o dată cu adîncirea culturii eline, Erasmus adaugă şi devize din scrierile greceşti, alături de cele latine. Adagiul este dat în limba originală (greacă sau latină) şi se indică sursa (autorul şi opera); apoi este comentat. Simpla culegere a sentinţelor însemna, într-o epocă în care cărţile erau puţine şi scumpe, deci clasicii greu de procurat, un act important de cultură: era difuzată înţelepciunea antichităţii în formele ei originare.

Dimensiunea comentariilor variază între cîteva rînduri şi zeci de pagini. Comentariul analizează sensul maximei şi adesea o aplică la situaţiile contemporane. În chip firesc se vorbeşte deci despre suferinţe acute ale epocii: ignoranţa teologilor care oprimau cultura tocmai pentru că ei erau neştiutori şi voiau să-şi păstreze autoritatea de pînă acum, dătătoare de profituri, stăvilind astfel progresul; abuzurile autorităţilor laice şi eclesiastice care, cu impozitele sau plăţile cerute pentru fiece serviciu, îi lăsau şi mai săraci pe cei săraci: oamenii nu erau botezaţi, căsătoriţi şi nici îngropaţi fără bani, căci şi de la morţi se cerea dijmă (**A mortuo tributum exigere**); monarhii nesăţioşi ca şi vulturii prădalnici şi de aceea potrivnici păcii (**Cărăbuşul urmăreşte vulturul — Scarabeus aquilam quaerit**). La rîndul lor, problemele momentului sînt cercetate cu privirea cunoscătoare de oameni a moralistului, care le analizează în cadrul unor tendinţe şi manifestări general omeneşti: şiretenia şi abuzul impostorilor de pretutindeni, lăcomia şi insaţietatea dintotdeauna a celor bogaţi şi puternici. De

Erasmus (*Q. Metsys. Roma, Galleria Nazionale d'Arte Antica*).

Jr gesellen kumen har noch ze hant
Wir faren jnn schluraffen landt
Und gstecken doch jm mür / vnd sandt

Das schluraffen schiff

Lat meyn / vns narren syn alleyn
Wir hant noch brüder groß / vnd kleyn
Jnn allen landen über al
On end / ist vnser narren zal

c .iiij.

Pagină din **Corabia** nebunilor
(Prima ediție, 1494).

OBSCVRI VIRI

Epistole Obscurorū virorū ad Magistrū Ortuinū
Gratiū Dauentriensem Colonie latinas litteras pro
fitentē nō [illegible]
Elegantia argutijs lepore ac venustate longe superiores.
Ad Lectorem.
Risum Heraclite est valli ridere parati
Arida mutarūt pectora Stoicidæ
Da mihi tristem animū [illegible]
Dispeream nisi mox omnia Risus erant.
Exerce pulmonem

Foaia de titlu a părții a doua din Epistole ale unor oameni obscuri.
(Prima ediție, 1517).

Corabia nebunilor de Hieronymus Bosch.
*(Pictată, probabil **după** 1494. Paris, Luvru).*

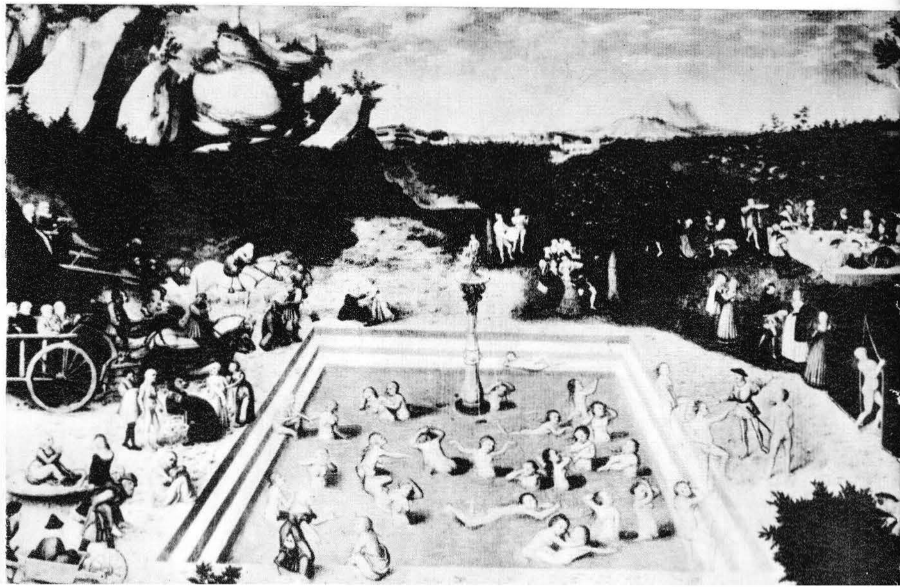

Ulrich von Hutten.
(Xilogravură, 1521)

Hans Sachs. *(Xilogravură, 1545).*

Fîntîna tinereții *(pictată de Lucas Cranach cel Tînăr la 1546).*

aceea, **Adagiile** sînt mărturii ale unui secol, dar și ale unor permanențe. Aceste meditații asupra unor probleme pe care le învăluie fără a le epuiza, erau probabil primele eseuri din literatura europeană.

Una din cele mai de seamă preocupări, ce revine atît în **Adagii**, cît și în restul operei lui Erasmus (de pildă, în importanta scriere, publicată în 1517, **Jeluirea păcii — Querela pacis)**, rămîne aceea a păcii și a războiului. Erasmus se prezintă pe sine, prin intermediul unui personaj din **Colocvii**: un „Poligraf, care cu pana sa nu încetează a urmări războiul și a îndemna la pace". Erasmus arată războiul ca pe o faptă săvîrșită atît împotriva firii, pentru că aduce discordie în sînul armoniei universale, cît și împotriva naturii umane, pentru că aduce suferință în loc de mulțumire și, apelînd la forță în loc de rațiune, face abstracție de această însușire specific omenească; războiul contrazice învățătura creștină și tocmai de aceea războaiele religioase sînt cele mai aberante. Fragmentele ce urmează au fost extrase din adagiul **Dulce bellum inexpertis, Plăcut e războiul cui nu l-a purtat** (sau, așa cum s-a publicat în românește, **Pentru cei care nu l-au încercat — războiul este plăcut** ori **Războiul place neîncercaților)**, care apărea, foarte scurt expus, în ediția venetă (1508); amplificat în edițiile următoare, el devine unul dintre cele mai dezvoltate ale culegerii. Sursele (indicate de Erasmus, ca de obicei): Pindar (521—441 î.e.n.) și Flavius Vegetius Renatus (sec. IV e.n.). Neîncrederea lui Erasmus în oamenii de rînd „schimbători din fire" și în „pornirile nesăbuite ale mulțimii celei proaste" îl apropie, în această privință, de Machiavelli și, de altfel, de toți umaniștii. Nu trebuie însă văzute sentimente nedemocratice acolo unde este vorba doar de constatarea dureroasă a consecințelor ignoranței și abrutizării. În **Jeluirea păcii** Erasmus arată poporul ca făuritor al bunurilor distruse de purtătorii războaielor: „Gloata disprețuită și obscură clădește orașe strălucite, pe cele clădite le administrează organizat și, administrîndu-le, le îmbogățește. Asupra lor năvălesc însă satrapii..."

ADAGII

Pentru cei care nu l-au încercat — războiul este plăcut[1]

(Fragmente)

Dar dacă, printre lucrurile omenești, există vreunul de care trebuie să ne apropiem cu șovăială, mai mult, de care trebuie să fugim cu orice chip, blestemîndu-l și respingîndu-l cu oroare, acela este, fără îndoială, războiul, decît care nu există nimic mai nelegiuit, mai dezastruos, mai plin de primejdii și cu urmări mai durabile, mai monstruos și mai total nedemn de om, ca să nu spun de creștin.

Și totuși este surprinzător cît de fără rost, cît de nesăbuit și din te miri ce pricină se pornește astăzi, aproape pretutindeni, un război, dar mai ales cît de sălbatic și de barbar este el dus, nu numai de păgîni, ci și de creștini, nu numai de profani, dar și de preoți și episcopi, nu numai de tineri și de oameni fără experiență, ci și de bătrîni mult încercați, nu numai de oameni de rînd, schimbători din fire, dar mai ales de principi, a căror datorie este tocmai de a potoli, cu înțelepciunea și rațiunea lor, pornirile nesăbuite ale mulțimii celei proaste. Nu lipsesc nici juriști și teologi care să ațîțe la aceste îngrozitoare nelegiuiri și să le stropească, cum s-ar spune, cu apă rece.

Din această cauză, războiul este astăzi un lucru atît de acceptat, încît oamenii se miră că mai există și din aceia cărora el nu le place, iar aprobarea lui merge pînă acolo, încît este socotită un sacrilegiu, aș spune chiar o erezie, dezaprobarea lucrului nu numai cel mai nelegiuit, dar și cel mai dezastruos dintre toate.

Dar cu cît mai pe drept este a ne întreba cu uimire: ce geniu rău, ce boală, ce furie, ce nesăbuință au putut strecura în sufletul omului o pornire atît de sălbatică, pentru ca acea ființă pe care natura a produs-o pentru pace și voie bună, singura căreia i-a dat viață

[1] Din: Erasmus din Rotterdam, *Despre război și pace*, Editura științifică, 1960. În românește de *Iorgu Stoian*.

pentru binele tuturor, să se năpustească, cu o nebunie atît de animalică și cu un vacarm atît de nebunesc, pe calea unei distrugeri reciproce?(...)

Prea multe, vai! Prea multe erau nenorocirile, de care, necontenit, vrînd-nevrînd, sînt hărțuiți, striviți, copleșiți bieții muritori. Încă cu de două ori o mie de ani înainte, au fost semnalate de medici trei sute de nume de boli, în afară de speciile noi, care se ivesc în fiecare zi, și de bătrînețe însăși, boală de care nu se poate nicidecum scăpa. Citim că, undeva, orașe întregi au fost dărîmate de un cutremur de pămînt; că în altă parte, ele au fost mistuite de trăsnet; că, altundeva, ținuturi întregi au fost înghițite chiar prin despicarea pămîntului; că cetăți întărite s-au prăbușit din cauza galeriilor săpate sub ele.

Aceasta, ca să nu mai amintesc de mulțimea de oameni loviți de accidente neluate în seamă din cauza obișnuinței, ca: revărsarea mării și a fluviilor, prăbușirile de munți și de edificii, otrăvurile, alunecările, fiarele, hrana, băutura, somnul. Unul s-a sufocat din cauza unui fir de păr, înghițit pe cînd își bea laptele, altul din cauza unui sîmbure de strugure, altul din cauza unui os de pește oprit în gît.

Sînt unii pe care i-a lăsat fără suflare o bucurie neașteptată, căci o durere puternică e mai puțin de mirare. Pune apoi la socoteală molimele pustiitoare care bîntuie, nu rareori, pretutindeni. Nu există nici o parte a pămîntului de unde să nu se ivească vreo primejdie pentru viața omenească, chiar și așa atît de repede trecătoare. Atît de multe necazuri îl chinuie, de pretutindeni, pe om, încît nu fără motiv Homer l-a numit cea mai nenorocită dintre ființe.

Dar aceste nenorociri, pentru că nici nu pot fi evitate cu ușurință, nici nu se întîmplă din vina noastră, ne fac numai nenorociți, nu și nelegiuiți.

Ce le folosește atunci celor expuși la atît de nenumărate calamități să mai caute încă o nenorocire, ca și cum ar duce lipsă de așa ceva? Și încă să caute, nu orice nenorocire, ci nenorocirea cu mult cea mai odioasă dintre toate, atît de primejdioasă, încît singură le întrece pe toate celelalte, atît de bogată, că sîn-

gură le cuprinde pe toate celelalte, atît de funestă, încît nu face pe oameni mai puțin nelegiuiți, decît nefericiți, încît produce niște nenorociți, care, totuși nu merită milă...

CONVORBIRI FAMILIARE **(Colloquia familiaria)**, cunoscute în general sub titlul **Colocviile**, fuseseră gîndite, la fel cu **Adagiile**, ca un auxiliar în procesul de învățămînt. Concepute la Paris în 1500, pentru doi elevi, fiii unui negustor din Lübeck, sînt publicate prima dată în 1518, fără știrea lui Erasmus, de către Beatus Renanus. Edițiile următoare, revăzute, începînd din 1519, de către autor, vor fi treptat îmbunătățite și îmbogățite. Titlul inițial (schimbat în 1526) amintea încă scopul prim, pur didactic: **Formule de conversație curentă... (Familiarium colloquiorum formulae...)**. Lucrarea, dedicată lui Johannes Erasmus Frobenius, fiul vestitului editor din Basel, depășește țelul și meritele unui manual. Este alcătuită din dialoguri diverse — de la variate formule de salut și de politețe și pînă la discuția închegată a unor probleme. Cît de puternică era pasiunea pedagogică a lui Erasmus, preocupat de formarea armonioasă, trupească și spirituală, a fiecărui om, și cît de moderne vederile lui, dovedeau și problemele alese: avantajele alăptării materne, dreptul de a se instrui al femeilor etc. ... Multe dintre dialoguri caricaturizează preoți lacomi, călugări trîndavi (în 1527 Sorbona condamna 32 de propoziţiuni din **Colocvii)** sau feudali bătăioși. Altele evocă mediile cultivate ale timpului, schițînd conversații între erudiți. Observatorul vieții contemporane este și privitorul atent și penetrant al caracterului omenesc. Convorbirile scrise cu simțul dialogului se transformă uneori în mici scene, apropiate de genul dramatic.

În fragmentul de mai jos din **Dialogul despre bătrînețe (Colloquium senile)** răzbate idealul renascentist de armonie: împăcat cu condiția sa, omul știe să întîmpine suferința și teama de moarte ușor, fără a le simți apăsarea. Onestitatea în relațiile cu ceilalți oameni este principiul de viață al personajului exemplar din dialog.

CONVORBIRI FAMILIARE[1]

Dialog despre bătrînețe.

(Fragment)

Interlocutori: Eusebius, Pampirus, Polygamus, Glycion(...).

Pa. De bună seamă, tu ești un filozof, ba chiar unul mai înțelept decît Thales, dacă cumva lucrul e posibil.
Gl. Dacă vreo supărare, așa cum viața asta a muritorilor multe aduce, s-a cuibărit în inimă, îndată o alung, fie ea mînie provocată de o jignire, fie de vreo altă ticăloșie.
Po. Dar există unele injurii care tulbură pe omul cel mai blînd, așa sînt, de exemplu, cele mai multe insulte aduse de sclavi.
Gl. Nu sufăr să-mi stea nimic pe suflet. Dacă pot să vindec necazul, îl înlătur, dacă nu, gîndesc astfel: „Ce-mi va folosi să mă înfurii pentru un lucru care nu va deveni mai bun?" Dar ce să mai lungim discuția? Primesc ca sufletul să dobîndească imediat de la mine ceea ce puțin după aceea timpul însuși va înfăptui. De bună seamă nu există nici o suferință sufletească atît de mare încît să-i îngădui să meargă cu mine la culcare.
Eu. Nu e de mirare că tu nu îmbătrînești, avînd un astfel de suflet.
Gl. Dar mai ales, și nu o voi ascunde prietenilor, în primul rînd m-am ferit să comit vreo nelegiuire care ar putea să atragă rușinea asupra mea sau a copiilor mei. Căci nu există neliniște mai mare decît sufletul care se știe vinovat de păcat. Iar dacă m-am făcut vinovat de ceva, nu merg la culcare înainte de a mă fi împăcat cu Dumnezeu. Izvorul adevăratei tihne, sau ca să numesc pe grecește, εὐθυμίας, constă în perfecta înțelegere cu Dumnezeu. Iar celor care trăiesc astfel, nici chiar oamenii nu le pot face un rău prea mare.
Eu. Dar ce faci cînd te chinuie teama de moarte?

[1] Din: Desiderius Erasmus Roterodamus, *Opera omnia*, Hildesheim, Georg Olm, 1961 — 1962. În românește de *Marta Guțu*.

Gl. Moartea sau ziua de naștere mă chinuie în egală măsură. Știu că trebuie să mor; e posibil ca această neliniște să-mi răpească cîteva zile din viață, e sigur însă că nu poate adăuga nimic. Și de aceea o las pe seama celui de sus; în ceea ce mă privește, însă, nu mă preocup de nimic altceva decît să trăiesc cinstit și frumos. Dar nu poate trăi frumos, decît cel care trăiește cinstit(...).

CORESPONDENȚA lui Erasmus este uriașă. Începînd din 1515 el se preocupă de publicarea celor mai importante dintre scrisorile sale. La Basel, Louvain sau Freibourg Erasmus era parcă centrul unei rețele care îngloba monarhi, papi și protestanți, dar, mai cu seamă, aproape toți umaniștii Europei; printre ei se afla și Nicolaus Olahus.

Freiburg,
7 octombrie, 1530

ERASMUS DIN ROTTERDAM CĂTRE NICOLAUS OLAHUS, VISTIERNIC AL CASEI ALBA, SECRETAR ȘI CONSILIER AL REGINEI MARIA[1]

(Fragment)

Nu este o mîngîiere oarecare pentru mine, dragul meu Nicolaus, că în acest secol, care naște pentru noi pretutindeni atîția monștri de oameni și în care chiar încrederea, afecțiunea și omenia sînt nu numai încremenite, ci par întru totul stinse și înmormîntate, încă se mai află cîteva inimi neprihănite și cinstite: de unde speranța că va veni poate o vreme cînd acea vestită epocă de aur a muritorilor ζωπυρηθῇ[2]. Am avut cîțiva prieteni atît de devotați și jurruiți mie încît păreau că, dacă s-ar fi ivit prilejul, se vor preocupa de interesele mele în ciuda propriei lor vieți; prieteni pe care acum îi suport mai greu decît pe niște dușmani de moarte, într-atît au încetat să fie prieteni, pe cît au încetat să fie chiar oameni. Nici o amintire a vechii afecțiuni, nici o amintire a binefacerilor, nici un respect pentru credință, nici un simțămînt de omenie nu îi oprește de la ticăloșii. Faptul acesta, după cum îmi face mai dragi pe vechii prieteni care mi-au rămas credincioși, tot astfel mi-i face mai de preț pe cei noi, dacă mi se întîmplă vreunii.

Eu însumi, un om curat la suflet, sînt încîntat de prietenii fără prihană, și că un astfel de om ești tu, îmi pare că am desprins atît din scrisorile tale, cît și din relatarea prietenului meu Quirinus, astfel încît nu ar fi fost nevoie de micile tale daruri, pentru mine de altfel foarte agreabile și încîntătoare. Chipul lui Olahus este prea adînc întipărit în sufletul meu ca să poată fi smuls sau șters de acolo; totuși, deosebit de plăcută a fost această suplimentară atenție a ta deoarece înțeleg că ea izvorăște dintr-o nețărmurită iubire. Darul tău, o lingură și o furculiță, îmi vor spori această desfătare; prin el în mod sigur îl voi avea pe dragul meu Nicolaus drept tovarăș de masă și voi putea spune apoi prietenilor: „Aici se află acel Olahus drag mie; soarta a nesocotit restul relațiilor dintre noi".

Dat la Freiburgul Brisogiei la Nonele lui Octombrie 1530.

[1] Din: Desiderius Erasmus Roterodamus, *Opus epistolarum (1484–1532)*. Denuo recognitum et auctum per P.S. Allen (et. H.M. Allen), Oxonii. În Typographeo Clarendoniano, 1906–1938. În românește de *Marta Guțu*.
[2] Va străluci din nou (grec. în text).

IOANNES SECUNDUS

(1511—1536)

Al șaselea din cei 18 copii ai unei familii flamande, Jan Everaërtz, născut la Haga, scrie în limba latină și este considerat cel mai de seamă poet latin al timpului său. Studiază dreptul (Malines și Bourges), călătorește în Spania, unde slujește ca secretar al unui înalt ecleziast și cîștigă interesul lui Carol Quintul. Întors bolnav în țară, lucrează scurtă vreme într-o ocupație similară, apoi boala (se pare că era bolnav de plămîni) se agravează și moare la 24 de ani. În urma sa rămîn **Elegii (Elegiae), Epigrame (Epigrammata), Ode, (Odae), Epistole (Epistolae),** o povestire a călătoriei pînă în Spania, **Itinerar (Itineraria,** 1618) etc. Versurile lui au o remarcabilă diversitate. Capodopera o alcătuiesc poeziile de dragoste din culegerea **Săruturilor (Basia** sau **Basiorum liber unus).** Scrierile i se publică postum. **Săruturile** apar în 1539, iar prima ediție de opere complete în 1541. Neera, căreia i se adresează **Săruturile,** precum și cîteva dintre **Elegii,** este o frumoasă curtezană spaniolă; poetul o iubește, însă dragostea lui este neîmpărtășită. Cele 19 piese poetice care alcătuiesc **Săruturile** sînt marcate de senzualitatea renascentistă. Ele arată meritele psihologului care știe să evoce momente ale iubirii — speranța și suferințele — și vîna elegiacă; tristețea lui izvorăște din iubirea nefericită și din obsesia timpului ireversibil; timpul care trece îl îmboldește să caute plăcerea sărutului. Ultima strofă din cea de a XVI-a poezie îndeamnă cititorul să culeagă floarea tinereții, pentru că va sosi bătrînețea cu bolile și moartea.

Pe Secundus îl **citesc cu** entuziasm (și sînt înrîuriți de el) poeții Pleiadei (Ronsard, Du Bellay, Rémi Belleau, de Baïf, Dorat) și manieristul italian Giovanni Battista Marino. Gustul lui Secundus pentru efectul neașteptat, atît de cultivat de mariniști, transpare și în versurile de mai jos.

Ronsard îl elogiază într-o odă adresată lui Nicolas Denizot. Îl asigură pe Denizot că, după ce trupul îi va fi pierit, moartea nu îi va stinge totuși renumele: ca pildă a victoriei cîștigate prin creația artistică împotriva morții îl dă pe Ioannes Secundus *(Jan Second, de qui la gloire/ N'ira jamais defaillant,/ Eut contre elle victoire/ Par ces arme l'assaillant).* **Săruturile** îi par o scriere divină. *(Et duquel les Baisers ores,/ Pour estre venus du Ciel,/ En ses vers coulent encores/ Plus doux que l'Atique miel).*

Rafinatul Montaigne consideră că **Săruturile** merită să fie citite; pe Hug van Groot ele îl entuziasmează. Motivul celei de a III-a poezii va fi preluat de altfel de Rémi Belleau într-un sonet, iar poezia a VII-a, inspirată din Catullus, va fi la rîndul ei imitată de de Baïf.

Poezia a IV-a își va afla ecouri în Ronsard, de Baïf și Belleau, poezia a VI-a va fi imitată și ea de Ronsard și de Baïf, iar a XVII-a de Belleau.

CARTEA SĂRUTURILOR[1]

III

„Să-mi dai o dulce sărutare, frumoasa mea!" te-am implorat.
Abia o clipă gura ta mi-atinge gura, iar apoi,
De parcă ai călcat un șarpe, și sari în lături îngrozită,

[1] Din: Jean Second, *Les baisers et l'Epithalame suivis des Odes et des Elégies* (ediție bilingvă latino-franceză), Paris, Garnier Frères, 1938. În românește *Ion Acsan.*

Degrabă buzele îți smulgi de lîngă buzele-mi fierbinți.
Lumina mea, să nu-ți închipui că tu m-ai sărutat aievea;
Păstrez doar veșnicul regret al ne-mplinitului sărut!

IV

Dînd un sărut, Neera, îmi dăruiești nectar,
Îmbătătoarea rouă a răsuflării tale,
Tu mă îmbii cu cimbru, cu nard și scorțișoară,
Cu mierea recoltată de-albine pe Himet[1]
Sau de pe trandafirii din patria lui Cecrops[2],
Apoi închisă-n faguri din cea mai pură ceară,
Adăpostiți cu grijă în stupul de răchită:
De mi s-ar da prilejul să-i gust pe săturate,
M-aș pomeni deodată nemuritor eu însumi
Și-n vesele ospețe conviv cu zeii mari!
Dar fii mai cumpănită cu darurile tale
Sau amîndoi s-ajungem făpturi nemuritoare:
La mesele divine n-aș sta decît cu tine,
Chiar dacă cu de-a sila zeițele și zeii,
Pe Iupiter gonindu-l, mi-ar da slăvitu-i tron!

VI

Ne-am dus la capăt învoiala de două mii de sărutări,
O mie de săruturi dînd, primind o mie-n schimbul lor.
Da, preafrumoasa mea Neeră, răbojul tău e fără greș,
Dar nu-i amorul hărăzit să fie bun socotitor.
Pe Ceres cine o slăvește doar după numărul de spice?
Te-apuci să socotești în cîmp întreaga iarbă, fir cu fir?
Ce om ți-ar mulțumi, o, Bacchus, strîngînd o sută de ciorchine?
Stuparii cer lui Aristeu[3] *o mie de albine doar?*
Cînd Iupiter e bun și udă ogorul nostru însetat,

[1] Munte din Atica. Albinele de pe Himet se bucură și azi de celebritate (n.t.).
[2] Primul rege legendar al Atenei (în preajma căreia se înalță Himetul) (n.t.).
[3] Semizeu care i-a învățat pe oameni cum să crească albinele (n.t.).

Mai stai să numeri grijuliu cîți stropi de ploaie au căzut?
Cînd se-nfioară tot văzduhul puternic zgîlțîit de vînturi
Iar Iupiter dezlănțuit înșfacă trăsnetul în mîini
Și la-ntîmplare potopește cu grindină pămînt și mare,
De loc nu-i pasă ce meleag și cîte lanuri a stricat.
Trimite cerul cu duiumul nenorociri și fericiri:
Atît de darnice pot fi, ce-i drept, palatele lui Zeus!
Dar cum și tu îmi pari divină, mai chipeșă decît zeița
În scoică dusă de talaz pe calea mării azurii,
Cereasca zestre de săruturi de ce ți-o drămuiești atît?
Cum nu socoți, copilă rea, și fiece suspin al meu?
Nu-mi numeri lacrimile care și pe obraji ca și pe piept
Săpară albii de pîrîu pe unde ape curg mereu?
Știi cîte lacrimi vărs? Se cade să știi de cîte ori săruți!
Nu-mi numeri lacrimile mari? Nu număra nici un sărut
Și, ca o slabă mîngîiere, plătind potopul meu de lucruri,
Răscumpără-mi cumplitul chin printr-un potop de sărutări!

VII

O sută ori o sută de săruturi,
O sută ori o mie de săruturi,
O mie ori o mie de săruturi
Și încă mii și mii nenumărate,
Cîți stropi sînt în siciliana mare
Sau cîte stele ard pe firmament,
Neeră preafrumoasă, eu ți-aș da
Cu-aceeași pasiune necurmată —
Pe-obrajii tăi atît de purpurii,
Pe buzele atît de pătimașe,
Pe ochii tăi atît de vorbăreți!
Dar cînd la fel ca valvele de scoică
Stau nedesprins de rumenele-ți buze,
De ochii tăi atît de vorbăreți,
Nu-ți deslușesc nici buzele măcar
Și nici obrajii tăi îmbujorați,
Nici ochii tăi atît de vorbăreți,
Nici zîmbetul atîta de șăgalnic.

Căci după pilda zeului din Cynthos[1]
Ce risipește negrii nori din slavă
Și din seninul cer văpăi aruncă,
Purtat de telegari strălucitori
Și luminoasa cale și-o străbate,
Întocmai cu surîsul tău de aur
Zvînți lacrima prelinsă pe obraji,
Alungi necazul cuibărit în suflet
Și-mi izgonești suspinele din piept!
Ah, cîte lupte ochii mei pornesc
Necontenit cu buzele vecine!
Cum aș putea răbda să am rival,
De-ar fi acela Iupiter, nu altul,
Cînd ochii mei, cuprinși de gelozie,
Se hărțuiesc cu propriile-mi buze!

XVII

Culoare neasemuită pe care zorii purpurii
O pun pe roșul trandafir stropit de roua beznei reci,
De dimineață rumenește și buzele iubitei mele
Pe care cu sărutări lungi o noapte le-am înviorat.
O față albă ca zăpada le-ncoronează arcuirea
Ca o fecioară ocrotind în mîini de nea un toporaș.
Aidoma cireașa nouă învăpăiază flori tîrzii
Cînd vara pe același ram cu primăvara s-a găsit.
Și chiar atunci cînd sărutarea ți-e mai fierbinte ca oricînd
De ce, sărmanul, sînt silit să părăsesc iatacul tău?
Păstrează-ți cel puțin pe buze fermecătoarea rumeneală
Pînă cînd umbra nopții iar mi-o va reda pe draga mea.
Dar dacă pîn-atunci un altul ar cuteza să te sărute,
Pe buza ta aș vrea să văd paloarea din obrajii mei!

---

[1] Epitet al lui Apolo, care s-a născut lîngă Muntele Cynthos de pe insula Delos din Arhipelagul Cicladelor (n.t.).

LITERATURA UMANISMULUI ȘI RENAȘTERII ÎN GERMANIA

Primii umaniști germani erau admiratori și discipoli ai culturii italiene. Împăratul Carol al IV-lea, care fusese de două ori în Italia, se stabilește la Praga, unde, în 1348, ia ființă cea dintîi universitate germană. Tot în secolul al XIV-lea au mai fost întemeiate universități la Viena, Heidelberg, Köln și Erfurt, localitate unde lucrează Konrad Mutianus Rufus; în secolul al XV-lea, începînd cu cea din Wittenberg (1502), au fost puse bazele altor nouă universități. Centre culturale erau multe: Nürnberg, unde pictează Dürer, scrie Hans Sachs și își duc mare parte din activitate umaniștii Konrad Celtis și Wilibald Pirckheimer (1470 — 1530); Tübingen — asociat cu numele lui Heinrich Bebel; Ingolstadt și Leipzig.

Renașterea germană include și personalități care, ca H. Glareanus și Paracelsus, sînt asociate cu istoria pămîntului ce aparține actualei Confederații helvetice. Dar o literatură elvețiană încă nu se formase și activitatea culturală din orașe este legată de țările vecine a căror limbă o vorbesc localnicii. Principalele centre culturale de limbă germană erau Basel, unde se întemeiase o universitate în 1459 și funcționau vestitele tiparnițe ale lui Amerbach și Frobenius, și unde își duc activitatea Glareanus, Paracelsus (1493—1531) și Erasmus, care își afla aici liniștea dorită; Zürich, Berna, Lucerna. În Elveția de limbă germană Reforma este condusă de umanistul Ulrich Zwingli, instruit la universitățile din Basel și Viena, paroh și predicator la Zürich. Geneva, centru de limbă franceză, este asociată cu numele lui Calvin.

Într-o scrisoare din 1514 către Iacobo Wimphilingo, Erasmus mărturisea: „Aud că pretutindeni printre germani se află bărbați de o mare erudiție...", și, cu rușine pentru sine, regreta că a cunoscut atît de tîrziu Germania *(mea Germania)*. Ca și majoritatea umaniștilor, numeroși poeți scriau în limba latină. Dezvoltarea limbii germane și formarea ei se datorește Reformei.

În jurul Reformei a înflorit o literatură militantă, deci didactică. Note polemice apăreau și în cartea populară a doctorului Faust, al cărei editor era protestant: de pildă, în călătoria la Roma se făceau tot felul de șotii pe socoteala papei. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea literatura se inspira din viața cotidiană ori din scriitori francezi ca Ronsard, Du Bellay, Rabelais; Johannes Fischart traducea în limba germană **Gargantua și Pantagruel**, îngăduindu-și adaosuri care făceau aluzie la evenimente contemporane din realitățile germane ale secolului său.

Marele eveniment al Renașterii germane rămînea făurirea limbii literare germane prin traducerea, de către Luther, a Bibliei.

RUDOLF AGRICOLA

(1443—1485)

Rudolf Agricola este cel dintîi care „ne-a adus din Italia un suflu al literaturii mai bune de odinioară“ afirma Erasmus într-o scrisoare din 1523 despre eruditul de expresie latină, originar din Țările de Jos și care, se zice, l-ar fi remarcat pe copilul Erasmus, elev la Deventer.

Numele lui era Roelof Huysman. După studii în Belgia (Louvain), la Paris și în Italia, i se încredințează în 1483 catedra de filozofie a universității din Heidelberg, unde ține cursuri de literatură latină și greacă, de limbă ebraică, muzică și pictură. Astfel, Agricola devine unul dintre întemeietorii umanismului german; Konrad Celtis i-a fost elev.

Lucrarea lui capitală, **Cele trei cărți despre invenția dialectică (De inventione dialectica libri III)**, își propune (într-un spirit antiaristotelic) să creeze un sistem științific. În ea Agricola afirma, cu 7 ani înaintea lui Pico della Mirandola, încrederea lui în capacitatea spiritului și voinței omenești.

Interesat de formarea personalității armonios dezvoltate, el vede necesară o reformă a activității științifice cu ajutorul cunoașterii faptelor, a unei gîndiri și exprimări riguroase și a filozofiei. Textul de mai jos, extras din cuvîntul rostit de el, în anul 1476, în prezența lui Hercule de Este, duce de Ferrara, arată filozofia ca o dovadă a forței de autodepășire a omului, purtător al unei scîntei divine; concepția lui Agricola despre funcția eticei vorbește despre credința lui în libertatea voinței omenești.

ELOGIUL FILOZOFIEI ȘI AL CELORLALTE ARTE, ROSTIT CU OCAZIA REDESCHIDERII CURSURILOR DE IARNĂ[1]

(Fragmente)

Pentru noi însă, începutul acestei cuvîntări trebuie să pornească mai degrabă de la ceea ce este în realitate lucrul cel mai de seamă, adică de la noblețea însăși a filozofiei; că aceasta este cea mai înaltă disciplină și aproape nemărginită, prin ce altă judecată mai sigură ar putea-o vedea cineva, decît prin faptul că toate cele omenești au aceeași fire: se nasc, ies la lumină, propășesc printre ocupațiile de rînd ale vieții omului și sînt astfel încît pot fi dăruite de un om și primite de la un om?(...)

Pentru ca cineva să poată dobîndi alte lucruri este deajuns ca el să se fi născut om și să se bucure de această viață comună și de lumina zilei; dar a fi filozof înseamnă a fi mai mult decît un om. O, cît de mare și cu adevărat divin este acest lucru de care au parte atît de puțini oameni! Și ce poate fi mai mare, ce dovadă mai sigură a divinității filozofiei decît că ea nu poate fi mărginită de nici un fel de hotare, de nici un fel de spațiu? Căci sfîntul suflet al înțeleptului pășește liber, neîncătușat și neconstrîns de nici un fel de limite și rătăcește pe tot cuprinsul naturii; străbate nu numai țările și mările, ci chiar astrele și cerurile asemenea lor; nu îi scapă nici cele mai mici lucruri; nu îi sînt inaccesibile nici cele mai înalte, nu îi rezistă nici cele mai dense, el cuprinde, supune, pătrunde totul (...)

Rămîne o singură și ultimă parte a filozofiei care și-a ales rolul de a forma și modela viața și obiceiurile oamenilor și care, după numele dat apoi, se numește etică. Aceasta constă în întregime mai întîi din îndem-

[1] Din: *Reihe Humanismus und Renaissance*, herausgegeben von Univ. Prof. Hans Rupprich, Band 2, Leipzig, Philipp Reclam jun., 1935. În românește de *Marta Guțu*.

nuri împotriva nestăpînirii poftelor și patimilor, apoi din recomandarea regulilor de viață. Este fără de seamăn demnitatea ei, fără de seamăn folosința ei care se întinde tot atît cît viața omului, căci nimeni într-ale sale sau în viața publică, în timpul liber sau la trebi, în pace sau în război, în mulțime sau singur, n-ar putea săvîrși ceva bun decît sub îndrumarea și călăuzirea acesteia.

KONRAD CELTIS

(1459–1508)

Pe numele lui adevărat Konrad Bickel, face studii la Köln și Heidelberg (Rudolph Agricola îi este profesor). Umanistul este cercetător de manuscrise, traducător (Seneca, Tacit), profesor de retorică, autor de epigrame și poezii. Căutînd în vechile biblioteci mănăstirești, descoperă operele călugăriței Hrotsvitha din secolul al X-lea (pe care le editează în 1501 la Nürnberg). Începînd din 1491, predă, timp de cinci ani, retorica la universitatea din Ingolstadt. Într-o prelegere inaugurală — de reluare a studiilor după încheierea vacanței mari — vorbește despre importanța pedagogică a poeziei, a retoricii și a filozofiei; pentru formarea spiritelor, istoria Germaniei trebuie cunoscută alături de istoria Greciei și a Romei.

După 1497 vine la Viena invitat de Maximilian I. Aici organizează primele reprezentații teatrale la curte (pentru care scrie și el). La Viena va fi numit profesor de retorică și poetică. În 1499 înființează un institut autonom, **Colegiul de poezie și matematică (Collegium poetarum et mathematicorum)**, iar în 1501 dobîndește documentele imperiale pentru un *Colegiu de poezie*. În viața lui de peregrinări prin diferite centre ale culturii umaniste germane a stimulat organizarea, după model italian, a unor academii: la Cracovia — *Sodalitas Vistulana*, la Viena — *Sodalitas Danubiana*, la Heidelberg — *Sodalitas Rhenana* etc.

Arta de a face cîntece și versuri (**Ars versificandi et carminum** — publicată în 1486), prima lui scriere, îl făcuse

celebru. Încununat în 1487, era primul poet german laureat. Elegiile din cele **Patru cărți ale iubirilor (Amorum libri IV)** apar în 1502 la Nürnberg. În 1513 se publică la Strassburg cele **Patru cărți de ode (Odarum libri IV)** din care face parte și cea de mai jos.

CUVÎNTARE ROSTITĂ PUBLIC ÎN GIMNAZIUL DIN INGOLSTADT[1]

(Fragment)

Așa stînd lucrurile, nu fără de rost, odinioară orașele grecești, iar acum cele italice își cultivă copiii chiar de la început cu operele poeților și prin ele, în timp ce ei sorb cîntecele melodioase și intonațiile cele mai delicate ale armoniei, de care acea vîrstă este foarte însetată, insuflă unor suflete fragede și înclinate spre trîndăvie și lene un imbold la treabă și un îndemn de a învăța și a stărui la lucru cu o harnică veselie și cu o minte ageră.

Ceea ce va face ca acea gravitate a cuvintelor și a ideilor îmbibată în mințile crude să dureze pînă la adînci bătrînețe și pînă la moarte, să rodească necontenit tot timpul vieții. O astfel de educație pretinde Aristotel cînd recomandă ca tinerii să fie instruiți prin armonia cîntecelor. Deoarece ele, adică armonia lor, stimulează mintea copiilor și ar putea să le stîrnească dorința de a compune cuvîntări și poezii. În sfîrșit, cea mai potrivită învățătură pentru mîngîierea tihnei sufletești și pentru înălțarea minții este cea care se face auzită în imnurile sacre ale zeilor, în laudele acestora și care te răpește spre cugetări divine. Din această cauză creația poetică a fost numită de către Pythagora și Platon, cei mai de seamă filozofi, cea dintîi filozofie și teologie; ea folosește versul pentru demonstrațiile sale și se desfășoară într-o vorbire ritmată. Cealaltă însă, adică creația oratorică, se desfășoară în vorbirea de rînd, nestînjenită și liberă. Poezia este mai îngrădită de cadențe și mai bogată întrucîtva prin libertatea folosirii cuvintelor, și totuși asemănătoare și aproape egală cu oratoria prin numeroasele genuri ale figurilor de stil. Nici pe una, nici pe cealaltă nu trebuie să le neglijăm, dar de la început, germani, sufletele copiilor trebuie să fie formate și, ca să zic așa, momite cu farmecul versurilor. De vreme ce în ele sălășluiește sublima încîntare a lucrurilor, în ele frumusețea și noblețea cuvintelor, prin ele deci se plămădesc ușor sufletele copiilor; iar pe măsură ce prind puteri, după ce sufletul lor tineresc se va fi întărit prin acele începuturi, ei pot să se îndrepte, mai formați și mai înarmați printr-o reflecție mereu trează, către lectura celor mai adînci filozofi și oratori. În sfîrșit, ei pot să se ridice la creații proprii, meniți să atingă meritele scriitorilor vestiți în compunerea operelor istorice și literare, cîștigîndu-și apoi pentru ei nemurirea, iar pentru patria lor faima și cinstirea. Am spus.

[1] Din: *Reihe Humanismus und Renaissance*, op. cit. În românește de *Marta Guțu*.

ODE

Către Apolo, descoperitorul poeziei, rugîndu-l să vină din Italia în mijlocul germanilor[1]

Febus, creator al divinei lire,
Lasă-ți Heliconul tău scump și Pindul,
Pe meleagul nostru venind de dragul
Viersului dulce!

[1] *Reihe Humanismus und Renaissance*, op. cit. În românește de *Ion Acsan* și *Marta Guțu*.

Se zoresc voioase Camene[1], iată,
Cîntă minunat sub o boltă rece;
Vei vedea o țară ce nu cunoaște
Gingașul cîntec.

Un barbar născut dintr-un aprig tată,
Necioplit, străin de latinul farmec,
Azi deprinde, călăuzit de tine,
Ritmul și versul.

Parcă e Orfeu, cîntăreț pelasgic[2],
Cel urmat de sălbăticiuni, cerbi repezi
Și de arbori înalți — cînd lovea cu plectrul
Strunele lirei.

Zeu ce-n zbor trecut-ai o mare-ntinsă,
Mulțumit de greci poposind în Lațiu,
Să aprinzi și-acolo, slujit de muze,
Flacăra artei,

Zăbovește, rogu-te, de asemeni
Și pe-al nostru țărm ca pe cel italic;
Fugă dar limbajul barbar și piară
Negura toată!

[1] La romani, nimfe ale izvoarelor asimilate ulterior cu muzele (n.t.).
[2] Pelasgii erau aborigenii Greciei arhaice, alungați de triburile grecești năvălitoare. Orfeu e considerat îndeobște trac (n.t.).

SEBASTIAN BRANT

(1457—1521)

După studii juridice și filozofice devine profesor, apoi decan la Facultatea de Drept din Basel. Din 1500 se instalează la Strassburg; ca secretar al orașului, în 1514 îl primește aici pe Erasmus. Cu preocupări filologice, caracteristice umaniștilor, Sebastian Brant face traduceri (din limba latină) și îngrijiri de ediție. Concepe în limba latină sau germană poeme religioase. Scrierea sa de căpetenie rămîne **Corabia nebunilor[1] (Das Narrenschiff)**, poem satiric (2039 de versuri) redactat în limba germană, publicat în 1494 simultan în patru orașe și tradus în latinește în 1497. Toți nebunii din „țara unde umblă cîinii cu covrigi-n coadă" *(Schlaraffenland)* se îmbarcă sub conducerea doamnei Venus pe o corabie care pornește spre Narragonia *(Împărăția nebunilor)*. Se află printre ei, cu scufa de nebun pe cap, un rudiment de costumație, care sugerează inspirația carnavalescă a poemului, reprezentanți a numeroase categorii sociale: clerici și negustori, nobili și țărani, universitari și bucătari. Bosch (1450—1516) a tratat același subiect în tabloul **Corabia nebunilor.** Zugrăvirea lor este un prilej de prezentare critică a moravurilor, a bisericii catolice și a imperiului. Prin ei sînt însă văzute și vicii general omenești: avariție, lux, lăcomie, goană după putere, biblio-

[1] Atît la Brant cît și la Thomas Murner, folosim termenul „nebunie" și nu „sminteală" (mai întrebuințat în ultima vreme) pentru că cel dintîi, cu o sferă mai largă și conotații mai bogate, corespunde mai bine *motivului* — specific renascentist — al nebuniei.

filie — patima autorului însuși, înfățișată în primul capitol; Brant își desfășoară astfel și aptitudinile sale de moralist. Eruditul (care păcătuiește uneori prin digresiuni didactice) presară în text maxime preluate din Biblie, autori antici sau tradiția populară. Observăm în fragmentul de mai jos credința scriitorului că în cadrul eticii creștine și-a îndeplinit sarcina ce-i revenea, precum și intenția didactică a poemului; în pofida pericolului de a fi răstălmăcit, el își va dărui tîlcul celui ce va ști să-l prindă: „Cine-are urechi, învețe și-aibă parte" *(Wer Ohren hat, der merk' und lern')*.

CORABIA NEBUNILOR[1]

(Fragment)

Dezvinovățirea Poetului

Nebun și prost e omul ce plătește
O muncă, pîn'ce ea nu se-mplinește.
Cel ce n-așteaptă-n viitor simbrie,
Nu-i prea binevăzut în tîrg, se știe.
Simbria cheltuită înainte,
Arareori e un cîștig cuminte;
Și lucrul merge greu și deslînat
Cînd prețul lui-nainte l-ai mîncat.
Eu de-aș fi fost vreodat' plătit cumva
Pe cei nătîngi și proști spre a-i cruța,
N-aș fi avut ureche să-i ascult,
Căci prețul l-aș fi fost mîncat de mult,
Și-n nici un fel n-ar fi putut să ție.
Ca toate-n lume, cum se știe

[1] Din: Sebastian Brant, *Narrenschiff*. Herausgegeben von Dr. F. Bobertag. Berlin und Stuttgart, Verlag von W. Spemann. În românește de *Lazăr Iliescu*.

E nefolositoare, o prostie.
Chiar de lucram și eu pentru simbrie,
Răsplata, alta-aș fi grijit să-mi fie,
Căci altfel, păgubaș m-aș fi lăsat.
Cum însă lucrul tot l-am înjghebat,
Pre domnul spre-a-l cinsti și-al lumii bine,
Foloase n-am, nici zimți de la oricine,
Și nici vremelnici lucruri nu primii;
Pe însuși Domnu-l chem spre mărturii
Deși pedeapsa, știu, tot mă așteaptă,
Pentru părerea care-am scris-o, dreaptă.
Las însă celor buni, să chibzuiască,
Pedeapsă dacă-mi dau să hotărască.
De ea, la Dumnezeu mă voi sluji
Ca, vreun cuvînt cumva dac-aș minți,
Sau aș călca învățătura sfîntă,
De suflet și de cinste ce cuvîntă,
A cerului pedeapsă-asupră-mi vină.
Eu, în credință, nu vreau s-am vreo vină.
Mă rog de-aceea,-acum, de orișicine,
De tot ce-am scris, să creadă numai bine;
Cuvîntul meu să nu mi-l strîmbe-n rău.
Dar știu: răstălmăci-vor tîlcul său,
Și voi plăti ca roza-nmiresmată
Din care-albina mierea-i va să-și scoată;
Dar un paing pe ea de-a nimerit,
Otrava doar îi soarbe negreșit.
Orice s-ar zice, pretutindeni, zău,
Oricare face după felul său.
Un lucru bun, în casă,— oricît de mic,
De n-ai găsit, te duci, neluînd nimic.
Cuvîntul înțelept cui n-o să-i placă,
Mă va-njura vîrtos în loc să tacă.
I-oi înțelege eu, după cuvînt,
Ce fel de poame, ce șireți mai sînt.
Am întîlnit mulți prostănaci moțați,
Ce-au fost adesea-n slavă înălțați.
În sinea lui, oricare prostăvan
Credea că-i nalt cît cedrul din Liban!
Ci, după-o clipă, nu l-am mai văzut;
L-am căutat, dar glasul i-a tăcut;

Ba, cît m-am străduit, n-am mai găsit
Nici casa, vai, în care-a locuit.
Cine-are urechi, învețe și-aibă parte.
Eu însă tac, simt lupul nu departe.
Un prost, pe-un altu-l bate că nu știe,
Pe el, ca mîini, ce junghiuri au să-l ție.
De-ar fi, pe alții să-i purtăm în spate,
Am ști ce ne apasă și ne-abate.
Citește-a nebuniei carte, ca să
Cunoști ciubota unde te apasă.
De-aud că mă înjură vreunul: „măi
Hirigule, de tine-ai grijă-ntîi,
Căci tot de-al nostru-ai fost și tu mereu",
Eu nu răspund și-l iert pe Dumnezeu,
Proștii mereu să fac că-ngăduise
Și-n cinul cel prostesc că mă primise.
În van încerc tichia de pe cap
S-o clatin cît de cît, de ea nu scap.
Și totuși, cu mult sîrg și cu răbdare
Am învățat, cum vezi, un lucru mare:
Pe proști să-i pot cunoaște cît de cît.
Și-apoi, nu-mi pierd nădejdea pentru-atît,
Căci domnu-i milostiv și nu-i minune,
De-oi căpăta și cu deșteptăciune.
Să știu că-i bine, om să nu greșească,
Prostiei prea mult creasta să nu-i crească,
Nici scufa să-nvechească-n mîna lui,
În mîna tremurîndă-a prostului.
O spune Brant — s-audă sînt destui!
Deci, ascultați, oricine-ar fi să fie,
Sfatu-nțelept, ce-i bine să se știe:
„Meșteșugarul bun nu întîrzie!"

HENRICUS GLAREANUS

(1488—1563)

Heinrich Loriti (sau Loris) își ia numele Glareanus după cantonul din Elveția în care se naște. Studiază teologie și muzică, scrie poezii (în 1512 este laureat) și teorie muzicală și face lucrări erudite de editare; publică cu adnotări, clasici latini și îngrijește (în colaborare cu Marziano Rota) tipărirea operelor lui Boetius. După 1514 predă la Basel limbile latină și greacă, între 1517—1522 locuiește la Paris, iar din 1529 este profesor de istorie și poetică la Freiburg. Avîndu-l drept model pe Strabo (geograf și istoric, secolul I î.e.n.) scrie **Descrierea Elveției** (**Helvetiae descriptio** — 1515), unde, în termeni poetici, își zugrăvește țara cu seriozitatea geografului. Îi dedică lui Zwingli, cu care era prieten din 1508, principala sa creație lirică, cele **Două cărți de elegii** (**Duo elegiarum libri** — 1516). Prima carte cuprinde poezii adresate prietenilor săi (dintre acestea fac parte și versurile de mai jos), iar cea de a doua carte — poezii adresate elevilor săi.

ELEGII

Către Erasmus din Rotterdam, nemuritoarea și unica glorie a belgilor[1]

(Fragment)

După cum marele Cicero este a Romei mîndrie
Iar demostenicul glas faima Atenei spori,

[1] Din: *Reihe Humanismus und Renaissance*, op. cit. În românește de *Ion Acsan* și *Marta Guțu*.

După cum șapte cetăți vor să fie homericul leagăn
Și trei bărbați renumiți Cordova a zămislit,
Belgica țară pe tine te-a dat ca pe unicu-i soare,
Ea, ce-a sădit pîn-acum stele destule pe cer.
Zi fericită, măreață și care-n căminele noastre
Numai prin harul divin, ni te-a trimis, blînd Erasm!
Colo în Basel, cu muri oglindiți de-ale Rinului ape,
Unde helveticii au confederații străvechi,
Cu demnitate matură și cu modestie-nțeleaptă
Ca un Socrate trăind, ești ca un Caesar frumos
Și cu o minte atît de-nzestrată cum n-a fost în stare
Să plămădească nicicînd pînă și aticul țărm.
Dar aș dori să te cruț de naivele-mi stihuri pe tine,
Fală și scump diamant de pe batavic pămînt!
Vîna talentului tău să-mi hrănească poema pripită,
Dăruie pinteni și arc Muzei ce m-a inspirat!
Astru măreț al bataviceì ginte, rămîi deci cu bine,
Al alemanilor far, preastrălucite Erasm!

SCRISORI ALE UNOR OAMENI OBSCURI

Johannes Reuchlin (1455—1522), pe care într-o scrisoare Erasmus îl numea „podoabă a Germaniei" (**Germaniae nostrae decus**), era, printre umaniștii germani, autoritatea supremă în cunoașterea limbilor greacă și ebraică. Făcuse studii la Freiburg, Paris, Basel etc... călătorise de trei ori în Italia, unde intrase în contact și cu cercul lui Lorenzo Magnificul, devenise profesor la Ingolstadt, apoi la Tübingen. Folosește cunoștințele filologice în lucrări editoriale (Demostene, Sf. Ieronim etc.), în lucrări de gramatică și dispute erudite, iar pe cele literare, scriind comedii (în limba latină).

În 1509 Johannes Pfefferkorn (1469—1521? 1524?), evreu convertit la catolicism, autorul unor fanatice scrieri antisemite, în care cerea creștinarea forțată a evreilor, desființarea cametei pe care ei o practicau și a ritualurilor religioase, ceruse și dobîndise de la împăratul Maximilian împuternicirea să distrugă acele scrieri ebraice care ar contraveni creștinismului. Nesigur de temeinicia deciziei sale, împăratul cere și părerea lui Reuchlin, care se pronunță pentru salvarea cărților filozofice, a comentariilor biblice, a Talmudului și a Cabalei. În timpul controversei ce urmează, în care Pfefferkorn e susținut de teologi, iar Reuchlin de umaniști, sînt publicate scrisorile de încurajare primite de Reuchlin din lumea intelectuală și de bună credință a Europei: **Scrisori ale unor oameni vestiți (Clarorum virorum epistolae,** publicate în 1514) și **Scrisori ale unor oameni iluștri (Epistolae illustrium virorum** — publicate în 1519).

Biserica îl acuză pe Reuchlin de erezie; umaniștii Europei îl susțin.

Pentru a întări prin tehnica „satirei mimice“ poziția declarată explicit și la modul grav în scrisorile adresate lui Reuchlin, un mic grup de umaniști din cercul de la Erfurt publică niște scrisori fictive, concepute în spirit pseudo-apologetic în sprijinul lui Pfefferkorn, și atribuite, de data aceasta, unor necunoscuți: **Scrisori ale unor oameni obscuri (Epistolae obscurorum virorum).** Volumul I apare în 1515 (în 1516 se publică ediția a doua însoțită de un apendice); volumul II apare în 1517. Crotus Rubeanus (numele de umanist al lui Johannes Jäger, 1480? — 1539?) — pentru volumul I, și Ulrich von Hutten — pentru apendicele volumelor I și II—au fost cei mai importanți dintre autorii acestei opere satirice publicate sub anonimat. Lucrarea ilustrează degradarea morală și intelectuală a adversarilor lui Reuchlin. Semnatarii scrisorilor fictive (preoți, călugări, teologi) — necunoscuți, pentru că nu s-au ilustrat prin nimic — expunîndu-și cu „candoare“ opiniile, arată, indirect, abuzurile curiei papale, luxul prelaților, parazitismul monahal și îngustimea scolasticii. Ei se adresează unui cleric german, Ortvinus Gratius în latina scîlciată a teologilor ignoranți, care „ nu se îngrijesc de gramatică fiindcă nu e de domeniul lor“.

SCRISORI ALE UNOR OAMENI OBSCURI[1]

(Fragmente)

Magistrul Bernhardus Gelff, unul din cei neînsemnați, sănătate Magistrului Ortvinus Gratius

Prea cinstite și nobile domn, deși nu am cunoștință de voi, cît privește persoana, totuși ca faimă vă cunosc.

[1] Din: Duo volumina *Epistolarum obscurorum virorum*, ad. D.M. Ortui. Gratium, Attico lepore referta, denuo excusa & a mendis repurgata. Quibus ob stili et argumenti similitudinem adiecimus in calce Dialogum mire festiuum eruditis salibus refertum. Romae, 1570. În românește de *Marta Guțu.*

E mult de cînd mi-am dat seama de cauza voastră care se numește cauza credinței împotriva lui Ioannes Reuchlin și sînt în posesia întregului proces. Și eu mă înfrunt zilnic cu curtenii și cu copiștii care îl apără pe Ioannes Reuchlin și cînd acest mesager, aducător al prezentei, mi-a spus că vrea să plece în Alemania și că are de făcut un drum prin Colonia, atunci i-am spus: „Pe Dumnezeu cel sfînt, eu vreau să fac cunoștință cu Magistrul Ortvinus, să-i scriu domniei sale una epistolă“; atunci el zise: „Faceți-o, în numele lui Dumnezeu, el se va bucura mult și mi-a spus cînd am plecat din Colonia: Să spuneți tuturor teologilor și magiștrilor și artiștilor și poeților care sînt la Roma să-mi scrie. Fiindcă am mare plăcere că bărbați învățați și care sînt bine calificați îmi scriu epistole și cînd ei scriu așa, atunci eu adun acele scrisori și după aceea fac din ele o carte și pun să se tipărească“. I-am spus că: „Știu foarte bine fiindcă am văzut bine o carte care se numește *Scrisori ale unor oameni obscuri* și mult mă mai încîntă cînd o citesc fiindcă este strălucit de bună, avînd în cuprinsul ei de unde să scoți pentru multe subiecte“. De aceea, Magistre Ortvine, vă rog pe domnia voastră să binevoiască a mă avea sub oblăduirea lui fiindcă sînt un extraordinar partizan al vostru și vă iubesc de necrezut. Ba chiar ar trebui să mă recomandați lui Ioannes Pfefferkorn, altădată iudeu și acum, din fericire, botezat întru Hristos. Cartea sa ce poartă titlul *Apărarea lui Ioannes Pfefferkorn împotriva defăimărilor* mi-a fost adusă din Alemania și am citit-o în întregime și am însemnat cele demne de notat, ba am făcut și întregiri pe margine. Și cu multe m-am ales eu dintr-o asemenea carte. Dar trebuie să-i mai spuneți că există un funcționar al curiei care este un admirator fără pereche al lui Ioannes Reuchlin. El însuși extrage anumite pasaje din sus-numita carte a lui Ioannes Pfefferkorn și vrea să arate că în aceste pasaje o parte este erezie, iar alta crimă de lezmajestate. Și mai spune să se instituie inchiziția împotriva lui Ioannes Pfefferkorn cu privire la erezie și la crima de lezmajestate.(...)

Iar aceste paragrafe sînt extrase ale Reuchlinienilor referitoare la eretici, și la cei vinovați de crima de lezmajestate, acuzație care, cu voia lui Dumnezeu, nu a fost, nu este și nu va fi adevărată.

Primul paragraf

Zice Reuchlinianul: că Ioannes Pfefferkorn în cartea sa intitulată *Apărarea lui Ioannes Pfefferkorn împotriva defăimărilor*, în *Epistola către Sanctitatea sa Leon al X-lea*, Supremul Părinte, săvîrșește blasfemie și crimă de lezmajestate cînd îl numește pe papă slujitoare a domnului ca și cum ar fi o femeie, precum citim că numai o dată o femeie a fost papă, căci astfel scrie el în paragraful întîi, numind așadar pe Sanctitatea—Sa locțiitoare a domnului nostru pe pămînt și slujnică. Și acest paragraf cuprinde în sine o erezie pentru că acolo Pfefferkorn vrea să afirme, dacă nu expres, atunci implicit, că întreaga biserică a greșit făcînd papă o femeie; fiind aceasta cea mai mare eroare, căci cine afirmă că biserica greșește, este de fapt un eretic, răspund: Ioannes Pfefferkorn, deoarece nu este un bun gramătic și nu a înțeles latinește, a socotit că papa este de genul feminin ca și Muza; deci, așa cum a auzit el de la alții,, Numele în *a* sînt feminine, cu excepția celor ce trebuie să fie exceptate" de unde de altminteri regula: „Un nume în *a* să fie pentru tine feminin, dar exceptează mai multe". De unde reiese clar că Ioannes Pfefferkorn în prezentul tratat scrie ca un teolog: dar teologii nu se îngrijesc de gramatică fiindcă nu e de domeniul lor.

ULRICH VON HUTTEN

(1488—1523)

Născut într-o familie veche, dar sărăcită, la 11 ani este trimis de tatăl său în mănăstire, iar la 17 ani fuge de aici. Urmează o viață de peregrinări și de studii oarecum anarhice (Köln, Erfurt, Viena, Pavia, Bologna, Roma, Veneția). Dezamăgit de moravurile clerului, scrie epigrame, pamflete și dialoguri anticlericale dirijate mai ales împotriva curiei papale. La început era sceptic față de Reformă, pe care o reducea la un conflict oarecare. Apoi este atras de ea, dar nu de tezele ei religioase, ci de posibilitatea de a lupta împreună împotriva celor ce jefuiau Germania — trimișii Romei papale și principii tiranici; vede în Reformă un aliat în realizarea idealurilor sale naționale și politice — sprijinirea autorității centrale de către cavalerii imperiali. Idealul lui Hutten era în mare măsură anacronic și parțial modern: ideea unei democrații cavalerești însemna o întoarcere în timp, iar ideea unei patrii germane — o privire înainte. Tot pentru realizarea acestui ideal se alătură de cavalerul Franz von Sickingen (1481—1523) care conduce revolta germană împotriva Romei, a clerului și a marilor feudali. Luptătorii sînt izolați și înfrînți; Franz von Sickingen moare în urma unei răni; Ulrich von Hutten izbutește să fugă în Elveția. Pribeagul, întors de la ușa lui Erasmus, e primit de Zwingli. Moare în mizerie.

Temperamentul activ și combativ al omului se manifestă și în caracterul publicistic și polemic al scrierilor sale. El se vede, în paginile cu care colaborează la **Scrisorile unor**

oameni obscuri, în poezii — de pildă, în poezia renumită și atît de populară **Un nou cîntec al domnului Ulrich von Hutten** (**Ain new lied Herr Ulrichs von Hutten** — 1521) care începe cu versul „Am îndrăznit" *(Ich habs gewagt)* — sau în dialoguri.

Unul dintre dialogurile lui Hutten fusese tradus de un necunoscut în limba germană și foarte prețuit de noii cititori, care nu l-ar fi priceput în latină. Hutten, care tradusese în 1517 lucrarea lui Lorenzo Valla despre falsa donație a lui Constantin, își va traduce singur dialoguri — în spiritul lui Lucian — într-un volum **Cărțulia cu dialoguri** (**Gesprächbüchlein** — 1521). După dedicație — lui Franz von Sickingen — Hutten i se adresează cititorului, în versuri cu un net caracter antipapal, încheindu-le prin cuvintele: „Am îndrăznit".

CĂRȚULIA CU DIALOGURI[1]

(Fragmente)

Către cetitorul cărțuliilor următoare

Din nou azi adevărul s-a născut
Și-nșelăciunea lustrul și-a pierdut.
Pre Domnul deci cu slavă să-l cinstim,
Și de minciuni să nu ne mai slujim.
Prea mult, vai, adevăru-a fost hulit;
Acum, iar la lumină a ieșit.
Cuvine-se răsplată-acelora,
Ce-aici trudit-au făr'a pregeta!
Știu, n-au să-i placă popii lenevos —
De-aceea rog pe dreptul credincios,
Obștesc folosul urmărească-n minte,
Neluînd la proaste glume-aminte.

[1] Din: Ulrich von Hutten, *Gesprächbüchlein*, Sprachlich erneuert, mit Einleitung und Anmerkungen versehen von Karl Müller, Leipzig, Philipp. Reclam jun., 1887. În românește de *Lazăr Iliescu*.

Un papă nu-i chiar Dumnezeu, știm bine,
Căci moartea-n mîna-i și pe el îl ține!
Strîngeți-vă, germani cuminți, la sfat,
Acum, c-atîtea lucruri s-au schimbat;
Să nu ne-ntoarcem iarăși la trecut,
Eu umărul mi-am pus cît am putut.
Folosul altui nu mă ispitește,
Afară doar dacă mă păgubește.
Pentru-ajutorul care-mi va fi dat
Făgăduiesc aici că niciodat'
Nu voi clinti cuvîntu-adevărat
Și de la el eu n-am să mă abat.
Nimic pe lume nu-i ca să mă tem,
Nici paloș, nici surghiun și nici blestem.
Dîrzenia mea, nimic n-o poate frînge,
Deși mămuca mea, sărmana, plînge
Că prea de lucru greu m-am apucat;
Alin-o Domnul! Eu nu mă abat,
Chiar dacă toate-n cale s-ar urni!
Așa vrînd Dumnezeu, voi stărui
Cu mîini și cu picioare de va fi.
Am îndrăznit
Ulrich von Hutten

„Cărțulia cu dialoguri" din 1521 cuprindea între cele 4 dialoguri și **Privire în adînc** (**Inspicientes** în originalul latin; **Die Anschauenden** în traducerea germană), care încheia volumul. Soarele se plimbă cu fiul său, Phaeton. În plin cer soarele propune să încetinească viteza și să stea de vorbă. Phaeton privește muritorii care se agită și se războiesc pentru fleacuri. Privirea atotcuprinzătoare, din înalt, servește ca pretext pentru a schița un tablou al vieții sociale și politice a Germaniei. În Germania se văd mulți bețivi și o frămîntare zadarnică. Dialogul subliniază venalitatea papală și pornește, caracteristic pentru publicistul von Hutten, de la un fapt real: al treilea personaj, despre care în fragmentul de mai jos se vorbește, fără ca el să și apară, este legatul papal Cajetan care fusese la Augsburg în 1518. **Privire în adînc** se încheie cu noul dicton al umanistului (renunțase la cel vechi, *Alea jacta est*): „Am îndrăznit" *(Ich hab's gewagt)*.

(...)*Phaeton*. (...) Ce tropăieli și ce gălăgie, ce beție, ce țipete și zgomote supărătoare! Dar ce să fie oare gloata aceea numeroasă care se vede acolo, în mijloc? Și, mai întîi de toate, spune-mi: cum îi zice orașului?

Sol. Orașului îi zice Augsburg, acolo se întrunesc principii imperiului și stau la sfat despre lucruri mari. Adunarea aceea populară însă e o procesiune care însoțește pe legatul papal pînă la casa unde urmează să tragă.

Phaeton. Care legat, tată? Și unde-l însoțesc oare? Și, cum tu știi tot ce se petrece, și nimeni nu-i în stare să-ți ascundă nimic, fă bine și spune-mi, despre ce au să se sfătuiască, după ce s-or ospăta și încălzi de băutură?

Sol. Pe legat îl duc la Casa Sfatului, unde el le va citi ceea ce i-a încredințat papa. Și anume se sfătuiesc cum ar putea începe un război împotriva turcilor. Papa Leon al X-lea ar vrea să-l pornească, nădăjduind să-l cîștige; și din pricina asta îl trimite pe Cajetan aici, care să facă în așa fel ca germanii să nu întreprindă nimic altceva înainte de a fi dezlănțuit războiul.

Phaeton. Ce cîștig nădăjduiește el să scoată? Nu cumva are să pornească și el împotriva turcilor, nădăjduind să fure cîte ceva?

Sol. Nu, el doar vorbește de turci, gîndurile lui sînt însă altundeva, departe. De fapt el umblă după arginții germanilor și și-a pus în gînd să-i jefuiască, luîndu-le toți banii pe care îi mai au.

Phaeton. Nu-i drept ce face. Dar izbuti-va el oare lucrul ăsta, cînd are de furcă cu un popor atît de bătăios și dîrz?

Sol. Dacă face asta e că are și dreptul s-o facă. Și are să și fie în stare, întrebuințînd meșteșugurile lui, în locul constrîngerii.

Phaeton. Nu înțeleg.

Sol. Are să se dea drept păstor, așa cum, pe vremuri, fusese și Hristos, și va spune că toți creștinii sînt oile sale, mai cu seamă germanii aceștia, cărora le-a trimis acum pe legatul său, ca să tundă oile și să ducă apoi cu el, peste munți, lîna. Face el oare ceva ce nu se cuvine?

Phaeton. În ce privește credința, nu, tată, că doar oile sale sînt și el are grijă să le ducă la păscut.

Sol. Da, dar le paște doar cu minciuni și ele cred că se află cu adevărat la păscut. (...)

MARTIN LUTHER

(1483–1545)

Fiu al unui miner saxon a cărui bunăstare creștea treptat, Martin Luther studiase la Erfurt (1501—1505) științele juridice și artele liberale. În timpul unei furtuni cu descărcări electrice (1501), scăpînd în chip uluitor de lovitura unui trăsnet, face legămînt să se călugărească; **Convorbirile din jurul mesei** menționează acest episod care se pare însă că nu explică decît parțial intrarea sa în viața monahală. Călugăr augustin într-o mănăstire din Erfurt, Luther începe temeinice studii teologice și se îndreaptă către o carieră academică. În 1508 este transferat la universitatea din Wittenberg, unde, după luarea doctoratului, va deveni profesor. Pentru interesele mănăstirii sale face, în 1510, o călătorie la Roma. Intră cu pietate și desigur cu mari așteptări în cetatea papală, ca într-un lăcaș de reculegere și smerenie; descoperă aici lipsa de interes pentru serviciul religios, redus la o formalitate, luxul prelaților, arta plăcerilor scumpe și rafinate. Este revoltat și vede parte din viciile de organizare ale bisericii catolice.

În acel început de secol practica indulgențelor lua proporții din ce în ce mai mari. Prin cumpărarea unor pergamente (pe o parte erau desenate armele pontificale, iar pe cealaltă palma, străpunsă de cui, a lui Isus) se asigura iertarea păcatelor. Curia papală adunase astfel bani pentru războaiele împotriva păgînilor. Acum se strîngeau fonduri pentru construirea bisericii Sfîntul Petru la Roma, sau pentru ca arhiepiscopul de Mainz să-i plătească papei taxa de confirmare. În aceste scopuri vindea în 1517 indulgențe

în Germania călugărul dominican Johann Tetzel. Electorul Saxoniei, Frederic cel înțelept, îi interzisese să o facă pe teritoriul care-i aparținea, dar tezele lui pătrund și aici, stîrnind indignarea lui Luther. Tetzel susținea că prin indulgența cumpărată omul redobîndește, oricîte și orice păcate ar fi comis, nevinovăția unui prunc abia botezat, că prin indulgențe se pot ierta și păcatele celor morți. Cu intenția de a combate practica indulgențelor și concepțiile care le justificau, Luther vrea, conform uzanțelor timpului, să pună problema într-o dezbatere publică; în ziua de 31 octombrie 1517 afișează pe ușa bisericii castelului din Wittenberg 95 de teze care urmau a servi drept bază a disputei.

Luther fusese doar alarmat de abuzuri și încă nu atacase autoritatea papală. Papa Leon X, intelectual de formație umanistă, nu dă atenție evenimentului de la Wittenberg: crede că este vorba doar de rivalitatea între călugării augustini și cei dominicani, care primiseră, în locul celor dintîi, sarcina de a vinde indulgențe în Germania. În 1518 legatul papal Cajetan stă de vorbă cu Luther la Augsburg. Deși chemat la Roma, Luther nu se duce, ocrotit și găzduit de Frederic, electorul Saxoniei. În iulie 1519, într-o dispută publică cu un renumit teolog al timpului, doctorul Johann Eck, Luther declară că recunoaște drept cap al bisericii doar pe Isus Hristos, că dogma se poate susține doar pe baza Scripturii, căreia trebuie să i se plece papii și conciliile ecumenice, care pot fi victime ale erorilor, și recunoaște autoritatea papală doar ca instituție de drept divin.

Ruptura de biserica catolică e întărită prin publicarea în 1520 a unor scrieri în care exprimă răspicat idei cutezătoare; în **Apel către nobilimea creștină de națiune germană (An den Christlichen Adel deutscher Nation)**, în **Captivitatea babilonică a bisericii (Die babylonische Gefangenschaft der Kirche)** și în **Libertatea creștină (Von der Freiheit eines Christenmenschen)**, el vorbește despre sacerdoțiul universal — fiece credincios se poate afla în fața Domnului datorită Scripturii, și fără a mai avea nevoie de intermediul ierarhiei clericale — despre sărăcirea Germaniei de către biserica catolică și necesitatea de a restrînge autoritatea papală, un nou Babilon care înrobește biserica. Și Dante condamnase papii simoniaci în cîntul al XIX-lea al **Infernului**,

dar diatriba lui prea timpurie rămăsese fără ecou. Acum critica indulgențelor a adus după sine critica ideilor care le justificau, deci critica bisericii catolice, atacate pentru concepțiile ei și organizarea ei. Necesitatea credinței pentru mîntuire făcea inutile ritualurile și întreaga ierarhie eclesiastică.

Cărțile lui Luther sînt arse și i se acordă 60 de zile pentru a-și retrage tezele eretice. Luther arde și el în fața mulțimii bula papală care îl condamna. Pentru a satisface măcar parțial doleanțele papei, în aprilie 1521 Carol al V-lea îl cheamă pe Luther în fața Dietei din Worms. El declară că nu își va renega afirmațiile decît dacă va fi convins, arătîndu-i-se clar greșelile și aducîndu-i-se argumente din Biblie. Urmînd a fi apărat doar pe un foarte scurt termen de un salv-conduct trimis de Carol al V-lea (datora electorului Saxoniei alegerea sa ca împărat al Sfîntului Imperiu), Luther este răpit, pentru a fi pus la adăpost, de oamenii lui Frederic, care îl duc la castelul din Wartburg. Mai tîrziu Carol al V-lea, angajat în război cu Francisc I, regele Franței, va neglija cazul Luther.

Fundamentînd emanciparea statului, Luther cîștigase de partea sa mica nobilime (Franz von Sickingen, Ulrich von Hutten). Prin trimiterea la izvoare (Biblia) și prin faptul că s-a opus, în numele conștiinței sale, autorităților eclesiastice, îi atrage pe umaniști (W. Pirckheimer, Crotus Rubeanus, Ulrich von Hutten, Philipp Melanchton). Iar burghezia germană este cîștigată de rațiuni economice; papii și preoții italieni storceau mulți bani din Germania, și „bürgerii din evul mediu cereau în primul rînd *une église à bon marché*, o biserică necostisitoare" — observă Engels **(Războiul țărănesc german)**. La Wartburg Luther începe, în 1521, să traducă Noul Testament în limba germană. Prima ediție apare în 1522. Între 1523—1531 el traduce părți din Vechiul testament. Traducerea integrală a Bibliei o va sfîrși pînă în 1534. Ediția princeps din 1534 era ilustrată de Cranach. De la Wartburg pleacă la Wittenberg (1522) unde ține predici. Slujba religioasă se întemeia pe lectura Bibliei. Luther, care susținuse desființarea celibatului slujitorilor clerului, se căsătorește, în 1523, cu Katharina von Bora, fostă călugăriță, fugită din mănăstire. Au șase copii. La 18. II. 1545 Luther moare la Eisleben. Este îngropat la Wittenberg.

Plin de vitalitate, el iubea și ura, discuta pătimaș — cu haz ori cu violență — scria vehement și colorat, mînca mult și bea cu plăcere (boala care l-a chinuit și în urma căreia a murit, era de natură digestivă și hepatică); credea în diavol și îl vedea în viziunile sale. Tulburat de tentații, îndoit asupra chemării sale, Martin Luther adeseori se temea că a pierdut calea credinței; discuții, lecturi și meditații îl linișteau temporar. Era un nemulțumit de sine și un frămîntat care voia să afle drumul mîntuirii. Purta în el ardoarea și poezia căutării absolutului. Dar credea că numai el vorbește în numele lui Dumnezeu; ajutat de circumstanțe istorice, se consideră însemnat prin har. Pentru credința sa, în care vedea cuvîntul Domnului, ar fi distrus orice îi apărea ca o piedică — pe papă, pe țăranii răsculați, pe Müntzer sau pe Erasmus; lupta cu pasiunea fanaticului și suplețea politicianului; toleranța umanistului l-ar fi încurcat; de asemenea efortul de a înțelege cazul omenesc, în particularitatea lui. „Acest om care s-a folosit cu atîta energie de libertate (...) a jertfit harului — liberul arbitru, lui Dumnezeu — pe om, morala — unui fel de fatalitate providențială", nota J. Michelet.

Compune în limba germană tratate teologice, predici, pamflete, corespondență și cîntece religioase, pagini cu o incontestabilă valoare literară. Au rămas notate multe opinii exprimate oral; la Wittenberg, comesenii care-i ascultau cu religiozitate cuvintele, i le înregistrau; le regăsim în **Convorbirile din jurul mesei (Tischreden)** publicate prima oară la Eisleben în 1566, de Johann Goldschmied (1519—1579); edițiile următoare se îmbogățesc cu alte amintiri ale redactorului și cu alte note luate de cei ce-l înconjuraseră pe Luther. În discuția unor probleme de teologie, în povestirea unor crîmpeie din viața sa, exprimîndu-și afecțiunea pentru soție și copii, pentru flori sau muzică, sau dînd glas resentimentelor — împotriva lui Erasmus îndeosebi — îl aflăm pasionat, violent, polemic, sarcastic, ironic, duios.

Luther introduce în serviciul divin cîntecul coral. Între 1521—1528 el însuși a scris textele și a compus melodia unor asemenea **Imnuri sacre**. Unele sînt originale, altele se inspiră din cîntece religioase vechi sau populare ori din psalmi, ca cel mai cunoscut dintre ele, E O CETATE DOMNUL SFÎNT **(Eine feste Burg ist unser Gott)**;

în acele timpuri cînd turcii invadaseră Austria, oamenii găseau în el forța de a le rezista. În versurile lui Luther apare imaginea, care l-a obsedat întreaga viață, a diavolului: „Cel rău și dușman" (*Der alte böse Feind*); „Și draci de-ar fi pe orice drum" (*Und wenn die Welt voll Teufel wär*). În 1831 Carlyle compara acest poem religios cu „sunetul avalanșelor alpine, sau cu primul murmur al cutremurelor". În 1834 Heine asemuia poeziile lui Luther cu „o floare crescută între pietre", și numea imnul de mai jos „Marsilieza Reformei". Engels reia metafora în **Dialectica naturii**, vorbind despre „textul și melodia acelui coral pătruns de certitudinea victoriei, care a devenit «Marsilieza secolului al XVI-lea»". Nu ne-a rămas o copie a melodiei care fusese compusă tot de Luther.

E O CETATE DOMNUL SFÎNT[1]

E o cetate Domnul sfînt,
Un vajnic scut și-o armă,
Ne scoate din nevoi, oricînd,
Venite să ne darme.
Cel rău și dușman,
Cu gînd viclean,
Cu pumn aspru, vrea
Să-și țeasă crunta-i za.
Pe lume n-are seamăn.

Luptînd doar noi, am fi îndat'
Cu armele zdrobite,
Dar iată, vine-acel bărbat
Ce Domnul ni-l trimite.
Mă-ntrebi cum i-au spus —
Christos Isus,

[1] Din: *Ein Gute Wehr und Waffen*. Geistliche Lieder von Martin Luther. Mit einer Einführung von Paul Schreckenbach, Leipzig C.F. Amelangs Verlag, 1917. În românește de *Sevilla Răducanu*.

Și-i Domnul Iahve,
Ca el un alt nu e,
Izbînda-l încunune.

Și draci de-ar fi pe orice drum
Umblînd să ne sugrume,
Nu ne spăimîntă nicidecum —
Noi vom învinge-n lume.
Culege ponos
Stăpînul de jos,
În van a trudit,
De mult e osîndit:
O vorbă îl doboară.

Ei vorba au a o lăsa,
Și fără de răsplată —
Cu noi e El, cu mintea Sa
Și cu făptura-i toată.
De-ți iau trup, copii,
Averi — orice-ar fi,
Drum bun, nu-i nimic!
Ei n-au nici un cîștig —
Noi, nalta-mpărăție!

Extinzînd o metaforă a lui Erasmus, Engels afirma în **Dialectica naturii** că „Luther a curățit nu numai grajdurile augiene ale bisericii, ci și pe cele ale limbii germane, creînd proza germană modernă..." Traducerea integrală a Bibliei săvîrșită de Luther, eveniment totodată literar și lingvistic, era primul monument al limbii literare moderne a Germaniei. Nu este unica sa lucrare de tălmăcire. În 1530 se tipăriseră, transpuse tot de el în limba germană, **Fabule din Esop.** Înainte de traducerea lui Luther mai apăruseră, începînd din a doua jumătate a secolului al XV-lea, circa 20 de versiuni ale Bibliei în limba germană. Însă cea dăruită de el se ridică deasupra celorlalte prin rigoarea filologică și cunoașterea adîncă a surselor, prin forța și expresivitatea limbii, făurită fiind astfel încît să poată fi înțeleasă

de tot poporul. Luther confruntă textul ebraic și cel grec, revăzut de Erasmus pentru ediția din 1516. Poposește îndelung asupra unor dificultăți de limbă, discută și se sfătuiește cu prietenii săi umaniști, urmărește cu atenție graiul oamenilor simpli, așa cum se vede în fragmentul de mai jos din SCRISOAREA DESPRE TĂLMĂCIRE **(Sendbrief vom Dolmetschen** — 1530) unde, conștient de realizările dobîndite, vorbește, cu frazele sale vehemente și pitorești, despre străduințele depuse.

SCRISOARE DESPRE TĂLMĂCIRE[1]

(Fragmente)

(...) Știu foarte bine, și papistașii o știu mai puțin decît dobitocul morarului, de cît meșteșug, de cîtă sîrguință, înțelepciune și minte e nevoie ca să tălmăcești bine; căci ei nici n-au încercat. Proverbul spune: cine clădește la marginea drumului, găsește mulți sfătuitori. Așa îmi merge și mie. Aceia care niciodată n-au putut vorbi cumsecade, cu atît mai puțin să tălmăcească, sînt cu toții sfătuitorii mei, iar eu trebuie să fiu învățăcelul tuturor. Și dacă i-aș fi întrebat cum s-ar tălmăci în nemțește întîiele două cuvinte din Mat. I *liber generationis*[2], nici unul n-ar fi știut să spună nici pîs; și vicleni de ei, judecă chiar cartea în întregime. Așa a pățit și Sfîntul Ieronim.

Și ca să mă întorc la subiect, dacă papistașul vostru vrea să pălăvrăgească de pomană, spuneți-i pe scurt așa: Doctorul Martin Luther vrea să fie așa, și spune: *Sic volo, sic jubeo, sit pro ratione voluntas!*[3] Căci nu vrem să fim nici elevii, nici discipolii papistașilor, ci

[1] Din: Martin Luther, *Sendbrief vom Dolmetschen*. Herausgegeben von Karl Bischoff, Halle, Max Niemeyer Verlag, 1951. În românește de *Sevilla Răducanu*.

[2] Cartea Facerii lumii (n.t.).

[3] Așa vreau, așa poruncesc, voința să înlocuiască rațiunea (n.t.).

stăpînii și judecătorii lor, vrem să ne grozăvim și noi o dată; și după cum Pavel se laudă față de sfinții lui turbați, vreau și eu să mă laud față de aceștia. Sînt ei doctori? Eu de asemenea. Sînt învățați? Și eu. Sînt predicatori? Și eu. Sînt teologi? Și eu. Sînt *disputatores?* Și eu. Sînt filozofi? Și eu. Sînt dialecticieni? Și eu. Scriu cărți? Și eu.

Și am să mă laud mai departe „Eu pot să interpretez psalmii și profeții. Ei nu pot. Eu pot tălmăci, ei nu pot. Pot citi Biblia, ei asta nu pot; eu pot să mă rog, ei nu pot. Și ca să intru în amănunte: Eu cunosc dialectica și filozofia lor mai bine decît ei toți laolaltă. Și știu cu adevărat că nici unul din ei nu-l înțelege pe Aristotel. Și de s-ar găsi unul dintre ei toți, care să înțeleagă un cuvînt înainte sau un capitol din Aristotel, îmi dau capul. Eu nu spun decît adevărul: căci am fost crescut din tinerețe în învățătura lor și știu prea bine cît de adîncă și cuprinzătoare este. Și ei știu de asemenea, tot atît de bine, că eu stăpînesc tot ceea ce ei cunosc; și totuși ei se poartă cu mine ca și cum aș fi un oaspete în arta lor, un oaspete, care s-ar fi pripășit într-o bună zi la casa lor, și care n-ar fi auzit nici ce învață ei pe alții, nici n-ar fi văzut ce știu eu. Atît de grozav se laudă cu meșteșugul lor și mă învață lucruri pe care eu le-am învățat acum douăzeci de ani, cînd mi-am tocit tălpile ducîndu-mă la învățătură, încît aș putea să le răspund la toate plîngerile și țipetele lor cu cîntecul acelei tîrfe: de șapte ani știu că cuiele din potcoavă sînt de fier.

Acesta e răspunsul la prima voastră întrebare, și vă rog să nu răspundeți, ferească Dumnezeu, la plîngerile zadarnice ale acestor măgari decît atît: așa vrea Luther, și el zice că e un doctor, mai presus decît toți *doctores* din toate locurile unde stăpînește papa. Și așa să rămînă. De-acum înainte am să-i disprețuiesc cum i-am și disprețuit, atîta vreme cît se vor purta cum se poartă.

Mi-am dat osteneala să tălmăcesc cît mai bine, *curat și lămurit* în nemțește. Și ni s-a întîmplat adesea să căutăm un singur cuvînt paisprezece zile, chiar trei, patru săptămîni și cîteodată tot nu l-am găsit. La

Iov am lucrat, M. Philipp[1], Aurogallus[2] și eu, astfel încît uneori în patru zile n-am putut termina decît trei rînduri. Mai bine așa, căci acum e gata și e tălmăcit, îl poate citi și pricepe oricine, poate trece cu privirea peste trei, patru pagini, fără măcar să se împiedice de vreo greutate. Dar nici nu-și dă seama ce pietroaie și ce buturugi au fost aci, pe cînd acum treci peste ele ca pe o scîndură dată la rindea. A trebuit să asudăm și să ne căznim mult pentru a înlătura din drum astfel de pietroaie și de buturugi, încît acum mergi ușor pe acel drum. E ușor să ari, după ce ogorul a fost curățat. Dar să smulgă copacii și bețele din pămînt și să pregătească ogorul, asta nu vrea nimeni. De altfel, să nu te aștepți la vreo mulțumire. Doar însuși Dumnezeu, cu soarele lui, cu cerul și pămîntul, ba chiar cu jertfirea fiului său, n-a primit nici o mulțumire; așa e și așa rămîne lumea, naiba s-o ia, că de schimbat nu vrea să se schimbe.

Am vrut să vorbesc nemțește, nu latinește, nici grecește, pentru că mi-am pus în cap să tălmăcesc în nemțește. Nu trebuie să întrebi literele din limba latină cum să vorbești nemțește, ci întreabă despre asta pe mama de acasă, pe copiii de pe stradă, pe omul obișnuit din piață, uită-te la gura lor cum vorbesc ei și ia-te după dînșii ca să știi cum să tălmăcești, și atunci au să vadă că le vorbești nemțește.

Cînd Christos spune: *ex abundentia cordis os loquitur*, dacă m-aș lua după măgari, m-aș ține de litere și aș tălmăci: din abundența inimii vorbește gura. Spune-mi, oare asta e nemțește? Care german înțelege așa ceva? Ce înseamnă pentru un german abundența inimii? Așa nu vorbește nici un german, fie că vrea să spună că cineva are o inimă prea largă, fie că are prea multă inimă. Dar chiar și așa și tot n-ar fi bine tălmăcit. Căci abundența inimii nu e nemțește, e tot atît de puțin cît și abundența casei, abundența sobei, abundența băncii; ci mama din casă și omul obișnuit zic: *cui îi e inima plină gura îi vorbește*. Asta înseamnă o germană

[1] E vorba de Philipp Melanchton (1497–1560) (n.t.).

[2] Matthäus Goldhelm (Aurogallus) (1490–1543), profesor la Wittenberg (n.t.).

bine vorbită; așa m-am căznit eu să tălmăcesc, și, din păcate, n-am nimerit-o totdeauna.

Căci literele latinești împiedică peste măsură să vorbești bine nemțește. (...)

Și ce să mai lungesc vorba despre tălmăcire! Dacă ar fi să spun toate pricinile și gîndurile mele despre fiece cuvînt, desigur aș avea de scris un an. Am aflat eu acum cît meșteșug, cîtă osteneală și trudă cere tălmăcirea, de aceea nu rabd drept judecător și dojenitor vreun măgar sau vreun catîr papistaș care n-a încercat să tălmăcească nicicînd. Cui nu-i place tălmăcirea mea, n-are decît s-o lase în plata Domnului; naiba să-i mulțumească cui nu-i e pe plac și care o schimbă fără știrea și voia mea. Dacă trebuie schimbată, am s-o schimb eu însumi.

THOMAS MÜNTZER

(1490—1525)

Originar din munţii Harz, Müntzer studiase la Halle, Leipzig şi Frankfurt pe Oder. Teolog erudit, devenise curînd doctor şi, se pare, la recomandaţia lui Luther, predicator la Zwickau (1520). Alungat pentru sprijinul acordat anabaptiştilor, îşi găseşte refugiul la Praga, printre husiţii din Boemia. Izgonit şi de aici, ajunge predicator la Allstedt, în Turingia. Pornind de la ideile lui Luther, el merge mai departe: face întregul serviciu divin în limba germană şi le cere principilor să intervină cu armele împotriva clerului catolic şi să-i extermine pe cei nelegiuiţi, mai cu seamă pe slujitorii bisericii catolice, pentru ideile lor greşite şi faptele lor păcătoase. Spre deosebire de Luther, care promova cuvîntul scris al Bibliei ca mijloc de revelare a Divinităţii, Müntzer crede că Duhul sfînt se manifestă în om direct, trezindu-i raţiunea şi făcîndu-l astfel asemeni Domnului. Teolog cu idei noi, Müntzer îmbină gîndirea religioasă şi socială.

„Prin traducerea Bibliei — scrie Engels în **Războiul ţărănesc german** — Luther a pus în mîna mişcării plebee o armă puternică", fiindcă ei găsesc în ea „creştinismul modest al primelor secole".

Răscoale ţărăneşti existaseră în Germania şi înainte de Reformă, începînd de la sfîrşitul secolului al XV-lea. După Reformă se adaugă idei noi, apar vizionari apocaliptici sau organizatori ca Thomas Müntzer. Tulburările reîncep în 1524. Răscoalele ţărăneşti, care izbutesc „mai ales în regiunile unde principii şi nobilii erau în marea lor majoritate

catolici" sînt o consecinţă a difuzării ideilor lui Luther, a posibilităţii protestului, arătate prin pilda sa. Mergînd însă mai departe pe calea eliberării de dogme, ţăranii răzvrătiţi nu cred că mai au nevoie nici de mijlocirea Scripturii, căci sprijinul Domnului li se va transmite direct. Ei tind „să se ajungă la o egalitate cetăţenească şi, în parte, chiar la o egalitate de avere" — scrie Engels.

Revendicările cuprinse în cele **Douăsprezece articole ale ţăranilor din Suabia** (unde se făceau referinţe la Luther) fuseseră redactate de Thomas Müntzer (se pare, în colaborare cu calfa unui pielar).

Ideolog al marelui război ţărănesc din Germania, Müntzer începe să organizeze o uniune care să lupte pentru înfăptuirea unei depline egalităţi, instituind astfel pe pămînt împărăţia lui Dumnezeu; cuteza deci a se răzvrăti împotriva nedreptăţii sociale. Despărţit total de concepţiile lui Luther care îl socotea acum ca pe un trimis al satanei, Müntzer muncea neistovit pentru organizarea ţăranilor şi a plebei, pentru formularea revendicărilor revoluţionare. În cele 12 deziderate cuprinse în plîngerea din 1524, ţăranii din Suabia cer în primul rînd dreptul de a-şi alege un pastor; printre altele, ei declară că nu mai vor să fie trataţi ca proprietate a seniorilor, căci Isus i-a răscumpărat pe toţi prin sîngele lui, „pe păstor, la fel ca pe împărat". Luther scrie **Apelul la pace, ca răspuns la cele douăsprezece articole ale ţăranilor din Suabia şi împotriva spiritului de ucidere şi tîlhărie al altor ţărani răzvrătiţi.** În prima parte se adresează **Principilor şi seniorilor** pe care îi numeşte „călăi" şi „lipitori", şi le atrage atenţia asupra nedreptăţilor săvîrşite şi a vinovăţiei lor, căci găseşte cerinţele ţăranilor justificate. În partea a doua, **Către ţărani,** după ce recunoaşte nedreptatea autorităţii, îi acuză de o nedreptate şi mai mare pe ei, care şi-au arogat dreptul, rezervat lui Dumnezeu, de a judeca; ucigînd, devin adepţi ai diavolului; şi dă două exemple de izbîndă fără violenţă: pe Isus Hristos şi pe sine însuşi; îi îndeamnă să rabde, căci triumful lor rezidă în smerenie şi supunere. În **Apelul către cele două părţi** îi sfătuieşte pe toţi să renunţe la violenţă. Prin această scriere, Luther pare a dori să facă din răscoalele ţăranilor un prilej de a-i moraliza pe principi şi a-i atrage de partea sa, şi, în acelaşi timp, de a se desolidariza de mişcarea ţărănească, pentru a nu i se

atribui răspunderea evenimentelor. În urma atitudinii lui, țărănimea se îndepărtează de Luther. La Nordhausen, în timp ce el predică, se trag clopotele pentru a-i acoperi vocea. La Orlamund se aruncă în el cu pietre, și este împroșcat cu noroi.

În ciocnirile și masacrele care urmează, cu o totală neînțelegere a problemelor și suferințelor sociale, Luther îi susține pe principi deschis. În pamfletul **Împotriva bandelor tîlhărești și ucigașe ale țăranilor (Wider die räuberischen und mörderischen Rotten der Bauern)**, contrazicîndu-se pe sine, adeptul de odinioară al blîndeții, îi îndeamnă pe principi direct la acte de ferocitate: „... care cum poate să-i înjunghie, să-i bată și să-i sugrume; (...) țăranului îi ajung paiele de ovăz; el nu înțelege de cuvînt și e nătîng, deci trebuie să asculte de bici și de «pușcă»; (...) lăsați puștile să-i secere"[1]. De îndemnurile lui suplimentare nici nu mai era nevoie, căci nobilii îi secerau în masă, îi lăsau să putrezească în subterane, se jucau cu bile făcute din craniile țăranilor morți și, în cele mai blînde pedepse, le smulgeau limbile, le scoteau ochii sau le tăiau degetele. În 1526, cînd revolta este înăbușită, sînt uciși peste 100 000 de țărani. J. Michelet explică duritatea lui Luther prin fanatismul cu care își apără cauza: „Nu le iartă că au compromis numele Reformei".... De altfel, ca orice fanatic, el își schimbă principiile după necesitățile momentului. Îi numise pe țărani păgîni, căci creștinul nu apără cuvîntul Domnului cu sabia; inconsecvent însă, cînd cere violența împotriva țăranilor, vrea să sprijine prin sabie aceea ce el consideră a fi cuvîntul lui Dumnezeu.

Thomas Müntzer îl acuză în pamfletul **Pledoarie bine fundamentată împotriva cărnii ghiftuite și lipsite de suflet de la Wittenberg... (Hoch verursachte Schutzrede wider das geistlose sanftlebende Fleisch zu Wittenberg...)**.

Dar răscoala a fost înfrîntă, țărănimea a suferit cumplite represalii, iar Müntzer și alți capi ai ei au fost chinuiți și uciși.

Autor (principal) al celor **Douăsprezece articole ale țăranilor din Suabia**, el redactează predici, pamflete, manifeste.

[1] Apud: F. Engels, *Războiul țărănesc german*, în Marx-Engels, *Despre religie*, Edit. politică, 1960, p. 100.

Conceput de un teolog și predicator, **Manifestul** reprodus mai jos **(Manifest an die Allstedter und an die Mansfeldischen Bergknappen)** cuprinde referințe la Biblie: alcătuit în clipele supreme ale încleștării de un conducător revoluționar pătimaș, care preconizează și înfruntă violența, textul are tonul polemic și patosul dictat de momentele dramatice în care a fost scris.

MANIFESTUL CĂTRE CEI DIN ALLSTEDT ȘI CĂTRE ORTACII DIN MANSFELD[1]

(Fragmente)

Frica de Dumnezeu înainte de orice, frate iubit! Cît veți dormi oare? cîtă vreme, pentru Dumnezeu, nu vreți să recunoașteți că, după părerea noastră, el v-a părăsit? Ah, cît de mult v-am spus cum trebuie să fie: domnul nu vi se poate altfel dezvălui, trebuie să fiți răbdători. Dacă nu faceți așa, atunci toată jertfa, toată suferința inimilor voastre e zadarnică. Va trebui să pătimiți din nou. Iată, vă spun: dacă nu vreți să pătimiți pentru Domnul, veți ajunge să fiți martirii diavolului.

De aceea, feriți-vă, nu fiți descurajați, lăsători; nu lingușiți mai departe pe ticăloșii lipsiți de Dumnezeu, pe fantaștii cei aiuriți, rînduiți-vă și luptați pentru cauza Domnului. A sosit vremea, sfătuiți pe frații voștri să nu-și bată joc de semnele Domnului, ca să nu se prăpădească cu toții. Tot olatul german, francez și italian s-a deșteptat, meșterul cheamă la joc și ticăloșii trebuie să pornească și ei. (...)

Chiar dacă nu ați fi decît trei la număr, care însă slăviți numele lui Dumnezeu cinstindu-l pre el, nu vă

[1] Din: Thomas Müntzer, *Politische Schriften, Manifeste, Briefe, 1524/25*. Eingeleitet, kommentiert und herausgegeben von Manfred Bensing und Berna Rüdiger, VEB Bibliographisches Institut, Leipzig, 1970. În românește de *Lazăr Iliescu*.

veți teme nici de o sută de mii. Așadar, porniți, porniți, porniți, ticăloșii sînt asemeni unor cîini plini de spaimă. Faceți în așa fel ca frații să se împace și mișcarea lor să prindă temei. E peste măsură de trebuință. Porniți! Porniți! Porniți! Nu vă lăsați copleșiți de milă dacă Esau vă îmbie cu vorbe bune (Geneza 33). Nu țineți seama de jalea celor lipsiți de Dumnezeu. Au să vă roage prietenoși, au să plîngă, și să vă implore precum copiii. Nu vă lăsați înduplecați, așa cum Dumnezeu i-a poruncit lui Moise (Deuteronom 7) și ne-a dezvăluit nouă. Îndemnați satele și orașele și mai cu seamă pe ortacii minelor, precum și pe alți tineri, buni de ispravă. Nu trebuie să mai dormim.

Tocmai pe cînd vă scriam cuvintele acestea, primesc de la Saltza vestea că poporul s-a răzvrătit împotriva pîrcălabului ducelui George de la castelul Lange, fiindcă voise, în taină, să ucidă trei oameni. Țăranii din Evsfelde au devenit și ei dușmanii iunkărilor și nu vor să-i cruțe. E cam același lucru ca și la voi. Trebuie neapărat să porniți, să porniți, să porniți. E vremea. Voi, Baltazar, Bartel, Krump, Valtein și Bischoff, intrați cei dintîi în joc. Arătați tovarășilor celorlalți scrisoarea asta. Tipăritorul meu trebuie să sosească și el peste puține zile, așa zice vestea pe care am primit-o. Pînă una alta nu pot să fac altfel, căci dacă aș putea, aș învăța pe frații noștri în așa fel ca inimile lor să poată fi mai tari decît toate castelele și armele pe care ticăloșii lipsiți de Dumnezeu le au pe pămînt.

Porniți, porniți, cîtă vreme flacăra e fierbinte. Nu lăsați sabia voastră să se răcească nici să amorțească. Bateți bine fiarele voastre pe nicovalele lui Nimrod și dărîmați-le turnurile. Cîtă vreme ei mai sînt în viață nu e cu putință ca voi să vă dezbrăcați de frica voastră și nici să vi se vorbească despre Dumnezeu cît timp ei sînt stăpînii voștri. Porniți, porniți. Dumnezeu e în fruntea voastră. Urmați-l, urmați-l!...

Nu vă lăsați înspăimîntați. Dumnezeu e cu voi... Iată ce spune Domnul: „Nu vă temeți, nu vă fie frică de mulțimea dușmanilor, căci lupta aceasta nu e lupta voastră, ci a Domnului Dumnezeului vostru. Nu voi sînteți luptătorii, ci fiți doar bărbați și veți simți mila lui Dumnezeu asupra voastră". Și, cînd Iosafat auzi cuvintele acestea, căzu la pămînt. Deci porniți și voi, cu Dumnezeu care vă va da putere, fără teamă și cu adevărata credință, amin.

Din Mülhausen în anul 1525.

Thoms Müntzer, o slugă a lui Dumnezeu, împotriva celor nelegiuiți.

THOMAS MURNER

(1475—1537)

De la vîrsta de 15 ani călugăr în ordinul franciscan, el studiază diverse discipline în cîteva dintre centrele culturii umaniste: Freiburg, Paris, Cracovia; iar de la 40 de ani, după ce fusese laureat pentru poezie (1505) și teologie (1506) își pregătește doctoratul în științe juridice la Bologna și Basel. Personalitate multilaterală, studiază și predă literatură și retorică, logică și drept roman. Primele lucrări, în limba latină, sînt polemice (împotriva astrologilor) sau didactice (manuale). Sub influența lui Sebastian Brant, cum declară în repetate rînduri, precum se vede și în textul reprodus mai jos, el încearcă satira, folosind într-o serie de scrieri motivul „nebuniei". În cea mai reputată dintre ele, poemul satiric **Descîntarea nebunilor de către Doctorul Murner** (**Doktor Murners Narrenbeschwörung** — 1512), autorul înglobează în domeniul nebuniei principi tiranici și paraziți care-i lingușesc, cămătari sau clerici corupți. Descompunerea morală a tuturor este un semn al nebuniei timpurilor, iar demascarea nebunilor — rodul observării societății *(Ich hab... alle ständt der welt betracht)* și al experienței proprii cîștigate prin suferință, ne mărturisește, în primele sale versuri, fragmentul ce urmează. Satirizarea clerului catolic, sugerînd necesitatea unor schimbări, face ca atacul îndreptat de Thomas Murner împotriva luteranilor să fie cu atît mai usturător pentru ei. **Despre marele nebun luteran** (**Von dem grossen Lutherischen Narren wie ihn Doktor Murner beschworen hat** — 1522) stîrnește resentimen-

tele protestanților și de aceea, în 1525, Thomas Murner este nevoit ca din Strassburg să plece în Elveția, pe care în 1529 va trebui să o părăsească din motive similare.

DESCÎNTAREA NEBUNILOR DE CĂTRE DOCTORUL MURNER

Precuvîntare[1]

(Fragmente)

Nopți multe-n viață n-am dormit
Și neamuri multe am privit.
Nemilostive, necurmat,
Tăuni și viespi m-au înțepat,
Pîn'ce o cinste-adevărată
Mi-a fost și mie-ncredințată:
Adică hoinărind prin lume,
Pe proști să-i dibuiesc anume.
Sudori de sînge am vărsat
Și-n loc ascuns m-am scărpinat,
Prin cărți am prins a cerceta,
Să văd de n-aș putea afla
Un om spre-a mă-nvăța un cîntec,
Pe proști să pot ca să-i descîntec.
Prin multe țări am hoinărit,
Pîn' meșteșugul l-am găsit,
În care-s meșter astăzi, tare,
Un prost să fiu-ntre proști, mai mare.
E-o breaslă foarte prețuită
Și pretutindeni răspîndită
Prin orice-oraș, cătun și sat.
Sebastian Brant a adunat
Într-o corabie, nebunii;

[1] Din: *Thomas Murners Narrenbeschwörung*. Mit Einleitung, Anmerkengen und Glossar von. M. Spanier, Halle, Max Niemeyer, 1894. În românește de *Lazăr Iliescu*.

Nu-i oare-o treabă a-nțelepciunii?
Căci, orice credem noi, vezi bine,
Așa ceva nu poate-oricine!
Deci omu-acest, precum stă scris,
Sebastianus Brant și-a zis.
Și, dacă-i prost, cum se zvonește,
Deșteptu-aș vrea să-l văd, firește.
Oricum, destul de rău îmi pare
C-așa-i de prost și minte n-are!
Eu însă-l țin deștept, cu rost,
Fiindcă-și zice singur prost.
Corabia lui pe toți primește,
Tot omu-n ea se lămurește.
De-i spui pe șleau sau de nu-i spui,
El și-află poezia lui.
Brant multora le-a pus, din ei,
Tichia cea cu clopoței,
Deși plătiseră o mie
De zloți, că-s proști să nu se știe.
Proști să croiești, nu-i lucru mare;
Se face lesne fiecare.
Îi vezi prin pomi sau pe vreo bîrnă,
Cum cresc, și cum de crăci atîrnă;
Și-s grași și bine izbutiți. (...)
Gîndiți deci și vă sfătuiți
De proști cum să scăpăm odată,
Pe-aici să nu se mai abată.
Primejdioasă-i rău prostia,
Ușor și-ntinde-n jur domnia!
Ne prinde-n lațu-i și ne strînge
Și-ntreg avîntul nostru-l frînge.
De ca nu scapă orișicine;
În om cînd prinde rădăcine,
Te prăpădești și mori de ca —
Nimic nu-ți poate ajuta.

HANS SACHS

(1494—1576)

Se naște la Nűrnberg. Între 7 și 15 ani învață la școala latină din orașul natal; apoi tatăl său, croitor, îl dă ca ucenic la un cizmar; după obiceiul timpului, își însușește meseria cutreierînd mai multe orașe în serviciul unor meșteri pricepuți și, în 1516, se întoarce la Nűrnberg, unde va rămîne pînă la sfîrșitul vieții. Cizmarul, prieten cu artiști și umaniști — A. Dűrer sau W. Pirckheimer — este el însuși un creator. Atașat de instituția tradițională a maeștrilor cîntăreți *(meistersinger)*, învățase muzică și poezie — îndeosebi de la meșterul țesător Lienhard Nűnnebeck, lua parte la reuniuni, forma la rîndul său discipoli.

Opera lui e vastă și variată: teatru (61 drame, 64 comedii, 85 farse de carnaval), dialoguri, cîntece profane și religioase, legende, fabule, povestiri, snoave, anecdote. Sursele lui sînt diverse: citea mult, asculta, privea. Înregistra materialul și-l transmitea filtrat prin bunul lui simț de om sănătos și echilibrat, prin spiritul de observație și voioșia meseriașului onest. Era partizanul Reformei; în poezia alegorică **Privighetoarea din Wittenberg (Die Wittenbergisch Nachtigall,** 1523), pasărea cîntăreață (Luther) călăuzește turma oilor rătăcite (comunitatea creștină), amenințate de animale sălbatice și mai cu seamă de leu (papa Leon X). Dar participarea lui în literatura polemică a timpului este cumpătată, fără brutalitate sau grosolănie.

Operele lui cele mai izbutite sînt farsele de carnaval **(Fastnachtspielen)** și povestirile în versuri, adesecori bur-

lești, punctate cu o notă de libertinaj sau de umor (**Schwänke**), un fel de snoave în versuri, scrise după 1527. Farsele carnavalești sînt inspirate din scrieri antice (Esop, Plutarh), nuvele italienești (mai ales Boccaccio), lucrări contemporane (Sebastian Brant etc.), *fabliaux*-uri, tradiția orală populară, întîmplări din viața cotidiană. Satirice și didactice, ele îi ridiculizează pe bețivi și pe leneși, pe țăranii creduli sau zgîrciți, pe doctorii șarlatani, pe călugării și preoții lacomi, nevestele cicălitoare și bărbații geloși.

De pildă, **Studentul vagant în paradis** (**Der fahrende Schüler im Paradies**) ironizează credulitatea și ignoranța unei femei și zgîrcenia bărbatului ei, un țăran lipsit de agerime. Scena desfășurată este în genere scurtă, de circa 400 de versuri și se încheie cu o morală; pentru a se bucura de o soție credincioasă și de o căsnicie pașnică, un om înțelept trebuie să facă și concesii, ne povățuiește Hans Sachs la sfîrșitul farsei reproduse mai jos. Virtuțile elogiate sînt, îndeobște, cele prețuite de poetul-cizmar: munca, cinstea, bunul simț, moderația, istețimea. Isteț este studentul din farsa ce urmează. Studenți sau școlari călători erau deseori întîlniți în epoca Renașterii; mînați de sărăcie, alungați de ciumă, îndemnați de dorința de a vedea și alte locuri și de a asculta profesori noi sau cu renume, ei rătăceau prin diverse orașe. Ca și Luther în adolescență, își căpătau adeseori hrana prin bunăvoința altora.

STUDENTUL VAGANT ÎN PARADIS[1]

(Fragmente)

SCENA I

(În fața unei case țărănești)

Țăranca

Suspinele mă copleșesc
La alte vremi cînd mă gîndesc:

[1] Din: *Dreizehn Fastnachtspiele aus den Jahren 1539–1550 von Hans Sachs*. Herausgegeben von Edmund Goetze, Halle a/S, Max Niemayer, 1881. În românește de *Lazăr Iliescu*.

Bărbatul meu dintîi trăia,
El care atît de scump mi-era;
Dar, omul mă iubea și el,
Blajin și bun, chiar prost nițel.
Vai, azi nu-i nimeni să m-aline,
Deși alt om acum mă ține.
Dar nu-i ca cel dintîi bărbat!
Zgîrcit, să fie-ar vrea bogat!
Cu unghia zgîriie totu-n cale
Că doar s-o-mbogăți agale.
Pe-ntîiul, cerul l-ocrotească!
Ah, el știa să mă-ngrijească!
Cu ceva bun, dac-aș putea
Să-l bucur, n-aș întîrzia!

Studentul vagant *(sosind)*

Măicuța mea, nu șovăi
La tine-n casă-a mă primi,
Din mila-ți fericit să fiu;
Căci multe meșteșuguri știu,
Citite-n cărți; Sosesc supus
Din muntele lui Venus, sus.
Mulți amorezi acolo trag.
Ci eu, sînt un student pribeag
Și-n toată țara rătăcesc.
De-a dreptul din Paris sosesc;
A treia zi, azi se-mplinește.

Țăranca

Urechea nu mă amăgește?
Din paradis sosist-ați chiar?
Atunci vă-ntreb un lucru doar.
Nu-i fostu-mi soț pe-acolo oare?
Murise, nu prea-n depărtare,
Acum mai an, fără de leac,
Bisericos și prostănac.
Nu l-ați văzut pe-acolo poate?

Studentul

Sînt mulți, să-i numeri nu se poate.
Dar, n-ai putea să-mi spui cumva,
Pe el, ce țoale-atunci purta?
Poate c-așa mi-aduc aminte.

Țăranca

Ți-oi spune și-ale lui veșminte:
Albastru-un clop pe cap avea
Și cu-o prostire se-nfășa;
Groparul lui așa ceruse.
Atît pe dînsul încăpuse,
De vrei să-ți spun adevărat.

Studentul

Îl știu! Umbla prin cele țări —
N-avea nădragi nici încălțări.
Și nici cămașă nu purta
Ca-n groapă cum îl pui era:
Pe șale, cu prostirea lui,
Pe cap, cu clopul albăstrui,
Cînd alții, toți, petrec hai-hui.
Sfios, el bietul își tot zice
Că nu se poate să nu-i pice,
Oricît i-ar trebui zăbavă,
Și lui măcar vreo carboavă.
Îi merge, bietul, tare rău!...

Țăranca

Bărbate,-așa ajuns-ai, zău?
Ce rău îmi pare că tînjești
Și nu poți să te veselești...
Dar n-oi lăsa să-ți fie sete!
Matale, spune-mi pe-ndelete:
Te-ntorci cumva în paradis?

Studentul

Ca mîine, cred, pe drumuri mi-s!
Curînd oi fi acolo iară.

Țăranca

Dar, o trăistuță bunăoară
Să duci în paradis, n-ai vrea?

Studentul

N-oi zice nu, măicuța mea!
Dar prea mult timp vezi să nu treacă.

Țăranca

Mai zăbovește-atunci oleacă
Trăistuța pîn'ce-am pregătit.

Studentul *(îngînînd)*

E cam văcuță, negreșit.
Dar bună pentru jupuit.
De-aduce bani și țoale... mda!
Și pentru mine-ar fi ceva.
Aș lua cu mine-ntreg toptanul,
Pîn'ce nu s-a întors țăranul.
Nu m-ar lăsa el, azi stăpînul,
Să moștenesc eu pe bătrînul!

Țăranca *(vine cu o trăistuță)*

Vreau olăcarul meu să fii.
Ai guldeni doisprezece aci.
Îi îngropasem nu știu cînd
În grajdul vacilor, pe rînd.
Du și trăistuța — nu e grea!
Vezi, bărbățelul meu s-o ia!
Cînd o primi-o-n paradis
Și traista o va fi deschis
Găsește-albastru-un postăvior
Pentru-un suman mai rotunjor,
Călțări, nădragi, un brîu, cuțit...
Să-i spui, mai mult c-am să-i trimit,
Nimic să nu-i lipsească alt-dată!
Și-acum, pornește de îndată.
Să nu-l mai știu că-i zdrențăros!

Era prostuț... dar credincios,
Mai drag ca cestălalt mi-e mie!

Studentul

I-oi face mare bucurie!
Acum, de sărbători, și el
O bea cu alții-un păhărel,
Sau s-o întrece la noroace.

Țăranca

Dar spune-mi, cînd te-ntorci încoace
Ca să-mi aduci o veste poate?

Studentul

Nu prea degrabă, din păcate,
Căci drumu-i tare greu și lung!

Țăranca

Cum poate banii nu-i ajung,
La chef, la joc, ca să se-mbaie,
Dă-i, să mai aibă o lescaie
Și groșii ăști, cît-îi pot da.
Cînd vom sfîrși a treiera,
I-oi pune iar ceva deoparte!
Bărbatu-meu să n-aibă parte
De ei, oi lua un tîrnăcop,
Și-n grajdul vacii-am să-i îngrop.
Salută-mi omul! Mergi cu bine.
Și... ține-un groș și pentru tine! (...)

Ajuns acasă, bărbatul află ce a făcut soția și pornește în grabă, călare, să-l ajungă din urmă pe student. Acesta îl zărește, bănuiește cine este și ce vrea, ascunde obiectele căpătate, îl îndrumează pe o cale greșită și se oferă să-l aștepte, ținîndu-i calul; întors, bine înțeles, fără rezultat, țăranul nu-și mai găsește nici calul și se înapoiază acasă pe jos.

Țăranca

Te-ntorci pe jos, precum golanii;
Vagantul, spune-mi, luat-a banii?

Țăranul

Că drumu-i lung s-a plîns, zicînd
Că s-o întoarce în curînd
În rai, la-ntîiul tău bărbat;
De milă, calul i l-am dat,
Ca-n paradis, cum o sosi
Să-i poată calul dărui.
Făcut-am bine, soața mea?

Țăranca

Drag bărbățelul meu, abia
Acum știu să te prețuiesc
Ți-o spun curat și nu glumesc!
De-ar fi ca Domnul să te cheme
La el, ca mîine, nu te teme!
Oricît departe cale-ar fi
Spre rai un om îl voi porni
Cu bani, cu gîște, porci și toale
Să afli cît țin la matale
Credință pururea păstrînd.

Țăranul

Taci! Sfinte-aceste lucruri sînt
Menite-nchise-n noi să fie.

Țăranca

Ba, vezi, tot satu-acum le știe!

Țăranul

Dar cine prea curînd le-a spus?

Țăranca

Călare-n codru cînd te-ai dus,
Din fir-a păr, chiar eu le-am zis,
Bărbatului ce i-am trimis,
Să aibă sărăcuțu-n rai.
E drept c-au rîs cu poftă, vai.
Dar tot s-au bucurat cu mine.

Țăranul

O, dracul să te ia, mai bine!
Și-au rîs de tine, — atîta tot.
Vai, ce muiere-am, biet netot!
Te du și laptele-mi gătește.

Țăranca

Dar și tu, dragă, te grăbește!

Țăranul

Cînd vrea belcaua să te iee
Îți dă asemenea femeie!
Nici cap, nici simț, nici judecată,
Ca vita calcă-mpiedicată,
Crezînd în zvonuri. De n-aș ști
S-o țin în frîu, ar cheltui
Și vite și pămînt și casă!
Dar, cum mi-e tare credincioasă
O rabd, așa cum e șoldie,
Chiar de mă vîră-n datorie.
Pîn' și bărbatul, vrînd, nevrînd,
Vreo pană-și pierde-alunecînd,
Și e-nșelat și păgubește,
Fiindcă nu-ndestul gîndește.
Deci, și-una și alta,-n terezie
De pui, împaci o căsnicie,
Și-mpiedici cearta negreșit.
Hans Sachs, așa ne-a sfătuit!

Persoanele:

Studentul vagant	1
Țăranul	2
Țăranca	3

Anno MDL

În a VIII-a zi octomvrie

Poezia de mai jos reia visul de totdeauna al omenirii: tinerețea eternă. Poetul simte, ca pe o voce amară, dorința de a depăși condiția umană, recăpătîndu-și tinerețea. Dar bunul simț îl ajută să-și accepte cu umor destinul omenesc. (Găsim motivul fîntînii dătătoare de tinerețe și într-un tablou din 1546 al lui Lukas Cranach).

FÎNTÎNA TINEREȚII[1]

Un vis în minte-mi, vechi, se-ngînă:
Vedeam, în noapte, o fîntînă
De marmură, ce strălucea;
Vedeam și apa, cum curgea
Năvalnică, prin guri de aur.
Aflasem că, pe-acel coclaur,
De vîrstă omul biruit,
Optzeci de ani chiar de-a-mplinit,
Un ceas măcar de-ar fi să vrea
În firul apelor să stea,
Ar fi mai sprinten și mai tare
La minte, simț și mădulare.

[1] Din: *Sämtliche Fabeln und Schwänke von Hans Sachs.* In chronologischer Ordnung nach den Originalen herausgegeben von Edmund Goetze. Erster Band, VEB. Max Niemeyer Verlag, Halle/Saale, 1953. În românește de *Lazăr Iliescu.*

Era acolo pururi gloată,
Venită de prin lumea toată:
Meșteșugari, monahi cu rasă,
Popi, cavaleri cu slugi de-acasă,
Țărani și neguslori cu fală
În veșnică învălmășeală.
Venea mulțimea bulucită,
Călînd junețea risipită,
Și de departe, și de-aproape
Junețea s-o găsească-n ape.
Veneau cu care, telegușe,
Calești, și brișli și săniuțe,
Pe roabe cu gunoi, murdare;
Iar alții, duși chiar în spinare;
Pe cîrje unii, șchiopătînd,
Încovoiați abia călcînd,
Zbîrciți și fără dinți, chelboși,
Zvîcnind din umeri și buboși,
Tembeli, de ceilalți toți uitați,
Și palizi, hîzi și cocoșați,
Cu ochii stinși, încît pe drum
Prindeai, summa summarium,
Doar tuse, hîrîieli, suspine
Și vaete de jale pline,
Că-ntr-un spital mi te credeai.
Niște bărbați mai întîlneai,
Ce luau pe babalîci de mînă,
Grijind să intre în fîntînă.
Preț de un ceas se bălăceau;
Apoi, grăbindu-se, săreau
Înzdrăveniți și roși la față,
Voioși să-nceapă-o nouă viață.
Că te-ntrebai, de n-au cumva
Doar douăzeci de ani abia?
Cum ieșea unul roș din apă,
Un altu-și făcea loc să-ncapă.
Prindeam în vis, o voce-amară:
Tu, ești de cinzeșpatru doară,
Dar te-ai zbîrcit și-ncet surzești;
Atunci de ce te mai codești,

Și-n apă să te-arunci nu-ți vine,
Să dai jos pielea de pe tine?
Dar, tocmai cînd mă pregăteam
Să dau jos țoalele ce-aveam,
Intrînd în apa tinereții,
Să-mi lepăd racilele vieții,
Simții cum mintea-mi se trezește
Și-un rîs m-a apucat, firește:
Căci, pe Hans Sachs orișice-ar fi,
Nu-i leac să-l poată-ntineri!

Anno salutis 1518, în 31 dechemvrie

JOHANN FISCHART

(1546–1590)

Originar din Strassburg, unde își face parte din studii, completate apoi la Worms, Paris, Siena și Basel (aici devine doctor în științe juridice), el este unul dintre cei mai instruiți oameni ai epocii. Prelucrează în versuri legenda populară a lui Till Eulenspiegel (**Eulenspiegel reimenweis**, 1572); în 1575 transpune (mai curînd decît traduce) romanul lui Rabelais, ale cărui intenții satirice sînt aplicate la viața germană a timpului său și unde introduce perspectiva calvinistă, mai îndepărtată de spiritul raționalist și tolerant al cititorului francez, care biciuia orice dogmă. Nota polemică și satirică domină și în creația originală a lui Fischart. Poemul satiric **Vînătoarea de purici** (**Flöhhatz**, 1573) îi dă autorului mai multă libertate de a-și judeca epoca; el atribuie opiniile expuse unei optici străine: oamenii sînt văzuți de purici. În textul de mai jos se observă că rivalitatea între paraziți este un pretext pentru afirmarea unei idei: egalitatea oamenilor supuși cu toții aceleiași condiții de făpturi muritoare. În poemul **Norocoasa corabie din Zürich** (**Das glückhaft Schiff von Zürich**, 1576) Fischart își exprimă admirația pentru viața liberă din orașele elvețiene. Biserica catolică și iezuiții sînt principalul obiectiv al satirei sale; **Pălăriuța în patru coarne a iezuiților** (**Das vierhörnige Jesuitenhütlein**, 1580), care a fost confecționată în infern și cuprinde și ea toate minciunile, este adusă de un uragan pe pămînt. Spiritual mînuitor al pamfletului și scriitor cu intenții didactice, Fischart practică jocurile de cuvinte și sentințele morale.

VÎNĂTOAREA DE PURICI

(Fragment)

Împăratul și păduchele[1]

(Grăiește păduchele)

Te-nșeli, biet puric! N-ai habar!
Avem și noi prilejul rar
De-a ne-ncuiba, ne-mpiedicați,
În cei mai strașnici potentați.
Au n-auzit-ai niciodat'
Povestea celui împărat,
Pe-a cărui mantie, zor nevoie,
Un roș păduche-umblă-n voie,
Suind încet pe umăr? — Și,
Cînd sluga rigăi îl zări,
Întinse mîna-ncet, în taină,
Luînd păduchiul de pe haină
Ușor, săn-afle împăratul.
Dar riga, încăpățînatul,
Simți și vru neapărat
Să știe, omul ce-a luat!
Smerita-i slugă se grăbise
S-ascundă-insecta ce găsise
Căci parcă îi era rușine —
Pentru-mpărat — să știe-oricine.
Cum însă riga-l întrebase
Cu glas prea aspru, ce luase,
Biet omul nostru plin de frică,
Sub nas i-a pus lighioana mică.
Dar riga-i zise: „Vezi, bădie,
Chiar și-o lighioană mică știe
A ne-nvăța și a ne spune
Că-n toți, aceeași slăbiciune

[1] Din: Johann Fischart, *Werke*. Herausgegeben von Dr. Adolf Hauffen. Stuttgart, Union Deutsche Verlagsgesellschaft. În românește de *Lazăr Iliescu*.

Hălăduiește grea, avană.
Chiar de-avem sceptru și coroană.
Ea mi-amintește, grăitor,
Că-s om și eu și muritor".
Voios și darnic, împăratul
Își dărui din plin argatul.
Un linge-blide, ce se-afla
În preajmă, — și zise, s-ar putea,
Făcînd la fel ca el, să scoată
O și mai strașnică răsplată.
Și cum, vezi bine, se-ntîmplase
Că riga se apropiase
Un pic — el îi ieși în drum,
Și-ntinse mîna, ca și cum
De pe hlamidă-ar lua ceva.
Dar riga prinse-a-l întreba
Ce vruse mîna lui să cate?
„Prea milostive împărate
Răspunse omul plin de zel,
Pe haină-aveți un purice!"
Se-nfurie riga: „Cum? Se poate?
Mă socotești un cîine poate,
Jegos și-n păr cu purici mii,
În fața mea să nu-mi mai vii!"
Cel ce de purici amintise,
Beleaua, bietul, își găsise.
Iar împăratu-a hotărît
Că puricii-s un neam urît
Ce n-are dreptul să trăiască
Decît pe pielea cea cîinească;
Pe cînd păduchii-s prețuiți
Și pururi omului sortiți,
Din pielea-i hrană luînd, cuminte
Și pururi dăruindu-i minte:
Ca, rînza viermilor privind mereu,
Să nu se-nalțe peste Dumnezeu
Decît e voie — așa cum foloase
De la păduche riga învățase,
Cel ce răsplată, făr'a șovăi,
Umilei slugi a lui îi dărui,

Lăsînd pe linge-blidele țifnos
Cu puricii-i să aibă doar ponos.
În timp ce puricii nimic nu sînt,
Păduchii-s o comoară pe pămînt!

Odată cu descoperirea imprimeriei și creșterea numărului de cititori, care găsesc în lectură un divertisment necesar devenit accesibil, se tipăresc o serie de povestiri (în proză) inspirate din surse foarte variate: antice, orientale, legende eroice germane, romane cavalerești franceze, nuvele italiene și snoave. Se intitulează **Frumoasa Magelona, Copiii lui Haymon, Împăratul Octavian, Amadis de Gaula** etc., etc. Astfel de cărți fixează prima dată în scris motive și eroi care vor cunoaște un strălucit viitor în literatură: **Till Eulenspiegel** sau **Doctorul Faust.** Apărute în exemplare luxoase și încă scumpe în secolul al XV-lea, ele se tipăresc în ediții mai ieftine în veacul următor. La originea lor nu fuseseră destinate a fi cărți populare. Devin cu timpul. J. Görres întrebuințează prima oară termenul (**Cărțile populare germane, Die teutschen Volksbücher** — Heidelberg, 1807).

Povestea lui Till este inspirată din viața, cu realitate istorică, a unui om șugubăț, născut la țară — un fel de calfă, și uneori bufon — care a dus o existență vagabondă și a murit în 1350 (în timpul unei mari epidemii de ciumă). La farsele lui, a căror amintire probabil că s-a păstrat, s-au adăugat diverse alte snoave și aventuri comice; ele au fost culese și redactate în a doua jumătate a secolului XV, dar prima ediție ce ne-a parvenit datează din 1515: **Ein kurzweilig Lesen von Till Eulenspiegel...**

În fragmentele de mai jos autorul mărturisește deschis intenția de a descreți frunțile, dar nu și pe aceea, ce transpare din certitudinea lui că unii cititori se vor simți vizați, de a face o satiră socială: această din urmă intenție reiese însă aproape din toate farsele istorisite, de pildă din cea de a 63-a povestire, unde Till vorbește despre nedreptatea ce domnește în țară datorită autorităților venale.

O LECTURĂ DISTRACTIVĂ DESPRE TILL EULENSPIEGEL[1], NĂSCUT PE MELEAGURILE BRAUNSCWEIGULUI. CUM ȘI-A PETRECUT EL VIAȚA, PRECUM ȘI POVEȘTILE SCRISE DE EL[2]

(Fragmente)

Pe cînd se numărau 1500 de ani de la nașterea lui Hristos, eu N. am fost rugat de cîteva persoane, ca, pentru plăcerea lor, să adun laolaltă și să scriu istoriile și poveștile acestea, și anume cum, odinioară, în ducatul Branschweigului, se născuse un fiu de țăran, dibaci, șiret și deștept, pe nume Till Eulenspiegel și ce a căutat și ce a făcut el pe meleagurile italiene și germane. Pentru osteneala aceasta a mea, îmi făgăduiau toată înalta lor favoare. Le-am răspuns că sînt gata să fac ceea ce îmi cer, și chiar mai mult. Din păcate însă, nu socotesc că am destulă minte și cunoștințe pentru asemenea treabă, așa că i-am rugat prietenește și stăruitor, să mă scutească de sarcina de a scrie ceva despre Eulenspiegel și despre isprăvile lui în cîteva orașe, deoarece lucrul acesta le-ar isca numai supărare. N-au voit să socotească totuși răspunsul meu drept

[1] Till Eulenspiegel este cunoscut la noi și sub numele de Til Buh Oglindă. Gravura în lemn care figurează în fruntea ediției princeps a lui Eulenspiegel îl reprezintă călare, ținînd în mîna dreaptă o buhă, iar în cea stîngă o oglindă (n.t.).

[2] Din: *Deutsche Volksbücher*. In drei Bänden. Ausgewählt und eingeleitet von Peter Suchsland. Textrevision von Erika Weber. Aufbau — Verlag Berlin und Weimar, 1968. În românește de *Lazăr Iliescu*.

scuză, stăruind mai departe cu rugămintea lor, crezîndu-mă mai deștept decît sînt, și nevrînd de loc să renunțe. Așa că m-am îndatorat, cu puținele mele cunoștințe, acceptînd și începînd sîrguincios lucrul, cu ajutorul lui Dumnezeu, fără voia căruia nimic nu se poate face. Rog în același timp pe fiecare să mă ierte, cu nevrînd prin descrierile mele să supăr sau să jignesc pe nimeni. Departe de mine gîndul acesta. Am vrut numai să trezesc în aceste vremuri grele buna dispoziție, dînd cititorilor și ascultătorilor putința de a povesti mai departe lucruri și glume distractive și bune. Țin să adaug că aceste cuvinte simple ale mele nu sînt nici meșteșugite, și nici pline de subtilități, cu necunoscînd scrierea latinească și fiind doar un biet profan cinstit. Slujească așadar cele ce am scris, la citit mai cu seamă — pentru ca slujba divină să nu fie împiedicată — atunci cînd, dedesubtul băncilor, șoarecii prind să se muște, cînd clipele trec repede, și cînd apoi perele coapte sînt bune de mîncat cu vin nou. Rog pe oricare cititor căruia povestea mea despre Eulenspiegel i se pare prea lungă sau prea scurtă, să îndrepte el lucrurile ca să nu mă aleg cu ingratitudinea. Sfîrșesc acest cuvînt înainte dînd începutul despre nașterea lui Till Eulenspiegel. (...)

A douăzeci și noua poveste

După pozna pe care o făcuse la Praga, Eulenspiegel era acum tare grăbit să ajungă la Erfurt, căci se temea să nu fie urmărit.

Cînd ajunse în sfîrșit la Erfurt, unde ființează o însemnată și vestită universitate, Eulenspiegel expuse la vedere certificatele sale. Studenții universității, care auziseră despre multe din șiretlicurile lui, se sfătuiră ce întrebare ar putea să-i pună, ca să nu le meargă și lor cum le mersese studenților din Praga, și să nu se facă de rușine. Se înțeleseră pînă la urmă, să-i dea lui

Eulenspiegel un măgar, pe care el să-l învețe carte, dat fiind că în Erfurt sînt mulți măgari și bătrîni și tineri. Îl chemară deci pe Eulenspiegel și-i spuseră: „Magistre, ați expus certificate savante, arătînd că sînteți în stare să învățați în cel mai scurt timp, orice ființă, să citească și să scrie. Iată de ce domnii de la universitate au hotărît să vă dea un pui de măgar, pe care să-l învățați. Spuneți-ne, dacă îndrăzniți să-l luați ca învățăcel?“ Și Eulenspiegel grăi: „Da, însă pentru treaba asta e nevoie de vreme îndelungată, fiind vorba de o ființă care nu are nici minte, nici cuvînt“. Se înțeleseră așadar, să-i dea un răgaz de douăzeci de ani. Eulenspiegel își zise: „Sîntem trei cu totul: dacă moare rectorul, am scăpat, dacă mor eu cine are să mai aibă pretenții la mine? dacă moare învățăcelul meu, iarăși e bine“. Se învoi deci și pretinse cinci sute de groși vechi pentru treaba asta. Și ei îi plătiră o parte din banii ăștia înainte.

Eulenspiegel luă cu el măgarul și trase la hanul „La Turn“ unde, pe vremea aceea, stăpînea un hangiu tare ciudat. Ceru să-i dea un grajd numai pentru măgarul lui și, făcînd rost de o psaltire veche o puse în ieslă, presărînd între foi boabe de ovăz. Măgarul pricepu numaidecît și dădea peste cap foile, una după alta, de dragul ovăzului. Cînd, la urmă, se întîmplă să nu mai găsească ovăz, printre foi, începea să țipe: „I-a, i-a!“ Cînd Eulenspiegel își dădu seama de obiceiul măgarului, se duse la rectorul universității și-i zise: „Domnule rector, cînd aveți timp să vedeți și d-voastră ce face învățăcelul meu?“ Iar rectorul răspunse: „Magistre, spune-mi: își însușește el oare cu adevărat învățătura?“ Și Eulenspiegel răspunse: „E de neam foarte necioplit și-mi va fi deosebit de greu să-l pot învăța; totuși, cu mult sîrg și multă strădanie, l-am adus să cunoască și să poată grăi cîteva buchii, mai cu seamă cîteva vocale. Dacă binevoiți, veniți cu mine să vedeți și să auziți“.

Învățăcelul cel cuminte posti astfel pînă la ceasurile trei ale după-amiezii. Cînd, în sfîrșit, Eulenspiegel sosi împreună cu rectorul și cu cîțiva magistri, el puse o carte nouă înaintea școlarului său. Acesta, cum dădu

în ieslă de carte, începu să întoarcă repede foile încoace și încolo, căutînd ovăzul. Și cînd, își dădu seama că nu găsește nimic, porni să țipe cu glas tare: „I—A, I—A“. Și Eulenspiegel grăi: „Vedeți, dragă domnule, cele două vocale I și A, le știe de acum; nădăjduiesc că are să învețe și mai departe“.

După puțin timp rectorul muri, iar Eulenspiegel își părăsi școlarul, lăsîndu-l să se ducă acolo unde-l mîna firea. El însă, cu banii pe care îi căpătase, porni mai departe, zicîndu-și: „dacă ar fi să dai minte tuturor măgarilor din Erfurt, ai avea nevoie de o viață tare lungă“. Cum însă n-avea poftă de așa ceva, porni mai departe.

A șaizeci și treia poveste spune cum Eulenspiegel devenind optician nu putu să găsească nicăieri de lucru[1]

Principii electori erau mînioși și învrăjbiți, astfel că nici unul din ei nu ajunse împărat sau rege roman. Se întîmplă totuși ca o dată, unul dintre ei, contele Supplenburg, să fie ales rege roman. Se aflau cu toate acestea cîtiva, care socoteau că ar putea să pătrundă cu forța înlăuntrul țării, așa că acest rege nou ales să aștepte să vadă cine ar putea să-l bată, îndepărtîndu-l de acolo. Cînd Eulenspiegel văzu atîta popor, și călare și pe jos, adunat laolaltă, își zise: „Acolo vin atîția domni străini și nu se poate să nu-mi dea cîte ceva, dacă izbutesc să intru în slujba lor, atunci e bine de mine“. Și porni într-acolo. Veneau domni din toate părțile. Și astfel se întîmplă că, în Wetterau, aproape de Friedberg, episcopul din Trier, care venea cu oamenii săi, întîlni pe Eulenspiegel mergînd spre Frankfurt.

Văzîndu-l atît de ciudat îmbrăcat, episcopul îl întrebă ce soi de calfă e. Eulenspiegel răspunse zicînd:

[1] Povestea aceasta a fost preluată de Hans Sachs și prelucrată poetic într-una din farsele sale, purtînd data 29 august 1554 (n.t.).

„Milostive domn, mă pricep în a face ochelari și tocmai vin din Brabant. Acolo nu e de lucru și de aceea pornisem să caut ceva, dar aici nu e nimic de făcut cu meseria noastră“. Episcopul zise: „Eu aș fi crezut că meseria ta ar trebui să meargă pe zi ce trece mai bine, deoarece pe zi ce trece oamenii sînt bolnavi și vederea le slăbește, așa că e nevoie de mulți ochelari“. Eulenspiegel răspunse episcopului și zise: „Da, milostive domn, grăiți adevărat, însă ceva ne strică meseria“. Episcopul grăi: „Ce anume?“ Eulenspiegel răspunse: „Ei, de-aș putea să spun, fără ca înălțimea voastră să se supere!“ — „Nu, zise episcopul, sîntem obișnuiți cu cele ce spuneți tu și semenii tăi; grăiește așadar, nestînjenit și nu te teme“. — „Milostive domn, ceea ce strică meseria noastră de opticieni în așa măsură încît e de temut că va ajunge la pămînt este împrejurarea că domnia voastră, precum și alți domni mari, papi, cardinali, episcopi, regi, principi, sfetnici, primari și judecători ai orașelor și ai țării — Dumnezeu milostivească-se! — nu vedeți dreptatea decît privind printre degete, și asta nu rareori, pentru bani. În vremurile vechi însă, stă scris că domnii și principii, atît cît sînt de mulți, obișnuiau să citească și să studieze cărțile de drept, în așa fel ca nimănui să nu i se facă vreo nedreptate. Pentru asta aveau nevoie de mulți ochelari și meseria noastră mergea bine. În vremea aceea și popii învățau mai mult decît fac astăzi, deci ochelarii se vindeau. Astăzi însă au devenit atît de învățați de pe urma cărților pe care le cumpără, încît știu ceea ce le trebuie pe de rost, astfel că uneori nu mai deschid cărțile lor nici măcar o dată la patru săptămîni.

Iată de ce meseria noastră nu mai e bună, și eu alerg dintr-un loc într-altul, neputînd găsi nicăirea de lucru; răul ăsta s-a răspîndit atît de mult, încît pînă și țăranii de la țară au început să se uite printre degete“. Episcopul înțelese fără să fie nevoie de tălmăcire și grăi către Eulenspiegel: „Urmează-ne la Frankfurt. Te vom îmbrăca cu veșmîntul și stema noastră“.

Eulenspiegel făcu așadar cum i se spuse și rămase atîta timp la acest stăpîn, pînă ce contele fu întărit ca

împărat. Apoi porni împreună cu împăratul înapoi în Saxonia.

Într-o carte populară apărea prima oară în scris unul dintre acei mari eroi ai literaturii, spre care secole de-a rîndul scriitorii se întorc pentru a exprima în forme noi, ale epocii lor, năzuințe permanente și adînci ale omenirii și în ale căror diverse ipostaze sînt surprinse și fixate momente succesive din istoria spiritului omenesc. Eroul, în jurul căruia se înfiripase legenda primitivă din care cartea populară s-a inspirat, a avut un prototip a cărui existență istorică a fost în linii mari reconstituită: un doctor Faust, alchimist și aventurier, care se pare că a trăit între 1480 și 1540, studiase printre altele magia și se lăuda cu puteri supranaturale. Contemporani, printre care și umaniști cunoscuți (Mutianus Rufus, Melanchton etc.), îi semnalează prezența în diverse centre (Erfurt, Wittenberg). Personalitatea istorică a doctorului Faust a impresionat epoca încă temătoare de demoni, însă dornică să pătrundă necunoscutul, spărgînd imaginar orizonturi pe care cunoștințe prea sărace nu le puteau ajunge. Contemporani anonimi au' adăugat în jurul lui povești fantastice și astfel s-a născut legenda doctorului Johannes Faustus. Cartea populară, al cărei autor a rămas necunoscut, a fost publicată prima dată în 1587 la Frankfurt pe Main de către Johann Spiess: HISTORIA DESPRE DR. JOHANN FAUSTUS, MULT DEFĂIMATUL VRĂJITOR ȘI MAGICIAN (**HISTORIA VON D. JOHANN FAUSTEN DEM WEITBESCHREITEN ZAUBERER UND SWARZKÜNSTLER...**) Edițiile următoare îmbogățesc acțiunea cu episoade noi sau o transpun în versuri. Titlul lung al cărții rezumă subiectul: „Cum se vînduse el pe un timp oarecare diavolului. Ce lucruri curioase văzuse, ce isprăvi pregătise și făcuse în răstimpul acesta pînă ce, în sfîrșit, a căpătat și el plata pe care o meritase. Adunate în cea mai mare parte din propriile scrisuri rămase de pe urma lui"...

Cartea cuprinde tema pactului cu diavolul (Mephostophiles). Eroul este omul care, mînat de dorința de a ști și setea de a trăi, sfîșie plasa de certitudini dogmatice ale evului mediu ce îl constrîngea să trăiască într-o lume îngustă

cu obligații rigide. El vrea cunoaștere și plăceri. Liniștea credinței nu-l mai satisface; îi preferă zbuciumul celui care caută și află. Dorinței de a ști îi răspunde Mephostophiles dezvăluindu-i tainele cerului și ale infernului, ale pămîntului și ale universului, prin practica magiei, în călătorii terestre și cosmice. Dar această nouă mentalitate este păcătoasă pentru autorul cărții populare, încă datornic eticii medievale. Titlul cărții, întrerupt mai sus, preciza că scrierile doctorului Faust au fost adunate „pentru a sluji tuturor oamenilor obraznici și lipsiți de evlavie, drept groaznică pildă, exemplu scîrbavnic și sinceră învățătură"... De aceea eroul este condamnat la chinurile iadului.

HISTORIA DESPRE DR. JOHANN FAUSTUS, MULT DEFĂIMATUL VRĂJITOR ȘI MAGICIAN

(Fragment)

Cum a călătorit doctorul Faustus spre constelațiile de sus[1]

Istoria aceasta a fost găsită la el, concepută și scrisă de însăși mîna lui. Ea e îndreptată către bunul său tovarăș Iona Victor, Medicus din Leipzig și are următorul conținut:

Dragă domnule și frate, îmi amintesc prea bine, ca și d-ta de altfel, că am mers încă din tinerețe la aceeași școală, că am studiat împreună la Wittenberg, unde d-ta ai urmat de la început medicina, astronomia, astrologia și geometria, ajungînd un bun Physicus, în timp ce eu, nefiind la fel cu d-ta, am studiat, precum știi, teologia: am izbutit totuși, în arta aceasta să te

[1] Din: *Deutsche Volksbücher*, op. cit. În românește de *Lazăr Iliescu*.

ajung, dat fiind că îmi ceri sfatul în privința mai multor lucruri. Dat fiind că, așa cum reiese din scrisoarea d-tale de mulțumire, nu ți-am refuzat niciodată nimic, sînt și rămîn la fel de obligat și pentru viitor. Îți sînt, în același timp, foarte recunoscător pentru cinstea și lauda cu care mă onorezi. Țin să-ți mulțumesc de asemenea și pentru laudele și considerația pe care mi le arăți, amintind că prezicerile și practicile mele sînt atît de cunoscute pe întinsul țării, încît nu simple persoane sau cetățeni obișnuiți mă cercetează pentru practicile mele, ci principi, conți și domni de seamă, întrucît tot ce am închipuit și am scris este așa cum trebuie. În scrisoarea d-tale mă rogi să te lămuresc cu privire la călătoria mea în constelație, arătîndu-ți dacă lucrurile stau sau nu stau astfel, dat fiind că d-ta socotești acest lucru ca imposibil cu toate că el s-a întîmplat. Mai adaugi că aici trebuie să fie la mijloc vreo vrăjitorie sau însuși diavolul. Fie așa Fritz. Dar, oricum ar fi, lucrurile s-au întîmplat, și anume în așa fel cum, la rugămintea d-tale, îți comunic în cele ce urmează.

Odată, pe cînd nu puteam să dorm mă gîndeam la zodiile și practicile mele, la felul cum e alcătuit și așezat firmamentul sus pe cer, la faptul că omul sau fizicienii ar putea să îl cunoască de aici, de pe pămînt, și nu după ceea ce se vede, ci să îl cerceteze și să dispună de el după judecata lor și după cele scrise în cărți sau după *opiniones*. Și iată, tocmai atunci auzii un vîjîit uriaș și simții un vînt repezindu-se spre casa mea, deschizînd obloanele de la fereastră, precum și ușa casei și speriindu-mă vîrtos. În acest timp auzii un glas puternic care striga: „Ei bine: Fie, după pofta inimii tale! Ai să vezi ce înseamnă simț și poftă“. La asta am răspuns: „Apoi, dacă e pe văzute, și asta e tocmai ceea ce poftesc acum mai mult, atunci vreau și eu“. Îl auzii iar răspunzînd: „Uită-te afară și ai să vezi căruța“. Am ascultat și am văzut cum coboară în zbor o trăsură trasă de doi zmei, învăluită în flăcări albe luminoase. Cînd însă, în același timp, luna apăru pe cer, m-am uitat și eu la trăsura și caii mei. Viermii ăștia aveau aripi cafenii și negre cu puncte mici albe,

spinarea la fel, iar pîntecul, capul și gîtul verzui, stropite cu picățele galbene și albe: Vocea strigă iar: „urcă-te și pornește!“ Am răspuns: „vreau să te urmez, dar vreau să știu dacă am voie să te întreb ce vreau“. „Da, răspunse vocea, de data asta ți-e îngăduit“. Atunci m-am urcat pe dulap și am sărit de acolo în trăsură. Zmeii au zburat cu mine în sus, trăsura avea patru roți care făceau un zgomot de parcă aș fi călătorit pe pămînt, numai că, învîrtindu-se, scoteau mereu flăcări, și, cu cît ajungeau mai sus, cu atît lumea era mai întunecată, așa că aveam impresia că mă depărtez de ziua luminoasă și plină de soare, ca să mă cufund într-o gaură întunecoasă. Priveam astfel de sus de pe cer, lumea de jos. În timpul acestei călătorii simții cum duhul și sluga mea vin vîjîind și se așează lîngă mine în trăsură. Și atunci i-am spus: „Mephostophiles al meu, unde trebuie să cobor“? „Vezi să nu te rătăcești“, răspunse el, și am zburat mai sus. Și acum să vă povestesc ce am văzut. Plecasem într-o duminică și m-am întors acasă în duminica următoare, în totul adică opt zile, în timpul cărora nici n-am dormit nici nu mi-a fost somn, zburînd cu totul invizibil. Cînd dimineața se lumină de ziuă îi spusei spiritului meu Mephostophiles următoarele: „Dragul meu, tu știi cît de departe am călătorit? Că doar am mers tare departe în noaptea asta și aș vrea ca depărtarea ce a rămas în urmă s-o pot scade din cuprinsul lumii“.

Mephostophiles răspunse: „Dragă Fauste, crede-mă, pînă acum ai zburat 47 de leghe în văzduh“. Apoi, ziua, privii în jos asupra lumii și am văzut multe regate, principate și apă, adică puteam să văd destul de bine întreaga lume, Asia, Africa și Europa. Și în înălțimea asta îi zisei celui ce mă slujea: „îndrumează-mă și arată-mi cum se numește cutare și cutare țară și împărăție“. Și el a făcut așa vorbindu-mi cum urmează: „Privește, aici, pe mîna stîngă e Ungaria. De asemenea, aici e Prusia, acolo vezi Sicilia, Polonia, Danemarca, Italia și Germania. Mîine însă ai să vezi Asia, Africa, de asemenea Persia și Tartaria, India și Arabia. Și, pentru că vîntul bate din spate, vedem acum Pomerania, Rusia și Prusia, precum și Polonia, Germania,

Ungaria și Austria. A treia zi am putut să privesc Turcia mare și cea mică, Persia, India și Africa. În fața mea vedeam Constantinopole, iar pe marea persică și constantinopolitană vedeam din cînd în cînd multe corăbii și oști, plutind și călătorind. Constantinopolul mi se părea însă de parcă n-ar fi avut decît trei case, iar oamenii măsurînd abia o palmă în înălțime. Am plecat în iulie, cînd era tare cald și-mi întorceam fața cînd aici cînd acolo, către amiază, către apus și către miezul nopții, deoarece ba ploua într-un loc, ba tuna în altul, ba cădea grindina aici, pe cînd dincolo era frumos, și așa am ajuns să văd în sfîrșit toate lucrurile ce se petreceau în lume. Cînd se împliniseră opt zile de cînd mă aflam acolo sus, am privit, de departe, în înălțimi și am văzut cum cerul se mișca și se rostogolea atît de repede, ca și cum ar fi avut de gînd să plesnească în mii de bucăți sau să spargă temeliile lumii. Cerul era atît de luminos încît nu mai puteam privi spre înălțimi și atît de fierbinte, că dacă slujitorul meu n-ar fi făcut vînt, aș fi ars cu desăvîrșire. Norii, cînd priveam lumea, erau atît de groși și vîrtoși ca un zid și ca o stîncă, limpezi cum e cristalul, iar ploaia ce vine de acolo pînă ajunge să cadă pe pămînt e atît de limpede, încît te poți oglindi în ea. Norii aceștia se mișcă pe cer atît de puternic încît îi vezi alergînd mereu de la răsărit la apus, luînd cu ei stelele, soarele și luna. Din pricina asta (cum vedem) se mișcă de la răsărit la apus și mi s-a părut că, la noi, soarele n-ar fi mai mare decît fundul unei butii. Era însă mai mare decît lumea toată, căci nu-i vedeam nicăieri sfîrșitul. Iată de ce luna trebuie, în timpul nopții, cînd soarele apune, să primească lumina de la el. Din cauza asta e ea atît de luminoasă în timpul nopții, iar cerul pare luminat.

Cu alte cuvinte, în timpul nopții, ziua se află pe cer, iar pe pămînt e întuneric și noapte. Am văzut astfel mai multe chiar decît poftisem. Era o stea mult mai mare decît jumătate din lumea noastră, o planetă de aceeași mărime cu lumea, iar acolo unde era aer, se vedeau spiritele dedesubtul cerului. În timp ce coboram, am privit lumea care semăna cu un gălbenuș de ou și am avut impresia că pămîntul e doar cît o palmă de lung, în timp ce apa era de două ori mai lată. În a opta zi, în vreme de noapte, am ajuns iarăși acasă și am dormit neîntrerupt trei zile, întocmindu-mi apoi toate calendarele și practicile mele, după cele văzute. Așa cum ai dorit ți-am împărtășit și dumitale lucrurile acestea, așa că mai privește și în cărțile d-tale și caută să vezi dacă părerile mele nu sînt aceleași.

Cu salutări prietenești,
Dr. Faustus,
Cititorul în stele.

LITERATURA UMANISMULUI ȘI RENAȘTERII ÎN FRANȚA

Dezvoltarea literelor în Franța pare tîrzie în comparație cu Italia. Unul dintre personajele **Curteanului** observă că „francezii nu cunosc decît noblețea armelor și nu țin seama de nimic altceva, astfel încît nu numai că nu prețuiesc literatura, dar o urăsc de-a dreptul și îi țin pe scriitori drept cei mai josnici oameni".

În Franța a trebuit să se termine războiul de o sută de ani, iar apoi, în răstimpul unei generații, să se vindece rănile lăsate de acest flagel, să se întărească monarhia și să apară primele tiparnițe. Germenii unei noi culturi puteau încolți acum în solul Franței. Și după cum pentru italieni prilejul caracteristic care a imprimat noua orientare fusese întîlnirea cu antichitatea, tot astfel francezii descoperiră, în ultimii ani ai secolului al XV-lea, Italia, arătîndu-se receptivi la magnifica desfășurare, sub ochii lor, a apogeului culturii peninsulare.

Influența culturii italiene este accelerată de contactul — războinic și pașnic — dintre cele două țări. La sfîrșitul secolului al XV-lea și la începutul secolului al XVI-lea, sub Carol al VIII-lea, Ludovic al XII-lea, Francisc I, francezii fac campanii militare pe teritoriul italian. Prin alianță matrimonială între familia regală franceză și familii italiene, cît și prin găzduirea unor personalități artistice, sînt aduse din Italia în Franța deprinderi noi și gustul pentru arte. Henric al II-lea, fiul lui Francisc I, era căsătorit cu nepoata papei Leon al X-lea, Caterina de Medici, în timpul vieții căreia influența italiană este foarte puternică. Moravurile, comportarea, distracțiile (dansuri de pildă), pînă și limba sînt italienizate (fenomenul lingvistic va fi satirizat de H. Estienne în 1578). În ultimele decade ale secolului al XVI-lea „italienizarea" depășea măsura. La începutul veacului, mai ales sub Francisc I, interesul pentru cultura italiană fusese fertilizator. Din Italia sosesc pictorul florentin Rosso, Leone Strozzi (1515—1554) care devine amiral în flota franceză, și de Rossi, care ajunge profesor de medicină la colegiul regal. Leonardo da Vinci și Cellini lucrează pentru curtea lui Francisc I. Ca

răspuns la o remarcă acidă a unuia dintre conlocutori despre lipsa de interes a francezilor pentru cultură, Magnificul Giuliano, un personaj din **Curteanul** lui Castiglione, își exprimă speranța în sprijinirea ei de către monseniorul d'Angoulême (viitorul rege Francisc I): „Mi s-a spus că îndrăgea și prețuia mai presus de toate literatura, și-i ținea în mare cinste pe toți scriitorii și că-i condamna pe francezii lui pentru faptul că se țin atît de departe de meșteșugul literelor". Despre regele Francisc I, Cellini scria „... ceea ce sînt astăzi, ca și tot ce am săvîrșit mai frumos și mai bine se datorește acelui rege minunat".

Renașterea franceză se dezvoltă la început în jurul curții. Francisc I, regele-cavaler, manifesta o vie înțelegere a noului mers al culturii, îl sprijinea cu entuziasm și îl înzestra cu temelii instituționale esențiale (strălucita bibliotecă mutată spre folosința umaniștilor de la Blois la Fontainbleau, Colegiul regal, devenit apoi în 1530 Colegiul Franței, unde se învățau limbile greacă, latină și ebraică. Fără a fi un om deosebit de instruit, el compune versuri și se preocupă de construcția unor minunate palate.

În **Viețile marilor căpitani francezi (Vies des grands capitaines français)** Brantôme scrie: „Printre alte frumoase însușiri pe care le avea regele fu și aceea că era mare iubitor al literelor și al oamenilor învățați, mai cu seamă al celor mai învățați din regatul său".

Parte din centrele importante ale umanismului francez (în afara celui închegat în jurul curții) ar putea fi reconstituite, urmărind itinerariul eroilor rabelaisieni; ele s-ar completa prin alăturarea orașelor legate de viața lui Rabelais și de primele tiparnițe franceze; Parisul și curtea, apoi orașe cu o burghezie avută și cultivată: Bordeaux, pe unde trece Pantagruel, Toulouse, unde se îndreaptă el, plecînd de la Bordeaux, Poitou, unde se aflau prieteni ai lui Rabelais, Bourges, Orléans, Montpellier, Poitiers, unde vine să studieze și Pantagruel și mai ales Lyon, oraș bogat, care producea și făcea negoț, care, apropiat de Italia, receptează înaintea altora influența aces-

tei țări, unde se simt primele ecouri ale lui Petrarca și ale platonismului, și unde se află tipografii însemnate și o mare școală poetică.

Cu excepția lui Aristotel, cultura elenă fusese ignorată în Franța pînă în secolul al XVI-lea, cînd încep să fie cunoscuți Pindar, Platon, Lucian, Plutarh. În biblioteca lui Francisc I lucrează Ioan Lascaris (1445—1535); Rabelais îl menționează în romanul său, iar Guillaume Budé (1468—1540) îi este discipol. „Minune a Franței" cum spunea Erasmus, G. Budé, secretar și bibliotecar al lui Francisc I, întemeietorul educației clasice, cel care l-a îndemnat pe monarh să doteze o fată săracă — filologia — și să întemeieze astfel „nobila, trilingva Academie", cum îi spunea Clément Marot Colegiului regal, este elenist și latinist, scrie lucrări filozofice și corespondează, pe lîngă Rabelais, cu Morus și cu Erasmus. Jacques Lefèvre d'Etaples (1453—1536) călătorește în Italia, unde îi cunoaște pe Ficino, Pico della Mirandola, Ermolao Barbaro. Făcînd opoziție între Evanghelie și dogme, el își atrage animozitatea Sorbonei și Sorbona condamnă **Biblia** tradusă de el în limba franceză. În 1525 dogmaticii Sorbonei îl amenință pe Louis de Berquin cu arderea pe rug, iar în 1528 îl ard. În 1533 ei încearcă să condamne o scriere a Margaretei de Navarra, **Oglinda inimii păcătoase**; Francisc I intervine pentru sora sa.

Regele este însă dezarmat de *afacerea placardelor*: în noaptea de 17 spre 18 octombrie 1534 este lipit chiar pe ușa camerei regale, în castelul de la Paris și într-un palat de pe Loira, un pamflet antipapal și anticlerical. Cutezanța faptei pare a pune sub semnul întrebării chiar autoritatea monarhului, care se vede împiedicat să-și continue politica de conciliere între teologi și umaniști. Urmează un ceremonial de expiere, la care participă însuși regele, și represalii împotriva celor suspectați de protestantism.

În pofida obstacolelor, umaniștii continuă să lucreze: Etienne Dolet (1509—1546), tipograf și umanist, traduce din Platon și scrie lucrări de erudiție. Închis în două rînduri, acuzat, pe lîngă ateism, și

pentru a fi cerut ca **Biblia** să poată fi înțeleasă de credincioși, este condamnat de Sorbona și de Parlamentul Parisului, spînzurat și ars. Pierre de la Ramée (1515—1572), condamnat în 1534 pentru a-l fi comentat critic pe Aristotel, se convertește la protestantism; exclus din învățămînt, el avea să fie asasinat în a treia zi a masacrului Sfîntului Bartolomeu. Scăpat de masacru prin ocrotirea Caterinei de Medici, omul de știință Bernard Palissy (1510—1589) este închis de Ligă la Bastilia în 1588 și acolo își sfîrșește zilele. Ocrotit de Margareta de Navarra, poate lucra Jacques Amyot (1513—1593) ca profesor de greacă și latină la Universitatea din Bourges, preceptor al lui Carol al IX-lea și Henric al III-lea, admirabil traducător al lui Plutarh.

Am putea spune, repetînd cuvintele lui Etienne Pasquier (1529—1615): „A fost frumos războiul purtat atunci împotriva ignoranței..." (**Cercetări asupra Franței, Recherches de la France**, publicate între 1561—1570, cartea VII, cap. VII).

Într-o etapă de început a Renașterii franceze, în primele rînduri ale acestei lupte merseseră cu elan și încredere umaniștii, erudiții și poeții; cu vigoare, optimism și vervă rabelaisiană.

După *afacerea placardelor* atmosfera devine înăbușitoare. Dar pînă în 1562, pînă la masacrul de la Vassy, care fusese precedat de conjurația de la Amboise (1560) și cu care încep în Franța războaiele religioase, mari figuri ale Renașterii franceze, compozitorul Josquin Des Près, pictorii Janet și François Clouet, savantul Bernard Palissy, medicul Ambroise Paré, umaniștii Henry Estienne, Jacques Amyot și Etienne Pasquier, scriitorii Rabelais și Ronsard, își spuseseră cuvîntul. Războaiele religioase culminează cu masacrul din noaptea Sfîntului Bartolomeu (24 VIII 1572) și se încheie abia la sfîrșitul veacului, prin abjurarea lui Henric de Navarra (1593), urmată de intrarea lui în Paris (1594) și apoi, în 1598, de edictul de la Nantes, alcătuit în numele toleranței religioase. Cei peste 30 de ani de teroare permanent posibilă și de continuă insecuritate aduc cu ei decepții,

îndoieli, scepticism, și îndreaptă căutările către singura lume pe care oamenii o puteau străbate fără teamă, cea a vieții interioare. Apar o serie de moraliști: Montaigne, un prieten al său, Pierre Charon (1541—1603), Guillaume du Vair (1556—1621), François de Sales (1567—1622).

Războaiele religioase imprimă și direcții noi în poezia franceză de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, a cărei mișcare este barocă. Vocea poetică a Renașterii franceze începuse cu Clément Marot și primii retoricieni, apoi continuase cu școala lioneză și Pleiada. Prin poeții din Lyon pătrunde în literatura franceză influența lui Petrarca, a platonismului și a misticilor din secolele al XIV-lea și al XV-lea; datorită unor astfel de modele poezia lor cultivă alegoria, emblemele, ermetismul. Pe lîngă puternica personalitate a lui Maurice Scève, poezia lioneză este reprezentată și printr-un mare număr de poetese: Jeanne Gaillarde, Clémence de Bourges, Sibylle și Claudine Scève, Pernette Du Guillet, Louise Labé. Lanson observa că în școala lioneză se schițează spiritul Pleiadei. Petrarca le este de altfel model comun. Jean-Antoine de Baïf declară în **Mimi** că petrarchizează, Jodelle îl menționează pe Francesco Petrarca (**Amorurile, Sonetul XLIV**). Asemeni lui Petrarca, Maurice Scève și Du Bellay închină un ciclu întreg unei femei: Laura lor se numește Délie sau Olive; poetul italian apropia numele inspiratoarei de laurul din care se împletesc cununile artiștilor, Du Bellay îl asociază cu o plantă a cărei ramură e simbol de pace, iar M. Scève, printr-o anagramă, sugerează Ideea (L'Idée).

Ronsard — poet curtean, de Baïf — un cerebral care va aluneca uneori în pedanterie, Jodelle — viitor dramaturg, a cărui poezie a rămas inedită în timpul vieții, Belleau — poetul pătruns de tainele firii, iar ulterior Joachim Du Bellay — variat și personal, cu capacitate teoretică și vibrație lirică, învață în același colegiu, sub îndrumarea unui erudit, Dorat, elenist strălucit. Alături de Pontus de Tyard, filozof cu formație și înclinație teologală, ei urmăresc scopul comun de a renova poezia franceză. Grupului lor,

care se pregătea să dea o luptă în domeniul literelor, i-au spus la început *Brigada*. Apoi, i-au schimbat numele în *Pleiada;* ei erau șapte, iar șapte erau stelele ce alcătuiesc constelația Pleiadei și tot șapte fuseseră poeții greci din Alexandria lui Ptolomeu.

Programul Pleiadei se conturează în lucrările teoretice alcătuite cu scopul de a-l prezenta și în prefețe care îl completează: **Apărarea și cultivarea limbii franceze** — „manifest" al Pleiadei — 1549, **Rezumatul artei poetice** — 1565, prefețele scrise de Ronsard la volumul de ode din 1550 și la **Franciada** (1572 și ediția postumă, 1585), prefețele lui Du Bellay la versurile lirice publicate în 1549 și la **Olivul** (1550). Începînd din anul imediat următor manifestului, cu odele lui Ronsard și **Olivul** lui Du Bellay din 1550, scrierile poetice care ilustrează programul Pleiadei se revarsă cu o bogăție copleșitoare ce asigură triumful noilor poeți, cu atît mai puternic cu cît ei se bucură și de sprijinul monarhului, Carol al IX-lea.

Poeții Pleiadei consideră că le revine o înaltă misiune: ei pot înrîuri simțămintele celor care îi citesc și pot dărui strălucire și chiar nemurire celor despre care scriu. Ca opera lor să fie izbutită, nu este de ajuns ca poetul să se nască talentat; el trebuie să și muncească. În munca lui își va lua ca model marii înaintași: se va strădui să-și însușească temele, genurile și forma scrierilor antice. Poeții Pleiadei cer abandonarea spețelor poetice medievale (rondo-uri, balade etc.) și reînvierea genurilor după modelul antichității sau al scriitorilor italieni: recomandă epigrama (Marțial), elegia (Ovidiu), oda (Pindar), epistola și satira (Horațiu), sonetul (Petrarca și poeții italieni contemporani), egloga (Teocrit, Vergilius, Sannazaro), poemul epic (Horațiu, Vergilius, Ariosto), tragedia și comedia în locul farsei și moralității medievale.

Manifestul lui Du Bellay, care pune totodată probleme de limbă și de literatură, arată necesitatea apărării limbii franceze, sărăcită de curtenii inculți și neglijată, dacă nu chiar ignorată, de erudiții care preferă să scrie latinește. Poeții au datoria să dezvol-

te limba, să-i îmbogățească vocabularul. O pot face împrumutînd, în spiritul limbii franceze, termeni grecești sau latinești, folosind cuvinte dialectale din domeniul artelor și meseriilor, sau formînd cuvinte noi, care să se încadreze însă în evoluția obișnuită și spontană a limbii.

Brunetière atrage atenția asupra excesului de artificii stilistice în poezia Pleiadei; cînd o estetică se întemeiază integral „pe teoria imitației, nu-i puțin lucru să-ți alegi bine modelele; și, în secolul al XVI-lea, Pleiada ar fi putut alege unele mai puțin strălucitoare, dar întru nimic mai periculoase decît cele alexandrine"[1]. Alexandrinismul Pleiadei se manifestă în abuzul de erudiție, uneori supărătoare prin pedante aluzii mitologice, în cultul formei mergînd pînă la prețiozitate. Mai curînd petrarchizanți decît platonizanți, și epigoni mai mult decît autentici, ei au cîteva motive predilecte: iubirea, trecerea timpului, îndemnul către plăcere. Dar modelele antice se încadrau în tradiția umanistă a luptei pentru asimilarea culturii vechi, în respectul renascentist al formei frumoase. „Ați fi zis că vremurile acelea erau întru totul închinate Muzelor" — scrie Estienne Pasquier în **Cercetări asupra Franței.** Exagerînd, se ajunge la combinațiile de cuvinte practicate de G. du Bartas sau la încercarea lui de Baïf de a reînvia metrul antic.

Preocupat de problemele prozodice ale versului și de legătura între poezie și muzică, și dorind să renoveze ritmul francez după modelul metricii antice, Jean — Antoine de Baïf întemeiază în 1567 o *Academie de muzică și poezie (Académie de musique et de poésie)* care se mai numește și *Academie franceză (Académie française)*; ședințele se desfășoară în casa lui. După 1570 Academia își află ocrotitori puternici: Carol al IX-lea și, într-o măsură, Henric al III-lea; sub domnia celui din urmă ea își schimbă reședința — la Luvru, numele — *Academie a Palatului (Académie du Palais)* și preocupările — se îndreaptă către oratorie și discuție a problemelor morale.

[1] *Histoire de la littérature française classique*, op. cit., vol. I, pag. 431.

Receptivă în fața modelelor antice sau italiene, Renașterea franceză dă însă și o admirabilă replică creatoare; Fischart îl traduce pe Rabelais; Spenser este entuziasmat de Du Bellay; „întîia ghirlandă" a poeziei franceze, atît de bogată în spirite alese, și de Guillaume du Bartas; ecourile lui Montaigne răzbat în opera lui Shakespeare.

MARGARETA DE NAVARRA

(1492—1549)

Alături de fratele ei, regele Francisc I, Margareta de Navarra a fost marele oblăduitor al Renașterii franceze. Stăpînea șase limbi — antice și moderne — și avea o cultură vastă. Căsătorită, după moartea primului soț, cu Henri d'Albret, regele Navarrei, era, ca soție și mamă, lipsită de bucurii și își afla compensația în viața culturală și în activitatea literară, din ce în ce mai intensă către sfîrșitul vieții. Frămîntările ei religioase și-au găsit expresie în **Oglinda sufletului păcătos (Miroir de l'âme pécheresse**, 1531), și în misterul scenic, apropiat de spiritul medieval, **Nativitatea.** În 1547 apărea la Lyon un volum de poezii, **Margaretele Margaretei principeselor (Les Marguerites de la Marguerite des princesses).**

Culegerea celor 72 de nuvele, alcătuite între 1546 și 1548, publicate fragmentar în 1558 și reapărute într-o ediție completă în 1559 sub titlul, care nu-i aparține autoarei, HEPTAMERONUL (cele șapte zile), rămîne scrierea ei cea mai reprezentativă. Margareta preia procedeul cadrului-pretext și tehnica povestirii de la Boccaccio. Ea adaptează planul general al **Decameronului:** cinci gentilomi și cinci doamne, împiedicați de o revărsare de ape să-și continue drumul, se învoiesc să istorisească fiecare cîte o întîmplare în răstimpul acestui popas forțat. Ansamblul urma să cuprindă o sută de nuvele, dar regina nu a mai trăit destul ca să le scrie pe toate; se întrerup în ziua a opta. Fiecare povestire este urmată, ca și în **Decameron**, de conversațiile naratorilor, adesea cu ample reflecții pe marginea celor relatate. Prin aceste replici cele zece personaje naratoare se individualizează. Li s-au identificat și prototipurile: Parlamanta e însăși Margareta, Hircan — soțul ei, Oisille — mama reginei, iar ceilalți, diferiți curteni și doamne de onoare.

În paginile **Heptameronului** învie o epocă. Personajele unora dintre nuvele sînt figuri istorice: Francisc I, Lorenzaccio, exploratorul Robertval etc. Autoarea excelează în prezentarea moravurilor unor medii sociale variate; de pildă: viața cotidiană a curții, întristătoare prin cruzimea și arbitrariul stăpînilor și al bărbaților, sau a mănăstirilor, populate de preoți și călugări fățarnici, ignoranți, avizi, concupiscenți, incestuoși, uneori chiar criminali.

Povestirile sînt variate: mici întîmplări ciudate, farse, anecdote, dar mai cu seamă peripeții de dragoste, fie ele aventuri amoroase pline de haz sau povești tragice de iubire. Și dincolo de episodul burlesc sau grotesc ori de anecdota cu aparență indecentă, privirea se îndreaptă cu gravitate către miezul personalității morale. Preocuparea etică e însoțită de o deplasare a centrului de interes al nuvelei de la peripețiile exterioare spre sufletul omenesc, analizat cu atenție, în indicațiile fugare, dar fine, din cadrul nuvelei și mai ales în comentarii. Povestirile devin aproape un pretext pentru construcția unui adevărat tratat de morală, alcătuit din comentariile, a căror funcție este esențială în concepția **Heptameronului.** Iată un fragment grăitor din discuțiile pe marginea povestirii a XIX-a. Încercînd să zugrăvească îndrăgostitul desăvîrșit, Parlamanta exprimă concepțiile autoarei. Conform tradiției platonice, dragostea înaltă presupune manifestarea unui principiu spiritual universal, care transcende atît personalitatea finită a celui îndrăgostit, cît și obiectul empiric al dorințelor imediate.

HEPTAMERONUL

(Fragmente)

Novela a nouăsprezecea[1]

(...)Spun că iubesc fără de greș, îi răspunse Parlamanta, aceia care caută în obiectul iubirii lor un chip al desăvîrșirii, fie acesta frumusețea, bunătatea sau o dulce blîndețe; aceia care năzuiesc fără de încetare către virtute și a căror inimă este atît de nobilă și de cinstită, încît mai degrabă ar muri decît să consimtă la fapte josnice pe care onoarea și conștiința lor le osîn-

[1] Din: *Conteurs français du XVI-e siècle*, „Bibliothèque de la Pléiade", N.R.F., 1965. În românește de *Cornelia Comorovski*.

desc, căci sufletul, care nu a fost creat decît pentru a se înapoia la izvorul binelui, atîta vreme cît se află în trup nu face decît să dorească să ajungă la acest izvor. Însă, deoarece simțurile prin care el poate afla ceva despre bine, sînt întunecate și aparțin, datorită păcatului celui dintîi om, cărnii, ele nu îi pot arăta decît lucrurile ce se văd cu ochii și sînt mai aproape de perfecția după care sufletul aleargă, căutînd să afle, într-o frumusețe a trupului, într-o blîndețe vădită și în virtuțile morale, suprema frumusețe, blîndețe și virtute. Dar după ce le-a căutat și le-a cercetat și cînd nu L-a găsit în ele pe Acela pe care îl iubește, sufletul trece mai departe (...)

Aproape orice situație poate servi drept prilej al unor reflecții elevate. „Iată, a spus Simontault, că, pornind de la o faptă a destrăbălării, am căzut în filozofie și în teologie" – astfel se încheie, în chip semnificativ, povestirea de mai jos, inspirată dintr-un *fabliau*. Antimonahală, ca amintește doar cîteva defecte mărunte ale franciscanilor, satirizați și în alte nuvele (55, 56 etc.), tocmai pentru că, intrînd în ordinul cu cele mai riguroase principii ascetice, în fapte le încălcau; ei dau aici dovadă numai de indiscreție, judecată îngustă și lașitate. În comentariul acestei întîmplări hazlii, naratorii, folosind cultura antichității păgîne și lectura **Bibliei**, ajung la analiza firii omenești.

Novela a treizeci și patra[1]

Doi călugări franciscani,
trăgînd cu urechea și ascultînd o taină care nu-i privea,
înțelegînd anapoda vorbele unui măcelar,
și-au pus viața în primejdie.

Între Nyort și Fors e un sat numit Grip, al cărui stăpîn e seniorul din Fors. Într-o zi, doi călugări franciscani, care veneau din Nyort, ajunseră seara tîrziu la Grip și cerură găzduire în casa unui măcelar. Și pentru că odaia lor era despărțită de-a gazdei numai printr-un perete subțire de scînduri, le-a dat prin gînd să asculte ce vorbeau în pat bărbatul cu femeia lui; astfel, au pus urechea tocmai pe scîndura unde, de partea cealaltă a peretelui, era căpătîiul patului în care stătea culcat bărbatul. Acesta, care numai grija oaspeților n-o avea, vorbea cu nevasta lui despre treburile gospodăriei. „Draga mea, mîine dimineață va trebui să mă scol devreme, să-mi fac de lucru cu unul din franciscanii noștri, care e destul de gras pentru a fi tăiat, sărat și afumat" (*Franciscanii* despre care pomenea măcelarul erau porcii, porecliți astfel[1].) Cei doi sărmani călugări, care auziseră despre tăiere, au crezut că e vorba de ei și, de teamă și de îngrijorare, n-au închis ochii toată noaptea. Unul din ei era foarte gras, iar celălalt mai pricăjit. Cel gras cerea să se spovedească fratelui său, spunînd că măcelarul, om fără credință în Dumnezeu și fără iubire pentru slujitorii bisericii, nu se va da în lături să-l căsăpească la fel ca pe-un bou sau oricare vită. Și fiindcă erau închiși în odaia lor, de unde nu puteau să iasă decît prin aceea a gazdei, nu se îndoiau că vor fi înjunghiați și se rugau lui Dumnezeu pentru mîntuirea sufletelor lor. Călugărul cel tînăr, mai puțin înspăimîntat decît fratele său, văzînd că ușa e încuiată, s-a gîndit că ar putea să sară pe fereastră; orice ar păți, mai rău decît să moară nu va fi. Călugărul cel gras s-a învoit. Tînărul a deschis fereastra și, fiindcă nu era foarte departe de la pămînt, și-a făcut vînt și a sărit ușor, luînd-o la fugă cît mai repede și cît mai departe, fără a-l mai aștepta pe fratele rămas în primejdie. Grasul a încercat și el să sară, dar, greu cum era, a căzut, s-a lovit rău la un picior și nu s-a mai putut ridica de jos.

Văzîndu-se părăsit de fratele său și în neputință de a-l ajunge, s-a uitat împrejur, în căutarea unui loc unde să se poată ascunde. N-a zărit decît cocina porcilor, spre care s-a tîrît cum a putut; deschizînd ușa,

[1] Din: *Povestitori francezi din Renaștere*, Editura pentru literatură universală, colecția „Clasicii literaturii universale", 1969. În românește de *Alexandru Hodoș*, note de *Micaela Slăvescu*.

[1] Porecla aceasta este o subliniere a grăsimii și murdăriei proverbiale a călugărilor franciscani.

au zbughit afară din coteț doi porci dolofani, în locul cărora s-a ghemuit fratele franciscan. Sărmanul călugăr a tras ușița după el, în speranța că va auzi pe cineva trecînd și va striga după ajutor. Dar, de cum s-a luminat de ziuă, măcelarul a pornit să-și ascută cuțitele, rugînd-o pe nevastă să vină să-l ajute la tăierea porcului. Ajungînd în fața cocinei unde se ascunsese călugărul, a început să strige, deschizînd ușița: „Ieși afară, franciscanule, ieși afară, că ești numai bun de cîrnați!" Franciscanul-călugăr, olog de un picior, a ieșit din coteț în patru labe, țipînd cît îl ținea gura și rugîndu-se de iertare. Pe cît era de înfricoșat fratele, pe-atît de rău s-au speriat măcelarul și femeia lui, închipuindu-și că sfîntul Francisc se mîniase împotriva lor, aflînd că-și botează porcii cu numele lui. Au căzut în genunchi în fața înspăimîntatului frate, cerînd iertare sfîntului Francisc și cinului său monahal; așa s-a făcut că franciscanul striga cerînd măcelarului îndurare, iar măcelarul franciscanului, și vreme de-un sfert de ceas nu s-au putut înțelege. Pînă la urmă, călugărul a priceput că măcelarul nu voia să-l taie și i-a povestit pricina pentru care se ascunsese în coteț; frica le-a trecut și s-au pornit pe rîs; atîta doar că bietul franciscan nu putea să facă haz cum trebuie, fiindcă îl durea piciorul. Măcelarul l-a dus în casă și l-a oblojit cum s-a priceput mai bine. Celălalt frate, care-l părăsise în primejdie, a fugit toată noaptea, iar în zori de zi a bătut la ușa seniorului din Fors, cu plîngere împotriva măcelarului, despre care nu se îndoia că-l căsăpise pe fratele lui cel gras, de vreme ce nu-l mai ajunsese din urmă. Seniorul din Fors a trimis cercetarea la Grip pentru a afla adevărul și, în loc să jelească moartea călugărului, a rîs cu poftă, fără să uite a povesti toată pățania iubitei sale, doamna ducesă d'Angoulême, mama regelui Francisc, întîiul cu acest nume.

„Iată, doamnele mele, de ce nu se cuvine să asculți pe ascuns vorbe care nu te privesc și nu-i bine, mai ales, să le înțelegi anapoda". „Știam eu bine, a spus

Simontault, că Nomerfida nu ne va face să plîngem, ci să rîdem bine; plăcere de la care nici unul din noi nu s-a dat în lături." „Aceasta ar vrea să însemne, a întrebat Oisille, că mai mult ne înveselește o prostie, decît o faptă cu adevărat înțeleaptă? " „Așa e, a spus Hircan; și cu atît ne plac mai mult prostiile, cu cît sînt mai aproape de firea noastră, care, prin ea însăși, numai înțeleaptă nu este; fiecare se apropie mai bucuros, de ceea ce-i seamănă; cei fără minte, de sminteală, cei chibzuiți, de înțelepciune. Dar cred că nici nebunii, nici înțelepții nu se pot opri să nu rîdă ascultînd această poveste." „Sînt totuși unii oameni, a spus Geburon, atît de îndrăgostiți de cele înțelepte încît nu izbutești niciodată să-i faci să rîdă; căci, privindu-le pe toate cu măsură și cumpătare, nimic nu tulbură liniștea sufletului lor." „Care sînt aceia?" a întrebat Hircan. „Filozofii vremurilor vechi, a răspuns Geburon. Ei nu simțeau nici durere, nici bucurie; sau, cel puțin, n-o arătau, atît de mult prețuiau însușirea de a fi stăpîni pe ei și de a-și înfrîna pornirile inimii." „Fac foarte bine, cred eu, a spus Saffredent, cei care își înfrînează o patimă rea; dar mi se pare de prisos să lupte cu atîta îndîrjire împotriva unei porniri firești, care nu cășunează răul nimănui." „Adevărul e, a spus Geburon, că cei vechi puneau un mare preț pe această putere a sufletului." „Nu se știe, însă, dacă erau toți cu adevărat înțelepți și dacă nu obișnuiau mai mult să vorbească despre înțelepciune decît să-i culeagă roadele." „Cu toate acestea, trebuie să recunoașteți că ei veștejesc cu asprime faptele rele, a spus Geburon; și Diogene însuși, judecînd gîndirea lui Platon, pe care-l socotea prea cutezător, îl osîndea pentru rîvna lui deșartă și nesățioasa-i mîndrie: „Disprețuiesc și calc în picioare trufia lui Plato!" „Uiți, însă, a spus Saffredent, răspunsul lui Plato, care l-a învinuit că vorbește astfel tot din trufie!" „Adevărul e, a spus Parlamanta, că nu putem să ne bizuim pe noi înșine fără această minunată mîndrie, care rămîne totuși greșeala de care trebuie să ne temem mai mult, căci e adesea dătătoare de moarte

și vrăjmașă tuturor celorlalte însușiri ale noastre". (...) „Iată, a spus Simontault, că pornind de la o faptă a destrăbălării, am căzut în filozofie și în teologie. Să lăsăm această ceartă de cuvinte celor care se pricep să cugete mai bine decît noi și să vedem cui va da Nomerfida cuvîntul." (...)

BONAVENTURE DES PÉRIERS

(1490? 1500? – 1544?)

Ca și prietenul său, Clément Marot, este secretar al reginei Margareta de Navarra. Mai mult răsunet decît traducerile, lucrările erudite de filologie și numeroasele sale poezii, au cele patru dialoguri alegorice și satirice, publicate în 1537, la Paris, sub titlul de **Cymbalum mundi...** **(Carillon-ul lumii...)** și îndreptate împotriva taberelor confesionale și teologice care divizau opinia publică. Pentru umanistul francez asemenea conflicte sînt inutile și periculoase, crezurile în luptă aflîndu-se, întru egală măsură, departe de adevăr. În urma dispoziției Parlamentului din Paris, cartea a fost arsă ca potrivnică religiei. Timp de cîțiva ani Des Périers s-a bucurat de ocrotirea Margaretei de Navarra. Se pare însă că în cele din urmă nici înalta ei protecție nu mai este eficientă; după afirmația lui Henri Estienne **(Apologia lui Herodot)**, Bonaventure Des Périers s-ar fi sinucis în 1544.

Putem da crezare prefeței primului editor, din Lyon, al culegerii de nuvele **Alte popasuri și vesele taifasuri (Les nouvelles récréations et joyeux devis)**, care prezintă nuvelele drept ediție postumă a lui Bonaventure Des Périers; unele pasaje fac însă aluzie la evenimente survenite după moartea lui și dovedesc existența unor adaosuri. În prima ediție, din 1558, culegerea cuprindea 90 de nuvele; ediția din 1568 crește cu alte 39 de nuvele. Titlul, frumosul sonet introductiv și preambulul **„Altor popasuri..."** mărturisesc intenția modestă a operei de a descreți, cel puțin temporar, fruntea cititori-

lor. Sursele nuvelelor: cele **O sută de nuvele noi,** Ariosto, Poggio Bracciolini, Castiglione, Straparola, tradiția orală populară sau realități ale timpului. Dimensiunile nuvelelor variază între cîteva rînduri și cîteva pagini. Interesul lor poate consta în zugrăvirea unui tip social și caracterologic, într-o situație — bufă sau picantă — ori, în cea mai mare parte a povestirilor, într-un joc de replici sau de cuvinte. Uneori comicul izvorăște din folosirea incorectă a limbii latine (ca în nuvelele XIV, XX, XXI și VII, evident anticlericală, reprodusă mai jos); procedeul dovedește că autorul se adresează unui public presupus a cunoaște, cel puțin elementar, această limbă.

ALTE POPASURI ȘI VESELE TAIFASURI[1]

(Fragment)

Novela VII

Cum a plecat un normand la Roma,
cîtă latinească a învățat
și cum a folosit-o pentru a-i vorbi
sfîntului părinte

Un țăran din Normandia, văzînd cît de bine trăiesc popii și întîmplîndu-se să-i moară nevasta, și-a pus în gînd să se preoțească; măcar că nu știa aproape de loc nici să scrie, nici să citească. Dar, tot auzind pe atîția spunînd că banul deschide orice ușă și socotind că nu-i mai puțin deștept decît ceilalți preoți din parohie, a cerut sfatul unuia din prietenii lui, destăinuindu-și planul ce-și făcuse și întrebîndu-l ce cale ar trebui să urmeze. După ce-au chibzuit îndelung laolaltă, prietenul i-a spus că va fi greu să dobîndească învoirea episcopului, care nu prea împarte lesne pe *A quocumque*[1] noilor preoți; și de aceea l-a îndemnat să plece la Roma, unde papa, prins cu alte treburi, nu va sta să-l cerceteze cu de-amănuntul și va da fără întîrziere binecuvîntarea. Pe lîngă toate, va avea prilejul să mai vadă și altă lume, iar cînd se va întoarce acasă hirotonisit de mîna Sfîntului Părinte, va primi de îndată un beneficiu și va deveni domn. Omul nostru s-a arătat foarte bucuros, nu însă pe de-a-ntregul, gîndindu-se cum o va scoate la capăt cu latineasca. „Toate bune, a spus el, dar cînd voi ajunge dinaintea papei, în ce limbă am să-i vorbesc? El nu pricepe graiul normand, iar eu nu știu o boabă latinește: cum o să mă descurc?" „Nu-ți bate capul, i-a răspuns celălalt. Pentru a fi preot e de ajuns să știi slujbele de *Requiem*, *Beata* și *Spiritus Sanctus*[2], cu care ai să te deprinzi ușor după ce te vei întoarce acasă. Iar pentru a putea vorbi cu papa, te voi învăța trei cuvinte latinești, bine alese, pe care, cînd le vei rosti în fața lui, va crede că ești cel mai mare cărturar al lumii." Omul a rămas foarte mulțumit și s-a arătat nerăbdător să cunoască cele trei cuvinte. „Dragă prietene, i-a spus sfătuitorul lui, cum vei ajunge dinaintea papei, să cazi în genunchi și să-i spui: *Salve Sancte Pater*[3]. El o să te întrebe, pe latinește: *Unde es tu?* adică: De unde ești? la care vei răspunde: *De Normania*[4]. Apoi te va întreba: *Ubi sunt litterae tuae?*[5] Tu vei răspunde: *In manica mea*[6], și de îndată, fără s-o mai lungească, dă poruncă să fii uns, după care te vei întoarce." Normandul nostru fu nespus de mulțumit și rămase două săptămîni cu prietenul său, ca să-și vîre bine în cap cele trei cuvinte latinești. Cînd socoti că le-a învățat, se pregăti să pornească spre Roma. Și mergînd, în drumul lui, nu mai rostea alte vorbe decît: *Salve Sancte Pater, De Normania, In manica mea*. Le-a spus și le-a răs-spus de-atîtea ori, cu atîta evlavie, încît, pe la jumătatea

[1] Din: *Povestitori francezi din Renaștere*, op. cit. În românește de *Alexandru Hodoș*, note de Micaela Slăvescu.

[1] Cuvinte extrase din formula de hirotonisire.
[2] Trei slujbe importante dintre cele care se fac în afara liturghiei zilnice și duminicale.
[3] Salut Sfinte Părinte.
[4] Din Normandia.
[5] Unde îți sînt scrisurile?
[6] În mîneca mea.

drumului, uitase frumoasele trei cuvinte de la început: *Salve Sancte Pater*. Vă închipuiți cît era de nefericit sărmanul nostru normand; nu știa cărui sfînt să i se mai roage ca să-i redea latineasca pierdută și se gîndea că, înfățișîndu-se papei fără cele trei cuvinte, însemna să meargă la cosit fără coasă, dacă nu întîlnea în drum un om care să știe latinește măcar cît prietenul lui din sat, care-l învățase. Nu se afla pe lume un suflet mai amărît, pînă cînd, într-o sîmbătă dimineață, intrînd într-o biserică din orașul unde era și nădăjduia să-l lumineze Dumnezeu, a nimerit tocmai la începutul liturghiei Sfintei Fecioare, care zicea: *Salve Sancta parens*[1]. Normandul a ciulit urechile: lăudat fie numele lui Dumnezeu și al Maicii Domnului! Nu mai putea de bucurie, ca și cum deodată s-ar fi întors de la moarte la viață. A rugat pe un dascăl de-acolo să-i mai spună încă o dată vorbele și din clipa aceea n-a mai uitat pe *Salve Sancta parens*, călătorind mai departe cu latineasca pe buze. Niciodată nu fusese mai fericit că se născuse pe lume. Zilele trecură și, în sfîrșit, ajunse la Roma. Trebuie să vă spunem că pe vremea aceea nu era atît de greu ca astăzi să pătrunzi pînă la papa. Dus în fața Sfîntului Părinte, normandul nostru a îngenuncheat, spunîndu-i cu smerenie: *Salve Sancta parens*! Papa i-a răspuns: *Ego non sum mater Christi*[2]. Normandul i-a spus: *De Normania*. Papa l-a privit lung și l-a întrebat: *Daemonium habes?*[3] *In manica mea*, a răspuns normandul, vîrînd mîna în mîneca hainei, ca să scoată scrisorile. Papa a rămas o clipă îngrijorat, crezînd că o să-l scoată pe diavol din mînecă. Cînd văzu scrisorile se liniști și mai întrebă o dată: *Quid petis?*[4] Dar normandul meu își deșertase toată latineasca și n-a răspuns nimic la întrebare. În cele din urmă, cîțiva normanzi care se găseau pe acolo și îl auziseră vorbind în graiul din Caux l-au luat la întrebări, iar el le-a povestit că a învățat latinește în satul lui, că știe multe, dar nu se pricepe cum să le spună.

---

[1] Salut Sfîntă Născătoare.
[2] Eu nu sînt mama lui Hristos.
[3] Ai pe diavolul în tine?
[4] Ce ceri?

FRANÇOIS RABELAIS

(1494 ? – 1553 ?)

Intră, foarte tînăr fiind, în viața de mănăstire. Învață limbile antichității, științele juridice, nu se știe în ce împrejurări părăsește mănăstirea, iar după studii de medicină la Montpellier, în 1532 este doctor într-un spital din Lyon. În calitate de medic va face parte din suita cardinalului Jean du Bellay pe care îl însoțește în mai multe rînduri la Roma.

Rabelais posedă arta de a-și face prieteni și a găsi ocrotitori chiar în epoca tulbure, de urmărire a celor care, după Afacerea Placardelor, mai cutezau încă să-și exprime propriile gînduri. Acestei însușiri i se datorează și apariția, în pofida atîtor obstacole, a marei sale opere indicate în mod obișnuit sub titlul GARGANTUA ȘI PANTAGRUEL. În afara ei Rabelais mai scrie poezii, almanahuri, traduce și comentează tratate de medicină ale antichității (de pildă **Aforismele** lui Hipocrat, editate în 1532); sînt însă lucrări minore și de un mai mic interes decît corespondența păstrată, mărturie a unei personalități și a unei epoci.

În 1532 apărea, tipărit fără numele autorului, un roman popular de aventuri, care parodia romanele cavalerești medievale și se bucura de succes: **Marile și neprețuitele cronici ale marelui și enormului uriaș Gargantua...**

În același an 1532 Rabelais concepe o continuare a romanului de mai sus, în care vorbește despre Pantagruel, fiul lui Gargantua. Cartea, publicată sub pseudonimul Alcofribas Nasier (anagrama lui François Rabelais), se vinde repede,

are mulți admiratori și este condamnată de Sorbona în 1533. Capodopera lui Rabelais, ai cărei eroi, uriași la trup sau cu dimensiuni omenești uneori, poartă în ei aspirațiile titanice ale Renașterii, va fi urmărită de susținătorii vechii mentalități pentru spiritul ei critic, pentru libertatea gîndirii și a limbajului. În 1534 Rabelais publică sub același pseudonim, înlocuind astfel cartea populară de la care pornise, un volum despre Gargantua, părintele lui Pantagruel. Cea de a doua carte scrisă de Rabelais este, în ordinea cronologică a desfășurării acțiunii, cea dintîi. În 1542 sînt reeditate la Lyon primele două cărți. Cu toate că termeni ca *sorbonistes*, *sorbonagres*, *sorbonicoles* fuseseră înlocuiți (prin *sophistes*) sau înlăturați, deși fuseseră tăiate fragmente prea vădit satirice, în 1543 ediția era condamnată de facultatea de teologie din Paris. Rabelais va izbuti totuși să obțină autorizația de a tipări încă două cărți. În 1546 cartea a treia, dedicată Margaretei de Navarra, este publicată la Paris cu adevăratul nume al autorului, François Rabelais; ulterior și pe ea o vor ataca și condamna.

În 1552 apare la Paris ediția completă a cărții a patra. Cenzurată de Sorbona va fi și ea urmărită de parlament. În 1562 se publică, sub titlul **Ostrovul clopotelor** și cu semnătura lui Rabelais, o urmare a celor patru cărți. În 1564 se tipărește cartea a cincea, în care, cu mici modificări, **Ostrovul clopotelor** era cuprins în primele 16 capitole. Nu este certă autenticitatea ultimei cărți; ea pare a fi, eventual, o ciornă a scriitorului, pregătită ulterior pentru tipar de o mînă străină. Epopeea bufă a lui Rabelais, cum o numea Brunetière, își află izvoarele în romanele populare, în poemul eroi-comic, în tradițiile teatrului medieval, în farse și fabliauxuri.

Prima carte, **Preaînfricoșata viață a Marelui Gargantua, tatăl lui Pantagruel, așa cum a fost alcătuită mai demult de domnul Alcofribas, abstrăgător de chintesență. Scriere plină de pantagruelism (La vie très horrificque du grand Gargantua, père de Pantagruel, jadis composée par M. Alcofribas abstracteur de quinte essence. Livre plein de pantagruelisme),** vorbește despre nașterea lui Gargantua, fiul lui Grandgousier și al Gargamellei, despre educarea lui și, în cadrul ei, despre călătoria sa la Paris și popasul

mai îndelungat acolo. Între Grandgousier și vecinul său agresiv Picrocol izbucnește război. Gargantua ia parte la luptă; părintele și fiul primesc sprijinul unui călugăr, fratele Ioan, căruia, pentru a-l răsplăti după sfîrșitul glorios al războiului, îi construiesc mănăstirea din Telem.

Cartea a doua este intitulată **Pantagruel regele dispozilor, înfățișat așa cum a fost, cu faptele și isprăvile lui înfricoșate, de fie-iertatul Alcofribas, abstrăgător de chintesență. (Pantagruel, Roy des Dipsodes, restitué à son naturel, avec ses faictz et prouesses espoventables, composéz par feu M. Alcofribas, abstracteur de quinte essence.)** Fiul lui Gargantua, dornic de a se instrui, vizitează în călătoriile sale universități de seamă ale vremii: Orléans, Paris. Îl cunoaște pe Panurge, un tînăr vagabond, veșnic student și iubitor de aventuri și veselie; împreună participă la lupta împotriva dipsozilor și a uriașilor și îi înving.

În **Cartea a treia, Despre faptele și pildele mari ale bunului Pantagruel, alcătuită de Domnul François Rabelais, Doctor în medicină și monah al ostroavelor Hiere (Le tiers livre des faictz et dictz héroïques du bon Pantagruel, composé par M. Franç. Rabelais, docteur en médecine et Calloïer des Isles Hieres),** eroul colonizează țara puțin locuită a dispozilor cu utopieni și domnește ajutat de Panurge. Frămîntat de problema dacă trebuie să se căsătorească ori nu, Panurge cere sfatul lui Pantagruel, caută rezolvare în zaruri sau în consultarea scrierilor lui Vergilius, întreabă o vrăjitoare al cărei răspuns poate fi diferit interpretat, un mut, un poet, un magician, un doctor, un filozof și, printre mulți alții, pe nebunul Triboullet, care îl povățuiește să ceară sfat de la oracolul Sfintei Butelci.

Panurge, însoțit de Pantagruel, fratele Ioan și alți prieteni pornesc în largul mării, îmbarcați pe 12 vase și vizitează meleaguri fantastice: **Cartea a patra Despre faptele și pildele mari ale vrednicului Pantagruel, alcătuită de Domnul François Rabelais, doctor în medicină (Le quart livre des faicts et dicts héroïques du bon Pantagruel. Composé par M. François Rabelais, docteur en médecine).** Poposesc în diverse insule. De pildă, în ostrovul Sobolilor în care domnește Postul cel mare. În Ostrovul amărît al Smochiniților, unde oamenii trăiseră odinioară liberi, bogați

și voioși, pînă ce unul dintre ei se strîmbase, văzîndu-i pe papimanii din ostrovul vecin că, într-o zi de sărbătoare, după obiceiul lor, scoseseră chipul zugrăvit al papei, spre a-l arăta poporului. Papimanii îi atacaseră și îi jefuiseră. Pe cei mai mulți i-au ucis; le cruțaseră viața doar acelora care au primit ca într-un chip rușinos și dezgustător să se recunoască vinovați. În Ostrovul Papimanilor călătorii sînt primiți cu venerație pentru că au văzut în realitate figura papei, a cărui imagine este aici adorată.

În **A cincea și cea din urmă carte Despre faptele și pildele mari ale bunului Pantagruel, alcătuită de Domnul François Rabelais, Doctor în medicină, cuprinzînd oracolul sfintei Bacbuc, împreună cu răspunsul Butelcii, pentru aflarea căruia s-a întreprins lunga călătorie înfățișată aici așa cum a fost. (Le cinquiesme et dernier livre des faicts et dicts héroïques du bon Pantagruel, composé par M. François Rabelais, docteur en médecine. Auquel est contenu la visitation de l'Oracle de la Dive Bacbuc, et le mot de la Bouteille, pour lequel avoir, est entrepris tout ce long voyage)**, călătorii ajung în Ostrovul clopotelor, unde locuiesc multe păsări din diferite specii — călugărei, stăriței, episcopoi, cardinalăi — dar există un singur papagău. Mai departe trec prin ostrovul locuit de cotoii îmblăniți, unde Pisihoțul și ajutoarele lui judecă și sancționează după ce li se aduc cele mai serioase dovezi — banii din pungă. Sosesc apoi în țara Chintesenței. După alte opriri, vizitează și Ostrovul Luminilor, de unde, călăuziți de un felinar, se îndreaptă spre templul sfintei Butelci. La întrebarea lui Panurge ea răspunde un singur cuvînt: TRINCH.

Cuvîntul înainte al scriitorului atrage atenția asupra sensurilor ascunse ale cărții. „Iar dacă veți afla în toate aceste cuvinte încredințate tiparului acea veselă pierdere de vreme pe care numele cărții v-o făgăduiește, să nu vă opriți aici (...), ci să tălmăciți într-un înțeles mai cuprinzător ceea ce vi se pare că izvorăște dintr-o inimă lipsită de griji". Dualitatea de planuri implicată de caracterul alegoric al cărții este anunțată printr-o alegorie: cîinele care dă peste un os cu măduvă îl zdrobește și o suge; „sfărîmați osul și sugeți-i măduva hrănitoare!" le cere autorul cititorilor, amintind scrisoarea dedicatorie a **Elogiului nebuniei** unde Erasmus preciza că șotiile oamenilor cu carte „au

un miez hrănitor". Iar miezul cărții lui Rabelais vrea să înfiereze cu batjocura satirei aceea ce este rău în societatea contemporană, dar și să le arate pe acele ce sînt bune și care merită atenție și dezvoltare întru înflorirea epocii.

Concepții și instituții ale evului mediu tîrziu care încă mai dăinuiau, cu forme excesive, în epoca sa, sînt aberante întrucît contrazic legile naturii, gîndirea sănătoasă ori cunoștințele dobîndite prin cercetarea faptelor sau adîncirea culturii antice: de pildă extinderea monahismului, în care autorul vede traiul parazitar al unor oameni murdari, ignoranți, perfizi; sau dogmatismul, fie el strictă observare a unor reguli rituale (popasul în Ostrovul Sobolilor în care domnește Postul cel mare este un prilej de satiră a rigorilor postului catolic; să nu uităm că Clément Marot fusese denunțat și închis în 1526 pentru a fi mîncat slănină în timpul postului), fie supunerea rigidă și lipsită de simț critic în fața deciziilor papale (a se vedea adorația canoanelor pe Ostrovul Papimanilor, cartea IV, capitolele XLVIII—LIII). Înclinat la început spre Reformă, datorită tocmai protestului ei împotriva unor abuzuri, Rabelais sfîrșește printr-o rezervă egală față de catolici și de reformați, fiindcă vede în ambele tabere aceeași intoleranță. Din sămînța Antiphysiei, vrăjmașa splendidei Naturi, „s-au prăsit fățărnicii"... „stricații la cap, calviniștii vînduți diavolului, nerușinații Genevei",... „papii cerșetori, bigoții, cotoii călugăriți, canibalii"... etc. Absurde sînt războaiele feudale de cucerire, ca cel dus de agresivul Picrocol, ridicolă și dureroasă este nedreptatea justiției, în fața căreia nu spui ce știi, ci „mărturisești ce n-ai făcut". Rabelais satirizează degradarea scolasticii care domnește în țara Chintesenței, a cărei regină se hrănește doar cu „abstracțiuni, diferite categorii, înțelesuri, subînțelesuri, antiteze, metempsihoze și judecăți transcendentale". Învățămîntul scolastic se adresează memoriei și paralizează gîndirea; iată o mostră a unei asemenea instrucțiuni în primele încercări făcute de Grandgousier de a-l educa pe fiul său, Gargantua.

GARGANTUA ȘI PANTAGRUEL[1]

(Fragmente)

CARTEA ÎNTÎI

Capitolul XIV

Cum a învățat Gargantua de la un teolog care știa latinește

(...)I-a adus, într-adevăr, un dascăl vestit, pe magistrul Thumbal Holofern, doctor în teologie, care l-a învățat atît de bine abecedarul, încît știa să-l spună întreg pe de rost, de la început pînă la sfîrșit, și de-a-ndoaselea. Pentru aceasta i-au trebuit cinci ani și trei luni. I-a dat apoi să citească pe Donatus și pe Facetus, *Teodoletul* și *Alanus in Parabolis (Gîlceava în Parabole)*[2]. Ceea ce i-a mai luat treisprezece ani, șase luni și două săptămîni.

Să țineți seama, că în acest răstimp a mai învățat și scrierea gotică, copiindu-și singur toate cărțile, fiindcă pe vremea aceea tiparul nu fusese născocit încă.

Purta cu el o călimară cîntărind peste șapte mii de chintale; condeiul cu care scria era mai gros decît stîlpii cei mari ai cupolei de la Enay, iar sticla cu cerneală îi atîrna legată în lanțuri grele de fier, cuprinzînd mai bine de două mii de livre.

A citit după aceea *Modis significandi*[3] (Cum să cugeți),cu toate însemnările lui Hurtebise, Fasquin, Troptideux Gualehaul, Jehan zis Vițelul, Bilonic, Brelinguandus și mulți alții; învățătura aceasta i-a mai luat încă optsprezece ani și șase luni, la capătul cărora știa cartea atît de bine, încît o spunea pe deasupra, de-a-ndăratelea, cu ochii închiși, dovedind maică-sii, pe degete, că „*De modis significandi non erat scientia*".[1]

După aceea a venit la rînd *Compostul*[2], pentru care i-au mai trebuit încă șaisprezece ani și două luni, pînă cînd, prin anii o mie patru sute douăzeci, magistrul s-a molipsit de vărsat și-n scurt timp a răposat.

Murindu-i dascălul, Gargantua a încăput pe mîna unui bătrîn răpciugos, meșterul Jobelin Bride, care i-a dat să citească[3] pe Hugutio; *Grecismele* lui Hebrard; *Doctrinalul*; *Părțile*; *Quid est*[4] și *Supplementum*; pe Marmotrat; *De moribus in mensa servandis*[5]; pe Seneca: *De quattuor virtutibus cardinalibus*[6]; pe Passavantus *cum Commento*, *Dormi secure*[7], cu toate sărbătorile; și altele, plămădite din același aluat. Învățîndu-le din doască în doască pe dinafară, a ajuns cu mintea mai răscoaptă decît a tuturor învățaților din lume.

[1] Din: François Rabelais, *Gargantua și Pantagruel*, Editura pentru literatură universală, 1967. În românește de *Alexandru Hodoș*.

[2] Patru cărți pe care se baza învățămîntul școlilor medievale.

[3] Tratat de logică. Titlul corect: *De modis significandi*.

Rodul unei astfel de educații nu putea fi o reală cultură, ci dimpotrivă. Dovadă este frazeologia bombastică și latina scîlciată *(ego habet bon vino)* a celui mai cu vază profesor al Facultății de teologie de la Sorbona, Janotus de Baligardo, trimis de învățații Parisului pentru a-l convinge pe Gargantua să le înapoieze clopotele bisericii Notre-Dame. Cu atît mai firesc pare ca un student să vorbească într-o limbă pretențioasă și ininteligibilă.

Capitolul XIX

Cuvîntarea meșterului Janotus de Baligardo către Gargantua pentru înapoierea clopotelor

— Hm! Hm! Hîc! *Mna dies*[8], domnul meu, *mna dies*. Și dumneavoastră, domnilor, așijderea. Ați face

[1] „Despre modurile de cugetare nu era știință" (lat.) (n.t.).
[2] Almanah popular (n.t.).
[3] Urmează o serie de manuale școlare medievale.
[4] Ce-i asta? (lat.) (n.t.).
[5] Cum să te porți la masă (lat.) (n.t.).
[6] Despre cele patru virtuți cardinale (lat.) (n.t.).
[7] Dormi în pace (lat.).
[8] *Bona dies* — bună ziua (lat.), rostit repede (n.t.).

o faptă bună dacă ne-ați da înapoi clopotele, că ne sînt de mare trebuință. Hm! Hîc! Hapciu! Mulți au venit la noi din Londras-Cahors și din Bordeaux-Brie să le cumpere cu preț bun, din pricina însușirii lor firești și a alcătuirii lor substanțiale, fiind înzestrate cu puterea telurică, esențială și elementară, intronificată în natura lor quidativă[1] de a feri de negură și de furtună nu numai viile noastre, ci și pe cele vecine; ne-au ispitit cu bani grei, dar nu ne-am îndurat să le dăm clopotele, căci de-am lăsa viile fără apărare, am rămîne lipsiți de sîngele Domnului și ne-am pierde deopotrivă simțurile și legea. De veți ține seamă de rugămintea mea și ne veți înapoia clopotele voi primi drept răsplată zece perechi de cîrnați și una de nădragi, de care bătrînele mele oase au mare nevoie. O pereche de nădragi sînt, *Domine*, un lucru foarte folositor, *et vir sapiens non abhorrebit eam*[2]. Hîc! Hapciu! O pereche de nădragi nu se găsește pe toate drumurile, vă rog să credeți! Gîndiți-vă, *Domine*, că sînt optsprezece zile de cînd mă silesc să compun această frumoasă cuvîntare. *Reddite quae sunt Cesaris, Cesari, et quae sunt Dei, Deo. Ibi jacet lepus.*[3] Aveți cuvîntul meu, *Domine*, că ne vom ospăta împreună *in camera*, dacă doriți; voi tăia *unum porcum* și vă voi pune dinaintea *bon vino*[4]. Iar dacă vinul va fi bun, la fel va fi și latineasca(...)

CARTEA A DOUA

Capitolul VI

Cum a întîlnit Pantagruel pe unul din Limoges, care stîlcea limba franțuzească

Într-o zi, n-aș putea să spun care, Pantagruel ieșise la plimbare cu prietenii săi spre poarta orașului, pe

[1] v. nota Erasmus, *Elogiul nebuniei*, p. 15.
[2] Și bărbatul înțelept n-o va urî pre dînsa (lat.) (n.t.).
[3] Dați cezarului cele ce sînt ale cezarului și lui Dumnezeu, cele ce sînt ale lui Dumnezeu (Luca, XX, 25). Asta e tîlcul (lat.) (n.t.).
[4] *Bon vino*, greșit, pentru: *bonum vinum* (lat.)—vin bun (n.t.).

drumul care duce la Paris, cînd în fața lui s-a ivit deodată un școlar frumușel, care venea dinspre partea aceea. După ce și-au dat binețe, l-a întrebat:

— De unde vii, prietene?

— Din opidul unde ființează ilustra și notoria academie denumită Luteția.

— Ce zice? a întrebat Pantagruel pe unul din prietenii lui.

— Vrea să spună că vine de la Paris.

— A, vii de la Paris? a întrebat din nou Pantagruel. Și cum își petrec vremea domnișorii care învață la Paris?

Școlarul a răspuns:

— Traversăm Secvana[1] în dilucul și crepuscul; ambulăm prin compitele și cvadriviile urbei; expectorăm locuțiunile latine și, ca niște amatori autentici, perseverăm în captarea amabilităților omnipotentului și omnigenului sex femenin... După care ne transferăm în abundentele taverne, denumite La Bradul-Verde, La Castel, la Magdalena și la Peștele-de-Mare, ingurgitînd opulente spatule de ovine, agrementate de petroselinonul adiacent. Considerînd anemia pecuniară a buzunarelor și avînd în vedere, în general, penuria metalului feruginos, pentru a lichida obligațiunile contractate, abandonăm în garanție caietele și ornamentele noastre vestimentare, așteptînd magnificența larilor și penaților paterni.

— Ce naiba de limbă o fi asta? a strigat Pantagruel. Nu vei fi, Doamne ferește, eretic?

— Nu, ilustrisime. De cîte ori aurora cu degetele ei de roză deschide porțile orientului, mă refugiez într-un edificiu monahal, stropindu-mă cu apă sanctificată și purificîndu-mă cu invocațiuni liturgice. În mistica rogațiunilor îmi purific sufletul de păcatele comise în libațiuni nocturne, onorez forța celestă și mă închin marelui împerator al astrelor. Ador și prețuiesc pe aproapele meu. Păzesc preceptele decalogului

[1] Sena (n.t.).

şi în măsura puterilor mele nu mă abat de la ele, nici cît e negru sub unghie. E adevărat că Mamona refuzînd să-mi alimenteze peculiul, nu sînt în situaţia de a distribui donaţiuni fiinţelor mizere, care peregrinează din poartă în poartă, solicitînd o monedă(...)

În opoziţie cu concepţia medievală, preluată apoi de Reformă, a corupţiei umane, Rabelais crede că în sînul Naturii, fundamental armonioase, omul, fiinţă raţională, este şi poate fi bun. Suprema expresie a încrederii sale în om se află înscrisă la intrarea mînăstirii Telem: FĂ CE VEI VOI **(FAY CE QUE VOULDRAS)**. Omul, care aspiră către cunoaştere şi desăvîrşire, se poate dirija după voinţa sa; nu are nevoie de ziduri şi cenzori, de prohibiţia unei discipline rigide. Mănăstirea telemiţilor nu slujeşte drept lăcaş al ascezei, căci idealul lui Rabelais este dezvoltarea armonioasă — trupească şi sufletească — a fiinţei omeneşti, care trebuie să-şi satisfacă nevoile sale fireşti — biologice şi spirituale — şi să ducă o viaţă activă.

CARTEA I

Capitolul LVII

Cum trăiau telemiţii în mănăstirea lor

Viaţa în mănăstire nu era supusă nici unor legi, rînduieli ori porunci, întrucît fiecare trăia după voia lui nestingherită şi după bunul lui plac. Se ridica din aşternut cînd se sătura de somn, bea, mînca, îşi vedea de treburi, şi se culca din nou, cum şi cînd găsea de cuviinţă. Nimeni nu-l trezea, nimeni nu-i poruncea să se aşeze la masă ori să se scoale; nici o silă şi nici o

constringere nu-l zorea. Aşa hotărîse Gargantua. Întreaga lege a mănăstirii se cuprindea în aceste patru cuvinte:

FĂ CE-ŢI PLACE!

Oamenii liberi şi de neam bun, doritori de plăcută însoţire, au din firea lor înclinări cuminţi şi cuviincioase, ferindu-se de orice rele deprinderi; dar atunci cînd sînt supuşi prin silnicie să sufere umilinţele robiei, ei pierd rîvna de a trăi în cinste, căutînd să sfărîme jugul ce-i apasă. Căci aşa ne-a fost dat: să ne ispitească lucrurile oprite şi să poftim a face ceea ce nu ne e îngăduit.

Lăsaţi în voia lor, telemiţii se împăcau între ei atît de bine, încît, dacă unul singur arăta o dorinţă, toţi ceilalţi se grăbeau a-i face pe plac. Era de ajuns ca oricare din ei să spună: — „Hai să bem!" şi toţi se apucau de băut. Dacă altul zicea: — „Hai să jucăm!", toţi veneau să joace, — „Hai să ne plimbăm în pădure", toţi porneau la plimbare. Cînd ieşeau la vînătoare, femeile călăreau pe cai buieştri, frumos înşeuaţi, ţinînd în pumnul lor mic, înmănuşat, un uliu ori un erete; bărbaţii purtau şoimii.

Erau toţi deprinşi numai în cele alese; nu se afla printre ei nici unul care să nu ştie a citi, a scrie, şi a cînta din cele mai plăcute instrumente; fiecare vorbea cinci-şase limbi, pricepîndu-se să alcătuiască povestiri şi să potrivească stihuri.

Nu se mai pomeniseră niciodată cavaleri atît de viteji şi atît de chipeşi, mai îndemînatici şi mai iscusiţi în mînuirea armelor, călare şi pe jos. Niciodată nu se văzuseră femei mai curate, mai drăgălaşe, mai puţin mofturoase şi mai meştere la lucrul mîinilor, la cusut sau orice altă îndeletnicire potrivită unei femei cinstite şi stăpînă pe voia ei.

De aceea, cînd se întîmpla ca vreun tînăr din cuprinsul mănăstirii, fie la îndemnul părinţilor, fie din altă pricină, să părăsească într-o bună-zi aşezările Telemei, de foarte multe ori lua cu sine pe femeia căreia îi fusese prieten credincios şi se însura cu ea;

și după cum la Telem, în mănăstire, trăiseră cu credință și prietenie unul față de altul, tot astfel rămîneau și în căsnicie, uniți pînă la sfîrșitul vieții lor, ca și în ziua cea dintîi în care s-au însoțit (...)

În cartea întîi, a treia, a patra și a cincea **Cuvîntul înainte** al scriitorului se adresează băutorilor; cînd vine pe lume Gargantua cere de băut; prietenii lui Pantagruel sînt mereu amatori de băutură. Răspunsul Sfintei Butelci fusese: TRINCH (BEA — în limba germană). Motivul băuturii are tîlcul lui. Marea preoteasă din templul Sfintei Butelci vorbește despre puterea băuturii „de a umple sufletul cu adevăr, știință și înțelepciune". Setea de băutură a eroilor este setea de cunoștințe a omului renascentist. Dorința de a lărgi orizonturile vechi se exprimă și în obiectivele noului program de educare a lui Gargantua. Convins de nevrednicia foștilor magiștri ai fiului său, Grandgousier i-l încredințează pe tînăr lui Ponocrat. Ponocrat îl lecuiește întîi pe Gargantua de vechile deprinderi și apoi începe noul său program educativ. Năzuind să formeze un om complet, el privește atît trupul cît și spiritul. Planul de instruire a eroului uriaș este și el titanic: fiecare clipă dintr-o zi — care pare de întinderea unui an — este folosită pentru acumularea unor vaste cunoștințe în toate domeniile. Metodele sînt variate și noi pentru epocă: procesul de învățămînt se bizuie pe trezirea, în elev, a interesului și a plăcerii de a studia; se folosește material intuitiv; pe lîngă cărți este observată și cercetată natura și viața socială, mondenă sau de lucru zilnic; elevul învață și îndeplinind munci domestice, exersînd diverse meșteșuguri, urmărind practicarea unor variate ocupații și profesii și pilda vie a cărturarilor. Citirea Sfintei Scripturi și rugăciunile nu sînt uitate. Gargantua este atras de predicile reformatorilor *(des prescheurs évangéliques)*. Mai tîrziu Rabelais, decepționat de înlocuirea unei intoleranțe cu o alta, va vedea în ei odraslele Antiphysiei. Orarul unei zile cuprinde și reguli de higienă — odihnă, mișcare în aer liber, sport; el nu ignoră nevoia de repaos — activ, sau total (petrecerile lunare au parcă funcția unei deconectări perfecte).

Capitolul XXIII

Cum l-a îndrumat Ponocrat pe Gargantua, învățîndu-l să nu piardă nici un ceas din zi

(...)Se scula în fiecare zi la ceasurile patru de dimineață. În vreme ce slujitorii îl frecau cu ștergarele, Gargantua stătea să asculte cîteva verseturi din *Sfînta Scriptură*, spuse limpede și cu glas tare, după rostirea cuvenită unei asemenea citiri. Pentru treaba aceasta fusese ales un copil de casă tinerel, numit Anagnoste, născut și crescut în palme, la Basché.[1] Potrivit cu înțelesul și pilda acelor învățături, Gargantua își îndreaptă gîndul cu închinăciuni și rugi evlavioase către bunul Dumnezeu, a cărui mărită strălucire și minunată înțelepciune o mărturisea cuvîntul Evangheliei.

Se îndrepta apoi spre un loc mai ferit, unde se ușura de rămășițele firești ale bucatelor ce mistuise. Acolo, pe îndelete, dascălul său venea să-i reamintească pildele ce ascultase, tălmăcindu-i cu de-amănuntul părțile mai adînci și mai greu de înțeles. Iar la întoarcere se oprea să cerceteze dacă cerul s-a schimbat peste noapte și ce vreme prevestesc, pentru ziua aceea, luna și soarele.

După aceasta îl îmbrăcau, îl pieptănau, îi potriveau părul în bucle, îl dichiseau și-l stropeau cu miresme, în care timp se mai întorcea o dată cu gîndul la cele învățate în ajun. Își rostea lecțiile pe dinafară, căutînd să desprindă învățăminte privitoare la firea oamenilor. Uneori, se mai lăsa odihnei vreo două-trei ceasuri; dar de îndată ce slujitorii sfîrșeau să-l îmbrace, se smulgea din așternut și vreme de trei ceasuri împlinite stătea să asculte ce spune înțelepciunea cărților.

---

[1] Sat în care, după un vechi obicei, se trăgeau palme copiilor ca să nu uite anumite evenimente la care au fost martori (n.t.).

Gargantua cu dascălul său ieșeau după aceea împreună și se îndreptau spre răspîntia de drumuri de la Bracque, ori la iarbă verde, unde băteau mingea, jucau ogoiul, înviorîndu-și trupurile cu mișcări dibace, după ce mințile și le ascuțiseră cugetînd. Se desfătau astfel, în toată voia și după bunul lor plac, ducînd jocul mai departe pînă ce asudau leoarcă sau se simțeau osteniți. Se ștergeau de năduşeală și își frecau bine tot trupul, schimbau cămășile, și pornind agale, se opreau să vadă dacă prînzul e gata. În așteptarea bucatelor, mai rosteau o dată, răspicat și limpede, învățătura desprinsă din lecția zilei aceleia.

Între timp, sosind și doamna Poftă-Bună, se așezau la masă fără zăbavă. Pînă să vină chelarul cu vinurile, Gargantua asculta cu plăcere cîteva povestiri vesele despre marile isprăvi ale trecutelor vremi. Apoi, după cum avea bună-plăcere, cerea să i se citească și altele; zăbovea la un plăcut taifas cu dascălul său, vorbind despre bunătatea, folosul și alcătuirea osebitelor mîncăruri și băuturi aduse pe masă, adică pîinea, vinul, apa, sarea, carnea, peștele, fructele, legumele, rădăcinoasele de unde vin și cum se pregătesc? Astfel în scurtă vreme a ajuns să cunoască de-a fir a păr toate scrierile unde se pomenește despre acestea, ale lui Pliniu, Ateneu, Dioscoride, Iuliu Pollux, Galen, Porfir, Opian, Polib, Heliodor, Aristotel, Elian și ale altora. Pentru a se lămuri mai bine, poruncea adeseori să li se aducă acele cărți la masă. Gargantua învățase pe de rost tot ce scria în ele, așa că nu se afla doftor în lume, care să știe măcar pe jumătate cît el.

După ce mai vînturau o dată cele învățate în dimineața aceea, după ce sfîrșeau cu dulciurile, după ce Gargantua se scobea în dinți cu o tulpină de lemn de mastic și se spăla pe ochi cu apă rece, înălțau amîndoi rugăciuni de mulțumire lui Dumnezeu, preamărindu-l în frumoase cîntece de laudă pentru bunătatea și dărnicia lui.

Li se aducea pe urmă cărți de joc, dar nu pentru a-și încerca norocul, ci pentru a învăța, mînuindu-le, o mulțime de născociri plăcute și istețe dibăcii, cu înțelesuri luate din știința numerelor. Aritmetica îi

plăcea lui Gargantua și în fiecare zi, după masa de prînz și după cină, își petrecea vremea cu această îndeletnicire, găsind în ea mai multă desfătare a minții decît altă dată în jocul de cărți ori de zaruri. Atît de bine învățase să socotească în gînd și pe hîrtie, încît englezul Tunstal, care a scris multe despre acestea, mărturisea că, dacă ar fi să se măsoare cu Gargantua, abia s-ar pricepe să deosebească țifrele. Dar, în afară de numere Gargantua cunoștea tot atît de bine și celelalte ramuri ale matematicii: geometria, astronomia și muzica, iar în timp ce așteptau să se rumenească fripturile, ori să se mistuiască bucatele, cei doi se apucau să înjghebe tot felul de instrumente ale cîntecului, însemnau figuri de geometrie și căutau să deslușească legile științei despre stele. După care, alegînd o melodie cu cinci-șase părți, se porneau să-i dea viers din adîncul bojocilor. Gargantua învățase să cînte din liră, din lăută, din spinetă, din harfă, din flautul nemțesc (cu nouă găuri), din violă și din trombon.

Petrecînd astfel cam un ceas din zi, după ce mistuia mîncarea și deșerta rămășițele, Gargantua se așeza din nou la învățat, și timp de alte trei ceasuri — cîte o dată mai mult — lua de la capăt cărțile de dimineață, ori mergea cu cititul mai departe, scriind și înșirînd una după alta, fără greșeală, vechile litere latinești.

După aceea plecau la plimbare, însoțiți de un tînăr cavaler din Turena, scutierul Gimnast, care îl învăța pe Gargantua arta călăriei. Schimbîndu-și îmbrăcămintea, încălеca pe rînd un buiestraș voinic, un cal spaniol, un fugar arăbesc, un armăsar de luptă ori o iapă ușoară. Făcea de o sută de ori ocolul cîmpului de alergare, călărea fără scări, sărea peste șanțuri, peste casă, se rotea în cerc, pe dreapta și pe stînga. Apoi lua în mînă lancea, dar nu ca s-o frîngă, căci nu-i neghiobie mai mare decît să te lauzi: „Am rupt zece lănci într-o întrecere de luptă!" (Și un potcovar ar fi în stare de o asemenea ispravă). Adevărata vitejie e să rupi cu lancea ta zece de-ale potrivnicului. Gargantua, purtînd în mînă sulița lui puternică și bine ascuțită, putea să dărîme o poartă, să străpungă

o platoșă, să reteze un copac, să culeagă din goană un inel, să ia în vîrf o șa de călărie cu călăreț cu tot, un coif sau o mănușă de fier. Iar toate acestea le făcea înzăuat și înarmat din creștet pînă la călcîie.

Cît privește frumusețea pasului de paradă și nenumăratele mișcări pe care le făcea călare, nimeni nu-l întrecea. Față de el, faimosul călăreț din Ferrara nu era decît o maimuță. Se deprinsese să sară în goană de pe un cal pe altul într-un chip cu totul uimitor, fără să atingă pămîntul! (Caii aceștia se numeau cai de schimb). Sărea în șa pe dreapta ori pe stînga, cu lancea în mînă, fără să pună piciorul în scară, și purta calul după voie, fără frîu. Toate aceste deprinderi erau foarte folositoare pentru pregătirea unui bun ostaș.

Cu aceeași dibăcie știa să mînuiască securea, să azvîrle sulița, să poarte cu amîndouă mîinile spada grea de luptă, ca și sabia spaniolă, baltagul și pumnalul, înveșmîntat în zale sau fără, cu scut, cu coif sau cu pavăză.

Vîna cerbi, căprioare, urși, țapi sălbatici, mistreți, iepuri, potîrnichi, fazani și dropii.

Se juca cu mingea cea mare și o azvîrlea în aer, atît cu piciorul, cît și cu pumnul.

Lupta , alerga și sărea, dar nu ca alții, la fiecare trei pași o săritură într-un picior — sau în salt nemțesc — fiindcă, după spusa lui Gimnast, aceste topăieli n-aveau nici un rost și nu foloseau în luptă; — ci dintr-un singur avînt sărea peste șanțuri, zbura peste garduri și atingea fereastra la înălțimea unei lănci. Înota în apă adîncă, pe spate, pe burtă, pe-o coastă, cu tot trupul, numai cu picioarele sau cu un braț din apă. Trecea Sena cu o carte în mînă, fără s-o ude și, ca Iuliu Cezar, își purta hainele în dinți. Ajutîndu-se cu o singură mînă sărea în luntre dintr-o dată și se azvîrlea din nou în apă cu capul în jos, pînă la fund; ocolea stîncile și nu-i păsa de ochiuri și de vîrtejuri. Ducea luntrea în toate chipurile, mai repede sau mai domol, pe unda valului sau împotriva apei, o succa și o purta din cîrmă, o ținea pe loc pe creasta stăvilarului, o îndruma cu o mînă, iar cu cealaltă mînuia vîsla; întindea pînzele, se urca pe frînghii

pînă în vîrful catargului, alerga peste vîntrele, cerceta acul busolei, întindea odgoanele și lega cîrma.

Ieșind din apă suia în fugă coasta munților și cobora sprinten la vale; se cățăra prin copaci ca un cotoi; sărea de pe o cracă pe alta, ca veverițele, și frîngea crengile cele mai vînjoase, ca un al doilea Milon Crotonul; cu ajutorul a două pumnale tăioase și-a două sule cu vîrf ascuțit, se ridica pînă pe acoperișul casei, fără să-i fie teamă că o să-și frîngă oasele. Arunca săgeata, drugul de fier, piatra, sulița, țepușa, halebarda; trăgea cu arcul, încorda pe-un șold arbaleta grea de luptă; ochea la semn cu archebuza, așeza tunul pe roate, ținea în parapet și la catarg, de sus în jos, de jos în sus, pe dinainte și pe dindărăt, ca vechii sciți. Lega o frînghie de vîrful turnului lăsînd-o să atîrne pînă la pămînt, apoi urca și cobora în mîini, cu o iuțeală și o îndemînare, pe care dumneavoastră n-ați fi în stare s-o dovediți, nici pe o pajiște netedă ca în palmă. Se agăța cu mîinile de o prăjină groasă, sprijinită de-a lungul între doi copaci și se plimba dintr-o parte în alta fără să atingă pămîntul, cu o repeziciune despre care nu vă puteți face închipuire.

Pentru a-și întări coșul pieptului și plămînii, răcnea de parcă s-ar fi strîns în sobor toți diavolii din iad. L-am auzit o dată cum îl striga pe Eudemon de la poarta Sfîntului Victor în Montmartre. Nici faimosul Stentor nu dovedise un asemenea glas în războiul Troiei. Pentru a-și întări brațele, poruncise să i se toarne două găleți de plumb, cîntărind fiecare opt mii șapte sute de chintale. Le ridica de jos în cîte o mînă, le sălta deasupra capului și le ținea astfel trei sferturi de ceas și mai bine, cum nimeni altul n-ar fi fost în stare. Biruia la trasul prăjinii pe cei mai tari. Cînd ajungea la semn, se proptea în picioare cu atîta dîrzenie, încît nimeni nu izbutea să-l urnească din loc; la fel făcea și Milon, după pilda căruia Gargantua prindea în mînă o rodie, făgăduind-o în dar celui care va putea să-i desfacă pumnul.

Astfel trecîndu-și vremea, după ce slujitorii îl frecau, îl spălau și îl îmbrăcau în veșminte curate, Gar-

gantua o lua înapoi spre casă. Trecînd pe lîngă o luncă sau un alt ungher de verdeață, se oprea să cerceteze copacii, se apleca asupra ierburilor, reamintindu-și ce-au scris despre ele Teofrast, Dioscoride, Marinus, Pliniu, Nicandru, Macer și Galen. Se întorcea acasă cu brațele pline de ramuri și deflori, dîndu-le în seama unui tînăr paj numit Rozotom, care avea în grija lui hîrlețurile, sapele, lopețile și celelalte unelte trebuincioase grădinarului.

Așteptînd să li se pregătească cina, mai răsfoiau o dată, cu coatele pe masă, cîteva pagini din cărțile citite. Trebuie să vă spun că prînzul lui Gargantua era cumpătat și cu măsură: mînca numai ca să-și potolească foamea. Cina însă era darnică și îmbelșugată, iar el se ospăta din plin, ca să-și hrănească trupul și să-și păstreze puterea, așa cum ne sfătuiește cinstitul și binechibzuitul doftoricesc meșteșug, deși unii neghiobi, zăpăciți la cap de vracii arabi, spun tocmai dimpotrivă.

În răstimpul mesei, dacă socoteau de cuviință, reluau lecția începută la prînz, iar restul ceasurilor treceau în alte convorbiri, pe cît de folositoare, pe-atît de plăcute. După ce își rosteau rugăciunea, cîntau din gură, sau din diferite instrumente armonioase, jucau cărți, dădeau cu zarurile, ospătîndu-se cu prisosință pînă la culcare. Alteori mergeau să cerceteze adunările cărturarilor și ale celor care călătoriseră prin țări străine.

În toiul nopții, înainte de a se îndrepta fiecare spre odaia lui, alegeau dinadins locul cel mai îndepărtat și mai descoperit al locuinței, pentru a privi de-acolo înfățișarea cerului, urmărind mersul cometelor (dacă erau), mărimea și așezarea aștrilor, apropierea sau depărtarea lor.

Apoi, împreună cu dascălul său, Gargantua își reamintea pe scurt — după pilda lui Pitagora — tot ceea ce văzuse, citise, auzise și făcuse în ziua care se încheia.

Se rugau și se închinau lui Dumnezeu, mărturisindu-i credința lor, preamărindu-i necuprinsa bunătate, mulțumindu-i pentru cele ce sînt și cerîndu-i milă și îndurare pentru cele ce vor fi.

După care se lăsau în voia somnului.

Capitolul XXIV

Cum își petrecea ziua Gargantua pe vreme de ploaie

Dacă se întîmpla să plouă, sau să fie vreme rea, ceasurile dinaintea prînzului păstrau aceeași întrebuințare ca de obicei, cu deosebirea că în cămin ardea un foc vesel, pentru a mai îmblînzi răceala aerului; după prînz, dascălul și învățăcelul rămîneau acasă.

Ca să le treacă de urît și să înlocuiască jocurile de afară, împleteau mănunchiuri de paie, tăiau și despicau lemne, băteau snopii în hambar, pictau pe pînză, ciopleau în piatră, sau încercau să reia vechiul și frumosul joc de arșice, pe care îl descrie Leonicus și pe care bunul nostru prieten Lascaris atît de bine îl cunoștea. Iar în timp ce jucau, rosteau pe dinafară părți din scrierile care pomeneau despre acest joc.

Se duceau să vadă cum se lucrează fierul, cum se toarnă puștile, cercetau pe șlefuitorii de pietre scumpe, pe giuvaergii, pe alchimiști, pe topitorii de bani, pe țesătorii de covoare, de postavuri și de catifea, pe ceasornicari, pe tăietorii de oglinzi, pe tipografi, pe organiști, pe vopsitori și pe alți lucrători. Îmbiindu-i cu cîte un pahar de vin, se minunau de lucrurile frumoase care ieșeau din mîinile lor dibace și căutau să deprindă taina fiecărui meșteșug.

Alteori mergeau să urmărească prelegerile cu lume multă, desfășurarea adunărilor sărbătorești, pregătirea actorilor, declamările lor, cuvîntările drăguților de advocați și predicile propovăduitorilor Evangheliei. Trecînd apoi în sălile de luptă cu sabia, Gargantua încerca pe rînd toate loviturile istețe împotriva celor mai faimoși meșteri spadasini, dovedindu-le cu prisosință că știa tot atît, dacă nu mai mult, decît ei.

Neputînd, pe vreme rea, să strîngă ierburi și flori, cercetau dughenile spițerilor, ale băcanilor și ale grădinarilor, privind cu luarea-aminte fructele, rădăcinile, frunzele și semințele, apoi alifiile și unsorile de tot felul, precum și cele cu care se pot înlocui. De acolo plecau să privească la scamatorii de bîlci și la măscărici,

șiretlicurile, tumbele și felul lor dibaci de a învîrti vorba. Le plăcea cu deosebire îndemînarea șarlatanilor din Picardia, care sînt buni de gură și știu să spună cîte-n lună și în stele, despre cîini cu covrigi în coadă și cai verzi pe pereți.

Întorcîndu-se la cină, se ospătau, mai cumpătat decît în celelalte zile, cu mîncăruri sćăzute și sățioase, pentru a lupta împotriva umezelii care îi pătrunsese și îi împiedicase să facă obișnuitele lor mișcări de înviorare.

Astfel îndrumat și mergînd înainte pe calea cea bună, Gargantua s-a ales cu mult folos de pe urma învățăturilor primite, așa cum se cuvenea unui tînăr de vîrsta și de isteţimea lui. La început, lucrurile n-au mers atît de lesne, dar, cu răbdare și cu stăruință, a ajuns să prețuiască plăcuta îndeletnicire a învățăturii, părîndu-i a fi mai mult o petrecere regească, decît truda silnică a unui școlar.

Totuși, pentru a-l lăsa să se mai hodinească puțin după atîta încordare a minții, Ponocrat alegea o dată pe lună o zi frumoasă cu cer senin, și porneau amîndoi dis-de-dimineață afară din oraș, la Gentilly sau la Boulogne, la Montrouge, pe podul Charenton, la Vauvres[1] sau la Saint-Cloud. Petreceau acolo ziua întreagă, ospătîndu-se bine, glumind, rîzînd, jucînd, cîntînd (cu băutură din belșug), tăvălindu-se pe pajiștea unei livezi minunate, umblînd după cuiburi de păsări, prinzînd potîrnichi, pescuind raci și broaște.

Deși nu duceau cu ei cărți în ziua aceea și legaseră de gard învățătura, ziua nu trecea fără folos, căci la umbra crîngului cu iarbă verde rosteau pe dinafară plăcute versuri din *Georgicele* lui Virgiliu, din Hesiod și din *Rustica* lui Polițian. Își aminteau unul altuia epigrame latine, preschimbîndu-le în rondeluri și balade franțuzești. În timpul ospățului, din vinul amestecat cu apă scoteau afară apa cu o frunză de iederă — cum arată Pliniu și Caton în *De re rust*[2]. Clăteau vinul într-un vas, de unde îl trăgeau cu pîlnia; apoi lăsau

[1] Corect: Vanves.

[2] *De re rustica* (*Despre viața la țară*) (lat.), lucrare a lui Marcus Porcius Cato, zis cel Bătrîn (239–149 î.e.n.) (n.t.).

să curgă apa, dintr-un căuș în altul, pe spițele unei mașinării care mergea singură, ca roata morii.

Gargantua era prima generație a Renașterii; fiul său Pantagruel reprezintă momentul ei culminant. Într-o scrisoare trimisă tînărului, Gargantua își exprimă entuziasmul pentru viața cea nouă a epocii noi. Progresul uluitor al oamenilor îi dă un optimism nemărginit; pare a crede în apropiata cunoaștere absolută: „Învață tot ce nu știi încă", sau „nimic să nu-ți rămînă necunoscut"... În sfaturile adresate fiului el creionează programul unor cunoștințe enciclopedice. Așa cum învățase de la Ponocrat, îl îndrumează către o formație multilaterală: informații livrești, cercetarea naturii, pregătirea pentru acțiune. Umanistul îl îndeamnă să meargă la izvoare, să citească Vechiul Testament în ebraică și Noul Testament în greacă. În numele concepțiilor sale morale Gargantua îi cere să trăiască astfel încît să aibă conștiința împăcată, căci „știință fără conștiință nu-i decît pieire a sufletului" *(science sans conscience n'est que ruine de l'âme)*.

CARTEA II

Capitolul VIII

Scrisoarea pe care a primit-o Pantagruel la Paris de la tatăl său Gargantua

Pantagruel se dedase învățăturii cu încordată sîrguință și, după cum bănuiți, un mulțumitor folos dobîndise, căci avea priceperea ascuțită și o ținere de minte cuprinzătoare, în care ar fi încăput pe puțin douăsprezece vedre de untdelemn. În zilele cînd stăruia cu mai multă rîvnă pe această cale priincioasă, a primit de la tatăl său următoarele rînduri:

„Iubitul meu fiu, dintre toate bunurile și darurile cu care Dumnezeu atotputernicul l-a împodobit și l-a înzes-

trat pe om de la obîrșie, unul mi se pare întru totul minunat, dînd putință firii noastre pieritoare să cunoască nemurirea, și în curgerea vieții trecătoare să-și veșnicească numele și neamul. E legătura, care se îndeplinește prin urmașii născuți din legiuita însoțire a bărbatului cu femeia. (...)

Deși răposatul meu tată Grandgousier — slăvit să-i fie numele — mi-a lăsat cu deplin folos învățătura lui despre știința politicii și despre toate cele cunoscute, cu toate că roadele silințelor mele l-au mulțumit, ba chiar au întrecut dorințele lui, totuși, după cum lesne poți înțelege, vremile nu erau pe atunci atît de prielnice luminilor minții ca cele de azi, și nici dascăli atît de buni ca ai tăi n-am avut. Am trăit acei ani tulburi, cînd simțeam din greu nenorocirea pe care o aduseseră asupra noastră goții, nimicind duhul cel adevărat al limbii noastre. Dar acum, din mila cerului, risipitu-s-au negurile, scrisului i s-a dat cinstirea cuvenită, iar stările într-atîta s-au schimbat, încît eu, care în anii bărbăției eram socotit, pe drept cuvînt, cel mai mare învățat al veacului, astăzi anevoie aș fi primit în rîndurile pruncilor din cel dintîi an de școală.

Nu spun acestea ca să mă laud pe mine însumi, deși aș fi îndreptățit s-o fac (după cum Marcu Tulliu o îngăduie în cartea lui despre *Bătrînețe*, ca și Plutarh în scrierea: *Cum poți să te mîndrești, fără a stîrni pizma altora)* — ci vreau să-ți dau o mărturie despre iubirea și înțelegerea mea. Acum s-a făcut rînduială întru toate, ca și în privința limbilor: greaca, fără de care nici un om cu obraz nu se poate socoti învățat, apoi caldeiana, ebraica și latina. Cuvintele frumoase și potrivite, pe care le folosim astăzi, s-au desăvîrșit în anii vieții mele cu har de la Dumnezeu, după cum bătaia tunurilor, o născocire a diavolului este. Lumea e plină de cărturari și de dascăli învățați, te întîmpină pretutindeni dughenile cu cărți de tot felul, încît sînt înclinat să cred că nici pe vremea lui Platon, Cicero sau Papinian învățătura nu era mai la îndemîna oamenilor decît astăzi. Nici nu se mai cuvine de-acum înainte să cauți o altă tovărășie decît aceea a bărbaților care se împărtășesc din darurile Minervei. Pînă și

oamenii fără căpătîi, tîlharii, călăii sau grăjdarii știu azi mai multă carte decît popii și vracii din vremea mea.

Ce să spun? Chiar femeile și fetele-mari năzuiesc să se înfrupte din această mană cerească a cunoașterii. Eu însumi, la vîrsta unde am ajuns, văzutu-m-am silit a învăța literele grecești pe care nu le disprețuisem, ca bătrînul Caton, ci n-avusesem răgaz să le deprind. Bucuros mă desfătez acum cu citirea *Moralelor* lui Plutarh, cu frumoasele dialoguri ale lui Platon, cu *Monumentele* lui Pausanias și cu *Antichitățile* lui Atheneu[1], în așteptarea ceasului cînd Dumnezeu, părintele meu, mă va chema la sînul lui, poruncindu-mi să mă desfac de cele pămîntești.

Iată pentru ce, fiul meu, te-aș sfătui să folosești anii tinereții tale cu silința învățăturii, întărindu-ți fără încetare puterile minții și ale sufletului. Te găsești la Paris, avînd drept dascăl al tău pe Epistemon, care prin cuvîntul lui povățuitor și prin pilde vrednice de laudă va ști să te îndrumeze. Spun deci, și așa doresc, să-ți însușești fără greșeală limba elină mai întîi, așa cum cere Quintilian; apoi latina și ebraica Sfintelor Scripturi, chiar araba și caldeiana; să te deprinzi a scrie în grecește luînd pildă de la Platon și latinește urmînd pe Cicero. Să nu rămînă nici o cronică pe care să n-o știi pe de rost și să cercetezi cu de-amănuntul toate cele scrise în cosmografia învățaților care s-au îndeletnicit cu știința aceasta. În ceea ce privește geometria, aritmetica și muzica, m-am străduit să te fac a le prețui de mic copil, pe cînd aveai cinci sau șase ani. Învață tot ce nu știi încă și încearcă să cunoști legile astronomiei. Lasă-i la o parte pe astrologii care citesc în stele, ca și *Ars magna*[2] a lui Lulle; sînt lucruri nefolositoare și zadarnice. Silește-te să știi pe dinafară frumoasele reguli ale dreptului obștesc, pe care te voi ruga să mi le tălmăcești și mie în adîncul lor înțeles.

[1] Athenaios, scriitor grec din Egipt (sec. III e.n.), autor al lucrării *Banchetul sofiștilor*, conținînd numeroase informații despre epoca clasică (n.t.).

[2] *Ars brevis* (lat.) — lucrare a filozofului scolastic Raimond Lulle (1235–1315) (n.t.).

Cît despre lucrurile care sînt ale firii, aş dori să le cercetezi pe toate cu luare-aminte: să nu rămînă nici o mare, nici un rîu, nici un izvor, cărora să nu le cunoşti ierburile şi peştii; să ştii toate tufele, toţi pomii şi copacii din pădure; toate păsările ce străbat văzduhul; toate florile pămîntului, toate metalurile ascunse în adîncul genunelor; toate pietrele scumpe ale ţării din miazăzi şi răsărit, în aşa fel, ca nimic să nu-ţi rămînă necunoscut.

Cu multă grijă să adînceşti cărţile medicilor greci, arabi şi latini, fără a dispreţui pe talmudişti şi pe cabalişti; prin cunoaşterea diferitelor părţi ale trupului, învăţînd ceea ce în elineşte se cheamă anatomie, să-ţi însuşeşti ştiinţa deplină a lumii care sălăşluieşte în om. Caută, cîteva ceasuri pe zi, să te pătrunzi de duhul Sfintelor Scripturi. Citeşte mai întîi în greceşte, Noul Testament şi Scrisorile apostolilor; apoi, în limba ebraică Vechiul Testament.

Să nu te pierzi însă cu totul în acest noian de pilduiri, căci ajungînd acum în vîrsta bărbăţiei, va trebui să părăseşti în curînd liniştea şi răgazul învăţăturii, deprinzînd arta călăriei şi mînuirea armelor, pentru a sta în apărarea pămîntului nostru şi pentru a da ajutor prietenilor noştri împotriva răuvoitorilor care ar încerca să-i lovească. În sfîrşit, aş vrea să-ţi dai seama pe deplin de folosul pe care l-ai dobîndit învăţînd; ceea ce îţi va fi lesne, dacă te vei obişnui să lupţi împotriva oricui cu arma cuvîntului în adunări deschise şi să cauţi prietenia cărturarilor de seamă din Paris şi de aiurea.

Dar, după cum spune înţeleptul Solomon, cugetarea cea dreaptă nu-şi găseşte sălaş într-un suflet otrăvit, iar pornirea unui cuget stricat e pieirea sufletului. Să slujeşti lui Dumnezeu, să-l iubeşti şi să te temi de el; să încredinţezi fiinţei lui toate gîndurile şi toate nădejdile tale, ajutînd lucrarea lui prin credinţa ta plămădită din milă, fără ca, alunecînd în păcat, să te depărtezi de la ea.

Rămîi mereu departe de răutăţile lumii. Nu lăsa trufia să pătrundă în inima ta, căci viaţa noastră este trecătoare, numai cuvîntul lui Dumnezeu n-are moarte. Ajută pe aproapele tău şi iubeşte-l ca pe tine însuţi.

Martin Luther. (*Xilogravură de Lucas Cranach cel Tînăr, 1551*).

Jean Calvin. (*Litografie din secolul XIX după un desen de epocă*).

Antoine Macault îi prezintă lui Francisc I traducerea sa din Diodor din Sicilia *(Miniatură de Geoffroy Tory, secolul XVI).*

Guillaume Budé. *(Portret de Jean Clouet. New York, Metropolitan Museum).*

Margareta de Navarra *(de F. Clouet. Chantilly, Muzeul Condé).*

Rabelais. (*Școala franceză; către 1535. Hull, Ferens. Art Gallery*).

Gravură, ediția din 1537 a lui *Pantagruel*, Panurge (?) ține în mînă o butelcă.

Cinstește pe dascălii tăi, fugi de oamenii cu care nu vrei să te asemeni și nu lua în deșert harurile cu care Dumnezeu te-a înzestrat.

În ziua cînd vei socoti că ai dobîndit toată știința pe care oamenii sînt în stare să ți-o dea, întoarce-te lîngă inima mea, ca să te mai privesc o dată și să-ți dau binecuvîntarea mea, înainte de a mă sfîrși din viață.

Fiule, pacea și mila Domnului nostru să fie cu tine. Amen! Utopia, în a șaptesprezecea zi a lunii martie.

Tatăl tău,
GARGANTUA"(...)

JEAN CALVIN

(1509–1564)

Născut în provincie (Noyon), studiază la universitățile din Paris (unde cunoaște printre alți umaniști ai timpului și pe Guillaume Budé), Orléans și Bourges, teologia, științele juridice și greaca. Înrîurit de exegeza erasmică a Noului Testament și de gîndirea lui Luther, receptată prin contactul cu umaniștii, Calvin, pătruns de necesitatea unei reformări a bisericii, elaborează în 1533, împreună cu rectorul Universității din Paris, Nicolas Cop, o cuvîntare; rostită de acesta din urmă, ea stîrnește scandal, iar cei doi colaboratori trebuie să fugă din Paris. După *Afacerea Placardelor*, Calvin se stabilește pentru un timp la Basel (1535), unde studiază ebraica, redactează și publică într-o primă formă **Așezămîntul religiei creștine.** Urmează un popas la Ferrara, apoi, trecînd în taină prin Franța, ajunge la Geneva, republică independentă, care acceptase Reforma, unde rămîne pînă în 1538, cînd este alungat. Locuiește provizoriu la Strasbourg unde se și căsătorește. Rechemat la Geneva, se întoarce în 1541 și se statornicește definitiv în acest oraș, încercînd să înfăptuiască o teocrație. Aplicînd în viața locuitorilor ideile Reformei se dovedește la fel de intolerant și crud ca cei de a căror prigoană fugise.

Calvin preia de la Luther ideea credinței — condiție a mîntuirii. Credința este pentru el o condiție necesară, însă nu suficientă; doar însoțită de harul divin ea devine chezășie a izbăvirii. Omul, total lipsit de liberul arbitru, este

predestinat „din eternitate". Nu o știe, trebuie să trăiască cu speranța și să se poarte ca și cum ar fi „ales", reușita lui în activitatea laică constituind un indiciu al hărăzirii sale.

În pofida puținătății de libertate pe care calvinismul i-o recunoaște omului, lipsit de puterea de a se mîntui prin voința și faptele sale și îngrădit în viața personală de principiile rigide ale unei conduceri dure și intolerante, inițial calvinismul contribuie totuși la dezvoltarea culturii și este un îndemn către acțiune eficientă: pe de o parte lectura Bibliei în limba națională presupune un început de alfabetizare a populației, deci interes activ pentru problemele învățămîntului; pe de altă parte, detectarea harului divin în succesul îndeletnicirilor economice devine un stimulent; virtuțile elogiate de morala calvinistă — sobrietate și hărnicie — duc la un fel de asceză laică și prin ea la prosperitate economică.

În lucrarea sa din 1886, **Ludwig Feuerbach și sfîrșitul filozofiei clasice germane,** Engels îl elogiază pe Calvin deoarece, „cu o agerime pur franceză, el a pus pe primul plan caracterul burghez al reformei, a republicanizat și a democratizat biserica". În prefața la ediția engleză a unei scrieri mai tîrzii **Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință** (1892), Engels revenea asupra meritelor calvinismului, prin ecourile sale în organizarea bisericii: „orînduirea bisericească a lui Calvin era cît se poate de democratică și de republicană; iar cînd împărăția domnului era republicanizată, puteau oare împărățiile pămîntești să rămînă supuse regilor, episcopilor și stăpînilor feudali?"

Dincolo de studiile exegetice, lucrările satirice, cele aproximativ 2000 de predici și o corespondență masivă, opera de seamă rămîne **Așezămîntul religiei creștine.** Calvin a scris în limba latină mai mult decît în limba franceză. **Așezămîntul religiei creștine** apărea prima oară (Basel, 1536) în limba latină: **Christianae religionis institutio.** Cartea își propunea să exprime concepțiile Reformei în chip sistematic și întemeindu-se pe comentarea scrierilor sfinte. În 1541 aceeași lucrare, amplificată față de ediția din Strasbourg (1539), apare tradusă de chiar autorul ei în limba franceză: **Institution de la religion chrestienne.** Brunetière vedea în ea „una din marile cărți ale prozei

franceze"; înaintea ei nu existase, „în limba franceză, un monument literar care să-i poată fi comparat". În **Precuvîntare la cartea de față (Argument du present livre)** Calvin explică scopul traducerii: „Și la început am scris-o în latină: ca să poată sluji tuturor cărturarilor, oricare ar fi fost națiunea lor: mai apoi, dorind să împărtășesc națiunii noastre franceze lucruri care ar fi putut rodi, am transpus-o și în limba noastră". G. Lanson consideră că „această traducere este una din capodoperele secolului al XVI-lea." Istoricul literar vedea în cartea lui Calvin, care cuprindea esența Reformei, un produs al umanismului Renașterii. Fruct al unei mari erudiții, ea mărturisește cultul antichității: autorul merge *ad fontes*, studiind textele sacre ca filolog și istoric; respingînd metoda de lucru scolastică, el pornește de la observarea realității morale a omului și înlănțuie aceste notații în chip rațional.

În fragmentul de mai jos moralistul atrage atenția asupra urmărilor iubirii de sine. Înscriindu-se într-o tradiție statornică a literaturii franceze, care demască mobilurile egoiste ale faptelor omenești, el atrage atenția asupra unei înclinații firești către egoism.

AȘEZĂMÎNTUL RELIGIEI CREȘTINE

(Fragmente)

Capitolul XVII[1]

Despre viața creștinească

(...)Renunțarea la dragostea de sine o cere Hristos cu atîta grijă, de la toți discipolii săi, în prima lor ucenicie; renunțare care, dacă ea umple inima omului, alungă dintr-însa mai întîi orgoliul, mîndria și împăunarea; apoi, de asemenea, avariția, necumpătarea,

[1] Din: Jean Calvin, *Institution de la religion chrestienne*. Texte établi et présenté par Jacques Pannier, 4 vol., Paris, 1936–1939 (Les textes français. Collection des Universités de France). În românește de *Cornelia Comorovski*.

luxul și toate voluptățile, împreună cu celelalte vicii care se desprind, cu toate, din dragostea de noi înșine. Dimpotrivă, pretutindeni unde nu domnește renunțarea la iubirea de sine sau unde omul se dezlănțuie fără de sfială sau de rușine în toată josnicia lui, chiar dacă există vreo părelnică virtute, ea este coruptă printr-o rea poftă de glorie. Căci să-mi fie arătat un om care, nefăcîndu-și socoteli, își desfășoară bunătatea față de oameni fără ca, după cerința Domnului, să fi renunțat întîi la sine însuși. Căci acei care nu au avut această stare de spirit, cînd au urmat virtutea au căutat măcar lauda. Chiar filozofii (care au luptat cel mai mult spre a dovedi că virtutea este dorită pentru ea însăși) au fost atît de puternic plini de orgoliu și de mîndrie, încît se poate observa că, spre a dori virtutea, nu au avut alt temei decît pe acela de a avea cu ce să se mîndrească. (...)

Căci cînd Scriptura ne cere să ne purtăm față de oameni astfel încît să-i ținem în mai multă cinstire decît pe noi înșine, și să încercăm să le fim cu adevărat spre folos, ea ne dă porunci pe care inima noastră nu este de loc în stare a le urma dacă nu s-a golit mai întîi de sentimentul ei natural. Căci sîntem cu toții atît de orbiți și de îmbătați în dragostea de noi înșine, încît nu se află om care să nu creadă că are un bun temei să se ridice deasupra tuturor celorlalți și să disprețuiască pe toată lumea înălțîndu-se pe sine. (...)

Și nu numai că ne umflăm, dar aproape crăpăm de orgoliu. Viciile de care sîntem plini, le ascundem cu grijă de ceilalți și facem să se creadă că ele sînt mici și mărunte, sau chiar, cîteodată, că ele sînt închisori ale virtuții. Cît despre meritele noastre, ni le prețuim întru atîta, pînă întru a le admira. Dacă asemenea merite, fie ele chiar și mai mari, ar apare la alții, pentru a nu fi constrînși să ne lăsăm mai prejos, le-am întuneca sau le-am scădea prețul cît mai mult cu putință. Dimpotrivă, orice vicii ar avea semenii noștri, nu ne mulțumim cîtuși de puțin, ca, la rigoare, să le observăm, ci le și mărim în chip desgustător. De aici vine neobrăzarea unora dintre noi care vor să se arate mai presus de ceilalți, ca și cum ei ar fi o pildă pentru

condiția tuturor, și, fără a cruța pe vreunul, îi disprețuiesc pe toți, ca fiindu-le inferiori. Săracii se apleacă în fața celor bogați; oamenii de jos — în fața celor nobili; slugile — în fața stăpînilor; cei fără de învățătură — în fața celor învățați; dar nu se află nici unul care să nu poarte în inima lui gîndul ciudat că el este demn de a fi socotit desăvîrșit, mai presus de toți ceilalți. Astfel, fiecare la locul său, măgulindu-se pre sine, nutrește un regat în inima sa. Căci atribuindu-și sie lucrurile care îi sînt pe plac, cenzurează la alții spiritul și purtările. Dacă se ajunge la o dispută, atunci veninul iese la suprafață și se arată. Sînt încă și mai mulți cei care au o părelnică bunătate și modestie, în timp ce ei nu au ochi pentru niciunele din cele ce nu le sînt pe plac. Dar cîți sînt acei ce păstrează blîndețea și modestia dacă cineva îi atinge și li se așază împotrivă? Și, de fapt, nu se poate face altceva decît ca această ciumă ucigătoare a iubirii de sine și a exaltării în fața ta însuți să fie smulsă din adîncul inimii, așa cum o smulge Scriptura(...)

CLÉMENT MAROT

(1497—1544)

Fiul poetului Jean Marot, el devine paj, poet de curte, secretar al Margaretei de Navarra și al regelui Francisc I. Duce o viață împărțită între plăcerile curții, la care nu putea renunța și zbuciumul, în care și el se află prins, al epocii: rănit în război, bolnav de ciumă și vindecat, furat de banii primiți în dar de la rege, acuzat în repetate rînduri de erezie, închis și exilat. Urmărit de Sorbona, fuge la Geneva (1543). Spiritul său independent îl îndemnase către ideile Reformei. Dar viața sa prea liberă e rău văzută la Geneva de rigorismul calviniștilor și trebuie să plece aiurea. Moare la Turin. Eruditul se ocupă de editarea **Romanului Rozei** (1527) și a poeziilor lui Villon (1533) pe care le și prefațează, traduce 50 dintre **Psalmii** lui David, primele două cărți din **Metamorfozele** lui Ovidiu, sonete de Petrarca. Poetul cultivă forme ale tradiției medievale: balade, rondeluri, elegii. Partea mai valoroasă din creația lui, cele peste 50 de epistole și epigrame, constituie un document, hazliu adesecori, al epocii și al vieții autorului. Satiră a clericilor, a Sorbonei, a justiției corupte, poezia lui este și un ecou al unor evenimente din propria viață, ca epistola de mai jos (**Au roy, du temps de son exile à Ferrare**), adresată regelui din exilul de un an, în urma căruia se va întoarce în 1536, după ce abjură calvinismul; sau al gîndului îndreptat nostalgic spre tinerețea ireversibilă și iubirea pierdută, ca în epigrama ce urmează **(De soy mesme)**. Gustul lui pentru sinceritate este mișcător și modern prin comparație cu for-

mele poetice practicate. Poet curtean lipsit de profunzime, dar concis și clar, el a scris versuri accesibile, atunci ca și acum, unui public larg.

EPISTOLE

XLIII

Pe vremea surghiunului său la Ferarra, către rege[1]

(Fragment)

O, rege, marea ta magnificență
Va crede, poate, lunga mea absență
Că-i datorată unui simțămînt
Care ar spune vinovat că sînt.
O, nu mă număr printre vinovați,
Dar juzi știu în Paris, ce-s cumpărați
De-un prinț, de un prieten vechi, sau, poate,
Ades de-o milostivă caritate,
La care inima li se îndeamnă
Cînd li-i cerută de-o frumoasă doamnă.
Și-atunci ei ar salva chiar viața unui
Ce-ndătinat cu crima și nebunu-i.
Și, dimpotrivă, bani cînd nu adună
Pîrîtul, sau din nu știu ce ranchiună,
Neomenoși sînt cu nevinovații,
De-s mulțumit că nu le scad în grații.
Pe toți să-i bag eu n-aș vrea, într-o oală,
Dar cei răi peste cei buni se răscoală
Și-i merit socotit, autorizat,

[1] Din: Clément Marot, *Oeuvres complètes*, revues sur les meilleurs éditions, avec une notice et un glossaire par Abel Grenier, 2 vol., Paris, Garnier. În românește de *Aurel Covaci*.

Să n-auzi sfat, să nu asculți de-un sfat.
Mulți mi-s dușmani de iad, căci, printre rînduri,
În contra lor scăpat-am niște gînduri,
Încît acum gătește-mi fiecare
Rău mare pentru mica mea lucrare.
Mai odios li-s c-am găsit cu cale
Tot să citesc și Majestății Tale,
Ce are ochi adînc pătrunzător,
În stare a-ndrepta greșeala lor.
Pe scurt, în fapt și prin credinți diverse,
Dezlănțuit-au patime perverse
În contra mea; veni-va ziua cînd
În temniți m-or băga, bolnav și frînt,
Crunți hărăzindu-mi, în cătușe, sorții,
Încătușat, oricum, de patul morții;
Și s-ar purta mai rău cu mine încă
De n-ar avea augusta Ta poruncă,
Oprind cu sila fapta lor cumplită.
O, îți aduc eternă mulțumită!
La fel cu ei, și tot fără pricină,
Sorbona ignorantă-mi cată vină...
Da, ignorantă, moartă vrînd să fie
Trilingva, nobila academie
De Tine-ntemeiată (...).

EPIGRAME

CCVIII

Sie însuși[1]

Vai, nu mai sînt ce-am fost cîndva,
Și nici n-am să mai pot fi iară:
Căci primăvara, vara mea

[1] Din: Clément Marot, *Oeuvres complètes*, op. cit. În românește de *Romulus Vulpescu*.

Săriră pe fereastră-afară.
Stăpîn mi-ai fost odinioară
Mai mult decît alți zei, Amor.
Dacă m-aș naște-a doua oară,
Ți-aș fi mai vrednic servitor.

MAURICE SCÈVE

(1501? 1510? –1564?)

Născut probabil în Lyon, studiază dreptul canonic la Avignon, unde se pare că a izbutit să afle (1533) mormîntul Laurei. Multilateral, se interesează de arhitectură, pictează, face muzică și scrie — traduceri sau cărți proprii. Într-o eglogă ocazională, prilejuită de moartea delfinului, fiul lui Francis I, se resimte ușor înrîurirea prietenului său, Marot. Aproape toate versurile lui sînt însă inspirate de dragostea — poate castă — purtată tinerei poete Pernette Du Guillet, pe care o cunoaște în 1536. Ei îi este închinată opera lui principală **Delia, ființa unor virtuți înalte** (**Delie, object de plus haulte vertu**, Lyon, 1544), o culegere alcătuită din 449 de dizene, precedate de un octet. Prietenia lor sentimentală sfîrșește cu moartea timpurie a frumoasei femei. Îndurerat, Maurice Scève se retrage un timp, în liniștea rurală; aici compune o **Eglogă a vieții solitare** (**Saulsaye. Eglogue de la Vie Solitaire**, Lyon, 1547). Revenit la Lyon, unde era considerat pontif al creației poetice, scrie un poem moral, de peste 3 000 de versuri, **Microcosmosul** (**Microcosme**, Lyon, 1562). După 1563 i se pierde urma.

În dizenele închinate Deliei se recunoaște influența lui Petrarca — femeia iubită, cîntată pentru dragostea ce inspiră, este virtuoasă. Poezia lui Scève poartă marca erudiției și urma gustului medieval pentru forme alegorice, obscure, esoterice. Numele, *Delia*, este ales ca anagramă a cuvîntului *l'Idée (Ideea)*. Numărul dizenelor este o sumă a unor cifre cu sensuri anume. Pe lîngă știința de a-și analiza

sentimentele, observăm în dizenele ce urmează, din ciclul închinat Deliei, gustul petrarchizant pentru antiteză, al poetului care simte că universul larg și misterios — căci e necunoscut — cuprinde în el, coexistînd, toate contrastele.

DELIA[1]

XLVI

Dacă dorința, reflectînd aceea
Ce mult iubesc, e-a inimii oglindă,
Și pururi poate-n minte să aprindă
Icoana ei, ce-i vieții mele cheia,
În care scop, zadarnică, ideia
M-ar depărta de ce mă urmărește?
Mai mult gonit e cerbul, de gonește,
Ca mai ușor să-l prindă în capcană.
Iar dacă fug, mai tare mă rănește
Dulceața-i, ce-n amar mi-e zeu și hrană.

CXIV

Ani, luni și săptămîni și zile, ceasuri,
O, intervale, o, minută, clipă,
Care purtați surorile-necazuri,
Noi nu știm cum, pe nu știm ce aripă!, —
Nu simțiți dulcea chinului risipă
În mine forța voastră cum consumă?
O, Inima, plăceri cînd o sugrumă,
Dacă se vrea martiră, toți să crează
Doar dulcea Moarte Inima că-ndrumă
Unde de zbucium se descătușează.

[1] Din: *Poètes du XVIe siècle.* Texte établi et présenté par Albert-Marie Schmidt. „Bibliothèque de la Pléiade", Gallimard, 1959. În românește de *Cornelia Comorovski* (XLVI), *Aurel Covaci* (CXIV) și *Romulus Vulpescu* (CCCCVIII).

CCCCVIII

Cînd Moartea (după lungul chin răbdat),
Va fi golit a trupului firidă
De-un suflet trist — prin secoli să răzbat
Nu vreau mausoleu, nici piramidă.
Ci, Doamnă, sînu-ți tandru-n el să-nchidă
Sepulcru-mi umed (vrednic dacă sînt).
Căci viu fiind sub Cer și pe Pămînt,
Mereu dacă mi-ai fost război tenace,
Mort, poate, în lăcașul ăsta sfînt
Măcar să-mi fii o mult-rîvnită pace.

PERNETTE DU GUILLET

(1520? — 1545)

Frumoasă şi instruită, ca cîntă la lăută, vorbeşte limbile spaniolă şi italiană, înţelege puţină greacă, citeşte mult — îndeosebi Petrarca, poezie latină, mistică. Avea 16 ani cînd îl întîlneşte pe Maurice Scève, personalitate centrală a poeziei lioneze. Dragostei lui fierbinţi şi fidele ea îi răspunde cu o prietenie admirativă. Se pare că vorbele răutăcioase ale contemporanilor (cărora versurile de mai jos le răspund) nu aveau temei. La 25 de ani se îmbolnăveşte şi moare. Soţul ei dă spre publicare ciornele găsite: **Stihuri ale nobilei şi virtuoasei doamne lioneze, Pernette Du Guillet** (**Rymes de gentile et vertueuse dame D. Pernette Du Guillet Lyonnoise, 1545**). Poezia ei, cu forme variate, notaţii versificate şi fără de titlu, are prospeţimea sincerităţii şi a expresiei necăutate.

STIHURI ALE NOBILEI ŞI VIRTUOASEI DOAMNE LIONEZE PERNETTE DU GUILLET

[Cine zice...][1]

Cine zice că se moaie
Rochia-mi în de aur ploaie,

[1] Din: *Poètes du XVI-e siècle*. Texte établi et présenté par Albert-Marie Schmidt. „Bibliothèque de la Pléiade", Gallimard, 1959. În româneşte de *Ileana Bîrsan* şi *Cornelia Comorovski*.

Ce pe Dafne[1]-o tulbura;
Eu nu ştiu aşa ceva.
Cine zice că doresc
Dulce viaţă să trăiesc,
Luînd plăcerea ici-colea;
Eu nu ştiu aşa ceva.
Cine zice: -am dezvălit
Dorul, lung timp tăinuit,
Zvonu-n tine spre-a-i afla;
Eu nu ştiu aşa ceva.
Cine zice:-un foc, ce parcă
Pe tineri, fugar, încearcă,
Spre tine că mă-ndemna;
Eu nu ştiu aşa ceva.
Dar cine zice, om ales,
Bogatu-ţi suflet înţeles
În dragostea-ţi că mă-aprindea;
Eu nici nu ştiu altceva.
Dar cine zice:-atinsă sînt
În inimă de-amorul sfînt
Ce-onoarea-n veci nu-mi întina;
Eu nici nu ştiu altceva.

[Prin faptă-ţi şi cuvînt...][2]

Prin faptă-ţi şi cuvînt de m-ai uitat
— Pre cît observ şi pot eu să aleg —
Nu te-nturna, de te-ai îndepărtat
Cu vorba şi cu stihul tău întreg
Spre altele, aşa cum înţeleg.
Nu să mă plîng de tine că aş vrea
Şi nici că libertatea ţi-aş curma;
Dar ştiu că sacra ta prietenie
Nici-unde slova-ţi de-aur dăltuia
Ca-n inima-mi, ce dăruită-i ţie.

[1] De fapt, mitul ploii de aur, în care Zeus s-a transformat, se referă la Danae.
[2] Din: *Anthologie poétique française XVIe siècle*. Choix, introduction et notice par Maurice Allem, Garnier, Flammarion, 1965, 2 vol. În româneşte de *Cornelia Comorovski*.

LOUISE LABÉ

(1522? 1526? — 1566)

Se naște în Lyon. Frumoasă și instruită, cîntă la lăută, face muzică vocală, brodează, vorbește italienește, citește în limba latină și scrie. Buna stare a tatălui și a soțului îi permit să facă din casa ei lioneză loc de întilnire al cărturarilor și al poeților; printre ei se află și Maurice Scève a cărei discipolă ea este. Louise Labé compune poezii de dragoste. Opera ei, alcătuită din trei elegii, douăzeci și patru de sonete (douăzeci și trei de sonete în limba franceză și un sonet în limba italiană) și un dialog, **Dispută între nebunie și iubire (Debat de Folie et d'Amour)**, a fost publicată în 1555. Asemeni Gasparei Stampa, sinceră și poate nefericită în iubire, ea pare a nota în versuri sentimente și stări sufletești care se încredințează unui jurnal intim.

SONETE[1]

Sonetul IX

De-ndată ce lumina mi se stinge
și-mi aflu tihna în sfîrșit, în pat,

[1] Din: Louise Labé, *Sonete*, ESPLA, 1957. În românește de *Veronica Porumbacu*.

biet sufletu-mi, de tine însetat,
pornește, rătăcind, pînă te-atinge.
Și-atunci îmi pare că la piept pot strînge
tot ce atîta vreme-am căutat
și pentru care-atît am suspinat,
încît credeam ades că mă voi frînge!
O, somn dorit, o noaptea mea prea bună,
plăcut repaos, dulce liniștire,
dă-mi visul meu de fiecare noapte.
Cînd inima, iubindu-te, nu poate
în adevăr să afle fericire
tu cel puțin i-o dăruie-n minciună.

Sonetul XIV

Cît ochii mei putea-vor încă plînge,
un ceas cu tine-alături regretînd,
prin lacrimi și suspine pînă cînd
tu glasu-mi mai auzi, cît nu se stînge,
cît mîna-mi aste coarde va atinge,
pe alăută farmecul să-ți cînt,
cît dorul meu, pe-ntreg acest pămînt,
doar pentru tine pururi se va-ncinge,
eu moartea încă n-am să mi-o doresc.
Dar de-aș simți vreodată vocea spartă,
neputincioasă mîna, ochii seci,
și-n pieptu-mi aș găsi dorința moartă
de-a-ți arăta un semn că te iubesc,
întunece-mă chipul morții reci!

Sonetul XVII

Fug de oraș, de temple, de oriunde
— plăcîndu-mi într-un fel s-aud că plîngi —
tu încă-ai izbuti să mă constrîngi
a-ți da ce am mai bun și ce-ți răspunde.
Măști, jocuri, lupte, mult mă plictisesc.
Frumosul fără tine n-are nume.

Cînd vreau de dorul meu să scap pe lume
şi ochiului alt ţel să-i mai găsesc
ca să mă smulg iubirii, îmi aleg
dintre păduri pe cea mai solitară.
Dar văd, oriunde-aş fi, în orice parte:
de tine de-aş voi să mă dezleg,
ar trebui să ies din viaţa-mi doară —
căci doar acolo tu mi-ai fi departe.

ÉTIENNE DE LA BOÉTIE

(1530 — 1563)

„Căci mai ales de partea darurilor fireşti eu un altul nu ştiu care-i poate fi asemuit" — scria despre el Montaigne. Admirabil înzestrat, La Boétie primeşte o educaţie aleasă. În fragedă tinereţe — nu depăşise 18 ani — el scrie tratatul **Despre servitutea consimţită... (De la servitude volontaire...)** Montaigne aminteşte această lucrare „închinată libertăţii, împotriva tiraniei (...) mult şi pe drept lăudată: căci este frumoasă şi cu miez bogat". În 1553 La Boétie este numit consilier la Parlamentul din Bordeaux, unde lucrează cu seriozitate şi pasiune. În 1557 va fi aici coleg cu Montaigne; astfel se cunosc şi se naşte între ei acea puternică afecţiune care îi prilejuieşte lui Montaigne analiza pătrunzătoare a prieteniei. La Boétie face traduceri din Xenofon şi Plutarh, scrie versuri în limba latină şi în limba franceză. Montaigne, care s-a ocupat de publicarea lucrărilor lui La Boétie, include în prima ediţie a **Eseurilor** sale (I, XXIX) 29 de sonete; ele sînt închinate iubirii; analiza fină vădită în cîteva dintre ele explică preţuirea lor de către Montaigne.

XXVII[1]

Cînd de-a mă osteni aleanu-mi osteneşte,
Amor, viclean, tiptil, c-un bine răcorind,

[1] Din: Montaigne, *Eseuri*, vol. I, Editura Ştiinţifică, 1966. În româneşte de *Anca Bursan*.

Îmbie suflet mort și rana-mi scormonind
Hrănește răul meu și vlaga i-o sporește.

Atunci deși-i în van, nădejdea-mi înflorește
Dar ăst hain tiran, îndată-ntrezărind
Speranța mea cum ia putere, viu crescînd,
S-o-năbușe voind, el jale-mi dăruiește.

Și frînt în cazne noi, eu văd cum am greșit
Cînd față de-al meu chin, nebun, m-am răzvrătit.
O zei! să pot trăi mistuitorul foc!

Oricît de crunt ea-l vrea, vieze al meu chin!
Ce norocit e-acel, ba pururi cu noroc
Dacă-a primit a fi nenorocit deplin!

CAROL AL IX-LEA

(1550—1574)

Versurile de mai jos, a căror paternitate Sainte-Beuve o punea sub semnul întrebării, dovedesc, pe lîngă admirația monarhului pentru poetul pe care l-a ocrotit, respectul acordat în acea epocă scriitorului.

CĂTRE RONSARD[1]

Ți-e spiritul mai sprinten decît al meu, Ronsard,
Dar trupul mi-e mai tînăr, mai tare așadar;
Constat că în știință mă-ntreci tu, prin urmare,
Cum primăvara-mi iarna să-ți biruie e-n stare.
A versurilor artă — protestc de-aș stîrni —
E mai presus cu mult ca arta de-a domni.
Coroană ne e dată pe frunte fiecărui!
Dar, rege — am primit-o; poet fiind — o dărui.
Înflăcăratu-ți spirit, nimbat de-un har ceresc,
Sclipește prin el însuși; eu doar prin fast sclipesc.
Pe zei de partea mea de-ncerc să mi-i apropii,
Ronsard li-i favorit, eu — una dintre copii.
Prin dulcile acorduri de liră ești stăpîn
Pe spirite-ale căror doar trupuri îmi rămîn;

[1] Din: *Anthologie poétique française XVIe siècle*, op. cit. În românește de *Romulus Vulpescu*.

Căci lira-ți dă putere chiar și acolo unde
Nici un tiran n-o are și n-a putut pătrunde;
Ai inimi la picioare, și-al frumuseții nimb:
Eu pot da moartea numai, tu — nemurirea,-n schimb.

JEAN DORAT

(1508? — 1588)

Jean Disnamandy, care își mai spune Daurat, D'Aurat sau mai des Dorat (Auratus) — remarcabil prin formația de umanist și activitatea pedagogică: preceptor al pajilor de la curtea lui Francisc I, apoi al fiului lui Henric al II-lea, director al colegiului în care învață Ronsard, de Baïf și Du Bellay, profesor de limbă greacă la Colegiul regal. Autor de poezii, scrise îndeosebi în limba latină și mai puțin în franceză (o culegere de poezii apare în 1586), Dorat primește de la Carol al IX-lea titlul de *Poeta regius*. Compune mai ales poezii ocazionale, adesecori mai reci decît octetul de mai jos, în care se simte mîndria sinceră, pentru realizările culturale din țara sa, a umanistului conștient de meritele ce-i revin.

OCTET

înfățișat reginei-mame, Caterina de Medici[1]

Fidel cînd am slujit cinci suverani,
Dînd Franței — dascăl patruzeci de ani —

[1] Din: *Poeți ai Pleiadei*, Editura tineretului, Colecția Cele mai frumoase poezii, 1965. În românește de *Romulus Vulpescu*.

Savanţi, cînd e silit să recunoască
Străinul că sîntem în latinească,
Grecească şi vulgară[1] cei mai mari,
Speranţă, tu, atîtor cărturari,
Să nu laşi, Caterină, doamnă bună,
„D'Aurat muri de foame[2]!", să se spună.

[1] Limba franceză, „populară" (vorbită de popor), numită aşa (fără nici un înţeles pejorativ, păstrîndu-se sensul etimonului latin), în opoziţie cu latina şi cu greaca, limbi „culte" (vorbite de savanţi şi de literaţi) (n.t.).

[2] E numai o figură de stil a poetului, care, în realitate, a dus o viaţă înlesnită, datorită pensiei regale şi gratificaţiilor numeroase pe care le primea ca *poeta regius*. Octetul e scris probabil prin 1577–1580 (n.t.).

PIERRE DE RONSARD

(1524–1585)

Despre legendara sa origine română vorbeşte chiar poetul în **Elegia XVI**, inclusă prima oară în **Crîngul** (1554).

ELEGIE LUI REMY BELLEAU[1]

(Fragment)

Eu vreau, Belleau, iubite, să ştii neapărat
De unde, cum şi cine e-acel ce-a fost legat
Prin Muze strîns de tine, şi-n curgerea rotundă
De ani, la strănepoţii ce-or fi să nu se-ascundă,
Belleau precum că unul şi cu Ronsard erau,
Şi ambii împreună o inimă aveau.

Străbunul stirpei mele de-acolo dar se trage,
Danubiul de unde vecin e ţării trace.
De vale mai de unguri, în îngheţat hotar,
E un boier de seamă, marchizul de Ronsard,

[1] Din: Ronsard, *Antologie lirică*, 1967. În româneşte de *Alexandru Rally*.

Avut de șerbi și aur, de tîrguri și pămînturi,
Iar unul din mezinii, de vitejești avînturi
Arzînd, în juru-i strînse o roată de-alți mezini
Și, desțărat cu-aceștia, în treacăt prin străini,
A răzbătut de unguri, prin meștera Germanie
Și prin Bourgogne, pe urmă, prin rodnica Champanie
Veni să intre-n solda lui Philip de Valois,
Ce crîncen cu englezii pe-atunci se războia.

Apoi în slujba Franței făcu isprăvi o mie,
Că regele îi dete întinderi de moșie
Pe Loir, și-așa, de-atuncea, uitîndu-și el de-ai lui,
De tată, frați ori țară, prin partea locului
S-a însurat, străbunii de-au început să-mi vină,
Din cari al meu tătîne m-aduse la lumină.

Născut în provincie, Ronsard își petrece copilăria în mijlocul naturii; învață doar scurt timp într-un colegiu din Paris și devine, la 12 ani, paj al celui mai vîrstnic, iar la moartea acestuia, al celui de al treilea fiu al lui Francisc I. După doi ani petrecuți în Scoția, ca paj al regelui Iacob Stuart revine în țară, continuînd să servească familiei regale sau unor înalți nobili și să călătorească. Părea destinat unei strălucite cariere diplomatice și militare pentru care se pregătea. În urma unei boli grele, la vîrsta de 16 ani își pierde aproape total auzul. Viața lui se schimbă: el se îndreaptă către studiu și poezie, iar familia îl îndrumează spre cariera eclesiastică. Urmează din 1544 la Sorbona cursurile elenistului Dorat, alături de Antoine de Baïf și Joachim Du Bellay. Cei trei elevi alcătuiesc împreună cu profesorul lor *Brigada*, grup căruia ulterior i se vor alătura, alcătuind *Pleiada*, Jodelle, Rémi Belleau și Pontus de Tyard. Considerat cel mai de seamă poet al *Pleiadei*, Ronsard se bucură de sprijinul familiei regale și de prețuirea contemporanilor. Ca poet al curții își dă obolul unor stihuri ocazionale și lipsite de valoare. Este un veșnic îndrăgostit, trecînd de la o iubire la alta, mai trainică sau mai fugară, poate uneori cu ușurătate, dar adeseori cu simțăminte sincere și cu suferință; Casandra, Maria sau Elena sînt inspiratoarele versurilor de seamă din creația lui. Este un cărturar care își împarte viața între capitală și provincie. În fragmentul de mai jos din **Răspuns la injurii și calomnii...** (**Responce de Pierre de Ronsard aux injures et calomnies...**), adresat protestanților ce replicaseră la atacurile lui — și publicat separat sub un titlu puțin schimbat în 1563 — aflăm, laolaltă, cultul naturii, gustul sociabilității și al exercițiului fizic și dragostea de lectură a umanistului:

RĂSPUNS LA INJURII ȘI CALOMNII[1]

(Fragment)

Trezit de dimineață, de toate mai-nainte,
Eu mă întorc spre Domnul, a tot ce-i bun părinte,
Să-mi hărăzească harul, rugîndu-l prea smerit
Ca de păcate ziua să mi-o petrec ferit,
Și gîndurile rele din mine să gonească,
Cuminte să mă ție în legea părintească,
Străin de orice fi-va imbold răzvrătitor,
De lege și de rege supus ascultător.
Mă scol din pat îndată, mă spăl și mă îmbrac,
Cetesc cu sîrguință și scriu de zor, să fac,
Așa precum îmi fuse chiar din copilărie
Senina soartă, versuri. Cînd mi se pare mie
Că muza-i obosită, las cărțile pe masă,
Biserica e-alături de vesela mea casă,
Mă duc s-ascult o slujbă și ies înseninat,
Mai schimb o vorbă, două, prînzesc, și-ndestulat,
Fac cruce pentru pîinea cea zilnică avută
Și-apoi petrec — cînd ziua e caldă și plăcută,
Merg să mă plimb departe, pe cîmp, la întîmplare,

[1] Din: Ronsard, *Antologie lirică*, ELU, 1967. În românește de *Alexandru Rally*.

Prin cîte-un sat din cale, ori chiar prin codrul mare,
Pe tainice coclauri, tăcute și pustii,
Sau prin grădini de țară, cu floricele mii,
Sălbatece, asemeni cu pajiștea vecină,
Ori lîngă plînsul apei cu unda ei cea lină;
Acolo, c-un prieten pe iarbă stînd întins,
O dulce aromeală adesea m-a cuprins,
La umbra unei sălcii cum răsfoiam o carte,
Cercînd de nemurire să-mi fac mai mare parte,
Dar fără altă rîvnă, ori pizmă, ori necaz —
O, voi, mișei ce umblă cu clevetire azi
Și mîini cu lingușire, vreți biata noastră țară,
Făcînd pe prooroci, a ne-nșela-o iară.
Cînd văd că-i negru cerul, sau doar posomorît
Și e pe cîmp afară nesigur și urît,
Îmi cat tovărășie, joc cărți, nu pe parale,
Alerg, mă iau la trîntă, fac salturi, nu mortale,
Ascult și spun la snoave și este-adevărat
Că nu-s, orice s-ar zice, sever neapărat.
Iar cînd purcede noaptea să-nșiruiască stele,
Ori cerul și pămîntul să-mbrace cu perdele,
Mă culc lipsit de grijă și ochii către cer
Și inima și gura le-nalț smerit să cer,
În scurta-mi rugăciune, la Cel-de-sus, iertare,
A toată-a mea greșeală de-i mică ori de-i mare.

Ronsard este un autor fertil a cărui operă nu poate fi riguros înfățișată într-un tabel cronologic, pentru că scriitorul reia și modifică lucrările vechi ori schimbă de la o ediție la alta (pe ultima o publică în 1584) cuprinsul volumelor. În 1550 publică prima culegere de poezii, **Primele patru cărți de Ode (Les quatre premiers livres des odes).** În 1552 apăreau **Iubirile (Les Amours)** — un volum cu sonete închinate Casandrei, în 1554 — **Crîngul (Le Bocage),** în 1555 — **Continuare a Iubirilor (Continuation des Amours),** iar în 1556 — **Noua continuare a Iubirilor (Nouvelle continuation des Amours).** Ultimele două volume sînt reunite într-o a doua carte de **Iubiri (Amours)** dedicate Mariei (1560). În 1555 și 1556 mai apar două culegeri de poezii — două cărți de **Imnuri (Les Hymnes).** În 1560 apărea prima ediție cumulativă a operelor sale și cuprindea, pe lîngă toate scrierile anterior tipărite, poeme inedite. Încleștarea din timpul războaielor religioase îi inspiră lui Ronsard, apărător al catolicilor și acuzator al calviniștilor, versurile, uneori prea retorice din **Discurs despre mizeriile timpului acestuia (Discours des Miseres de ce Temps),** publicate, ca și alte poeme pe teme civice, în 1562. Între 1563 — 1572 lucrează la o epopee, **Franciada (La Franciade),** neizbutită și neterminată; compune doar patru cînturi din ea. Spre sfîrșitul carierei sale poetice scrie, pe lîngă diverse poeme, **Elegiile** și cele două cărți de **Sonete pentru Elena (Sonnets pour Helene),** publicate în 1578.

Uitat curînd după moarte și aproape ignorat timp de două secole, el s-a bucurat însă de recunoaștere și glorie în viață, chiar dacă ea se mai eclipsează în timpul lui Henric al III-lea. Operele îi sînt traduse. Monarhii îi dovedesc prețuirea: Carol al IX-lea îl susține; Elisabeta, regina Angliei, îi oferă un diamant; Maria Stuart, care îl admiră, îi trimite din închisoare un dar. Torquato Tasso vine să îi citească primele cînturi din poemul său epic.

În 1565 Ronsard publica ABBREGÉ DE L'ART POËTIQUE FRANÇOIS. Împărtășește ideile lui Du Bellay. Ca și el cere îmbogățirea vocabularului și o muncă laborioasă de cizelare. Mai mult ca el insistă asupra necesității unor idei nobile și asupra unei etici profesionale. Îl aflăm temător de tot ce nu este imediat accesibil rațiunii.

REZUMAT AL ARTEI POETICE FRANCEZE[1]

(Fragmente)

Apoi vei citi cu siguranță poeții buni, și-i vei învăța pe de rost atît cît vei putea. Vei fi harnic în corectarea și șlefuirea versurilor tale și nu vei fi cu ele mai în-

[1] Din: Pierre Ronsard, *Oeuvres complètes*. Texte établi et annoté par Gustave Cohen. Paris, Nouvelle Revue Française, 1938, Bibliothèque de la Pléiade. În românește de *Aurora Nasta*.

greunați de o lenevie prelungită ca pustnicii și ca alți oameni fantaști și contemplativi, și m-aș retrage cu totul de partea acțiunii. Căci la ce slujește contemplația fără acțiune? La nimic, ca și o spadă, care stă mereu în teacă, sau un cuțit care nu taie.

De aceea, trag concluzia că, deoarece virtuțile morale ne fac mai caritabili, mai compătimitori, mai drepți, mai oțeliți, puternici în fața primejdiilor, mai sociabili și mai ascultători față de superiorii noștri, ele sînt de preferat celor intelectuale.

În opera sa vastă și inegală, prea încărcată uneori cu aluzii mitologice și fraze retorice, Ronsard practică numeroase, genuri poetice împrumutate, conform principiilor Pleiadei, mai ales din literatura antichității: oda, sonetul, elegia, poezia pastorală, imnul, poemul politic, poemul satiric, epigrama, epitaful, epistola, poemul epic etc., etc. În cadrul genului, poetul este variat, după sursa de inspirație sau obiectul căruia i se adresează. Solemn și cu reflecții morale în odele de tip pindaric, închinate unor personalități ale timpului, devine mai autentic în cele horațiene sau anacreontice, care convin mai degrabă temperamentului său. Geniul lui Ronsard este eminamente liric, iar tema în care strălucește este iubirea. Brunetière subliniază melancolia lui permanentă, firească unui epicureism consecvent, conștient de caracterul trecător al bucuriilor și al plăcerilor. În lirica lui erotică intră spectrul timpului trecător, care aduce bătrînețea și moartea, precum și cadrul naturii frumoase. Reflecțiile lui Ronsard asupra timpului nu iau înfățișarea meditației filozofice, ele rămîn notare, plină de muzicalitate, a unor simțăminte personale, asociate unui prilej dat și unei situații concrete. Poet al iubirilor trăite, el a reținut din creația înaintașilor cîteva motive. A citit versurile lui Catullus, Propertius și Tibullus — pe care îl și menționează, și din care se inspiră celebrul sonet XLIII din cartea a doua a **Sonetelor pentru Elena.** După modelul lui Petrarca — fără platonismul autentic al acestuia, care nu s-ar fi împăcat cu hedonismul ronsardian — el notează data întîlnirii cu iubita (Casandra), durata iubirii lor sau locul nașterii ei: „O mie și cinci sute patru'șase/ Fu anu-n care Doamna ne-ndurată" ... sau „Blois, orășel ce mi-ai născut iubita"... Ei îi sînt

închinate oda XVII, **Iubitei sale (A sa maistresse)** și unul dintre sonetele ce urmează. Celelalte două fac parte dintre poeziile dedicate Elenei, dragostea nefericită a poetului înaintat în vîrstă: Hélène de Surgères, domnișoară de onoare a Ecaterinei de Medicis, o tînără frumoasă și cultivată, este inspiratoarea celor mai realizate poezii din lirica ronsardiană. Motivul horațian, *Fugit irreparabile tempus*, revine pretutindeni. Din el izvorăște, consecință și concluzie firească a epicureismului fidel sieși, motivul — tot horațian — *Carpe diem*. Cele două motive sînt însoțite de imaginea florii învoalte și apoi ofilite, supusă, ca și trupul omenesc, marcat de timp, ecloziunii și uscării.

ODE

CARTEA I

Iubitei sale[1]

ODA XVII

Să mergem dragă, trandafirul
ce și-a deschis în zori potirul
înveștimîntîndu-și haina-n soare
n-o fi pierdut-o-n seară-acum,
hăinuța-i sînge și parfum
ca fața ta scînteietoare?

Ah, dragă, uite cît de iute
îi sînt podoabele căzute
pe jos, ca picurii de ceară...
Natura ce porniri haine
ascunde-o floare dacă ține
din zori doar pînă-n seară...

[1] Din: Ronsard, *Cele mai frumoase poezii*, Editura Tineretului, 1959. În românește de *Barbu Solacolu*.

Ascultă, scumpa mea, învață
de vrei să ai bogată viață
și să trăiești în bucurii:
culege-ți floarea frumuseții
să n-ajungi vîrsta bătrîneții
și floare veștedă să fii.

CONTINUARE A IUBIRILOR

[Eu în trei zile Iliada toată][1]

Eu în trei zile Iliada *toată*
Mi-am pus în gînd s-o recitesc în fine;
Închide, Corydoane, ușa bine,
Vezi, nimeni a mă turbura nu poată!

Nici slujnica n-o vreau, nici chiar pe tine,
Trei zile vreau pe timp frumos ori zloată,
Eu, ferecat, să stau scăpat de gloată,
Și-om bea în săptămîna care vine.

Ei! dar trimesului Cassandrei mele
Deschide-i surîzînd, cu temenele,
Ș-apoi zorește-te să-mi dai de veste.

La mine doar așa se va pătrunde —
Încolo, chiar un zeu de-l vezi că este,
Închide-i ușa-n nas și nu-i răspunde...

PRIMA CARTE CU SONETE
PENTRU ELENA

XLIV[1]

Frumoasă floare printre flori șezută,
Culegi noi ierburi și le strîngi în poală,

[1] Din: Ronsard, *Antologie lirică*, ELU, 1967. În românește de *Alexandru Rally*.

Să mi le-aduci apoi, făcîndu-mi școală:
Ce soiuri sînt și cam la ce ne-ajută.

Ori inima să-mi lecuiești de boală,
Ori să mi-o-mbolnăvești e noua-ți vrută?
Ori farmece cu apă ne-ncepută,
Ca să-mi alunge nebunia goală?

N-aș crede! Nu e iarbă minunată
Să vindece iubirea încuibată!
Ori vrei să zici, cum ești la tinerețe,

Să ne petrecem zilele-ți cu soare,
Că vine-n grabă hîda bătrînețe
Și dragostea se trece ca o floare?

A DOUA CARTE CU SONETE
PENTRU ELENA

XLIII[1]

Cînd mult-bătrînă tu vei fi, la lumînare
Stînd seara ca să torci, să depeni lîngă jar,
Uimindu-te să spui, citindu-mi versul iar:
„Ronsard mă celebra cînd mai eram în floare".

Ai să le-auzi pe rînd atunci pe slujitoare,
De trudă moțăind de mult, cum din somn sar
Trezite, tresărind la numele Ronsard,
Cu laudă — pe-al tău cinstind — nemuritoare.

Eu am să fiu sub lut; și, spectru fără leș,
Repaos voi găsi la umbra de chiparoși;
Tu — gîrbovă — la foc și pradă bătrîneții,

Amoru-ai să-mi regreți, disprețul tău trufaș.
Trăiește, să mă crezi, pe mîine să nu lași:
Culege chiar de azi toți trandafirii vieții.

[1] Din: Pierre Ronsard, *Oeuvres complètes*, op. cit. În românește de *Romulus Vulpescu*.

JOACHIM DU BELLAY

(1522? 1525? — 1560)

Descendent al unei vechi familii originare din Anjou, unde se și naște, el rămîne orfan de timpuriu. Fratele mai mare, care îi este tutore, nu se ocupă de instruirea lui. În jurul vîrstei de 20 de ani începe să facă studii juridice (la Poitiers). Se pare că în 1549 îl cunoaște pe Ronsard, alături de care va studia la același Colegiu din Paris, sub îndrumarea lui Dorat.

Însuflețit și inspirat de ideile lui Ronsard, publică în 1549 **Apărarea și cultivarea limbii franceze (La deffence et illustration de la langue françoyse),** lucrare semnată cu inițialele J.D.B.A. (Joachim Du Bellay Angevin) și însoțită de primele 50 de sonete din **Olivul.** Textele de mai jos, extrase din acest manifest de bază al Pleiadei, susțin obligația omului de litere de a scrie în limba franceză (astfel operele sale vor cîștiga ca însemnătate), posibilitatea de a îmbogăți limba prin imitarea autorilor antici și necesitatea de a depune străduințe pentru dobîndire a iscusinței scriitoricești.

APĂRAREA ȘI CULTIVAREA LIMBII FRANCEZE[1]

(Fragmente)

CARTEA I

Capitolul VIII

Să îmbogățim limba franceză prin imitarea vechilor autori greci și romani

Cel ce va voi să-și îmbogățească limba, să se apuce să imite cei mai buni autori greci și latini, precum și calitățile lor cele mai mari, așa cum își potrivește într-un scop anumit vîrful penei cu care scrie, căci nu încape îndoială că cea mai mare parte a iscusinței e datorită imitației; și, după cum a fost spre lauda celor vechi să invente bine, tot astfel să imite bine este lucrul cel mai folositor, tocmai acelor a căror limbă nu este încă nici prea dezvoltată, și nici prea bogată. Dar cel care va voi să imite, să înțeleagă că nu e ușor să iei drept model calitățile unui autor bun și aproape să te transformi în el, deoarece natura însăși, în cazul lucrurilor care par foarte asemănătoare, nu s-a putut opri ca, printr-o trăsătură și printr-o deosebire, să nu le facă totuși diferite. Spun asta, fiindcă sînt mulți care în toate limbile se opresc numai la suprafața lor, fără a pătrunde în tainițele cele mai ascunse și mai lăuntrice ale autorului de care se ocupă, și, bucurîndu-se de frumusețea cuvintelor, pierd puterea lucrurilor. Și desigur, după cum nu este rău, ci, dimpotrivă, de mare laudă, a împrumuta fraze și cuvinte dintr-o limbă străină și a înzestra cu ele propria ta limbă, tot astfel oricărui cititor cu o fire liberă, îi apare greșit,

[1] Din: Joachim Du Bellay, *La Défense et Illustration de la langue française*... suivie du projet de l'oeuvre intitulée *De la Precellence du langage français* par Henri Estienne. Nouvelle édition revue et annotée par Louis Humbert. Classiques Garnier, Paris, (1930). În românește de *Aurora Nasta*.

ba chiar odios faptul de a întîlni o asemenea imitație înăuntrul aceleiași limbi, așa cum și fac unii învățați, care cred că prețuiesc cu atît mai mult cu cît seamănă mai mult cu un Heroët sau cu un Marot. Te îndemn deci pe tine (o, tu, care dorești creșterea limbii tale și vrei să excelezi în ea) să nu-i imiți direct pe autorii cei mari, vestiți, de aici, așa cum recomanda odinioară cineva,[1] și așa cum fac cea mai mare parte din poeții noștri francezi, lucru care este pe cît de condamnabil pe atît de nefolositor poporului nostru: deoarece asta nu înseamnă (o, mare generozitate) decît să-i dăruiești ceea ce era al lui. Aș vrea ca limba noastră să fie atît de bogată în exemple proprii, încît să nu mai avem nevoie să recurgem la străini. Căci dacă Virgiliu și Cicero s-ar fi mulțumit să-i imite pe cei din limba lor, ce ar mai fi avut latinii afară de Ennius sau Lucretius, afară de Crassus sau Marcus Antonius?

CARTEA II

Capitolul III

Talentul nu e suficient pentru acela care vrea să realizeze în poezie o operă vrednică de nemurire

Deoarece, însă, în toate limbile există autori buni și răi, eu nu vreau, cititorule, ca, fără alegere și chibzuială, să-l iei drept model pe primul venit. E mult mai bine să scrii fără a imita pe nimeni, decît să semeni cu un autor prost, cu atît mai mult cu cît e un lucru de la sine înțeles pentru cei mai savanți, că mai mult izbutește talentul fără de teorie, decît teoria fără de talent. Totuși, îmbogățirea limbii noastre (și despre asta vorbesc aici) nu se poate face fără teorie și erudi-

[1] Aluzie la Thomas Sébillet, autor al unei *Arte poetice* (1548) (n.t.).

ție, și de aceea îi sfătuiesc serios pe acei ce aspiră la asemenea cinste, să-i imite pe autorii buni greci și romani, chiar pe italieni, spanioli și pe alții; sau de nu, să nu mai scrie de loc, ori să scrie, cum se spune, pentru ei, și pentru muzele lor. Să nu mi se răspundă aici, că unii de ai noștri, fără de aleasă învățătură, sau, cel mult cu o învățătură oarecare, au dobîndit o faimă zgomotoasă scriind în limba noastră. Cei care admiră bucuros lucrurile mici și care disprețuiesc aceea ce e mai presus de judecata lor, pot să facă de ei cît caz vor voi; dar eu știu bine că savanții nu-i vor pune decît în rînd cu cei care vorbesc bine franțuzește, și care au (cum spunea Cicero despre vechii autori romani) capul sănătos, dar prea puțină iscusință. Să nu mi se spună, de asemenea, că poeții se nasc poeți, fiindcă acest lucru se înțelege de la sine, cînd ne gîndim la ardoarea și sprintenceala spiritului, care în chip firesc îi frămîntă pe poeți și fără de care orice teorie este oloagă și de nici un folos. Desigur, dacă un dar înnăscut ar hărăzi în chip firesc pînă și celor mai neînvățați atîta merit încît să poată săvîrși un lucru vrednic de nemurire, atunci ar fi prea ușor să ajungi nemuritor prin faimă, și ar fi deci, de disprețuit. Cine vrea să zboare în lume cu faima creată de mîinile și gura oamenilor, trebuie să rămînă îndelungă vreme în odaia lui, și cine dorește să trăiască în memoria posterității, trebuie să asude și să tremure de multe ori ca de moarte, și să îndure foamea și setea și lungi nopți de veghe, tot atîta vreme cît le trebuie poeților noștri de curte să bea, să mănînce și să doarmă după plac. Acestea sînt aripile cu care scrierile oamenilor zboară pînă la cer. Dar, ca să revin la cele spuse la începutul acestor rînduri, imitatorul nostru să-i privească mai întîi pe cei pe care vrea să-i imite, și să vadă ce anume poate și ce anume trebuie să imite, pentru a nu face întocmai ca aceia, care, vrînd să pară asemenea unui mare senior, îi imită mai curînd un gest mărunt și o atitudine urîtă, decît calitățile și bunăvoința. Înainte de toate, trebuie să-și cunoască forțele și să încerce cît poate duce pe umeri: să-și cerceteze firea

cu atenție și să se apuce, cu zel, să-l imite pe acela de care se va simți mai aproape, căci altfel imitarea lui va semăna cu aceea a maimuței.

Capitolul XII

Apel la francezi pentru a scrie în limba lor și laude aduse Franței

(...) De ce sîntem oare atît de mari admiratori ai altora? De ce sîntem atît de nedrepți cu noi înșine? De ce sîntem cerșetori față de limbile străine, ca și cînd ne-ar fi rușine s-o folosim pe a noastră? (...)

Bătîndu-și joc de curiozitatea ambițioasă a aceluia care preferă să scrie într-o limbă străină, Horațiu spune că, pe cînd compunea versuri grecești, Romulus l-a dojenit în vis, sfătuindu-l să nu ducă lemne în pădure: ceea ce fac, de obicei, aceia care scriu azi în grecește și în latinește. Și dacă nu dragostea de virtute ne-ar putea îndemna la acte virtuoase, ci numai dorința de glorie, eu nu văd ca gloria să fie mai mică pentru cel care excelează în limba lui, decît pentru cel ce nu scrie decît în grecește sau în latinește. E adevărat că în cazul din urmă, numele acestuia (cu atît mai mult cu cît cele două limbi sînt mai vestite) răsună în mai multe locuri: dar foarte adesea, ca și fumul care e mai gros la început, dar apoi se pierde în imensitatea văzduhului, se pierde și el, sau, strivit fiind de mulțimea infinită a celor mai renumiți decît el, rămîne aproape în tăcere și în obscuritate. Însă gloria celuilalt, cu toate că se păstrează în limitele ei, și nu e împărțită în atîtea locuri ca a primului, are o durată mai lungă, avîndu-și sediul și lăcașul sigur. Cînd Cicero și Vergilius s-au apucat să scrie latinește, elocința și poezia

erau încă în fașă la romani, pe cînd la greci se aflau pe culme. Dacă, deci, cei pe care i-am numit, disprețuindu-și limba lor, ar fi scris în grecește, este oare de crezut că i-ar fi egalat pe Homer și pe Demostene? În nici un caz, ei n-ar fi fost printre greci, ceea ce sînt printre latini.

În 1550 cele 50 de sonete inițiale din OLIVUL... (**L'Olive...**) apar într-o a doua ediție, îmbogățită cu încă 60 de sonete și alte versuri. **Olive** poate fi anagrama numelui Viole, o tînără pe care Du Bellay o iubea, sau chiar numele unei alte tinere, Olive de Sévigné, înrudită cu poetul. Brunetière atrăgea atenția asupra puținei originalități a versurilor, imitație a unor poeți italieni — mai ales Petrarca (de altfel poetul mărturisește în prefață) — sau chiar francezi — din școala lioneză. Independent de originalitatea, îndoielnică, a fiecărei poezii, culegerea rămîne interesantă prin unitatea ei; ea reconstituie traiectoria unui suflet, de la iubirea, cu speranțe sau chinuită, spre căutarea absolutului. În sonetul XXVI, autorul petrarchizează jucîndu-se cu paradoxe și antiteze, expresie a stărilor sufletești schimbătoare și contradictorii stîrnite de pasiunea învolburată; în sonetul CXIII pasiunea subliniată îl duce spre aflarea esențelor.

OLIVUL[1]

XXVI

Mi-e scurtă noaptea — ziua mult prea lungă;
Evit iubirea — s-o urmez îmi place;
Vreau să vă-nduplec — însumi nu-mi dau pace;
Rabd chin, dar el plăcerea nu-mi alungă;

De bine fug — las răul să m-ajungă;
Dorinți mă-ncing — sloi frica mă preface;

[1] Din: *Poeți ai Pleiadei*, op. cit. În românește de *Romulus Vulpescu*.

S-alerg vreau — nu-s în stare-un pas a face;
Cred raza beznă — beznă-a razei dungă.

Al vostru sînt și nu pot fi al meu;
Mi-e liber trupul, dar un lanț simt, greu,
Dînd inimii, ca-n temniță, ocol.

Să capăt vreau, dar să implor nu pot;
Rănindu-mă, leac nu-mi dă antidot
Bătrînul prunc, arcașul orb, și gol.[1]

CXIII

Mai scurtă decît e-n veacii o zi
— O zi — dacă ni-i viața, dacă anii
Pe veci ne-alungă zilele tiranii,
Și dacă ce-i născut va putrezi,

Tu, suflet claustrat, de ce-ntîrzii
Printre-ale zilei noastre bezne stranii,
Cînd sui cu-aripi ce cruță de strădanii
La prag scăldat în raze străvezii?

Acolo-i naltul har spre care stărui,
Acolo — pacea scumpă fiecărui,
Iubirea, și-al plăcerii regn magnific.

O, suflete al meu, în zona-aceea
De cer presus vei întîlni Ideea
Eternei frumuseți ce-aici glorific.

[1] Cupidon, fiu al Nopții și al lui Ereb; împreună cu Eros (Amor) făcea parte din suita Venerei (n.t.).

În 1519 Du Bellay publică o **Culegere de poezii înfățișată preailustrei doamne, principesa Marguerita... (Recueil de poésie présenté à tres illustre princesse Ma Dame Marguerite...)**, care avea să fie tipărită — revăzută și sporită — în 1553. Du Bellay pare a se fi emancipat de înrîurirea petrarchistă; de fapt, precum se vede în versurile de mai jos, scrise în 1553, el îi ironizează aici doar pe epigonii lui Petrarca; platonismul marelui poet italian îi rămîne mai departe model.

UNEI DOAMNE[1]

Contra petrarchiștilor

(Fragmente)

Canonul petrarchist azi îl ignor:
Vreau sincer să dezbat despre amor,
Netravestit și nelingușitor.
Cei care plîng prea iute
Nu-s nici pe sfert amanți adevărați,
Și nici pe jumătate disperați;
Doar spre-a vă-nduplеca, din ochi ingrați
Storc lacrimi prefăcute.

Se cheamă foc ardorile lor reci;
Un chin fățarnic — patimă pe veci;
Oftări și lacrimi — ploi și vînturi, deci
Furtuni le botezară.
Iubirea cînd și-o cîntă să-i auzi:
De „pară", „sloi", „săgeată", „laț" fac uz,
Și alte — în același stil confuz —
Cuvinte de ocară. (...)

Petrarca dacă, totuși, vi-i mai drag,
Iar am să cînt pe-al rimelor șirag,

[1] Din: *Poeți ai Pleiadei*, op. cit. În românește de *Romulus Vulpescu*.

Și voi zbura, condus la zei în prag
De mai înalte norme:
Acolo-n sînul regnului senin,
Spre-a scrie-al vostru har, am să combin
Nuanțele modelului divin
Al idealei forme.

În 1553 Du Bellay pleacă la Roma, însoțindu-l, în calitate de secretar, pe vărul său, cardinalul Jean Du Bellay. E fermecat la început de cunoașterea Italiei, pămînt al artei strălucitoare și al relicvelor antice, dar este sîcîit de sarcinile mărunte și permanente care îi răpesc tot timpul, scîrbit de corupția morală prea evidentă, lipsit de prețuirea celor din jur, întristat de singurătate. El scrie **Prima carte din antichitățile Romei... (Le premier livre des antiquitez de Rome..., 1558, Paris), Regretele și alte opere poetice (Les Regrets et autres oeuvres poetiques,** Paris, 1558). În 1557 se întoarce în țară. Părăsind munca de secretar, trăiește, din ce în ce mai bolnav, cîțiva ani triști; aproape surd, ca și Ronsard, dar, spre deosebire de el, nesociabil și fără ocrotitori, sărac și singur. În **Antichități** Du Bellay este totodată elegiac și satiric. Elegiac, pentru că ruinele trecutului magnific îi subliniază caracterul efemer al condiției omenești. Satiric, pentru că Roma descrisă de el o amintește pe cea zugrăvită de Juvenal. Curtenii par niște „maimuțe bătrîne"; prelații ambițioși se gîndesc doar la succesiunea papală; Roma este un loc în care „De cinste nu pot scrie, căci nu o văd pe-aci".

Cei patru ani de suferință îl îndepărtează de satisfacțiile livrești și de plăcerea imitației;dorește să vorbească despre tristețea sa; și astfel își scrie capodopera, **Regretele,** din care fac parte sonetele următoare. În loc să imite, își destăinuie cu grație impresiile și sentimentele sale proprii. Îl mistuie dorul de meleagurile natale. Sonetul nostalgic XXXI este cea mai izbutită mărturie poetică a sensibilității sale. Poetul melancolic al amintirilor încearcă durerea vieții irosite. Simțămîntul acut al temporalului îl trimite tot către soluția lui Ronsard, *carpe diem*, dar lirismul său personal și sinceritatea cu care se întoarce asupra vieții sale interioare sînt mai convingătoare decît versurile șefului Pleiadei.

REGRETELE[1]

Nu vreau să cercetez a firii taină mare,
Universalul spirit nu umblu să-l pătrund,
Nu vreau ascunse-abisuri să măsur pînă-n fund,
Nici să descriu a bolții cerești înfățișare:

Paleta mea asemeni culori bogate n-are;
Subiecte-atît de nalte n-au loc în versu-mi scund:
Doar întîmplări terestre diverse-i corespund
Și despre rău sau bine eu scriu la întîmplare.

Eu versului mă jelui cînd am cîte-un regret,
Cu versurile rîd, le spun orice secret
Căci inimii îi sînt de taină secretarii.

De-aceea nu le pieptăn, nici le-ncrețesc pe drot,
Nici cu mai nobil nume să le botez nu pot:
Doar zilnice-nsemnări sau, poate, comentarii.

IV

Dintr-un Horațiu-n vers nu vreau nimic să copii,
Pe exemplarii greci — să-i frunzăresc evit:
Pe un Petrarca, iar, în grații nu-l imit,
Nici glasul lui Ronsard să cînt Regrete *proprii.*

Cei investiți de Feb cu lira și cu tropii
Să-și ia mai mare-avînt în versuri, îi invit:
Eu, de-un elan mai mic fiind cuprins, evit
Asemeni taine-adînci: de ele nu m-apropii.

[1] Din: *Poeți ai Pleiadei*, op. cit. În românește de *Romulus Vulpescu.*

Eu mă voi mulțumi atîta doar: a scrie
Ce-s îndemnat să spun de-o suferință vie,
Necăutînd un alt subiect mai grav să cînt.

Căci să imit nu-ncerc în opu-mi pe-acei care
Cred, mîndri, prin ce-au scris, că scapă de uitare
Și supraviețuiesc dincolo de mormînt.

XXXI

Ferice de drumețul, vîslind ca și Ulise
Ori ca vestitul lînii din mit căutător,[1]
Întors cînd dobîndit-a înțelepciunii spor,
Să-ncheie între neamuri ce vîrsta-i prisosise.

Cînd am să-mi văd iar satul, de care mult mi-e dor,
În ce-anotimp? Dar fumul din hornuri, și cum mi se
V-a-nfățișa căsuța, liman păstrat în vise:
Tărm de popas și, mai mult, plai pururi primitor?

Mai drag mi-i adăpostul ce l-au durat strămoșii
Decît palate-n Roma, nălțînd semeață frunte;
Mai dragi ardezii sure decît reci mărmuri roșii;

Mai drag decît Loara nici Tibrul nu mi-e, nu;
Mai drag îmi e Lyré-ul ca Palatinul munte
Și mai de preț ca briza, mireasma din Anjou.

LIII

Să viețuim (o, Gordes[2]*), să viețuim, oricît*
Cîrtesc moșnegii — vieții noi să-i gustăm dulceața!

[1] Iason, unul dintre cei cincizeci și doi de principi greci (argonauții) îmbarcați pe vasul Argo și porniți spre Colhida, spre a dobîndi Lîna de Aur (n.t.).
[2] Probabil J.-A. de Simiane, senior de Cabanes și de Gordes, protonotar apostolic (n.t.).

Să viețuim, căci scurtă și scumpă ne e viața:
Chiar regii,-n folosință o au, și doar atît.

Se-ntoarnă anotimpii pe drumul hotărît;
Spre seară ziua piere: învie dimineața.
Dar omul, cărui moartea îi adumbrește fața,
Pierzînd lumina, doarme somn veșnic, mohorît.

A fiarei din bîrloage deci, viața să ne fie?
Nu! Fruntea sus, de-a pururi privind înspre tărie,
Dulceața desfătării gusta-vom cînd și cînd.

Nebun cel care schimbă, lăsîndu-l să se ducă,
Norocul clipei — sigur — și-l dă pentru-o nălucă,
Dorinței proprii pururi opreliște punînd.

ETIENNE JODELLE

(1532—1573)

Multilateral dotat, știe limbile greacă și latină, are cunoștințe de pictură, sculptură și arhitectură, este actor, vorbitor, poet și dramaturg. Era mult mai cunoscut pentru piesele sale; la 20 de ani tragedia **Cleopatra captivă** (**Cléopatre captive,** 1552) îi aduce un succes zgomotos, timpuriu și trecător. În 1558 publică **Culegerea inscripțiilor...** (**Le recueil des inscriptions...,** Paris) în care consemnează sărbătorirea pregătită de el pentru primirea lui Henric II și eșecul ei, fapt care îl îndepărtează de curte. Cu toate că regăsește mai tîrziu ocrotirea familiei regale, nu izbutește să-și facă o situație stabilă și moare sărac. La moartea lui multe versuri erau încă inedite. Lasă poezie erotică și politică, iar ca poet de curte — stihuri ocazionale.

AMORURILE[1]

XIV

[Eu lauru-ndrăgesc: lui, iernile de ghiață...]

Eu lauru-ndrăgesc: lui, iernile de ghiață
Verdeața nu-i pălesc; el, veșnic proaspăt, scapă
Și — că vecia-n veci e-o veșnică etapă
Ce-i mai presus de timp și moarte — ne învață.

[1] Din: *Poeți ai pleiadei*, op. cit. În românește de *Romulus Vulpescu.*

La fel mi-s dragi la vîsc și veșnic verdea față
Și ghimpii ascuțiți ai frunzei lui ce-nțeapă;
La iederă-ndrăgesc mlădițele ce-ngroapă
Și ziduri și stejari de care strîns se-agață.

Mi-s dragi: sînt veșnic verzi, ca veșnicele-mi gînduri
Cu care,-n mintea mea ce zi noapte-o-ngînduri,
Eu, idolatrul tău, te-ador cu osanale.

Răni, înghimpări, strînsori — semn tristei mele-ncrederi
Mai proaspete-s în schimb, mai aspre, mai mortale
Decît sînt laur, vîsc sau vrejii verzii iederi.

XXX

[Cum în păduri adînci
se pierde-un om, departe...]

Cum în păduri adînci se pierde-un om, departe
De margini, de-adăpost, de semeni și de drum;
Cum vede cîte-un om — cînd vînturi mari, duium,
Ațîță marea — val tălăzuind a moarte;

Cum orb e-un om pe cîmp, cînd noaptea umbre-mparte,
Răpind lumina-n jur — la fel pierdui ca-n fum
Liman, lumină, drum, chiar mințile, precum
Și astrul — spre extaz — dat mie să mă poarte.

Cînd vede,-n schimb (curmat belșugul de torturi),
Zori, țărm, poteci — pe cîmp, pe mare, prin păduri,
Dă orele de chin pe clipele alegre.

La fel eu, ce-am fost trist în lipsa ta, mă schimb:
Uit, cînd revăd — orbit de-al strălucirii nimb —
Păduri, tempeste, nopți — lungi, furtunoase, negre.

RÉMI BELLEAU

(1528? – 1577)

Se știu puține lucruri despre viața acestui poet care a învățat în Colegiu alături de Ronsard. Traducător al **Odelor** lui Anacreon, în propriile sale poezii el a zugrăvit cu delicatețe natura văzută în aspecte variate: anotimpuri și luni ale anului, bucuriile vieții păstorești, pietre prețioase cu tainice sensuri (inspirat din **Lapidariile** medievale), vița de vie (temă anacreontică), umbra care moaie căldura și formele. Publică alături de traducerile din Anacreon (Paris, 1556) **Mici imnuri compuse de el însuși...** (din ele fac parte versurile de mai jos); apoi **Păstoria** (**La bergerie**, Paris, 1565), **Amorurile și noile schimburi de pietre prețioase...** (**Les amours et nouveaux eschanges des pierres precieuses...**, Paris, 1576).

MICI IMNURI[1]

Umbra Domnului Nicolas[2]

Stînd la umbra răcoroasă,
Subt un ulm cu părul des,
Pentru-a cărui frunză deasă

[1] Din: *Poeți ai Pleiadei*, op. cit. În românește de *Romulus Vulpescu*.
[2] Simon Nicolas, secretar regal (n.t.).

Vița trunchiul i-a ales
Și-n cîrcei îl înfășoară
Ce gingăș se-mbrățișară
Și pe coaja-i se-ntrețes,

Și gustînd din dulcea boare
A zefirului ce-n zbor
Iscă-n adieri ușoare
Un suspin prelung de dor —
Umbra tremurînd, suavă,
Să ți-o cînt în imn de slavă
Sînt acum, în schimb, dator.

Umbră — care-alini cuminte,
Răcorind cu dinadins
Ceru-nflăcărat, fierbinte,
De mînii aprinse-ncins,
Și-arșiței calmînd văpaia
Șesul cruți de pălălaia
Soarelui fierbînd aprins —

Tu, culoarea treci prin sită
Și priveliștea preschimbi,
Cînd natura iscusită
Zugrăvește blonde limbi,
Limbi de foc; topești în ceață
Orice luminoasă față
Cînd pe ea penelu-ți plimbi.

Tu doar, ții în frîu pe ornic
Pasul orelor, fugar;
Tu doar, golul neslatornic
Măsuri pas cu pas, tu doar;
Tu acoperi și întunici
Licărul de aștri unici
Pe pămînt răsfrînt avar.

Tu pui luna,-n trap să-ndemne
Grabnic echipaju-i murg,
Drumul cu făclii să-nsemne
Caii murgi cînd îl parcurg;
Tu, cu mîna ta voinică,
Moi în apă blonda chică
Soarelui, înspre amurg.

Tu, pe iarba din zăvoiul
Friguroasei tale veri,
Stai și-asculți cum dă cimpoiul
Păstoriței îmbieri,
Cînd păstorul o cuprinde,
Cîinele[1]-n călduri cînd prinde
A lătra din răsputeri.

Umbră bună, corolarul
Coamelor de arbori mari,
Te salut, răcoare, harul
Codrilor cu solitari
Și cu tainice unghere:
Pentru jalnica-mi durere
Cei mai siguri secretari.

---

[1] Semn zodiacal și constelație aducătoare de caniculă (n.t.).

JEAN ANTOINE DE BAÏF

(1532—1589)

Fiu natural, primește o educație îngrijită, îndrumată de tatăl său, nobil din Anjou și diplomat. În timp ce învață alături de Ronsard îl are ca profesor și pe Dorat. În afara lucrărilor de erudiție (tratate în limba latină) el traduce și scrie poezie. În 1552 publică, la Paris, **Amoruri [pentru Melina] — Les amours [de Méline]**, iar în 1555, tot la Paris, **Amoruri pentru Francina (Quatre livres de l'amour de Francine)**. În 1572—1573 publică o ediție a **Operelor în versuri (Oeuvres en rime)** compuse pînă la acea dată; e alcătuită din patru părți. Continuă să scrie, în limba latină și franceză, publicînd, printre altele, **Mimi, învățături și proverbe (Mimes, enseignemens et proverbes**, Paris, 1576; Paris 1581; ediția completă e postumă, Paris 1597). Sonetul de mai jos din **Osebite amoruri (Diverses amours**, 1572) adaogă la îndemnul *carpe diem*, asociat, ca în Ronsard, cu floarea ce se veștejește, suspinul fără nădejde al ultimului vers. **Primăvara (Du Printemps)**, din culegerea **Petreceri (Passetems**, 1573) însoțește cu gîndul iubirii imaginile, uneori convenționale, mai ales pentru că poetul ar voi să cuprindă anotimpul într-un tablou cît se poate de larg. Jean Antoine de Baïf a găsit în reflecția morală din **Mimi, învățături și proverbe** prilejul unui vers mai convingător.

PETRECERI

Primăvara[1]

(Fragmente)

Iernii i-a trecut azi timpul
— Trîndavul răstimp de ger —
Uite vesel anotimpul
Drăgălașei primăveri.

Plin de ierburi e pămîntul;
Prin poieni de flori e plin;
Pomii-n cedru-și pun veșmîntul
De frunzi verzi ce umbră țin. (...)

Zarvă, glasuri, gălăgia
Păsărimii în extaz:
Pe cîmpie — ciocîrlia;
Lebăda — plutind pe iaz.

Rîndunele — pe la case,
Filomelele — prin crîng
Se întrec în glas voioase,
Mii de cîntece noi strîng.

Am să cînt și eu, deci, harul
Dragostei, tristețea-i grea,
După cum prielnic jarul,
Ori funest mi s-o părea.

Nu-i drept, grația cîntării
Să mă bucure la timp
Cînd prilej al desfătării
Este veselu-anotimp?

[1] Din: *Poeți ai Pleiadei*, op. cit. În românește de *Romulus Vulpescu*.

MIMI[1]

(Fragmente)

CARTEA ÎNTÎI

CCXVIII

Tu, vremea de demult o lauzi
Și obiceiele-i aplauzi,
Impui auzul tuturor.
De-ar fi să te mai naști o dată
Trăind-o cum a fost, pe toată,
De ea te-ai lepăda de zor.

CARTEA A PATRA

CXXXIII – CXXXV

Ani ai o sută și mai bine,
Dar anilor răboj ia ține:
Cîți pe la cămătar ai dat,
Cîți — pe zburdălnicii cu fete,
Cîți — pe-ndeletniciri secrete,
Cîți — arendașului pe hat,

[1] „Imitații": numele pe care poetul siciliot grec Sofron (secolul al V-lea î.e.n.) l-a dat unor mici drame în proză, destul de licențioase, și în care înfățișa o „imitație" fidelă a vieții cotidiene din Sicilia. La romani, *Mimi* s-au numit comediile bufone și, de asemenea, triviale. Baïf a împrumutat acest titlu de la Publilius Syrus (secolul I î.e.n.), libert roman, originar din Antiohia (Siria), cel dintîi autor de mimi în care a introdus maxime și sentenții morale. O bună parte din aforismele lui Baïf își au sursa în cele 217 versuri morale ale poetului gnomic din Milet, Focylid (sfîrșitul secolului al VI-lea î.e.n.), autor de elegii, de poeme eroice și de grațioase maxime. În versurile elegiace, pline de sentenții morale, ale poetului Theognis (născut la Megara, în anul 580 î.e.n.) se poate identifica amărăciunea satirică a poetului francez (n.t.). Din: *Poeți ai Pleiadei*, op. cit. În românește de *Romulus Vupescu*.

Cîți tribunalele-ți mîncară,
Cîți — șleahta casei, ancilară,
Cîți — hoinăreala (vii, te duci!);
Asemeni, bolile socoate
Și nebuniile, pe toate —
Aminte dacă ți le-aduci;

Părăduiți cu-așa pățanii
Spre paguba-ți trecură anii:
Te vezi cu mai puțini rămași
Decît crezuseși înainte
De-a face-aceste scăzăminte,
Iar tu, prea tînăr lumea lași.

PONTUS DE TYARD

(1521—1605)

Născut într-o familie nobilă din Burgundia, își termină studiile la Paris, unde, în 1543, începe să scrie primele sonete din culegerea **Rătăcirile iubirii** (**Erreurs amoureuses**, Lyon, 1549). Prieten cu M. Scève — pe care îl admiră și din care se inspiră — și cu alți oameni de cultură din Lyon, este, ca și ei, platonizant și petrarchizant. Traduce de altfel o scriere celebră despre iubirea platonică, **Dialogurile iubirii (Dialoghi d'amore)** de Leone Ebreo. Interesat de matematică și de astronomie îndeosebi, el este și autor al unor dialoguri filozofice. Aceste ultime preocupări ca și cele teologice (devine episcop) îl fac să abandoneze creația poetică (după 1585). **Rătăcirile iubirii,** alcătuite din trei cărți de sonete, apărute în 1549, 1551, 1555, sînt închinate unei femei — cultivată și talentată, se pare, descendentă a unei vechi familii — pe care poetul o iubea și o prețuia; i se adresează sub numele de Pasithea. Din această culegere face parte sonetul de mai jos.

[Un ins îți admira într-o pictură...[1]]

Un ins îți admira într-o pictură
Conturul minunatei tale fețe,
Întipărita ei naturalețe
Atît era aproape de natură.

[1] Din: *Poeți ai Pleiadei*, op. cit. În românește de *Romulus Vulpescu.*

În mine-Amor — gîndeam — cu-o lovitură
A-ntipărit în linii mai citețe
Aceastã sfînt de crudă frumusețe
Pe care o ador și mă tortură.

Căci un tablou din mîini de om ieșit,
Șters poate fi de ani pîn'la sfîrșit,
Pierzînd culoarea-i vie într-o ceață:

Dar amintirea-n gînd întipărită
A frumuseții ei — de timp umbrită
Nu poate fi, măcar cît sînt în viață.

GUILLAUME DU BARTAS

(1544—1590?)

Gascon și protestant, Guillaume de Salluste, senior Du Bartas, este un ostaș (moare în urma rănilor primite în luptă) și devotat slujitor al regelui Navarrei (viitorul Henric al IV-lea). În dialect (gascon) sau în limba literară franceză scrie poezie de inspirație laică și mai ales religioasă. În 1574 apare la Bordeaux prima culegere, **Muza creștină (Le Muse chrestienne)**.Opera lui de succes este **Săptămîna sau creațiunea lumii (La Sepmaine ou creation du monde**, Paris, 1578), tradusă în latină și în cîteva limbi moderne, apoi urmată de cea de **A doua săptămînă... (La seconde Sepmaine...)**, începută, dar neterminată.

Săptămîna sau creațiunea lumii, cu aparatul erudiției antice, urmărește Geneza în cele șapte zile ale ei; inspirația biblică se îmbină cu aluzia la evenimentul contemporan. **Prima zi** amintise crearea lumii din nimic. În versurile următoare din **Ziua a doua** (cînd pămîntul a fost despărțit de ape) poetul dă glas, într-o paranteză, durerii sale în fața suferințelor aduse țării de războaiele civile, urmare a disensiunilor religioase.

SĂPTĂMÎNA SAU CREAȚIUNEA LUMII

(Fragmente)

Prima zi[1]

(...) O, blîndă noapte, tu pe lume de n-ai fi,
A oamenilor viață chin ar deveni,
Un iad în care — amar și morți în chipuri mii
Ne-ar sfîșia și trup și inimile vii.
O, noapte, tu cobori, minciuni și măști scoțînd,
Ce în al lumii teatru-n van purtăm mergînd
În timp de zi; și-apoi, cînd e-ntuneric iar,
Îți sînt egal datori și rege și văcar,
Și grec ca și barbar, sărac ca și bogat,
Savant ca și ignar, și jude și-acuzat.
Stăpîn ca și valet, cel slut și cel frumos:
Căci tu acoperi tot c-un văl întunecos (...)

Ziua a doua[2]

(...) De ce nu tragi folos, nebună Franță-mamă,
Din semnele cerești ce spre căințí te cheamă?
Au poți, cu ochii seci, privi cumplita pară
Ce face-un groaznic cer din cer în orice seară,
Ori astrul cel pletos, ce spre pămînt îndrumă
De trăznet săbii, trei:război și foame, ciumă,
Cu care Dumnezeu, crunt mîniat, ne bate?
Dar, vai, ce poate-un cer, în furii dezarmate,
Cînd încovoaie plăgi spinarea ta-nsutit,
Dar nu-ți smulg un suspin din pieptul împietrit?

[1] Din: Guillaume de Salustesieur du Bartas, *Commentaires sur la sepmaine de la création du monde*... Rouen, 1599. În românește de *Cornelia Comorovski*.
[2] Din: Guillaume de Saluste... op. cit. În românește de *Aurel Covaci*.

Tot sîngele ți-l bei, iar foamea nu-ți dă pace,
Mușcînd din carnea ta; ce-ți strică doar îți place;
Ți-adoarme orice simț, precum în letargie;
De leac fugi și, cu cît ai sprijin din Tărie,
Cu-atît îți faci de cap; griji sacre nu ai, dar,
De lovituri te-ngrași, ca un căpos măgar;
Rezìști precum o za, ca lama cea curată,
Cu cît mai groaznic stă barosul să te bată (...)

AGRIPPA D'AUBIGNÉ

(1552—1630)

Théodore-Agrippa d'Aubigné, fiul unui judecător reformat, primește o instrucție timpurie; precoce, la șase ani el citește latină, greacă și ebraică. Orfan de la 11 ani, el studiază la Paris și la Geneva. Abandonează după scurt timp studiile pentru a-i putea sprijini pe hughenoți, luptînd cu armele alături de ei. La 21 de ani îl cunoaște pe Henric de Navarra al cărui prieten și slujitor devotat este. Cînd, ca rege al Franței, Henric se convertește la catolicism, Agrippa d'Aubigné suferă și se retrage. De acum înainte servește Reforma scriind: compune, înfățișînd Franța în context european în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, **Istoria universală** și poemul **Tragicele... (Les Tragiques...)**, început în 1577, treptat dezvoltat și cizelat și publicat în 1616. Cînd volumul al treilea al **Istoriei universale**, tipărită între 1616—1620, este condamnat și ars pe rug (1620), autorul lui se refugiază la Geneva. Continuă să scrie și să publice poezii. Rănit de 12 ori, condamnat de 4 ori la moarte, sfîrșind viața în exil, el a trăit cu intensitate drama luptelor civile. Le-a evocat și în pagini de proză satirică, în pamflete. Versurile de mai jos, din **Tragice**, sînt o mărturie patetică a dezbinării aduse de războaiele religioase. În fragmentul din cartea I, se adresează Domnului, după o amarnică evocare a suferințelor îndurate de reformați. În cartea IV, **Ruguri (Les Feux)** amintise torturi și martiraje; în cartea V se oprește asupra războaielor religioase menționînd măcelul din noaptea Sfîntului Bartolomeu. În cartea VII (și ultima) zugrăvește cu forță chinurile iadului care îi așteaptă pe opresorii de azi. Efectul dramatic al rechizitoriului obținut prin sugerarea întrebării desperate și a răspunsului fără de nădejde sporește vigoarea versurilor. Fragmentul din admirabila cîntare elegiacă a bătrîneții (**L'Hiver du Sieur d'Aubigné, 1630**) amintește seninătatea bătrîneții evocate de Leon Battista Alberti.

TRAGICELE[1]

(Fragmente)

CARTEA I

Nenorociri

(...) Tu, drept răzbunător, vezi casa ta ce-ndură,
De ei schimbată-n scrum și-n dărăpănătură,
În deznădejdi avînd credință-n tine numa
Și al credinței zid drept meterez acuma.

Dușmanii tăi și noi egali sîntem în vițií,
În patul cînd te-așezi, al veșnicei justiții;
Între vrăjmași și prunci s-alegi găsești cu cale
Și-alegerea e rod al îndurării tale.

Cînd bine tu le faci, Te blestemă pe tine,
Cînd rău ne faci, oricum, ne vine de la sine.
Cînd dulce ești cu ei, ești veșnic blestemat
Iar cînd ne chinui, vai, ești binecuvîntat (...)

[1] Din: Theodore Agrippa d'Aubigné, *Oeuvres complètes*. Publiées pour la première fois d'après les manuscrits originaux... Par Eug. Réaume & F. de Caussade Tome I—IV, Paris, „Alphonse Lemerre", 1873—1877. În românește de *Aurel Covaci*.

CARTEA V

Armele

(...) Ci, iată, vine ziua, ce soarta nendurată
De doi ani o tot vede, cu pleoapa grea lăsată.
O zi cu negre semne, cînd farmecul se sparge,
O zi ce se vrea noapte şi paşii a-şi întoarce.
O zi-ntre zile care de mari orori sînt pline,
O zi de roş pătată, roşind de-a ei ruşine (...)

CARTEA VII

Judecata

(...) Fii ai veacului acesta, chipuri batjocoritoare,
Spirite fără de milă, inimi fără îndreptare,
În adîncul şanţ[1] *afla-vor spiritele voastre-anume*
Adevărul ce crezură că-i poveste pe-astă lume.
Vor tînji zadarnic, rupte de regrete fără milă;
Sufletul, pe-a sa măsură, va vedea cum griji l-împilă.
Cine va să vă aline? O, prietenul mîhnit
Va scrîşni din dinţi, cuvîntul pentru voi că i-a lipsit.
O să v-aibă-n milă drepţii? Pînă la ei un abis.
Carnea lor nu mai vibrează... Sînteţi odioşi! S-a zis!
Nu aveţi nădejde, oare, în sfîrşitul suferinţei?
Ai speranţei zori Infernul nu-i arată nefiinţei?(...)
O, urlaţi, supuşi la cazne şi lătraţi cum cîinii latră!
Tot cu urlete răspunde iadul cu încinsă vatră:
Dracii, ascuţindu-şi colţii şi cu ascuţite unghii, (...)

[1] Infernul.

Prăzilor reînviate le vor sfîşia rărunchii.
Căznitorii demoni veşnic vor urla după torturi;
Noi cruzimi le-or cere veşnic frunţile cu crestături;
Ochii lor, sclipind, imagini cunoscute vor răsfrînge,
Precum voi, scăldaţi în valul de carnagii şi de sînge.
Înlemnitele lor mutre vă vor înlemni, aşa!
Răzbunînd asupra voastră tot ce ei vor îndura.
O, năpastă fără margini, cînd aceşti călăi măsoară
Lovituri de ei primite cu-ale lor, ce vă doboară (...)

*

IARNA DOMNULUI D'AUBIGNÉ[1]

(Fragment)

Puţine am plăceri, dar chinuri tot puţine:
Şi tac privighetori, sirene tac în mine
Şi nu pot să culeg acum nici flori, nici fructe,
Speranţele ades a mă-nşela nu pot;
Bătrîn ferice, tu, al iernii eşti de tot:
Răstimp de datini doar şi nu de munci pe rupte.

[1] Din: Théodore Agrippa d'Aubigné, *Oeuvres complètes*, op. cit. În româneşte de *Aurel Covaci*.

HENRI ESTIENNE

(1531—1598)

Face parte dintr-o familie de umaniști, originară din sudul Franței. Fiu al celebrului învățat Robert Estienne, tipograf al lui Francisc I, el se naște la Paris, dar după 1552, locuiește la Geneva, unde tiparnița lui îi slujește lui Calvin (familia devine protestantă). Este autorul pamfletului anticatolic, **Apologia lui Herodot** (**L'apologie pour Herodote,** Geneva, 1566). Erudit, admirabil cunoscător al limbilor latină și greacă, scrie în limba latină mai mult decît în cea franceză. Printre alte numeroase lucrări de erudiție, publică un dicționar al limbii grecești (**Thesaurus grecae linguae,** Geneva, 1572), face traduceri în limba latină din Anacreon, Alceu, Sapho, Pindar, Herodot, Plutarh (opere complete), Platon, compune lucrări privitoare la evoluția limbii franceze: **Tratat despre asemănarea limbii franceze cu limba greacă...** (**Traicté de la conformité du langage françois avec le grec...,** Geneva, 1565), **Două dialoguri despre noua limbă franceză italienizată și în alt chip deghizată...** (**Deux dialogues du nouveau langage françois italianizé et autrement desguizé,** Geneva, 1578), **Proiectul cărții intitulate despre superioritatea limbii franceze** (**Project du livre intitulé: de la precellence du langage françois,** Paris, 1579). Călătorește mult, caută și adună manuscrise și cărți; nu știe să-și dirijeze afacerile și e mereu sărac. **Apologia lui Herodot** nemulțumește și autoritățile din Geneva; închis, va fi eliberat la intervenția lui Henric III. Bizar și singuratic (deși are 14 copii din 3 căsătorii), moare într-un spital din Lyon.

În **Apologia lui Herodot sau Tratat despre asemănarea dintre minunile vechi și cele moderne,** H. Estienne pleacă de la neîncrederea contemporanilor în faptele neverosimile transmise de Herodot, precum arată fragmentele de mai jos din volumul I.

APOLOGIA LUI HERODOT[1]

(Fragmente)

CUVÎNT ÎNAINTE

Henri Estienne către cititor

(...) Căci spun și susțin că cea mai mare parte din autorii care se simt foarte bine în Grecia, și au obrazul frumos și bine colorat, sînt foarte bolnavi, și de aceea sfrijiți foarte și chiar desfigurați în Franța, în Italia, în Spania și în alte țări, datorită tratamentului prost care li se aplică pe drum. Adică (pentru a vorbi limpede și fără de alegorie) mulți autori, și în special grecii, care citiți în limba lor de către cei ce o cunosc îndestulător, au cel mai mare farmec, și bucură nu numai urechea, ci și spiritul, sînt atît de slab traduși în franceză, în italiană, în spaniolă, încît e tot atîta osebire între lectura cărților în grecește și traducerile lor, cîtă ar fi între chipul unei aceleiași persoane, într-un moment de sănătate înfloritoare, și chipul ei după o boală îndelungată, cînd ar fi pe cale de a-și da ultima suflare. Și de unde vine acest rău? Din faptul că cei ce le-au tradus în limbile vulgare, au fost traducători ai traducătorilor, adică au tradus în aceste limbi traducerile

[1] Din: Henri Estienne, *Apologie pour Hérodote ou Traité de la Conformité des Merveilles Anciennes avec les Modernes*. Tome I-II. A la Haye: Chez Henri Scheurleer, 1735. În românește de *Aurora Nasta*.

făcute mai înainte în latină; și neavînd nici o cunoștință de limbă greacă, nu numai că au păstrat toate greșelile acelor traducători, ci neînțelegîndu-le adesea de loc, au păcătuit și ei cu multe greșeli încă mai grave și mai urîte. (...)

V. Dar (pentru a coborî de la general la particular) dacă proverbul cunoscut *Judecător nedrept — sentință scurtă* s-a verificat vreodată asupra vreunui autor grec sau latin, atunci asta se poate spune despre Herodot. Căci este acuzat nu numai de către cei care l-au citit într-o limbă străină, și nu în limba lui, ci și de aceia care n-au citit vreodată o singură silabă din istoria lui, ba chiar abia îi știu numele. Și cum vorbesc ei despre el? După alții, care și ei nu știu de el decît din auzite. Însă părăsind asemenea judecător, mă voi adresa celor care nu vorbesc de el pe credit, ci par deci că au cu ce plăti. Îi întreb atunci, cu privire la istoriile pe care el le-a scris, ce motiv îi îndeamnă a le osîndi ca fiind fantasmagorice. Ar cuteza să spună că ei cunosc știri mai sigure decît ale lui? Nu sînt chiar atît de nerușinați. Ce anume îi face să le socotească suspecte? Faptul că ele nu sînt verosimile.

Dar să judecăm, cititorule, rogu-te, dacă ei vorbesc logic cînd deduc că aceste istorii nu sînt adevărate, din faptul că nu sînt verosimile.

VI. Mai mult decît atît: eu tăgăduiesc cu desăvîrșire ceea ce ei socotesc întru totul dovedit și anume că ele nu sînt verosimile. Și dacă ar fi așa, pe ce motive își întemeiază ei judecata? Pe două motive: întîi, pe faptul că răutatea nemărginită vădită în unele acte descrise de Herodot, și prostia nemărginită care apare în altele, întrece măsura puterii lor de a crede. În al doilea rînd, văzînd că o mare parte din ceea ce citim în Herodot, nu se apropie întru nimic de obiceiurile și felul de a fi de astăzi, și n-are nici o potrivire cu ele, ei consideră că vechile istorii sînt tot atît de departe de adevăr, pe cît ceea ce citesc în ele e departe de ceea ce văd și aud în mod obișnuit. Întrucît privește primul motiv, care constă în două puncte, cred că am răspuns destul în această carte; căci nu mă îndoiesc că dintre răutățile de necre-

zut din Herodot, se găsesc multe tot atît de mari povestite aici, și pe care am fost siliți să le credem, văzîndu-le cu propriii noștri ochi. Același lucru îl spun despre prostie: căci în loc să ni se pară atît de necrezut de mare, am toată nădejdea că, de o asemuim cu aceea a predecesorilor noștri apropiați o vom afla pe tot atît de mică, pe cît pare un pitic pe lîngă un uriaș. (...)

Comentarea erudită a lui Herodot — cerînd respectarea principiului umanist *ad fontes* și cu bogate referințe istorice și culturale (la antici și contemporani — cu trimiteri la Erasmus de pildă) — este doar un pretext al unei aspre satire anticatolice. Fabulosul și neverosimilul de azi se află în fapte de felul celor săvîrșite de Cipolla (H. Estienne îl menționează pe Boccaccio): miracole generate de aviditatea clericilor catolici și a papilor. După ce autorul dovedește, cu exemple, ignoranța clericilor, în cartea a XXXVII-a din volumul al II-lea, ironizînd ritualurile excesive și dezgolite de sens, se oprește asupra explicațiilor alegorice ale alimentelor de post. Polemistul folosește cu abilitate citatul sursei reprezentative pentru opinia împotriva căreia luptă.

(...) VI. Totuși găsesc că alegoriile din cartea intitulată *Postul duhovnicesc* sînt mult mai subtile în minunăția lor și ieșite din mințile cele mai îndrăznețe. Care *Post duhovnicesc*, altfel spus, *Păresimile alegorice*, a fost retipărit la Paris în anul 1565, fiind aprobat și corectat de către doi doctori venerabili ai facultății de teologie din Paris. Din care voi extrage aici cîteva fragmente ce vor înlesni cititorului o prețuire a întregii cărți. Vorbind deci autorul în primul capitol despre salate care se mănîncă în post la începutul mesei, spune: pentru a vorbi duhovnicește, prin această salată făcută din fel de fel de lucruri, și care dă poftă de mîncare oamenilor, noi înțelegem cuvîntul lui Dumnezeu, care trebuie să ne dea poftă și curaj. Puțin mai departe: prin uleiul dulce și oțetul acru (care se pun în salată, în mod egal) noi putem înțelege că e vorba de îndurarea lui Dumnezeu și de dreptatea lui. (...)

VII. În capitolul III: mazărea dată prin sită nu trebuie uitată, doamnele mele: știți atît de bine s-o gătiți, încît este atît de gustoasă și bună de mîncat. Prin mazărea dată prin sită, flautul nostru alegoric nu ne cîntă altceva decît adevărata umilință a inimii, care e una din părțile pocăinței. Rețineți că mazărea nu fierbe bine în apa de puț sau de fîntînă: trebuie fiartă în apa de rîu; ceea ce înseamnă în sens spiritual că adevărata pocăință nu poate fierbe bine, adică nu poate fi desăvîrșită prin apa de puț sau de fîntînă ce reprezintă lacrimile întristării. Dar cine vrea s-o fiarbă bine are nevoie de apă de rîu, adică de apa căinței. (...)

Pe linia Pleiadei și a ideilor lui Du Bellay, Henri Estienne vrea să contribuie la îmbogățirea limbii franceze, căci crede în viitorul ei. Limba curții ce tinde să devină limbă literară, trebuie purificată de italienisme. Dovada o constituie asemănarea ei cu limba greacă, precum se vede în rîndurile de mai jos.

PROIECTUL CĂRȚII INTITULATE DESPRE SUPERIORITATEA LIMBII FRANCEZE[1]

(Fragment)

După ce am răspuns obiecțiilor ce mi s-ar putea aduce referitor la faptul că îndrăznesc să tratez despre întîietatea limbii noastre, îmi țin răspunsul gata la ceea ce s-ar obiecta și împotriva răspunsului meu. Obiecțiile ar putea privi două puncte: unul, că laud atîta o limbă, pe care noi înșine nu știm din care loc al Franței să o luăm, ca s-o avem cît mai întreagă și mai firească. Celălalt punct, că, chiar dacă am fi de acord asupra acestui loc, nu ne-am

[1] Din: Joachim Du Bellay, *La Défense et Illustration de la langue*... op. cit. În românește de *Aurora Nasta*.

putea înțelege asupra ortografiei. Întrucît privește primul punct, am să-i satisfac curînd pe cei ce obiectează, făcîndu-le plăcerea de a le indica nu locul, ci locurile, atît în general, cît și în particular. Ca răspuns la al doilea punct, voi recunoaște că unii dezbat nu numai pur și simplu felul de a scrie, ci și felul cel mai bun de a o face: dar voi tăgădui că tot ce e pus în discuție rămîne nesigur. Și, întrucît privește ceea ce scriem altfel decît pronunțăm, le voi arăta limpede că nu sîntem primii care o facem.

După asta, intrînd în materie, voi spune că eu credeam că am pus bazele acestei lucrări, cu cartea pe care am scos-o acum aproape doisprezece ani: *Despre asemănarea limbii franceze cu limba greacă*. Căci, așa cum, atunci cînd o doamnă ar avea reputația de a fi admirabilă și desăvîrșită în tot ceea ce arată bunăvoința ei față de cei din jur, celei ce s-ar apropia mai mult de felul ei de a fi, i-ar reveni cel de al doilea loc: tot astfel, recunoscînd că limba greacă este cea mai plăcută și mai înzestrată decît oricare alta, și arătînd apoi că limba franceză imită mai bine decît oricare alta întorsăturile ei încîntătoare și vioaie, îmi părea că pot sigur trage concluzia că limba franceză ar fi vrednică să ocupe locul al doilea printre limbile care au fost vreodată, și primul loc printre cele care există astăzi.

SATIRA MENIPPEE

Pamflet care apare în fascicole (1593—1594) și al cărui titlu întreg este: **Satira menippee despre virtutea catholicon-ului din Spania și despre adunarea stărilor la Paris. (Satyre ménippée de la vertu du Catholicon d'Espagne et de la tenue des estats de Paris).** A fost elaborat de șase autori — juriști, preoți, scriitori — susținători ai lui Henric IV, oameni care exprimă dorința de pace și securitate, de ordine și toleranță, în aceste timpuri cînd partizanii Ligii catolice, sprijiniți de spanioli, își îngăduiau tot felul de acte samavolnice.

Autorii nu fac parte dintr-o facțiune politică dată; în numele bunului simț și al toleranței ei combat fanatismul. Satira înfățișează, la adunarea Statelor Generale convocată la Paris în 1593 de către șefii Ligii, doi șarlatani, care îi reprezintă pe inamicii lui Henric IV și ridică în slăvi meritele *catholiconului;* apoi se desfășoară o procesiune grotescă a partizanilor Ligii și este descrisă sala unde are loc adunarea. Reprezentanți ai clerului, ai universității și ai nobilimii își expun cu o sinceritate care înseamnă autodemascare ideile lor vinovate; din partea stării a treia vorbește domnul d'Aubray; într-un stil colocvial, el spune durerile oprimării și ale Franței. Discursul lui, din care face parte fragmentul de mai jos, a fost scris de un celebru jurist al vremii, Pierre Pithou (1539—1596).

Titlul este inspirat din Satirele menippee ale savantului latin Marcus Terentius Varro (116-27? î.e.n.), care la rîndul lui îl imitase pe gînditorul cinic grec Menipp. Ca și modelele sale, pamfletul — scris în franceză și latină — este alcătuit din proză și versuri. **Satira menippee** rămîne cea mai remarcabilă scriere literară născută de problemele politice ale războaielor religioase.

DISCURS AL DOMNULUI D'AUBRAY PENTRU STAREA A TREIA[1]

(Fragment)

Trebuie să mărturisim că sîntem prinși, mai înrobiți și mai sclavi decît creștinii în Turcia și evreii în Avignon. Nu mai avem voință, și nici vreun cuvînt de spus. Nu mai avem nimic al nostru despre care să putem zice: îmi aparține. Toate sînt ale voastre, domnilor, ale voastre, care țineți piciorul pe gîtlejul nostru și ne-ați umplut casele cu garnizoane. Vechile noastre privilegii și scutiri s-au dus fără urmă. Primăria noastră pe care o văzusem în stare de a fi refugiul sigur și ajutorul regilor în treburile lor urgente, e în plin măcel. Curtea Parlamentului nostru e nulă, iar universitatea s-a sălbăticit. Dar culmea mizeriei noastre este că în toiul atîtor nenorociri și nevoi, nu ne e îngăduit să ne plîngem, nici să cerem ajutor, și — cu moartea în suflet — trebuie să spunem că ne simțim bine, și că sîntem preafericiți de a fi nenorociți pentru o cauză atît de bună.

O Paris, care nu mai ești Paris, ci o speluncă de bestii cumplite, o cetate de spanioli, voloni și napolitani[2], un azil și un refugiu sigur pentru hoți, criminali și ucigași plătiți, nu mai vrei să-ți simți din nou demnitatea și să-ți amintești ceea ce ai fost prin asemuire cu

[1] Din: *La Satyre Menippée ou la vertu du Catholicon.* Selon l'edition princeps de 1594 avec introduction et éclaircissements par Ch. Read. Paris, „Librairie des Bibliophiles", 1880. În românește de *Aurora Nasta.*

[2] Soldați din garnizoana lui Filip II, regele Spaniei (n.t.).

ceea ce ești? Nu mai vrei să te vindeci de această nebunie care, în locul unui rege legitim și întreg ți-a născut 50 de regișori și 50 de tirani? Iată-ne în cătușe, iată-te în chip de Inchiziție spaniolă de o mie de ori mai intolerabilă și mai greu de suportat de către spiritele născute libere și deschise, așa cum sînt francezii, decît morțile cele mai crunte la care s-ar putea hotărî spaniolii. N-ai putut suporta o ușoară creștere a impozitelor obicinuite și a prețului slujbelor cumpărate, și nici cîteva noi edicte, care nu te priveau, dar înduri să ți se jefuie casele, să ți se ia și pielea, să ți se arunce senatorii în temnițe, să ți se alunge și să ți se exileze bunii tăi cetățeni și consilieri, înduri să fie spînzurați, să fie masacrați magistrații tăi de frunte! Vezi asta și o înduri; și nu numai că înduri, dar aprobi și lauzi, și aici n-ai îndrăzni și nici n-ai ști să faci altfel.

MICHEL DE MONTAIGNE

(1533—1592)

Descendent, pe linie paternă, al unei familii de neguștori bogați din Bordeaux, iar pe linie maternă al unei bogate familii ebraice de origine portugheză, Michel Eyquem este, la doi ani, încredințat unui pedagog german care nu știe franceza și cu care comunică în limba latină. La șase ani copilul vorbește latinește curent. Între șase și treisprezece ani învață într-un colegiu cu renume. Urmează apoi, la Bordeaux și la Toulouse, cursuri de științe juridice și de filozofie. Tatăl, primar și om de seamă în Bordeaux, își transformă casa într-un fel de castel. În 1557 fiul intră în Parlamentul din Bordeaux, unde îl cunoaște pe Etienne de la Boétie, marele prieten al vieții sale. Căsătorit în 1565, devine în 1568, la moartea tatălui său, proprietarul domeniului Montaigne și seniorul Michel Eyquem de Montaigne. Scurt timp după aceea — are 38 de ani — se retrage din funcțiile publice pentru a se dărui studiului. Își amenajează o bibliotecă într-un iatac izolat din palatul de pe domeniu. „Aici îmi petrec cele mai multe zile din viață și cele mai multe ceasuri de peste zi". Citește — cu precădere istorici (Cezar, sau cronicari francezi) și moraliști (Seneca, Plutarh); face adnotații marginale, meditează. I se trezește gustul de a scrie.

Rezervat față de certurile religioase dintre catolici și hughenoți, în 1572, în timpul războaielor civile, Montaigne își începe ESEURILE. În 1580 publică, la Bordeaux, prima ediție a **Eseurilor** (două cărți). Călătorind — în Franța, Elveția, Germania și Italia — își lărgește sfera în care își exersează forța de observație (Jurnalul călătoriei din 1580—

1581 a fost prima oară publicat în sec. XVIII). Tot în 1580 este numit, pentru doi ani, primar în Bordeaux, funcție în care va fi din nou numit în 1583, de această dată fiind răspunzător de oraș în anii grei de război civil și de ciumă. Precaut și grijuliu pentru starea sănătății sale, Montaigne nu s-a purtat eroic: plecat fiind în 1585, în timpul ciumei, a revenit în oraș doar cînd molima încetase. Abia atunci s-a întors pe domeniul său și a reluat viața de lectură, observații și meditații; rodul lor va fi cuprins într-o a treia carte a **Eseurilor,** terminată pînă în 1588. Tot în 1588 cunoaște o tînără și ferventă admiratoare, pe Marie de Gournay, „fiica lui adoptivă“, care se va devota scriitorului și operei sale.

Viața lui Montaigne, echilibrată și ferită de nedreptăți „s-a petrecut cu blîndețe, înlesnire și, în afară de pierderea unui asemenea prieten [Étienne de la Boétie], lipsită de grea pătimire, plină de mulțumire și liniște sufletească, răsplătit fiind cu ceea ce m-a învrednicit Dumnezeu din fire și din născare, fără a căuta mai mult.“ Moare înconjurat de afecțiunea familiei, admirația entuziastă a Mariei de Gournay și prietenia lui Henric IV.

Eseurile, în care Brunetière vedea cartea franceză „cea mai de seamă din tot secolul XVI“, au început, probabil, a lua ființă, ca un fel de culegere de sentințe din scrierile antichității (era moda timpului). Comentate, ele ar fi devenit, eventual, niște tardive **Adagii.** Plăcerea și forța de observație, îndreptată și spre afară, dar mai cu seamă spre viața interioară, gustul analizei și al generalizării transformă notațiile inițiale în altceva. Vorbind despre sine se explicitează sieși, iar în clipa cînd are o imagine a sa mai clară, el se și modifică prin chiar această înnoită cunoaștere de sine. Pe de altă parte, lucrînd asupră-le, autorul lor își exersează aptitudinile intelectuale și își descoperă creativitatea („Eu nu am făurit această carte a mea mai mult decît m-a făurit ea pe mine“). Unica operă scrisă de Montaigne are, ca și un om, o creștere organică, nu doară cantitativă.

În 1580 apăruse prima ediție a **Eseurilor,** alcătuită din două cărți. În 1582 apare a doua ediție (tot cărțile I și II, cu modificări infime și puține adaosuri). Între 1586—1587 Montaigne scrie cartea a treia a **Eseurilor.** În 1587 apare ediția a treia (prima ediție publicată la Paris) cu același

cuprins ca și ediția a doua. În 1588 este publicată, tot la Paris, ediția a patra (numită a cincea), prima ediție care cuprinde și cartea a treia. Pe această ultimă ediție din timpul vieții pregătește Montaigne, între 1489—1592, o alta: cercetează, îmbogățește; adaosurile se raportează din ce în ce mai mult la propria sa viață. În 1595 exemplarul adnotat este transcris; el slujește ca temei al ediției îngrijite de către Marie de Gournay și Pierre de Brach (1595); ea nu este deplin fidelă, datorită unor imixtiuni ale editorilor. Ultimele ediții Montaigne au restabilit textul original.

Eseurile sînt formate din capitole închinate unor probleme felurite și fără legătură între ele, avîndu-și deci fiecare autonomia sa. Ele pornesc de la observații din viața zilnică sau asupra unor evenimente trecute ori prezente — în Franța, în alte țări, ori în noul continent descoperit — de la anecdote, cărți, citate, maxime din scrierile anticilor, confidențe, simțăminte încercate, idei diverse asupra cărora a zăbovit. Cu toate că titlurile sînt uneori aproape lipsite de legătură cu miezul capitolului și deci amăgitoare, iată cîteva care pot sugera varietatea preocupărilor: **Despre tristețe, Trebuie să plece căpetenia unei cetăți asediate pentru a duce tratative? Despre mincinoși, Despre frică, A filozofa înseamnă a învăța să mori, Despre pedantism, Despre prietenie, Despre Cato cel tînăr, Despre singurătate, Despre Democrit și Heraclit, Despre beție, Despre cărți, Asupra unor versuri din Vergilius,** etc. Dimensiunile capitolelor variază de la o pagină pînă la circa 150 de pagini. Autorul se apropie de idei, dar... „nu plănuiesc vreodată să le iau pe de-a întregul în cercetare. (c) Căci în nimic nu văd întregul, nici cei care ne încredințează că ni-l arată nu-l văd.“[1] Nu dorește să epuizeze o problemă. „O răscolesc, nu pe deasupra, dar cît de adînc pot, și îmi place de cele mai multe ori să o prind într-o lumină neobișnuită“. Creator al unei spețe literare, *eseul*, Montaigne o definea ca pe o încercare a forțelor intelectuale. Tot astfel o și practica. Un capitol din **Eseuri** înseamnă, pe lîngă digresiuni în jurul unei probleme, numeroase asociații — de cele mai multe ori cu scrierile celor antici; uneori transpune, traduce sau imită, fără a menționa sursa. Dar cele mai adeseori îi citează;

[1] (a) — ediția 1580; (b) — ediția 1588; (c) — ediția 1595.

nu ca pe o autoritate, ci fie pentru o mai bună formulare a unui gînd al său, fie ca pe o ilustrare a unei idei proprii, ca demonstrare a întîlnirii peste veacuri între concepţii asemănătoare, confruntare doveditoare a unor permanenţe omeneşti. În interiorul unui capitol ideile se înlănţuiesc uneori chiar fără o evidentă suită logică; îl urmărim gîndind. Operei formate din capitole — din deosebite puncte de vedere atît de variate — îi dă unitate obiectul ei continuu de studiu: personalitatea autorului.

ESEURI[1]

(Fragmente)

Cititorului

Iată aici o carte a bunei-credinţe, cititorule. Din capul locului îţi dă de ştire că nu mi-am pus în gînd alt să izbutesc, decît la vatra mea şi întru ale mele. Nu am avut cu ea nicicum în vedere slujirea ta sau faima mea. Puterile mele nu-s vrednice de asemenea plănuire. Am menit-o anume uşurării rudelor şi prietenilor mei; ca ea atunci cînd mă vor pierde (ceea ce curînd vor avea a face) să poată iară găsi unele trăsături ale stărilor şi apucăturilor mele şi prin această mijlocire ei să hrănească mai pe de-a-ntregul şi mai vie cunoştinţa ce avut-au despre mine. Dacă ar fi fost să umblu după măgulirea lumii, m-aş fi împodobit mai bine şi m-aş fi înfăţişat în mers mai acătării. Eu vreau să fiu văzut în felul meu, nedres, firesc şi obişnuit, fără silire şi făţuire; căci pe mine mă zugrăvesc. Lipsurile mele se vor citi în ea pe viu şi chipul meu curat, din făptură, pe cît cuviinţa lumească

[1] Din: Montaigne, *Eseuri*, vol. I, Editura Ştiinţifică, 1966, în româneşte de *Mariella Seulescu*, note de *Dan Bădărău*.

mi-a îngăduit. Deoarece, dac-aş fi fost printre cele naţii de care se spune că trăiesc încă sub blînda învoire a celor dintîi legi ale firii, te încredinţez că m-aş fi zugrăvit foarte bucuros cu totul şi în totul gol. Aşadar, cititorule, sînt eu însumi aluatul cărţii mele; nu-i cu cale să-ţi tulburi tihna cu pricină atît de uşuratică şi deşartă. Rămîi întru Domnul.

la MONTAIGNE
Zi întîi martie, una mie cinci sute optzeci

În **Eseuri** aflăm tot felul de informaţii despre autorul lor: data exactă a naşterii, portretul fizic, starea sănătăţii — uneori cu detalii neaşteptate — părerea sa despre femei, iubire, căsătorie, etc. etc. Vorbind despre sine, Montaigne pătrunde în lumea sa interioară şi face o analiză ascuţită a sufletului omenesc. „Fiecare priveşte înaintea lui; eu privesc înlăuntrul meu". Omul viu nu este obiect de interes şi cercetare doar prin sentimentele sale puternice — deşi nici studiul lor nu lipseşte (evocă în chip mişcător dulceaţa prieteniei, urmăreşte apariţia şi manifestarea ei) — omul este interesant şi prin mişcarea subtilă a tuturor resorturilor sale interioare. Poposind asupră-şi, Montaigne îşi învaţă şi cititorul să se examineze. Pseudo-egotismul îl ascunde pe moralistul care ştie să vadă cu fineţe motivaţia psihologică a moravurilor unei epoci, a gesturilor şi atitudinilor individului. „Autorii se fac cunoscuţi poporului printr-un semn anume şi deosebit; eu, cel dintîi, prin fiinţa mea universală, ca Michel de Montaigne, nu ca grămătic, sau poet, sau jurisconsult." Ca orice scriitor care practică introspecţia cu deliciu, el dezvăluie, dincolo de particular, generalitatea. „Fiece om poartă în el întregul chip al condiţiei umane". Foloseşte metodele de cunoaştere specifice Renaşterii: observaţie şi experiment; iar pe datele obţinute raţionează. Urmărindu-se pe sine şi pe alţii în mişcare şi în relaţie, el aplică ceea ce Auerbach numea „o metodă experimentală severă". Scrie simplu şi concentrat; adeseori se exprimă în metafore — ele au forţa de comunicare precisă şi rapidă a înţelegerii intuitive. Uneori argumentul logic face loc ironiei tăioase şi triste: „La urma urmei trebuie să pui foarte mare preţ pe părerile tale ca să arzi un om de viu pe baza lor".

Observînd variabilitatea ideilor omenești Montaigne este pătruns de relativitatea adevărurilor. Teoretic, îi rămîne o singură certitudine: datoria omului de a se îndoi. Ideile scepticului Montaigne sînt îndeosebi desfășurate în amplul capitol **Apologia lui Raymond de Sebonde (Apologie de Raymond de Sebonde).** Cartea lui Raymond de Sebonde, **Teologia naturală,** care justifica prin rațiune credința, fusese atacată, iar Montaigne încearcă să o apere: judecata omenească este prea fragilă ca să se poată angaja în chip eficient într-o luptă de opinii. Deci nici tezele din **Teologia naturală,** chiar dacă ele nu sînt temeinice, nu pot fi doborîte prin argumente. În toate domeniile părerile oamenilor sînt contradictorii. Viața lor e plămădită din ignoranță și eroare. Simțurile îi înșeală; judecata îi ferește de greșeli mai puțin decît instinctul pe animale. Adevăruri permanente și generale nu au izbutit să descopere. „Ce știu eu?" *(Que sais-je?)* se întreabă Montaigne și aceasta este deviza scepticismului său. Sursele gîndirii lui Montaigne se află în tradiția scepticismului pyrrhonian, în scrierile lui Sextus Empiricus. Dar mai puternic trebuie să fi fost zdruncinate credințele lui de epoca de insecuritate a războaielor civile, în timpul cărora trăiește. Luptele religioase, masacrele dezlănțuite de fanatismele ambelor părți și cruzimile se făptuiau în numele unor dogme, a unor certitudini. Asemenea consecințe absurde ale unor convingeri ferme cer analiza posibilei stabilități a oricăror convingeri, cît și a dreptului — ca atare — de a face afirmații absolute, oricare ar fi acestea. „Din moment ce se poate să greșească un om înțelept și o sută de oameni și mai multe națiuni, ba, după părerea noastră, chiar natura umană greșește de mai multe veacuri într-o problemă sau în alta, ce siguranță avem noi că uneori ea încetează să greșească și că acest veac nu s-ar afla în greșeală?"

Îndoiala în existența unor adevăruri permanente și generale se răsfrînge în primul rînd asupra dogmelor contemporane. Cartea lui Montaigne este poate ultima lovitură zdrobitoare dată de literatura Renașterii principiului medieval — supraviețuind încă, de vreme ce nevoia de a-l doborî mai era actuală — al autorității. Scriitorul îl combate cu forța rațiunii. „În mine judecata ocupă un loc de frunte sau măcar se străduiește cu multă grijă să o facă". Cunoașterea înseamnă un proces, continuă mișcare, și nu imobilitatea unor adevăruri presupuse eterne. Imobilității medievale a categoriilor și dogmelor îi opune Montaigne realitatea, dovedită de observație, a varietății lor în timp și spațiu, determinarea lor de către factorul istoric sau geografic.

CARTEA II

CAPITOLUL XII[1]

Apologia lui Raymond de Sebonde[2]

(...) (a) Dacă natura închide în limitele desfășurării ei obișnuite, în rînd cu celelalte lucruri, și credințele, judecățile și părerile oamenilor; dacă ele își au înflorirea lor, rațiunea lor, nașterea și moartea lor, ca verzele; dacă cerul le clatină și le rostogolește după plac, ce autoritate supremă și permanentă le mai putem atribui?

(b) Dacă prin experiență ajungem la convingerea că forma ființei noastre depinde de aer, de climă și de ținutul unde ne naștem, și că nu depind de acestea numai pielea, statura, constituția fizică și ținuta, ci și facultățile sufletului; (c) *„et plaga coeli non solum ad robur corporum, sed etiam animorum facit"*[3] spune Vegetius; și că zeița întemeietoare a orașului Atenei i-a ales prin așezare o climă care să-i facă pe oameni pru-

[1] Montaigne, *Oeuvres complètes*, Textes établis par Albert Thibaudet et Maurice Rat, „Bibliothèque de la Pléiade", Gallimard, 1962. În românește de *Aurora Nasta*.

[2] Un umanist îi dăruise tatălui lui Montaigne o carte celebră în secolul XV: *Teologia naturală sau cartea creaturilor de Maestrul Raymond de Sebonde (Theologia naturalis sive liber creaturarum magistri Raymondi de Sabonde)*. Autorul era un catalan care predase cursuri la Universitatea din Toulouse. Michel de Montaigne a tradus cartea în limba franceză.

[3] „Climatul nu înrîurește numai puterea corpurilor, ci și pe aceea a spiritului" (Vegetius, I, II).

denți, precum i-au dezvăluit-o, lui Solon, preoții Egiptului, „*Athenis tenue coelum ex quo etiam acutiores putantur Attici; crassum Thebis, itaque pinques Thebani et valentes*",[1] (b) așa încît după cum se nasc diferite fructe și animale, tot astfel și oamenii se nasc și ei mai mult sau mai puțin războinici, drepți, măsurați, și ascultători.(...)

a) Legile își întemeiază autoritatea pe existența și folosința lor; e periculos să le readuci în momentul apariției; ele se întăresc și se înnobilează în mers, ca și rîurile noastre; urmăriți cursurile apelor pînă la izvor, nu e decît un firicel care abia se întrezărește, dar care se mîndrește și se întărește îmbătrînind. Priviți vechile pricini, care au dat primul imbold acestui faimos torent legal, plin de demnitate, de strășnicie și de respect; le veți găsi atît de ușoare și de fragile încît nu e de mirare că oamenii de aici, care cîntăresc toate și vor să le facă pe toate chibzuite, și care nu primesc nimic în numele autorității și pe credit, au păreri adesea foarte îndepărtate de cele obștești. Nu e de mirare că oamenii care își iau drept îndrumător chipul dintîi al firii, se îndepărtează, în cele mai multe din părerile lor, de calea bătută. (...)

Scepticismul lui Montaigne, departe de negativismul celor antici, nu e total. El crede în natură și în bucuria de a trăi: „iubesc viața". Iubind viața își propune să evite ori să învingă suferința, ceea ce se poate izbîndi cu sprijinul rațiunii și al voinței.

În numele rațiunii afirmă Montaigne egalitatea oamenilor, obligația intelectuală și morală a toleranței prin depășirea sferei, fatal înguste, a propriilor concepții; în numele rațiunii și al omeniei, protestează el împotriva cruzimilor, a oricăror suferințe fizice impuse altui om, a torturii, a ororilor din timpul războiului civil sau a celor comise de spanioli în Peru și în Mexic, tot atîtea acte de barbarie

[1] „Aerul Atenei este subtil, de unde credința că din această cauză atenienii sînt mai fini. Acela al Thebei e îmbîcsit; de aceea tebanii trec drept grosolani și viguroși (Cicero, *Despre destin*, IV).

motivate de ascultarea unor „înalte" principii. „Ambiția, avariția, cruzimea, răzbunarea nu au în sine destul avînt în chip firesc; să le ațîțăm cu momeala gloriosului nume al dreptății și devotamentului. Nu se poate închipui o mai rea stare de lucruri decît aceea care legitimează răutatea".

Ca Rabelais, Montaigne crede în ceea ce este firesc, în natură. „Natura este o călăuză blîndă și tot pe atît de precaută și dreaptă". Brunetière vedea în respectul energiilor naturale sufletul antic, apropiat de cel păgîn, al lui Montaigne. De altfel, ostil ascetismului, el îi opune morala epicureană. Firesc este ca omul să caute mulțumire, plăcere, bucurie, să trăiască după legile firii și ale speței sale. Îi admiră pe oamenii simpli care știu să întîmpine moartea simplu, ca pe o lege inevitabilă a firii. Prețuiește modestia, ponderea, prudența. Se teme de răsturnări care pot exacerba patimile și aduce violențe ce contrazic, prin suferințele impuse, căutarea mulțumirii. De aceea rămîne catolic, cu toate simpatiile sale pentru Henric de Navarra și aderența rudelor la protestantism. Crede însă că adaptarea la mediu include și posibilitatea unor reforme pe care le știe necesare. Este de altfel un optimist și împărtășește, în pofida scepticismului teoretic, în problemele practice, convingerea umanistă că omul este perfectibil. Vorbind despre cruzimi el spune: „Totuși nu m-am învățat cu ele". Și argumentează necesitatea înlăturării lor.

Crezînd în evoluție Montaigne crede în roadele educației; și astfel nu mai este consecvent în scepticism. Montaigne își expune ideile despre creșterea copiilor într-o scrisoare către Diane de Foix, contesă de Gurson. Scopul educației este dezvoltarea personalității. Ca Leon Battista Alberti sau Rabelais, Montaigne cere o preocupare egală pentru mintea și trupul copilului. Creșterea copiilor presupune elasticitatea educatorului care să se poată adapta la diversitatea temperamentală a elevilor. Profesorul face apel la judecată și înțelegere, iar nu la memorie; el dirijează, urmărește, și nu impune. Și în creșterea copiilor principiul autorității este înlocuit cu acela al judecății proprii. Sursele formării nu sînt doar cele livrești. Prin lectura cărților — de istorie îndeosebi — prin observarea moravurilor, și din contactul direct cu oamenii, tînărul poate ajunge la cunoașterea naturii umane. Scopul învățăturii este mai degrabă

etic; nu acumulare de informații, ci transformarea omului. „Cîștigul învățăturii noastre este să fii mai bun și mai înțelept".

CARTEA I[1]

CAPITOLUL XXVI

Despre creșterea copiilor

(...) (a) Socrate și mai apoi Arcesilau aduceau pe învățăceii lor să vorbească mai întîi, apoi vorbeau ei. *Obest plerumque iis, qui discere volunt, auctoritas eorum, qui docent*[2].

Bine este ca el să-l facă să fugă înaintea lui, ca să-i măsoare pasul și să măsoare cît potrivește pe al său, ca să fie pe cumpăna puterii lui. Lipsindu-i această potrivă, stricăm totul; este din cele mai trudnice îndepliniri din cîte cunosc, a ști bine alege și păstra în această măsură; este faptul unui suflet înălțat și foarte tare, a te pricepe să te mlădiezi după apucăturile copilărești și să le îndrumezi. Eu umblu mai bizuit și neîmpiedicat la deal decît la vale.

Cei care, după cum ne e obiceiul, folosesc aceeași învățătură și aceeași rînduială în creșterea și împlinirea minții mai multor copii, ale căror măsură și chip sînt cu totul felurite, nu-i minune că nimeresc dintr-o ceată de copii abia doi sau trei care se înfruptă din învățăturile lor.

(a) Să nu-i ceară numai lămurirea cuvintelor învățate, dar înțelesul și miezul lor și să judece cîștigul, nu bizuit pe aducerea aminte, ci pe judecata sa. Să-i fie arătate cele ce învață pe toate fețele și să le potrivească feluritelor întîmplări care să vadă dacă și le-a însușit și dacă le stăpînește (c) povățuindu-l după pedagogicile lui Platon, pe măsură ce înaintează.

(a) Dovadă de nemistuire și cruzime este să vie carnea pe gît, așa cum a fost îmbucată. Stomacul nu și-a făcut datoria dacă n-a schimbat felul și chipul celor ce i-au fost date să dospească.

(b) Sufletul nostru nu se clintește decît din încredințare, e legat și îngrădit, supus și captiv mersului și născocirii altuia. Am fost atîta dați la coardă, încît umbletul nostru nu mai e de la sine, vlaga și voia noastră stinse sînt: (c) *numquam tutelae suae fiunt*[1].

(b) Văzui la el acasă, la Pisa, un om cumsecade, dar supus într-atîta învățăturii lui Aristotel, încît pentru el era cuvînt de Evanghelie, astfel că dovedirea și cătarea oricăror învederări întemeiate și a oricărui adevăr nu puteau fi decît potrivit doctrinelor aristoteliciene; în afară de ele, totul este numai visare și deșertăciune. El spus-a toate, el văzut-a toate. Acest fel de a gîndi a făcut cam prea multă vîlvă și, fiind prost înțeles, a fost dus cu mare alai la Inchiziție în Roma.

(a) Ciracul nostru să fie deprins a trece prin sită toate cîte sînt și să nu-și vîre nimica în cap numai pe cuvînt și de împrumut; principiile lui Aristotel să nu fie principii, mai mult decît cele ale stoicilor sau ale epicureicilor. Să i se învedereze felurimea acelor judecăți. El va alege, dacă poate, dacă nu, va rămîne cu îndoială pe seama sa. (c) Singuri nebunii sînt nezdruncinați și neclintiți.

(a) Che non men che saver, dubbiar m'aggrata.[2]

Căci, dacă îmbrățișează părerile lui Xenofon și ale lui Platon după cum le judecă el, nu vor mai fi ale lor, vor fi ale lui (c). Cine se ia după un altul nu se ia după

[1] Din: Montaigne, *Eseuri*, op. cit. În românește de *Mariella Seulescu*.

[2] Autoritatea învățatului aduce adesea mult rău învățăceilor (Cicero, *De natura deorum*, I, 5).

[1] Ei stau mereu sub obroc (Seneca, *Epistole către Lucilius*, 33).

[2] Dante, *Infernul*, XI, v. 93. Are înțelesul: „Ce mult îmi place să știu să mă îndoiesc".

nimic. Nu găsește nimic, mai mult, nu caută nimic. *Non sumus sub rege; sibi quisque se vindicet.*[1] (a) Ei trebuie să soarbă vlaga lor, nu să le învețe poveţele și să uite cu îndrăzneală, dacă vrea, de unde le-a tras; să și le știe însă însuși. Adevărul și judecata se află deopotrivă în fiecare și nu sînt mai mult ale celor care întîi spusu-le-au decît acelora care le-au spus mai pe urmă. (c) Nu-i mai mult după Platon decît după mine, dacă el și cu mine pricepem și vedem de asemenea. (a) Albinele culeg din floare în floare și pe urmă fac mierea, care este din al lor. Nu mai este cimbru sau maghiran. Tot astfel părțile însușite de la altul, el le va preschimba, îmbina, topi ca să fie o înfăptuire cu totul a lui, dospită de el, adică a sa judecată.[2] Școala lui, munca și stăruința nu au scop decît a-i da lui chip.

(c) Să puie sub lacăt tot ce i-a venit în ajutor și să nu arate decît ce a dat el la iveală din ele. Cei care iau pe furate și cu împrumut arată clădirile lor, cumpărăturile lor, nu ce și-au însușit de la altul. Nu vedeți mirodirile unui sfetnic al sfatului țării, dar vedeți legăturile pe care le-a făcut și cinstea culeasă pentru copiii săi. Nimenea nu-și dă în vileag chivernisirea, fiecare cîștigul său. Cîștigul învățăturii noastre este să fii mai bun și mai cuminte.

(a) Epiharm zicea că înțelegerea noastră este cea care vede și aude, înțelegerea sporește totul, mînuiește totul, făptuiește, stăpînește și domnește; toate celelalte lucruri oarbe, surde și neînsuflețite sînt. Nu încape îndoială că noi o aducem a fi slugarnică și nevrednică, fiindcă nu o lăsăm să facă nimica în voia ei. Cine întrebat-a vreodată pe învățăcelul său ce părere are el (b) despre retorică, gramatică, (a) cutare sau cutare spusă a lui Cicero? Ni se căptușește aducerea aminte cu ele gata ticluite, cum ar fi oracole, ale căror glasuri și silabisiri sînt înseși din făcătura lucrului. (c) A ști pe dinafară nu înseamnă a ști: este ce-i dat ținerii aminte în păstrare. Ce știi bine se împărtășește fără a privi tiparul, fără să arunci ochii pe o carte. Supărătoare îndestulare este îndestularea cărturărească! Socot să-mi slujească drept podoabă, nu ca temelie, urmînd părerea lui Platon, care spune: tăria, credința, cuvîntul drept sînt adevărata filozofie; celelalte științe, care au altă țintă, nu sînt decît spoieli.

(a) Aș vrea ca Paluël sau Pompei, acești frumoși dănțuitori din vremea noastră, să ne învețe salturi numai din văzutelea, fără să ne mișcăm de la locurile noastre, sau să învățăm a mîna un cal sau a mînui o suliță sau lăuta sau vocea fără vreo deprindere, cum vroiesc aceștia să ne învețe a judeca drept și vorbi bine, fără a ne deprinde nici să vorbim, nici să judecăm. Iară pentru această deprindere, tot ce se înfățișează ochilor ne slujește îndeajuns drept carte. Viclenia unui copil de casă, prostia unui simbriaș, o vorbă la ospăț sînt tot atîtea noi citiri.

În această privință legăturile între inși minunat folosesc, iar vederea țărilor străine, nu în felul nobilității noastre franțuzești, care se alege din aceasta cu cîți pași are Santa Rotonda sau să știe cît de scumpe sînt izmenele signorei Livia sau, cum fac unii, cu cît obrazul lui Nero, găsit acolo sub dărîmături, este mai lung sau mai lat decît cel de pe o veche pecetie de aur, dar ca să aibă mai ales știre despre felul acelor nații și obiceiurile lor și ca să frecăm și să subțiem creierul nostru de creierul altora. Aș vrea ca din cruda copilărie să se înceapă a-l preumbla, ca să avem de două ori cîștigul, mai întîi să vadă țări învecinate, în care limba se deosebește mai mult de a noastră și dacă nu se deprinde din vreme cu limba lor nu se poate deda mai tîrziu.

De asemenea, a crește un copil în pulpanele părintești nu-i înțelept, părere cu care toți sînt învoiți. Acea iubire firească îl face prea gingaș și răzgîie chiar și pe cei mai cuminți; părinții nu sînt în stare nici să pedepsească întru totul greșelile lui, nici să-l ție cu hrană nealeasă, așa cum se cere: nu suferă să se întoarcă nădușit și prăfuit de la exercițiu, (c) nici să bea cald sau rece, nici să-l vadă pe un cal sperios, nici măsurîn-

[1] Nu sîntem supuși unui rege, fiecare este liber să dispună de sine (Seneca, *Epistole către Lucilius*, 33).

[2] Pasaj luat din Plutarh.

du-se cu un strașnic mînuitor de floretă, nici cu un ochitor de frunte. Căci nu-i leac: care vrea să facă din el om vrednic fără îndoială nu trebuie să-l scutească în timpul tinereții și trebuie adesea nesocotite rînduielile doftoricești:

(b) *Vitamque sub dio, et trepidis agat In rebus*[1].

(c) Nu-i de ajuns a-i întări sufletul; mai trebuie trupul călit, ca să fie vînjos. Sufletul rămîne prea încordat, dacă nu are ajutor și prea mult se silește a sluji la două trebi. Știu cu cît se opintește al meu, însoțit de un trup atît de plăpînd și simțitor, care se sprijină atît de tare pe suflet. Văd adesea din citirea mea că maeștrii, în scrierile lor, mai mult aduc pilde de mărinimie și putere în privința virtuții, pe acei cu pielea hîrșită și oasele tari. Văzut-am bărbați, femei și copii astfel clădiți, încît o ciomăgeală înseamnă mai puțin pentru ei decît pentru mine un bobîrnac. Iar alții nu mișcă din buze sau sprîncene sub loviturile pe care le primesc. Cînd atleții fac pe filozofii, că sînt răbdători, totuși o pot face mai mult din vînjoșia făpturii decît a inimii. Iar deprinderea de a duce greul este deprindere a suferi: *labor callum obducit dolori*.[2] Trebuie dedat cu anevoința și asprimea îndeletnicirilor trupești, ca să fie deprins cu durerea scrîntelilor, julirilor, arsurilor, carcerii și caznelor. Căci și pe acestea din urmă le poate întîlni; după cum sînt timpurile, ele pîndesc și pe buni și pe răi. Trăim această pătimire. Oricine luptă împotriva legilor amenință pe oamenii de omenie cu șfichiul și cu ștreangul.

(a) Mai apoi, cinstirea ce se cuvine dascălului său, care trebuie să fie mai presus de orice, se împiedică și este stînjenită de faptul celei părintești, iar însemnătatea pe care cei de aproape o dăruiesc copilului,

---

[1] Să trăiască în aer liber și în mijlocul larmelor (Horațiu, *Ode, III*, 2, 5).

[2] Munca ne oțelește împotriva durerilor (Cicero, *Tusculanae quaestiones*, II, 15).

știrea și mărirea stării casei sale nu sînt, după părerea sa, mici neajunsuri pentru această vîrstă.

La școala ce se face în legăturile dintre inși, văzutam adesea această meteahnă, că în loc a prinde de știre cum e aproapele, nu stăruim decît a da de știre cum sîntem noi și ne străduim să vindem marfa noastră în loc să cumpărăm o alta nouă. Tăcerea și cuviința sînt însușiri foarte priincioase cînd stai la sfătuială. Copilul va fi deprins a fi crutător și măsurat cu cele ce are în minte; să nu se zbîrlească de prostiile și snoavele ce se vor spune față de el, căci e purtare necuvenită a te înciuda pe cele ce nu-ți plac. (c) Să se mulțumească a se îndrepta pe sine și să nu aducă vină altuia care nu face cum vrea el. Nici să stea de-a curmezișul celor îndătinate: *licet sapere sine pompa, sine invidia*[1]. Să se ferească a fi poruncitor și sfruntător față de lume cu ambiția copilărească de a părea mai isteț, fiindcă are un alt fel de a fi și să vroiască a-și face un nume prin mustrări și noutate. Tot astfel, cum nu le este dat decît marilor poeți să-și îngăduie a trece marginile în măestria lor, de asemenea numai sufletelor mari și alese le este dat a se încumeta dincolo de cele îndătinate. *Si quid Socrates aut Aristippus contra morem et consuetudinem fecerunt, idem sibi ne arbitretur licere: magnis enim illi et divinis bonis hanc licentiam assequebantur*[2]. (a) Tînărul va fi învățat să nu se prindă la vorbă sau să facă întîmpinare decît spuselor unui potrivnic vrednic de el, și atunci să nu folosească tot ce-i stă la îndemînă, ci numai cele care-i pot folosi mai mult. Să fie adus a fi gingaș în alegerea și alesul judecăților sale, iubind cele cuvenite, să fie scurt la vorbă. Mai cu seamă să fie povățuit a se pleca și a se da bătut în fața adevărului, fie că se ivește în mîinile potrivnicului, fie de el răstălmăcit în sinea lui. Căci nu

---

[1] Poți să fii înțelept fără lăudăroșie și fără semeție (Seneca, *Epistole către Lucilius*, 103).

[2] Dacă un Socrate sau un Aristip s-au îndepărtat de la uzuri și obiceiuri, nu-i va fi îngăduit să creadă că poate face la fel; în ce-i privește, merite strălucite și cerești îndrituiesc astfel de libertăți (Cicero, *Despre îndatoriri*, I, XLI).

va fi înscăunat să rostească de pe amvon cuvînt înainte scris. Nu-i legat de vreo cauză, decît pe atît cît el se învoiește. Nici treabă nu va avea în care se vinde numărînd bani buni volnicia căinței și a mărturisirii: (c) *neque ut omnia, quae praescripta et imperata sint, defendat, necessitate ulla cogitur*[1].

Dacă dascălul este de aceeași părere cu mine, îl va deprinde a sluji cu vrere credincioasă pe principele său, cu inimoșie și vitejie. Dar îi va potoli pofta de a ține altcum de el decît din îndatorire obștească. În afară de cele multe neajunsuri, care stînjenesc libertatea noastră cu aceste îndepliniri anume, judecata unui om cu simbrie și cumpărat este fie trunchiată și strîmtorată, fie socotită de nepricepere și nerăsplătire.

Un curtean nu poate avea nici lege, nici vrere decît a spune și gîndi numai bine despre stăpînul său, care, între o mie alți supuși, cu mîna lui l-a cules ca să-l hrănească și să-l înalțe. Această ocrotire și prisosință strică, nu fără temei întrucîtva, curata purtare. Totuși, la acești oameni se vede un fel de a vorbi în slujba pe care o au, osebit de cel al oricărei alte stări, în care nu te poți încrede în acea privință.

(a) Vorbirea lui să aibă lustrul cugetului și virtuții sale (c) și să nu aibă decît mintea drept călăuză. (a) Să fie adus a înțelege că mărturisirea greșelii pe care o va descoperi în gîndirea sa, și dacă n-o vede decît el, este o urmare a curatei sale judecăți și adeveriri, care sînt părțile de seamă ale căutării sale; (c) fiindcă a se înverșuna și a tăgădui sînt însușiri de rînd, răsărite în suflete josnice, iar a se răzgîndi și îndrepta, a se lepăda de o părtinire strîmbă, în focul dovedirii sale, sînt însușiri arare, neînfricate și filozoficești.

(a) I se va da de știre că în tovărășia altora are să arunce privirile pretutindeni, deoarece aflu că, de obicei, în locurile de frunte stau oameni mai puțini pricepuți, iar ursita măririlor nu prea încape cu

[1] Nici o poruncă nu-l silește să apere toate cîte i-au fost impuse (Cicero, *Academica*, II, 3).

învrednicirea minții. Văzut-am că, în vreme ce la capul mesei se vorbea despre frumusețea unei țesături și dulcele gust al vinului din insule, multe frumoase scăpărări se pierdeau la coada mesei. El va căuta a se dumiri cît duce fiecare cu sine: un văcar, un zidar, un trecător, totul trebuie pus la bătaie și luat fiecare după marfa sa, că totul folosește chivernisirii: înseși prostia și slăbiciunea altuia îi vor fi învățătură. Cîntărirea harurilor și toanele fiecăruia va spori dorința lui pentru cele bune și disprețul celor rele.

Închipuirii lui să i se dea avîntul a cerceta toate lucrurile; să vadă tot ce este deosebit în jurul lui: o clădire, o fîntînă, un om, locul unei bătălii de odinioară, pe unde a trecut Cezar sau Carol Magnus.

(b) Quae tellus sit lenta gelu, quae putris ab aestu;
Ventus in Italiam quis bene vela ferat[1].

(a) El va căuta să cunoască obiceiurile, mijlocirile și legăturile unui sau altui vlăstar domnesc. Sînt lucruri foarte plăcute de învățat și tare folositoare de știut.

În această deprindere cu oamenii ei înțeleg mai ales pe cei a căror viață este pomenită în cărți. El va cunoaște, prin mijlocirea letopisețelor, acele suflete mărețe din veacurile mai bune. Este o învățătură vană pentru cel care așa o numește, dar altul mai poate și spune că e învățătură cu rod neprețuit (c) și singura învățătură, după cum spune Platon, căreia lacedemonienii îi făcuseră parte. (a) Cît folos nu va trage el în privința aceasta citind *Viețile* lui Plutarh al nostru! Dar îndrumătorul celui de care vorbesc cu să-și amintească țelul îndatoririi sale, că el nu are neapărat de întipărit în mintea ucenicului (c) anul dărîmării Cartaginei, cît purtările lui Hanibal și ale lui Scipio și nici atît să știe (a) unde a murit Marcellus, dar de ce nu a fost vrednic să-și facă da-

[1] Care pămînt este înțepenit sub gheţuri, care altul s-a prefăcut în colb după atîta arșiță; care vînt este prielnic spre a împinge vasul spre Italia (Properțiu, IV, 3, 39).

toria sa, cînd a murit acolo. Să nu-i vîre în cap istorii, cît să judece cum sînt care sînt. (...)

Copilul învață să judece lărgind orizontul observației sale; aflînd cît de felurite sînt ideile și credințele, raportîndu-le la diversitatea locurilor, imensitatea timpului, el pricepe relativitatea convingerilor și dogmelor contemporane. Astfel va putea să trăiască după legile firii și cu bucuriile ei; și va afla însemnătatea filozofiei.

(a) Frecușul lumii uimitor limpezește judecata omului. Toți sîntem ghemuiți și strînși în noi înșine, nu vedem mai departe de vîrful nasului. Socrate, întrebat de unde este, nu răspunse: „din Atena", ci răspunse: „din lume". El, care avea mintea mai împlinită și mai străbătătoare, îmbrățișa atotcuprinsul ca fiind locul lui de baștină, desfășurînd cunoștințele lui, însoțirea lui și iubirile lui peste întreg neamul omenesc, nu ca noi, care nu privim decît la picioarele noastre. Cînd îngheață viile, în satul meu preotul scoate o învățătură pentru toată seminția omului, că pînă și canibalii vor să fie lipsiți de băutură. Cînd privim războaiele noastre lăuntrice, care din noi nu strigă că întocmirea aceasta se năruie și că ziua judecății de pe urmă ne prinde de grumaz, fără ca să-i treacă prin minte că multe rele, mai rele, s-au văzut și că în mii de părți pe lume, timpurile se petrec cu bine? Eu mă mir să le văd încă atît de blînde și de îngăduitoare, față de nelegea și sminteala lor. (a) Celui de sub bătaia grindinii îi pare că întreaga boltă este vijelioasă și furtunoasă și, spunea savoyardul: „Dacă prostul cela de rege al Franței ar ști să-și chivernisească bine trebile, ar fi vrednic să fie vătaf de casă la ducele meu". Mintea lui nu închipuia stare mai înălțată decît a stăpînului său. Pe nebănuite, cu toții cădem în

această greșeală cu mari urmări și ponoase. (a) Dar cel care privește marele chip al maicii noastre Firea în întregul măreției sale, care citește atotcuprinzătoarea și neîncetata ei desfășurare, cine se vede încăput în ea și nu pe sine, dar un întreg regat cît o subțire trăsură de penel, acela singur prețuiește lucrurile după dreapta lor măsură.

Această lume mare, pe care unii încă o înmulțesc în feluri după soi, este oglinda unde trebuie să privim ca să ne vedem cum se cuvine. Pînă la urmă, aceasta vreau să fie cartea învățăcelului meu. Atîtea partinicii, tagme, gîndiri, crezări, legi și datini ne învață să judecăm sănătos pe ale noastre și învață mintea noastră să cunoască neajunsul ei și slăbiciunea noastră firească; iar aceasta nu este o ușoară ucenicie. Atîtea mutări ale stărilor și atîtea schimbări ale soartei ne povățuiesc să nu punem mare preț pe a noastră. Și schimbarea soartei obștești tot astfel ne învață să nu ne minunăm prea tare de schimbarea de la noi. Atîta lume, atîtea biruințe și cuceriri date uitării ne fac să rîdem de speranța dăinuirii în vecie a numelui nostru, fiindcă am prins zece iscoade călări și am cuprins un tîrgușor, care e pomenit numai fiindcă a căzut. Trufia și mîndria atîtor alaiuri la străini, mărcția nespus de înfumurată a atîtor curți și măriri ne întăresc și ne luminează vederile ca să privim strălucirea celor de la noi fără clipire. Atîtea milioane de oameni îngropați înaintea noastră ne învrednicesc a nu ne teme să mergem să găsim atît de bună însoțire pe lumea cealaltă. Și așa cu totul!

(c) Viața noastră, spune Pitagora, se asemuie marii adunări a jocurilor olimpice. Unii își deprind trupurile ca să capete laurii jocurilor, alții aduc mărfuri ca să le vîndă cu cîștig; sînt printre ei, și nu din cei mai răi, care nu cată altă întrupare decît a se uita cum și pentru ce se face fiecare lucru și pentru a privi viața celorlalți oameni, ca să judece și să orînduiască pe a lor.

(a) Pe potriva pildelor se vor putea alege și cele mai folositoare spuse ale filozofiei, date ca un îndreptar faptelor omenești. I se va spune,

(b) quid fas optare, quid asper
Utile nummus habet; patriae carisque propinquis
Quantum elargiri deceat: quem te Deus esse
Jussit, et humana qua parte locatus es in re;
Quid sumus, aut quidnam victuri gignimur...[1]

(a) să știe ce înseamnă a ști și a nu ști, aceasta fiind neapăratul țel al învățăturii; ce este vitejie, cumpătare și dreptate; ce avem de ales între ambiție și zgîrcenie, șerbie și supunere, dezmăț și libertate, care sînt semnele adeveritoare ale curatei și statornicei mulțumiri, pînă unde trebuie să ne ferim de moarte, durere și rușine. (b) *et quo quemque modo fugiatque feratque laborem;*[2] (a) ce îndemnuri ne urnesc și care este înrîurirea atîtor felurite porniri ale insului nostru, căci îmi par a fi cele dintîi povețe cu care trebuie hrănită mintea, cele care orînduiesc purtarea și simțirea lui, care-l învață să moară bine și să trăiască bine. (c) Printre meșteșugurile de sine stătătoare, să începem cu meșteșugul care ne face pe noi de noi stătători.

Ele toate întrucîtva la aceasta slujesc, precum toate slujesc a pricepe viața și traiul nostru. Să alegem însă pe aceea care ne slujește de-a dreptul să fim oameni.

Dacă am ști să mărginim îndeplinirile traiului nostru ca să încapă în legiuitele și fireștile sale hotare, am găsi cea mai bună parte din științele cu care ne învrednicim, în afară de învrednicirea noastră; și înseși în cele care ni se potrivesc aflăm lungimi și fundacuri foarte nefolositoare, încît ar fi mai bine să ne lăsăm

[1] Cele ce putem dori; la ce folosesc banii atît de greu de cîștigat; în ce măsură trebuie să ne consacrăm patriei și familiei; ceea ce Dumnezeu a vrut să fie; rolul pe care ți l-a dat în societate; ceea ce sîntem și rostul nostru pe lume (Persius, III, 69).

[2] Și este nimerit să fugim de cazne, dar să le și suportăm (Vergiliu, *Eneida*, II, 459).

de ele, după cum statornicit-a Socrate să ne oprim în mersul învățăturii noastre unde se isprăvește folosul:

(a) sapere aude,
Incipe; vivendi recte qui prorogat horam,
Rusticus expectat dum defluat amnis; at ille
Labiatur, et labetur in omne, volubilis aevum.[1]

E foarte neîntemeiat să înveți pe copiii noștri,

(b) Quid moveant Pisces, animosaque signa Leonis,
Lotus et Hesperia quid Capricornus aqua;[2]

știința stelelor și (a) mișcarea celei de-a opta sfere, înainte ca ei să știe

Τί Πλειάδεσσι κἀμοί
Τί δ' ἀστράσιν βοώτε;[3]

(c) Anaximene scria lui Pitagora: „Ce fel de judecată pot eu să am ca să urmăresc tainele stelelor, cînd moartea și robia stau în fața ochilor mei?“ (căci regii perșilor pregăteau război împotriva țării sale). Fiecare trebuie să spuie așa: „Dacă mă bîntuie ambiția, lăcomia, sfruntarea, eresul și în sinea mea mai am atîția dușmani ai vieții, apuca-mă-voi oare a gîndi cum merg luminile?“

[1] Cuteză a fi înțelept, începe. A amîna să-ți statornicești viața, e să faci ca acel călător prostănac, care, pentru a trece pe celălalt mal al unui rîu, așteaptă să se scurgă apa. Dar vezi că rîul curge mereu și nu va înceta a curge în veci (Horațiu, *Epistolele*, II, I, 40).

[2] Ce aduc Peștii și semnele înflăcărate ale Leului, acele ale Capricornului care se joacă în apele Hesperiei (Properțiu, IV, 1, 89).

[3] Ce-mi pasă mie de Pleiade, ce-mi pasă de constelația Văcarului? (Anacreon, *Oda XVII*, 10).

(a) după ce i se va fi spus ceea ce-i slujește ca să-l facă mai înțelept și mai bun, i se va arăta ce este logică, fizică, geometrie, retorică. Iară științei pe care o va alege copt la minte, el ușor îi va da urmă. Învățătura lui se va face cînd stînd de vorbă, cînd din citite; cînd dascălul său îi va mijloci scrierea mai folositoare pentru rostul la care ațintește; cînd îi va scoate miezul și măduva la lumină și, dacă el însuși nu este de ajuns dedat cărților, pentru a găsi ce este de găsit în multele frumoase tîlcuri ce sînt în ele, i se va putea alătura un om cărturar, care, de cîte ori va fi nevoie, va mijloci prisosul care-i trebuie, ca să le împărtășească și să le aleagă pe seama învățăcelului său. Cine ar sta la îndoială că acest fel de a învăța nu e mai priincios și mai firesc decît cel al lui Gaza?[1] Acolo afli povețe spinoase și colțuroase în vorbe deșarte și descărnate de care nu ai cum te prinde; nimic întru înviorarea minții, iar în felul cestălalt sufletul găsește prilej și hrană. Rodul va fi mai mare în acest fel și mai curind copt.

Mult păgubiți sîntem că în veacul nostru împrejurările făcut-au că filozofia, pînă și pentru oamenii cu pricepere, cuvînt van și năstrușnic este, (c) și în gînd și în fapt, fără folos și preț. (a) Eu cred că aceste cîrteli sînt pricina că toate căile ei au fost întunecate. Este o nesocotință să credem că e departe de mintea copilărească și i se dă chip mohorît, încruntat și hîd. Cine oare a acoperit-o cu acea înfățișare sarbădă și spăimîntătoare? Nimic nu este mai vioi, mai voios și vesel, aș spune glumeț chiar. Nu propovăduiește decît înseninarea și bună împlinire a traiului. Chipul întristat și încremenit ne arată că ea nu și-a găsit lăcaș acolo. Demetrius grămăticianul întîlni în templul din Delfi o seamă de filozofi adunați[2] și-i agrăi: „Poate mă înșel, dar văd că sînteți atît de împăcați

[1] Gaza, filozof peripatetician din secolul al XV-lea care s-a refugiat din Bizanț în Italia și a scris o gramatică greacă, apărută la Veneția, în 1495, care în vremea lui Montaigne era cel mai mult folosită pentru a învăța acea limbă.

[2] Anecdota este dată în Plutarh, *Despre decăderea oracolelor*, V.

Maurice Scève. *(Portret, Délie, prima ediție, Lyon, 1544).*

Louise Labé

Pierre de Ronsard
(Gravură din secolul XVI).

Rémi Belleau. *(Gravură din secolul XVI).*

Jean Antoine de Baïf. *(Gravură din secolul XVI).*

Joachim Du Bellay

Etienne Jodelle.
(Gravură din secolul XVI).

Montaigne. *(Școală franceză. Secolul XVI. Chantilly. Muzeul Condé).*

Castelul lui Montaigne. Turnul în care scriitorul lucra.

și veseli, încît nu cred că acum schimbați între voi gîndurile care vă încearcă"; la acestea, unul din ei, Heraclion din Megara, răspunse: „Treaba celor care caută dacă viitorul verbului βάλλω are doi λ, sau a celor care caută cum se face sigeriticul χείρον și βέλτιον, sau ipertetícul χείριστον și βέλτιστον să încrețească fruntea cînd vorbesc de știința lor. Dar învederările filozofiei deprind pe cei care se îndeletnicesc cu ea a fi senini și a se bucura, nu a se încrunta și întrista.

b) Deprendas animi tormenta latentis in aegro
Corpore; deprendas et gaudia: sumit utrumque
Inde habitum facies[1]

(a) Sufletul care dă adăpost filozofiei trebuie să mijlocească prin sănătatea lui sănătatea trupului. Tihnei și mulțumirii sale trebuie să-i dea sclipire. Trebuie ca înfățișarea să se împlinească după tiparul lui, să-i dea tăria și binevoitoarea mîndrie a unei purtări harnice și voioase, plină de împăcare și mulțumire. (c) Cel mai vădit semn al înțelepciunii este o nestrămutată voie bună, starea ei se arată ca fiind luminată dincolo de luciul Lunii, mereu senin. (a) *Baroco și Baralipton*[2] duc pe părtașii lor să fie în acel hal îmbîcsiți și funinginiți, nu filozofia; ei nu o cunosc decît din auzite. Dar cum? Ea se străduie să însenineze furtunile sufletului, să învioreze foamea și fierbințelile, nu însă născocind niscai epicicle, ci cu arătări firești și la îndemînă. (c) Are drept țintă virtutea care nu este cum spune școala: cățărată pe vîrful unui munte stîncos, prăpăstios și de neatins; cei care s-au apropiat de ea spun, dimpotrivă, că șade pe un șes frumos, rodnic și înflorit de unde se văd lămurit toate lucrurile care stau mai prejos; iar acolo se poate ajunge, pentru

[1] În schimbările trupești se întrezăresc patimile tainice ale sufletului ca și bucuriile sale lăuntrice: fața oglindește aceste deosebite stări (Iuvenal, IX, 18).

[2] Baroco și Baralipton, două moduri ale silogismelor aristotelice.

cei care cunosc drumul, pe căi umbroase, cu iarbă moale și miresmată, agale, pe urcuș lin și neted, cum este cel al boltirilor cerești. Fiindcă n-au umblat în preajma acelei virtuți mai presus de orice frumoasă, biruitoare, iubitoare, zglobie cît și vitează, dușmană neîmpăcată și fățișă a amărăciunii, neplăcerii, temerii și stînjenirii, care ia drept călăuză firea, ursita și desfătarea drept însoțitoare, ei apucat-au — după slăbiciunea lor — să chipuiască acea nătîngă arătare, mîhnită, certăreață, necăjită, amenințătoare, prăpădită și să o puie pe o stîncă depărtată printre mărăcini, sperietoare a lumii.

Dascălul de mine ales, care știe că datoria lui este să împlinească vrerea ucenicului său pe aceeași măsură și mai mult prin iubire decît prin smerenie față de virtute, va ști să-i spuie că poeții de obicei, și zeii, au pus mai curînd truda în tainițele lui Venus decît în cele ale lui Pallas. Iar cînd firea va începe a-l stîrni, să nu-i arate pe Bradamanta sau Angelica drept stăpîne ale desfătării, ci o frumusețe curată, vie și darnică, nu bărbătească, ci bărbată, în loc de o frumusețe molatică, prefăcută, firavă și sclivisită; nu una schimonosită în băiat, încununată de un coif lucitor ori alta lele înzorzonată, cu tichie de mărgăritar; el va judeca bărbătește însăși dragostea lui, dacă alege vreo mulțumire în acel păstor fătălău din Frigia.[1] Îi va arăta o nouă învățătură; că prețul și înălțarea adevăratei virtuți stau în ușurința, folosul și plăcerea deprinderii ei, depărtate de orice trudă, încît poate ajunge la ea fie copil, fie bărbat, cei săraci cu duhul cît și cei înzestrați. Uneltirea ei este rînduială, nu putere. Socrate, cel dintîi răsfățat al filozofiei, cu bună știință părăsește puterea lui, ca să apuce pe calea netedă și deschisă a desăvîrșirii ei. Ea este mamă iubitoare a plăcerilor omului. Aducîndu-le a fi drept, le dă împlinire aleasă și temeinică. Le dăruie însuflețire și dor cumpănindu-le. Îndepărtînd pe cele

[1] Paris, eroul legendar, fiu al regelui Troiei Priam.

ce nu-i priesc, ne zorește în cele pe care ni le lasă; din plin ne lasă tot ceea ce dorește firea, îndestulîndu-se, nu ca să ni se aplece, dar ca o mamă, ca să ne mulțumească (dacă nu apucăm a spune că a opri pe bețiv să se îmbete, pe mîncău să i se acrească, pe destrăbălat să se molipsească înseamnă a fi dușman al plăcerilor noastre). Dacă norocul obișnuit îi scapă, ea sau îl ocolește sau își croiește un altul cu totul al său, nu bătut de valuri și de vînturi. Ea știe să fie bogată, puternică și învățată și să-și aștearnă culcuș miresmat. Îi plac viața, frumusețea, fala și sănătatea. Dar îndeplinirea ei anume și neapărată este să se folosească de aceste bunuri cu rînduială și să le piardă fără cutremurare: îndeplinire mai mult semeață decît aspră, fără de care orice trai este nefiresc, tulbure și slutit și pe bună dreptate i se pun în circă acei bolovani, mărăcini și uscăciuni. Iar de se întîmplă ca învățăcelul să fie din fire în anume fel, ca să-i placă mai bine istorisirea unei snoave decît povestirea unei călătorii frumoase sau o povață înțeleaptă, care la chemarea jocului măscăricilor se depărtează de sunetul goarnei, înviorător pentru tînăra sa însuflețire și a tovarășilor săi, care în loc să se întoarcă împulberat și biruitor de la luptă, dorește mai mult să aducă lauri de la jocul cu lapca sau de la dănțuiri, eu nu văd nici un leac decît să-l stringi de gît fără martori sau să-l trimiți la brutăria vreunui oraș, fie el fiu de duce, urmînd povața lui Platon că nu după învrednicirile tatălui trebuie aleși copiii, ci după însușirile lor firești(...)

Copilul trebuie crescut cu blîndețe și nu cu asprime. Educația trebuie să fie firească, neconstrîngătoare, urmînd legile naturii, excluzînd suferința.

CARTEA II

CAPITOLUL VIII

Despre iubirea părinților pentru copiii lor

(...)Înfierez orice silnicie în creșterea unui suflet fraged care va să fie învățat, cinstit și neatîrnat. Eu nu știu, dar în ascultarea silită și în asprime stă oarecare josnicie; și socot că, dacă nu poți izbuti prin judecată, chibzuială și îndemînare, nu izbutești nici prin străşnicie(...)

CARTEA I

CAPITOLUL XXVI

Despre creșterea copiilor

(...)Înseși jocurile, deprinderile trupești vor face parte din învățătură: alergarea, lupta, (c) muzica, (a) dănțuirea, vînătoarea, mînarea cailor și mînuirea armelor. Eu vreau ca înfățișarea cuviincioasă și purtarea între oameni să ia chip deodată cu sufletul. Nu se clădesc un suflet și un trup, se face un om și nu trebuie făcut pe din două. Iară, cum spune Platon,[1] nu trebuie desăvîrșit, unul fără altul, ca o pereche de cai înhămați la aceeași oiște. (c) Și ascultîndu-l pare că a dat mai mult timp și grijă deprinderilor trupești și socoate folosul minții tras din ele nu dimpotrivă, ci deopotrivă.

(a) De altfel, întreagă această rînduială trebuie mînuită cu negreșită blîndețe, nu cum se face la școală.

[1] Platon, *Republica*, IV.

În loc de a îmbia pe copii la cele cărturărești și a le stîrni pofta, nu li se arată cu adevărat decît spaimă și cruzime. Scutiți-mă de mustrare și străşnicire; nimic, după a mea părere, care să neomenească și să stîrnească mai tare o fire bine înzestrată din născare. Dacă doriți să se ferească de rușine și pedeapsă, nu-l aspriți, ca să le simtă; aspriți-l față de sudoare și frig și vînt și de întîmplările care trebuie să fie nesocotite de el; păziți-l de moleșire și gingășie la îmbrăcăminte și așternut, la mîncare și băutură; obișnuiți-l cu toate, să nu fie un băiat frumos, fecioraș, ci un băiat verde și vînjos. (c) Copil, bărbat, bătrîn, eu totdeauna am crezut și judecat aidoma. Dar în cele mai multe din școlile noastre, între multe alte, felul de călăuzire m-a supărat. S-ar fi ajuns la țintă cu mai multă îndurare și iertare, dînd greș cu mai puțină păgubire. Găsim o adevărată carceră a tinereții captive; o dezmață, pedepsind-o înainte să fie dezmățată. Sosiți în clipa cînd ei sînt la treabă nu auziți decît strigăte, copii chinuiți și dascăli îmbătați de însăși mînia lor. Ce fel de a fi este cel care, pentru a trezi pofta de învățătură în sufletele fragede și sfioase, le mîni cu o mutră groaznică și cu biciul în mînă? Netrebnic și dăunător fel. Și mai aflăm cît de bine o întîmpină Quintilian[1], că asemenea poruncitoare străşnicie are urmări primejdioase mai ales în felul cum pedepsim. Cu cît ar fi mai primitoare încăperile școlii, presărate cu flori și ramuri, decît cu vărguțe însîngerate! Aș pune să se zugrăvească bucuria, voioșia, pe Flora și Grațiile, precum făcut-a filozoful Speusip[2] în școala lui; acolo unde vor avea a se înfrupta, vor și zburda. Pentru copii, ca să fie hrana prielnică, trebuie îndulcită, iar cea nepriincioasă, amărîtă(...)

Copilul trebuie deprins cu exprimarea simplă și clară și învățat a se feri de cea căutată care nu dovedește nimic altceva decît o sărmană slăbiciune a vanității.

[1] Quintilian, *Institutio oratoria*, I, 3, sfîrșit.
[2] Cf. Diogenes Laertios, *Speusip*, IV, 1.

CARTEA I

Capitolul XXVI

(...) Precum nimicnicie este a vroi prin port să uimești într-un anume fel neobișnuit, de asemenea, în vorbă căutarea unei noi înșirări de cuvinte puțin cunoscute pornește din ambiție copilărească și cu fumuri cărturărești. De aș putea să nu folosesc decît cuvintele folosite în piață la Paris! Aristofan, grămăticianul, nu știa ce spune cînd ținea de rău pe Epicur că vorbirea lui era netedă și dibăcia cuvîntării sale era numai ca vorba să răzbată. Ușor este a se lua după un fel de grai care de îndată este primit de mulțime; dar a se ține după o judecată și a-i da răsărire nu merge atît de lesne. Cea mai mare parte din cititori, fiindcă găsesc astfel de veșmînt, gîndesc greșit că trupul i se potrivește.

Puterea și vînjoșia nu se iau cu împrumut, ci numai haina și găteliile. (...)

Cultura nu înseamnă o sumă aritmetică de informații, ci asimilarea cunoștințelor de către cel care le absoarbe, integrîndu-le în ființa sa.

(a) Ca să ne întoarcem la spusele mele, nu-i nimic mai bine decît să aprindem pofta și iubirea de carte, altcum nu se fac decît măgari purtători ai poverii cărții. Li se dă traista lor de știință, bine vîrîtă cu biciul, știința căreia nu-i de ajuns a-i da locaș în sinea ta, dar cu care ai a te și însoți(...)

FRANÇOIS DE SALES

(1567—1622)

Călugăr în 1595, episcop al Genevei în 1602, predicator aplecat cu atenție spre psihicul omenesc, pe lîngă predici și corespondență, el scrie **Introducerea în viața cucernică** (**Introduction à la vie dévote**; o termină în 1608; ediția a doua și cea definitivă, modificată și îmbogățită, apare în 1619) și **Tratat despre dragostea pentru Dumnezeu** (**Traité de l'amour de Dieu**, 1616). A fost canonizat în 1665. Este umanist prin cunoașterea înțelepciunii antice, respectul experimentului (bolnav fiind, își exprimase dorința ca după moarte corpul lui să servească studiilor din sala de disecție), gustul pentru armonie și încrederea în om. Această încredere în om se împletește cu plăcerea și priceperea popasului asupra problemelor morale (știm, din propria sa mărturisire că îl admira pe Epictet). **Introducerea în viața cucernică** este alcătuită din scrisori trimise de el, ca director de conștiință, doamnei de Charmoisy, soția unui gentilom de la curtea ducelui de Nemours; alternînd între plictisul șederii la țară și plăcerea mondenă, între tristețe și varietate, ea ducea o existență plată. François de Sales o învață să transpună în orice gest și în fiece clipă aspirația umană către absolut, dorința desăvîrșirii morale și autenticității, curajul confruntării cu sine. Îndrumarea către meditația cotidiană aduce exercițiul analizei psihologice în actul de pietate, smuls astfel ritualului și dogmelor și transformat într-un moment din procesul greu și îndelungat al autocunoașterii. De altfel Sainte-Beuve scria că François de Sales „a fost mai puțin

teolog decît un desăvîrşit om de acţiune" — înţelegînd, bineînţeles, acţiunea morală. François de Sales crede în perfectibilitatea umană şi vrea să învețe omul la şcoala energiei morale. După crîncena epocă de sălbăticii a războaielor religioase şi civile, apelul lui la iubire soseşte binevenit. Conştient de nevoia de comunicare a oamenilor, scria în capitolul XI din cartea a patra: „împărtăşirea suferinţelor inimii are, pentru suflet, acelaşi rezultat ca şi luarea de sînge pentru trupul celor ce sufăr de o fierbințeală neîncetată". Confesor, devine prin practica zilnică observator al vieţii sufleteşti, pe care o analizează cu căldură. Avînd drept ţintă transformarea sufletească, François de Sales intră cu o mare forţă de introspecţie în dinamica reală a faptelor omeneşti, în studiul şi caracterizarea situaţiilor. În cea mai bună tradiţie a moraliştilor francezi, el face o analiză metodică şi raţională a resorturilor interioare. Fraza lui necăutată slujeşte dorinţa de cuprindere cît mai bogată a ipotezelor şi nevoia de claritate care îl conduce la descompunerea situaţiilor şi a sentimentelor.

INTRODUCERE ÎN VIAŢA CUCERNICĂ

(Fragmente)

PARTEA A TREIA A INTRODUCERII

Cuprinzînd mai multe sfaturi privitoare la deprinderea virtuţilor.

CAPITOLUL IV[1]

Despre smerenie faţă de ceilalţi

(...)Nobleţea familiei, favoarea celor puternici, faima nu sălăşluiesc în noi, ci, sau în înaintaşi, sau în stima celorlalţi. Unii oameni sînt mîndri şi dispreţuitori

[1] Din: Saint François de Sales, *Introduction à la Vie dévote*, Texte intégral, publié d'après l'édition de 1619, Paris, Collection Nelson (1909). În româneşte de *Monica Iorga*.

pentru că se află în şa pe un cal bun, pentru că au panaş la pălărie, pentru că sînt bogat îmbrăcaţi; dar cine nu vede nebunia lor? căci dacă există o glorie în asemenea lucruri, ea aparţine calului, păsării, croitorului; şi nu e lipsă de curaj în a-ţi dobîndi stima printr-un cal, o pană sau un fald? Alţii preţuiesc şi dau însemnătate mustăţilor răsucite, bărbilor pieptănate cu îngrijire, părului încreţit, mîinilor gingaşe, artei lor de a dansa, de a cînta din gură sau cu instrumente; dar nu sînt ei lipsiţi de curaj voind să-şi crească valoarea şi să-şi sporească faima prin lucruri atît de uşuratice şi neserioase? Alţii, pentru puţină ştiinţă, vor să fie cinstiţi şi respectaţi de lume, ca şi cum fiecare ar trebui să vină la ei ca la şcoală şi să-i socotească maeştri: iată de ce sînt numiţi pedanţi. Alţii se împăunează din pricina frumuseţii lor, crezîndu-se urmăriţi de atenţia tuturor. Toate acestea sînt precît se poate deşarte, prosteşti şi neruşinate, iar gloria clădită pe asemenea şubrede temeiuri se cheamă deşartă; prostească şi uşuratică. (...)

Cinstirile, rangurile, demnităţile sînt asemenea şofranului, căruia îi merge mai bine şi creşte mai din plin atunci cînd este călcat în picioare. Meritul de a fi frumos piere în omul care ştie că este frumos; frumuseţea trebuie să fie necăutată pentru a fi plăcută; ştiinţa ne necinsteşte dacă ne umple de orgoliu, şi coboară în pedanterie. Dacă avem grija rangurilor,a adunărilor, a titlurilor, în afară că ne expunem la cîntărirea, cercetarea şi contestarea însuşirilor noastre, le şi prefacem în lucruri josnice şi ticăloase ; pentru că cinstea, frumoasă fiindcă am primit-o în dar, se schimbă în necinste atunci cînd o pretindem, o căutăm şi o cerem. Cînd păunul îşi roteşte coada pentru a o vedea, îşi ridică penele cele frumoase, dar le zbîrleşte pe toate celelalte, arătîndu-şi astfel şi într-o parte şi în alta ce are nemernic; florile, minunate în pămîntul unde cresc, se veştejesc cînd sînt tăiate şi luate de la locul lor. (...)

CAPITOLUL IX[1]

Blîndețe față de noi înșine

Un bun chip de a ne deprinde să fim blînzi este acela de a ne încerca bunăvoința față de noi înșine, fără a ne inciuda vreodată împotriva noastră sau împotriva scăderilor noastre; căci, cu toate că mintea noastră ne cere ca atunci cînd săvîrșim greșeli să fim supărați și întristați pentru ceea ce am făcut, trebuie totuși să nu lăsăm ca supărarea noastră să vină cu acreală, necaz, ciudă și mînie. De aceea mare greșeală făptuiesc mulți oameni care, înfuriindu-se, se mînie de a se fi mîniat, se necăjesc de a se fi necăjit și se inciudează că s-au inciudat; astfel ei își țin inima pătrunsă și îmbibată de mînie, și oricît s-ar părea că cea de a doua mînie îi pune capăt celei dintîi, în faptă, cu primul prilej ce se înfățișează, ea deschide calea către o nouă mînie; iară pe de altă parte toate aceste mînii, supărări și acreli împotrivă-ne vădesc trufie și purced doară din iubirea de sine, care, fiindcă ne descoperim lipsurile, ne tulbură și neliniștește.

Trebuie deci ca neplăcerea de pe urma greșelilor noastre să fie pașnică, chibzuită, egală cu sine; căci, precum un judecător îi pedepsește pe cei răi cu mult mai bine cînd dă hotărîrile cu socotință și seninătate decît atunci cînd le dă cu aprindere și cu patimă — cu atît mai mult cu cît, judecînd cu patimă, el nu pedepsește greșelile după greutatea lor, ci după cea pe care el o vede în ele; tot astfel, cu mult mai bine ne pedepsim prin căință liniștită și necontenită decît printr-o căință acră, năvalnică și mînioasă — cu atît mai vîrtos cu cît asemenea păreri de rău nestăvilite nu sînt cumpănite după greutatea greșelilor noastre, ci după înclinarea noastră către un lucru sau altul. De pildă, acela ce prețuiește castitatea se va inciuda cu o amărăciune fără de seamăn pentru cea mai mică abatere de la ea, și în schimb nu va face decît să rîdă de propriile sale

[1] Din: Saint François de Sales, op. cit. În românește de *Cornelia Comorovski*.

vorbe grele și defăimătoare. Dimpotrivă, acela ce urăște defăimarea, se va frămînta pentru o șoaptă a sa de cîrtire și nu va ține cîtuși de puțin seama de o mare greșeală, tot de el săvîrșită împotriva castității sau de alt chip; ceea ce altă pricină nu are decît că ei nu își judecă cugetul lor cu înțelepciune, ci cu patimă. (...)

CAPITOLUL XXXVI[1]

Să avem duhul drept și cu judecată

Deși sîntem oameni doar prin judecată, arareori întîlnim oameni într-adevăr cu judecată; dragostea de sine ne strică judecata, ducîndu-ne pe nesimțite la făptuirea a mii de nedreptăți și strîmbătăți mărunte, dar primejdioase, care, asemenea puilor de vulpe de care se vorbește în Psalmi, nimicesc viile; căci mici fiind, nu sînt băgați în seamă, dar mulți fiind, multă pagubă fac. Oare ce vă voi spune nu sînt lucruri nedrepte și lipsite de socotință?

Pentru puțin ne învinuim aproapele, iar nouă multe ne trecem cu vederea; vrem să vindem scump și să cumpărăm ieftin; vrem să se facă dreptate în casa altuia, iar nouă să ni se arate înțelegere și iertare; vrem ca din cuvintele noastre fiecare să priceapă numai ce este bun, dar sîntem simțitori și supărăcioși față de ale altora. Am vrea ca aproapele să ne dăruie bunul său, pe deasupra și plătindu-l, dar n-ar fi mai drept să și-l păstreze, iar noi să rămînem cu banii noștri? îi purtăm pică fiindcă nu se supune vrerii noastre, dar nu are el oare mai multă dreptate să se supere fiindcă vrem să îl stingherim? Dacă îndrăgim o obicinuință, le disprețuim pe toate celelalte și ne împotrivim la tot ceea ce nu este pe gustul nostru. Dacă prin-

[1] Din: Saint François de Sales, op. cit. În românește de *Monica Horga*.

tre cei de sub ordinele noastre se află vreunul lipsit de farmec sau care să ne fi supărat vreodată, orice ar face îl primim rău, îl mîhnim fără încetare, îl bruftuluim necontenit; dimpotrivă, dacă cineva ne este plăcut prin înzestrarea făpturii sale, îi trecem cu vederea orice ar face. Sînt copii plini de virtute, pe care tații și mamele lor aproape nu-i pot privi din pricina vreunei imperfecțiuni a trupului; și sînt unii vicioși, preferați însă pentru o însușire deosebită a trupului.

În toate îi preferăm pe bogați săracilor, chiar dacă nu sînt de neam mai vechi și nici tot pe atît de virtuoși; îi preferăm pînă și pe cei mai frumos înveșmîntați. Ne apărăm drepturile cu strășnicie, iar celorlalți le pretindem să și le ceară cu delicatețe; ne păzim rangul cu mare grijă, dar vrem ca ceilalți să fie umili și binevoitori; ne plîngem repede de semeni și nu vrem ca cineva să se plîngă de noi; ceea ce facem pentru altul ne pare totdeauna mult: și ni se pare un lucru de nimic ceea ce un altul face pentru noi. Într-un cuvînt, sîntem ca și prepelițele din Paflagonia, care au două inimi; căci avem o inimă plină de dulceață, blîndețe și bunăvoință în ce ne privește și alta aspră, severă, pretențioasă față de aproapele nostru. Avem două măsuri; una pentru a cîntări înlesnirile noastre cu folosul cel mai mare cu putință, alta pentru a cîntări pe cele ale semenilor cu paguba cea mai mare cu putință. (...)

CAPITOLUL XXVIII[1]

Despre judecarea pripită a oamenilor

Leacul judecăților făcute cu asprime trebuie aflat în pricinile care le-au dat naștere. Sînt inimi acre, amare și aspre de felul lor. (...) Unii judecă fără de temei, nu din acreală, ci din trufie, părîndu-li-se că pe măsură ce coboară cinstea altuia și-o înalță pe a lor; înfumurați și lipsiți de respect pentru alții, ei se admiră pe sine și își dau un preț atît de ridicat încît îi văd pe toți ceilalți ca pe un lucru mic și josnic: „Eu nu sînt ca ceilalți oameni“, zicea fariseul cel prost. Unii nu au asemenea vădită semeție, ci simt doar o măruntă plăcere în a cîntări metehna altuia, pentru a se desfăta și a-i face și pe alții să se desfete mai pe îndelete scoțînd în lumină însușirea contrară, cu care ei se cred înzestrați; iară această plăcere este atît de trainică și de ascunsă privirilor, încît cine nu are vederea bună nu o poate descoperi, și nici chiar cei ce o încearcă nu și-o cunosc dacă ea nu le este înfățișată. Unii, pentru a se măguli și a-și găsi iertare față de ei înșiși, cît și pentru a-și îndulci remușcările, îi judecă pe ceilalți cu bucurie ca suferind de propriul lor cusur sau de un altul la fel de grav, părîndu-li-se că numărul mare al celor vinovați face ca păcatul lor să fie mai puțin osîndit. Sînt iarăși mulți din aceia care judecă în chip nesăbuit doară pentru plăcerea pe care o au de a face teorii și de a ghici moravurile și firea oamenilor, deci numai pentru a deprinde o anume îndemînare a minții; și dacă din nenorocire se întîlnește uneori adevăr în părerile lor, cutezanța și pofta de a continua le crește întru atîta încît cu greu pot fi întorși din drum. Alții judecă pătimaș și gîndesc întotdeauna bine despre ceea ce le place lor și întotdeauna rău despre ceea ei urăsc. (...)

[1] Din: Saint François de Sales, op. cit. În românește de *Cornelia Comorovski*.

LITERATURA UMANISMULUI ȘI RENAȘTERII ÎN ANGLIA

Cînd în 1485, cu încoronarea lui Henric al VII-lea, se încheia Războiul celor două roze, Anglia se unifică punînd capăt luptelor anarhice dintre feudali. Henric al VIII-lea (1509—1547), fiul și succesorul lui Henric al VII-lea, săvîrșește, de sus, reformarea bisericii și devine capul noii biserici anglicane (1534). Suveranul care semnase un pamflet împotriva lui Luther, trimisese pe rug protestanți sau cărțile lor și fusese numit de papa Leon al X-lea *Fidei Defensor* (apărător al credinței), nu reforma biserica din rațiuni teologale, ci urmărind clarificarea unei situații personale (divorțul de Catherina de Aragon, pentru a se căsători cu Anne Boleyn) și determinat de interese statale. Acest divorț însemna și o afirmare a statului englez în fața puterii spaniole: papa nu îndrăznea să-i satisfacă cererea lui Henric pentru că soția pe care o abandonase era mătușa lui Carol al V-lea și armata spaniolă ocupa atunci Roma. Pe de altă parte, în Anglia, biserica catolică, instituție privilegiată, nesupusă jurisdicției ordinare, forma un fel de stat în stat. Între 1536—1542 averile bisericilor și mănăstirilor sînt secularizate; se întărește astfel forța economică a puterii laice, dar se distrug construcții, picturi, manuscrise și sînt lipsiți de ultimul adăpost țăranii alungați care mai puteau găsi azil în mănăstiri.

Consecință a pătrunderii protestantismului în Anglia — paralelă cu reformarea de către rege a bisericii și, la început, independentă de ea — este traducerea Bibliei. William Tyndale, lipsit de sprijin în țara sa, pleacă în 1524 la Hamburg, unde termină traducerea Noului Testament (publicat la Worms). Începuse și traducerea, din ebraică, a Vechiului Testament, dar nu o mai încheie: este executat de spanioli pe cînd se afla la Anvers. Munca începută de Tyndale cu erudiție și înțelegere a fenomenului literar este continuată de Miles Coverdale, apoi revizuită și îmbunătățită în cîteva rînduri, pînă la **Versiunea autorizată** (1611), un monument al limbii literare engleze.

Creșterea producției de lînă și de stofe — prin sacrificarea populației rurale izgonite de pe pămînturile cultivate — duce la dezvoltarea exportului și a comerțului. Descoperirea noului continent transformă Anglia dintr-o margine a lumii într-un centru al navigației comerciale. Lunga și glorioasa domnie a Elisabetei (1558—1603) este punctată de înfrîngerea Invincibilei armate spaniole (1588) și marchează începuturile expansiunii engleze pe uscat și pe ape. Englezii ajung în ghețurile Nordului și în Pacific, vînează sclavi în Africa ori călătoresc prin Rusia, și răzbat pînă în Asia Centrală. Energia și încrederea în forțele lor cresc; în finalul actului I din **Tragedia spaniolă** Hieronimo face o pantomimă în care trei nobili englezi înving și iau ostatici doi regi portughezi și un rege spaniol; toate perspectivele păreau deschise. Era o epocă de eroism și de învățătură. Elisabeta, care vorbea curent latina, italiana, franceza, știa grecește, încuraja expedițiile de război și jaf, care aduceau venituri țării. Oamenii Renașterii engleze erau totodată soldați și pirați, curteni, aventurieri. În ei se împleteau, adeseori, ca în Walter Raleigh, calitățile omului de acțiune — politician, navigator, explorator și soldat — ale intelectualului și poetului. Precum îi spune Panthino lui Antonio, tinerii de atunci

„Purced să-și cate singuri rost în lume,
În bătălii să-și făurească slava,
Ori țărmuri noi să afle peste mare,
Ori să învețe pe la academii".

(Shakespeare, **Cei doi tineri din Verona**)

În epistola dedicatorie la **Izgonirea bestiei triumfătoare** Giordano Bruno i se adresa astfel lui Philip Sidney: „nu știu ce fel de om aș fi, nobile domn, dacă nu v-aș stima inteligența, nu v-aș onora deprinderile, nu v-aș slăvi meritele cu care, în măsura în care

timpul v-a îngăduit-o, v-ați dezvăluit mie de la bun început, de îndată ce am ajuns în insula Britanică."

Dar cultura engleză era încă nesigură în mersul ei și lua ca model, pe lîngă antichitate, realizările țărilor de pe continent, începînd, bineînțeles, cu Italia. În dialogul lui Giordano Bruno, **Cina din Miercurea păresimilor,** Teofilo explică de ce Nolanul (G. Bruno) nu fusese nevoit să învețe englezește: oamenii de cultură englezi „știu toți să vorbească fie latină, fie franceză, fie spaniolă, fie italiană; știind că limba engleză nu le este de folos decît înlăuntrul acestei insule, ei s-ar considera sălbatici dacă nu ar cunoaște o altă limbă în afară de a lor".

Prezența lui Giordano Bruno în Anglia (1583 — 1585) este una din mărturiile prestigiului Italiei în această țară, ai cărei umaniști — Grocyn, Fox, Colet — mergeau pe pămîntul Italiei spre a-și completa studiile, în timp ce poeții se inspirau din Petrarca. Setea de cunoaștere prin călătorie a oamenilor de litere englezi trebuie să fi fost mai puternică decît a celor de pe continent: cei dintîi aveau un sentiment al izolării în țara lor insulară; Grocyn îl mărturisește într-o scrisoare către Aldo Manuzio.

Epigonii au continuat să imite însă și după ce fuseseră săvîrșite marile creații shakespeariene. Vorbind despre Guarini, lady Politick din **Volpone** spune că englezii fură din el întîi,

„Aproape tot pe-atît ca din Montaigne";

Cînd înrîurirea Italiei se exprima doar într-o imitație formală, fenomenul era satirizat. În **Cum vă place,** Rosalind îl ironizează pe Jacques: nemulțumit cu țara lui, el pare a coborî dintr-o gondolă. Chiar italienii au o proastă părere despre englezii care îi mimează; la ei circulă zicala „Englezul italienizat e diavolul împielițat" *(Inglese Italianato è un diabolo incarnato).* Roger Asham o citează și atrage atenția asupra exceselor italienizării; unii dintre compatrioții săi care trec pe acolo i se par metamorfozați mai rău decît a fost vreodată cineva la curtea lui Circe; le reproșează frivolitatea, vanitatea și laicizarea, adică preferința pentru lectura scriitorilor păgîni și neglijarea vieții religioase. În ciuda unor rezerve — ca cea de mai sus, în fața culturii antice — sau dimpotrivă, a unor excese în imitarea altora, se formează în secolul al XVI-lea o cultură engleză umanistă, cu specificul ei și o literatură al cărei moment suprem — Shakespeare — însemnă unul din triumfurile geniului omenesc.

Preocupările pedagogice imediate sînt mai intense decît pe continent în Anglia, unde oamenii, mai legați de realitățile practice, vor să transforme principiile în viață și să pună temeliile educării tineretului în spirit umanist; se văd asemenea încercări în statutele, cu instrucțiuni exacte, ale unor umaniști ca John Colet sau Richard Fox ori în lucrările de pedagogie ale lui Thomas Elyot (1490—1546) și Roger Asham (1515—1567).

Într-o scrisoare din 5 decembrie 1499 Erasmus spunea că a aflat în Anglia „o cultură atît de aleasă și atîta erudiție, nu din aceea înapoiată și comună, ci una adîncă, de minuție, antică, latină și greacă, încît acum nici nu aș mai dori atît de mult să merg în Italia altfel decît pentru a o vedea. Cînd îl aud pe Colet al meu, mi se pare că îl ascult pe însuși Platon. Cine nu ar admira la Grocyn desăvîrșita sferă a cunoștințelor? Cine are o judecată mai ascuțită, mai nobilă, mai subtilă decît a lui Linacre? Ce a făurit vreodată natura mai blînd, sau mai suav, sau mai rodnic decît spiritul lui Thomas Morus?".

JOHN COLET

(1466? 1467? —1519)

Descinde dintr-o familie londoneză care îl susținuse pe Henric al VII-lea în timpul Războiului celor două roze; este singurul supraviețuitor din 22 de copii, pe care părinții îi pierd la o vîrstă fragedă. Erasmus, cu care Colet va fi prieten toată viața, elogiază farmecul mamei lui; o considera una din cele mai remarcabile femei intelectuale ale timpului. Începînd din 1483 John Colet studiază la Oxford: matematica și filozofia sînt disciplinele favorite. După 1490 călătorește în Italia, unde se pare că învață grecește, și în Franța, unde îl cunoaște pe Guillaume Budé. În 1496 revine în Londra și aici îmbracă haina sacerdotală. Între 1496—1506 ține la Oxford prelegeri (în limba latină) care îi sporesc faima. În 1505 Henric al VII-lea îl numește decan al Catedralei Sfîntului Pavel. În 1510 el întemeiază, pentru învățămîntul elementar și gratuit al băieților, Școala Sfîntului Pavel, ale cărei statute le redactează din nou în 1518; precum se vede în fragmentul de mai jos, cere ca manuscrisul lor să fie păstrat în școală. Întocmește pentru această școală o carte de gramatică; Erasmus dăruiește școlii lucrarea **Despre bogăția cuvintelor și a lucrurilor** pe care i-o dedică lui John Colet. Printre puținele scrieri ale lui Colet care s-au păstrat se află, pe lîngă scrisori — numeroase către Erasmus, cîteva prelegeri, **Rudimente de gramatică (Grammatices Rudimenta,** 1527) elaborate în colaborare cu William Lily și **Statutele Școlii Sfîntului Pavel.** Textul de mai jos exprimă aproape brutal amărăciunea învățatului care vede în juru-i ignoranța, manifestă îndeosebi în coruperea limbii latine; se vede în el și dorința, specifică umanismului timpuriu, de a face o sinteză între tradiția creștină și cea păgînă. Deși preot catolic, John Colet nutrește nădejdea ca Biblia să fie citită în limba maternă.

STATUTELE ȘCOLII SF. PAVEL[1]

(Fragmente)

Eu, John Colet, încredințez această cărțulie în mîinile maestrului Lily, într-a optsprezecelea zi a lui iunie, în anul Domnului nostru Isus Cristos 1518, pentru ca s-o țină și s-o păstreze.

Prolog

Eu, John Colet, fiul lui Henry Colet, și decanul Catedralei Sf. Pavel, nedorind nimic mai mult decît educarea și creșterea copiilor în bune deprinderi și în literatură, în anul Domnului una mie cinci sute doisprezece, am înălțat o școală în capătul de răsărit al Bisericii Sf. Pavel pentru 152 (de băieți) care să capete fără plată învățătură în acest lăcaș: și am desemnat un dascăl și un mare-dascăl și un capelan cu îndestulătoare și perpetui stipendii întru susținerea lor, și am hotărît ca epitropi și apărători, guvernatori și legiuitori ai acestei școli pe cele mai cinstite și drept credin-

[1] Din: *The Thought & Culture of the English Renaissance. An Anthology of Tudor Prose 1481—1555.* Edited by Elizabeth M. Nugent, Cambridge University Press, 1956. În românește de *Dan Duțescu.*

cioase mădulare ale Postăvarilor din Londra. Și pentru că nimic nu poate ține îndelung și dăinui în bună rînduială fără legi și statute, eu, numitul John, am arătat și înfățișat ce anume, după gîndul meu, aș vrea și trebuie să fie cu osîndire păzit și păstrat de către numiții Postăvari, guvernatori ai școlii, ca în această carte să se vădească cu ce scop am întemeiat această școală. (...)

Ce să se învețe

Cît ce privește ce să se predea de către dascăli și să se învețe de către școlari, nevoiaș mi-e duhul să afle și să hotărască în amănunt, dar de-a valma vorbind și după mintea mea: aș dori să se predea copiilor mereu literatură bună, atît latinească, cît și grecească, și autori buni care au îmbinat elocința romană însăși cu înțelepciunea, mai cu seamă autori creștini care și-au scris gîndurile în latină curată și cuviincioasă, fie în versuri, fie în proză; căci scopul meu este ca prin această școală mai cu osebire să sporească cunoașterea și venerarea lui Dumnezeu și a Domnului nostru Isus Cristos și o frumoasă viață creștinească și bunele deprinderi ale copiilor; și în acest scop vreau ca să învețe copiii mai întîi și mai presus de toate catehismul în englezește; iar după aceea, *Accidenta* (Gramatica) pe care eu am întocmit-o, sau o alta, de va fi mai de folos copiilor pentru a deprinde mai grabnic graiul latinesc, și apoi *Învățămintele omului creștin*[1], pe care acel învățat Erasmus le-a întocmit la rugămintea mea, și cartea numită *Bogăția cuvintelor și lucrurilor* a aceluiași Erasmus.

Și apoi alți autori creștini ca Lactantius, Prudentius și Probus și Sedulius și Juvencus și Battista Mantovanul și alții asemenea, care vor fi socotiți propice și mai de folos întru adevăratul grai latin. Toată barbaria, toată corupția, toată denaturata latinească pe care niște nerozi orbi și ignoranți au adus-o într-această lume și prin aceea au întinat și otrăvit vechiul grai latinesc și însăși romana limbă ce se folosea pe vremea lui Tullius și Sallustius și Vergilius și Terentius, pe care și Sf. Ieronim și Sf. Ambrozie și Sf. Augustin și mulți alți sfinți cărturari au învățat-o la vremea lor, spun că această murdărie și toate asemenea neisprăviri care(...) se pot mai degrabă numi scîrnătură decît literatură, eu cu desăvîrșire le leapăd și le alung din această școală și-i chem pe dascăli să predea totdeauna ceea ce este mai bun. Și să-i instruiască pe copii în grecească și latinească, citindu-le lor acei autori care înțelepciunii i-au adaus curata și cuviincioasa elocință.

Joannes Colet, întemeietorul noii școli, cu propria sa mînă.

[1] Probabil că titlul *Institutum Christiani Hominis*, dat de Colet, indică lucrarea *Enchiridion militis christiani* (*Învățămintele ostașului creștin*).

WILLIAM GROCYN

(1469? — 1519)

Erudit și pedagog pasionat, în 1465 își începe studiile la Oxford, unde după 1481 predă teologie. Între 1488—1491 călătorește în Italia și studiază limba greacă. La întoarcere îmbracă haina de preot și predă limba greacă la Oxford; aici îi sînt studenți Thomas Morus și Erasmus. Din 1506, cînd părăsește Londra și pînă la moarte, este profesor la colegiul de pe lîngă o biserică din Kent. Se știu puține lucruri despre el: din catalogul bibliotecii personale — alcătuit de Thomas Linacre — îi deducem lecturile: clasici greci și latini (îndeosebi Cicero), părinții bisericii (mai ales Augustin), scriitori italieni contemporani; din scrisorile prietenilor și elevilor lui — Thomas Linacre, Erasmus, John Colet, Thomas Morus, Aldo Manuzio — îi înțelegem meritele. Nu ne-au rămas lucrările lui; singurele pagini păstrate sînt: testamentul și o scrisoare către Aldo Manuzio din care face parte fragmentul de mai jos; el respiră atmosfera umanismului timpuriu: se simte mirajul Italiei și al recent descoperitei imprimerii, sentimentul apartenenței la comunitatea cărturarilor umaniști.

[SCRISOARE CĂTRE ALDO MANUZIO][1]

(Fragment)

William Grocyn din Britania trimite salutări lui Aldo Manuzio din Roma:

[1] Din: *The Thought & Culture of the English Renaissance*, op. cit. În românește de *Dan Duțescu*.

Thomas Linacre, mult stimatul meu prieten ca și al dumitale, dragul meu Aldus, s-a întors de curînd în Anglia teafăr și sănătos, mulțumesc cerului! Povestindu-mi în cele mai mici amănunte despre toate serviciile pe care i le-ai adus, m-a făcut ca degrabă să te îndrăgesc nespus, chiar și numai din acest motiv. Deci tot ce ai făcut pentru dînsul socotesc a fi fost o favoare personală către mine, căci interesele prietenilor se cade a fi comune. Și totuși nu pot tăgădui că mi-ai făcut un anume serviciu personal, atît în public, cît și în particular, astfel încît mă găsesc îndatorat dumitale din trei motive: ceea ce ai făcut pentru prietenul meu, pentru mine, și pentru marele public care pînă la urmă îmbrățișează toate serviciile dumitale.

Iar acum pentru a vorbi puțin despre acest din urmă serviciu adus tuturor, pare-mi-se mic a fi atît de neobișnuit, încît nici nu știu ce să admir sau să laud mai mult: talentul sau buna socotință a dumitale, stăruința sau destoinicia, harul sau curtenia. Căci fără un neasemuit talent, nu ai fi putut născoci acel minunat mijloc anume hărăzit tipăririi literelor grecești. Totuși dacă nu ai fi fost înzestrat cu o foarte ascuțită judecată în alegerea autorilor ale căror opere doreai să le tipărești, nu l-ai fi așezat pe Aristot înaintea lui Platon, potrivnic părerii lui Cicero.

Și în această hotărîre sînt întru totul la un gînd cu dumneata, fiind eu însumi dintre cei ce socotesc că există multă deosebire între marii filozofi Aristot și Platon, ca între un om cu multă învățătură și un om cu multă cunoaștere, dacă pot spune așa. Fără o stăruință de necrezut nu ai fi putut duce la capăt un plan atît de înalt în fața marilor greutăți ale zilelor noastre; iar fără o uimitoare hărnicie, nu ai fi mînat, printre atîtea piedici, pînă la încheierea ei cu succes, sarcina pe care ai început-o. În sfîrșit, ce har mai mare decît că i-ai socotit pe toți oamenii învățați vrednici de acest serviciu din partea dumitale, sau ce curtenie mai mare decît că le dorești să fie astfel?

Iară de vreme ce această mare și deosebită activitate a dumitale este acum atît de răspîndită, încît

întreaga lume iţi rămîne îndatorată cu o nepieritoare amintire a nobilei dumitale fapte; şi de vreme ce ajutorul dumitale personal, strîns legat de cel obştesc ne-a slujit pînă şi pe noi, pe englezi, care sîntem atît de izolaţi de restul lumii, eu cred că pentru a părea cîtuşi de puţin recunoscători, trebuie să ne socotim îndatoraţi dumitale nu doară alături de ceilalţi, ci chiar mai mult decît ei.(...)
Londra,

27 august 1499.

RICHARD FOX

(1448?—1528)

După studii la Oxford, Cambridge şi Paris (Litere şi Drept canonic), îmbracă haina sacerdotală. Îl sprijină pe Henry Tudor, conte de Richmond în lupta împotriva lui Richard al III-lea; cel dintîi, după încoronarea lui, ca Henric la VII-lea, îi acordă posturi de onoare şi încredere — în ţară şi în străinătate. Cu misiuni diplomatice el călătoreşte în Franţa, în Ţările de Jos şi în Scoţia. Ca pedagog, înfiinţează două şcoli de învăţămînt elementar (1522; 1528). În 1516 el întemeiază, la Oxford, Colegiul Corpus Christi, viitor focar de studii umaniste şi teologice; avînd cunoştinţe de arhitectură, îi schiţează planul; îl înzestrează cu cărţi şi are grijă de alegerea lectorilor: printre ei se află Luis Vives, John Fox, Nicholas Udall. S-au păstrat puţine dintre scrierile lui Richard Fox: corespondenţă şi Statutul Colegiului întemeiat la Oxford. Aflăm în statut omul deprins cu servicii de răspundere, cu simţul şi plăcerea organizării; umanistul care încearcă sinteza între tradiţiile creştine şi cultura păgînă proaspăt descoperită (Richard Fox statorniceşte la Oxford primul lectorat de limbă greacă); pedagogul pentru care cultura este o problemă obştească a difuzării cît mai temeinice a cunoştinţelor.

[STATUTUL DE ÎNTEMEIERE ALCĂTUIT DE EPISCOPUL FOX PENTRU COLEGIUL CORPUS CHRISTI, OXFORD, 1517[1]]

(Fragmente)

Despre lectorii publici

Albinele nu fac miere din toate florile fără osebire, ci dintr-acelea cu cele mai dulci și mai alese miresme și arome ce se gustă și se pot deslusi în mierea însăși ; de aceea soiurile de miere din cutare sau cutare ținuturi sînt osebite după felurimea florilor; și nici Britania, Attica sau Hybla nu pot da miere atîta vreme cît florile purtătoare de dulceață sînt departe. Noi, de aceea, sîntem hotărîți să statornicim în grădina noastră de albine pentru totdeauna trei pe drept destoinici botaniști, pentru a sădi și a semăna într-însa altoiuri, verdețuri și flori dintre cele mai alese, atît pentru roade, cît și pentru bună chibzuială, pentru ca iscusitele albine roind într-acoace din întregul gimnaziu al Oxfordului să poată sorbi și alege din ele sucul ce va, nu atît să se preschimbe în hrană pentru ele însele, cît să fie întru folosul, harul și cinstea întregului neam englezesc și întru lauda lui Dumnezeu, cea mai desăvîrșită și mai mare dintre ființe.

Dintre cei trei de mai sus, unul va să fie săditorul și semănătorul limbii latine, și să se cheme Lectorul sau Profesorul de Arte Umanistice, a cărui datorie este să smulgă bărbătește buruiana sălbatică din grădina noastră și s-o azvîrle de aici, de s-ar întîmpla vreodată să încolțească într-însa ; și trebuie ca în toate zilele de rînd și în zilele de jumătate sărbătoare pe tot întinsul anului vreme de o oră întreagă sau ceva mai mult, începînd pe la orele opt înainte de amiază, să vorbească în public în sala Colegiului nostru sau altundeva într-un lăcaș obștesc din Universitate, dacă președintele și cei mai mulți dintre cei șapte seniori găsesc cu cale că e bine așa, și să interpreteze limpede părți din autorii mai jos scriși ; anume, lunea, miercurea și vinerea, *Epistolele*, *Discursurile* sau *Despre îndatoriri* ale lui Cicero, fie Sallustius, Valerius Maximus sau Sertorius Tranquillus la voia președintelui și a seniorilor. Cînd însă audienții săi vor fi făcut asemenea progrese în autorii de mai sus, încît vor dori și vor fi în stare să urce spre lucruri mai înalte, iar președintele și seniorii și majoritatea audienților vor găsi cu cale că e bine, atunci îngădui-vom pe Pliniu, acea lumină a istoriei naturale, din Cicero *Despre artă*,[1] *Despre orator*, sau *Despre părțile [artei oratorice]*, *Învățămintele oratorice* de Quintillianus, dau *Declamațiunile*, sau vreun alt asemenea înalt scriitor să fie citit și explicat în locul mai sus pomeniților autori și a lucrărilor lor. Iară marțea, joia și sîmbăta, va să explice pe Vergilius, Ovidius, Lucan, Juvenalis, Terentius sau Plautus. Și în fiecare zi de sărbătoare, după amiaza la ceasul stabilit de președinte și seniori, în fața deplinei adunări a tuturor va să citească și să explice pe Horatius sau Persius. Însă noi nu-l împiedicăm să schimbe aceste prelegeri cu încuviințarea președintelui și a seniorilor și să explice în zile ce se urmează ceea ce noi am propus să se citească din nou în două zile ; și, pe lîngă aceasta, să interpreteze în aceeași zi părți dintr-un poet, dimpreună cu un orator.

Mai mult, de trei ori în decursul fiecărei săptămîni a anului și de patru ori numai la alegerea sa, în decursul exceptatelor perioade ale vacanțelor, în zilele și la orele ce vor fi îngrădite de președinte și seniori, va să citească în cerc restrîns, într-o încăpere a Colegiului nostru ce va fi desemnată de președinte, întregului personal ce va dori să-l asculte, fie *Eleganța limbii latine* a lui Lorenzo Valla, fie *Nopți attice* ale lui Aulus Gellius, fie *Miscellaneele* lui Poliziano, fie vreun alt asemenea autor, după placul președintelui și al majorității audienților.

[1] Din: *The Thought & Culture of the English Renaissance*, *op. cit.* În românește de *Dan Duțescu*.

[1] Titlul acesta nu se află în canonul ciceronian. El indică, probabil, lucrarea *Despre invențiune*.

Iar cel de al doilea botanist al prisacei noastre va fi, şi se va numi, Lectorul de autori elini şi de limbă elină (...)

În sfîrşit, cel de al treilea grădinar, pe care se cuvine ca ceilalţi grădinari să-l asculte, să-l înconjure şi să-l slujească, se va numi şi va fi Lectorul de sfîntă teologie (...)

Şi dacă nici un ins din Colegiul nostru nu va fi găsit destoinic după judecata preşedintelui şi a electorilor, pentru slujba de lector ce va rămîne neîmplinită, sau dacă vreun ins din colegiul nostru va fi găsit destoinic, dară vreun străin va fi socotit a fi mult mai învăţat (...) atunci voia noastră este ca acesta să fie ales cu precădere pentru acea slujbă şi ca lector public înaintea tuturor discipolilor şi cărturarilor Colegiului nostru. (...)

THOMAS MORUS

(1478—1535)

„Ce a creat natura mai frumos, mai suav, mai fericit ca geniul lui Thomas Morus?" exclamă Erasmus. Cînd îi închină **Elogiul nebuniei** el notează în prefaţa sub formă de scrisoare: „mă delectez cu amintirea unor amici, pe cît de iscusiţi într-ale ştiinţei, pe atît de plăcuţi, pe care-i lăsasem aici în Anglia. Printre aceştia tu, Morus al meu, te aflai în primul rînd. Deşi eram departe, totuşi, zburînd la tine cu gîndul mă deşteptam aidoma ca şi atunci cînd mă aflam în apropierea ta, lucru mai plăcut decît care mărturisesc că nu am avut în viaţă". Cu Erasmus se întîlneşte Thomas Morus în 1497. Morus studiază la Oxford, sub îndrumarea unor profesori ca Grocyn şi Linacre, în primul rînd greaca, apoi latina, iar la Londra ştiinţele juridice. La început avocat, devine, foarte tînăr încă, membru al parlamentului. Cînd Henric al VII-lea cere subsidii pentru înzestrarea fiicei sale, Morus i se opune şi se pare că, înriurit de atitudinea lui, Parlamentul îl refuză pe monarh. Ca să se răzbune, regele îi închide tatăl sub un pertext oarecare. Thomas Morus trebuie să părăsească viaţa politică şi o face dezamăgit de consecinţele încercărilor sale de a-şi transpune în faptă dorinţa de ameliorare a societăţii. Paralel cu viaţa paşnică şi fericită de familie — are trei fiice şi un băiat — reintră în activitatea politică sub Henric al VIII-lea. Este, printre altele, vistiernic şi preşedinte în Camera comunelor; se face cunoscut prin omenie şi intransigenţă, spirit de dreptate şi modestie. Doar la insistenţele regelui şi împotriva propriei sale dorinţi, în 1529 este numit lord cancelar —

primul lord cancelar englez care nu descinde dintr-o familie nobilă. Morus primește sarcina cu strîngere de inimă, iar în cuvîntarea cu care își începe activitatea vorbește apăsat despre greutățile și primejdiile pe care acceptarea ei le include. Dar suveranul îi făgăduise „libertatea conștiinței"! În 1532, după ce regele începuse să acționeze pentru desprinderea bisericii engleze de hegemonia Romei și pentru formarea unei biserici naționale, Morus, care nu-i împărtășește opiniile, se retrage. Este supus unui proces, la început fără consecințe grave. Însă cînd refuză să recunoască în Anne Boleyn pe regina cu depline drepturi a Angliei, iar în rege șeful suprem al bisericii, este închis, judecat și condamnat la moarte. Regele n-ar fi voit să-l ucidă pe Morus, dar nici să pară slab, încălcînd pentru el o lege pe care o dăduse; tot timpul stăruie ca fostul cancelar să revină asupra celor afirmate sau, cel puțin, să ceară grațierea. Morus refuză. Se urcă pe eșafod spre a fi decapitat, păstrîndu-și pînă în ultima clipă umorul. În 1935 biserica catolică l-a canonizat. Cu amintirea lui Thomas Morus se asociază imaginea intelectualului renascentist a cărui conștiință se teme de gîndul morții mai puțin decît de trădarea propriilor convingeri. Se pare că Shakespeare a scris o piesă despre viața lui.

Thomas Morus face traduceri (Lucian, Pico della Mirandola); scrie mai mult latinește: versuri, epigrame, pamflete împotriva luteranismului, o biografie a lui Pico della Mirandola; el este, probabil, cel care, în 1513, redactează în limba engleză o povestire a vieții lui Richard al III-lea (**The History of King Richard III,** publicată în 1543).

Cea mai importantă operă a lui este UTOPIA. Elaborată în limba latină în anii 1515—1516, publicată la Louvain, în Belgia, în 1516, probabil sub supravegherea lui Erasmus și ilustrată de Holbein, pictor de curte al lui Henric al VIII-lea, ea a fost tradusă în englezește în 1551. Lucrarea este scrisă la persoana întîia și este alcătuită din două părți. Cu prilejul unei misiuni în Flandra, naratorul cunoaște la Anvers un portughez, pe Rafael Hythlodeus, fost tovarăș de călătorie al lui Amerigo Vespucci. Călătorul portughez a fost și în Anglia; în prima parte Rafael îi comunică conlocutorului său, Morus, părerile despre Anglia, această țară, străină lui: a văzut acolo parazitismul feudalilor, războaiele lor de jaf, cruzimea legilor față de săraci. Analizînd mizeria

oamenilor sărmani constrînși să fure pentru a putea viețui, Rafael o arată și ca pe o consecință catastrofală a distrugerii micilor ferme și culturi agricole transformate în uriașe pășuni; proprietarii pămînturilor dobîndesc astfel venituri mult sporite, prin prelucrarea lînei oilor, în timp ce țăranii alungați, biete ființe dezrădăcinate, pribegesc pradă inaniției și legilor draconice.

UTOPIA

CARTEA DE AUR A LUI THOMAS MORUS, PE CÎT DE UTILĂ PE ATÎT DE PLĂCUTĂ, DESPRE CEA MAI BUNĂ ÎNTOCMIRE A STATULUI ȘI DESPRE NOUA INSULĂ UTOPIA[1]

(Fragmente)

CARTEA I

(...) Dar nu numai cele de mai sus împing la atîtea furtișaguri: mai e și o altă pricină, care se întîlnește în țara voastră.

— Și care-i oare? — întreabă cardinalul.

— Turmele voastre de oi, care, dacă îndeobște sînt așa de blînde și se hrănesc cu nimica toată, acum, pe cît se spune, au început să fie atît de lacome și de neîmblînzite, încît pe oameni îi înghit de-a binelea, iar ogoarele, casele și satele le nimicesc și le pustiesc. Într-adevăr, în orice colț al regatului unde se face lîna cea mai subțire și, ca atare, mai de preț, dau buzna nobilii, bogătașii, și chiar și unii dintre cei ce stau în fruntea mănăstirilor — altminteri oameni cucernici — neîndestulați cu veniturile și cu dijmele fiecărui an, pe care moșiile lor le dau, după obicei, ca pe vremea bunicilor, și nemulțumiți că trăiesc în trîn-

[1] Din: Thomas Morus, *Utopia*, Ed. Științifică, 1958. În românește de *Elefterie* și *Șt. Bezdechi*.

dăvie și strălucire, fără să fie de nici un folos țării, ci mai degrabă păgubind-o, nu lasă nici un petic de pămînt pentru arături: pe toate le împrejmuiesc, prefăcîndu-le în pășuni, dărîmă case, distrug orașe și nu lasă în picioare decît biserica, spre a face din ea staul pentru oile lor. Și, ca și cum pășunile și parcurile de vînătoare n-ar strica și așa destul pămînt, acești oameni de treabă prefac în paragină toate așezările omenești și preschimbă în pustiu orice locuri de țarină.

În acest chip, cîte un căpcăun lacom și nesățios — o adevărată pacoste pentru țară — încinge cu un gard ogor după ogor, pe întinderi de mii de acri, iar proprietarii lor sînt zvîrliți din gospodăriile lor; unii prin vicleșug, alții prin silnicie, iar alții, secătuiți de atîtea strîmbătăți, sînt împinși să-și vîndă singuri pămîntul. Și așa, bieții oameni pornesc în pribegie: bărbați, femei, soți, soții, orfani, văduve, părinți cu copii mici și cu cîte o familie mai degrabă mare la număr decît înstărită, fiindcă plugăria are nevoie de brațe multe; pornesc în pribegie, zic, lăsîndu-și căminul cunoscut, în care erau deprinși să trăiască, fără să știe unde se vor aciui a doua zi. Toată gospodăria lor, chiar de-ar avea răgaz să aștepte un cumpărător, nu are cine știe ce preț; dar de vreme ce stau să fie alungați din casele lor, o dau pe nimica toată. Apoi, după ce rătăcesc cîteva zile din loc în loc și-și irosesc și acea brumă agonisită, ce le mai rămîne decît să se apuce de furat, pentru ca apoi să fie spînzurați, vezi bine, după dreptate! ori, poate să-și tîrască mizeria cerșind, și atunci sînt aruncați în temnițe ca niște vagabonzi fără căpătîi; căci cine să le dea de lucru, măcar că ei ard de dorința să muncească? La muncile cîmpului, singurele pe care le cunosc, nu e nimic de făcut, căci nu se seamănă nimic, și întinsele pămînturi, al căror arat și semănat cer multe brațe de muncă, nu cer, cînd e vorba de păscut oile sau vitele, decît un cioban sau un văcar (...)

În cea de a doua parte a cărții, orînduirii sociale și politice nedrepte din Anglia îi opune Rafael Hythlodeus organizarea oamenilor de pe insula Utopia. Numele, de

origine greacă, al insulei, indică și etimologic — **locul care nu este** (οὐ + τοπός) — existența ei imaginară: o țară care nu se află nicăieri. Titlul cărții lui Thomas Morus a marcat de altfel începutul unui nou gen literar: al utopiilor. La a patra călătorie a sa, navigatorul, impresionat de noua țară descoperită, cere să fie lăsat acolo ca să-i studieze organizarea socială și politică. Călătorul prezintă, în capitole ale căror titluri indică și cuprinsul, **orașele, magistrații, arte și meserii, raporturile mutuale între oameni, călătoriile, sclavii, războiul, religiile.** Există un monarh, dar el nu domnește în virtutea unor drepturi sfinte, ci pentru că populația are nevoie de un om capabil care să-i apere interesele. Insula Utopia nu cunoaște proprietate individuală; nu sînt nici bogați, nici săraci. Toată lumea muncește. Ziua de muncă este redusă la șase ore, iar fiece om dobîndește tot ce îi trebuie; lipsa paraziților nu mai face necesar un surplus de muncă. Bani nu există; bunurile sînt depozitate în magazii și fiecare își ia cele necesare. Se mănîncă în colectiv, în săli uriașe. Bolnavii sînt îngrijiți în spitale publice. Pînă la cinci ani toți copiii sînt crescuți laolaltă, în clădiri unde se ocupă de ei femeile care alăptează, căci celelalte muncesc ca și bărbații.

Oamenii își trăiesc viața în chip firesc, urmînd, cu dragostea renascentistă de natură, idealul fericirii terestre, bucurîndu-se de sănătate și frumusețe. Insula e bogată în aur și pietre scumpe, dar de către om nu li se acordă o valoare mai ridicată decît cea pe care o au în cadrul naturii. Mai puțin prețuite ca fierul, pentru că fierul le este tot atît de necesar ca apa și ca focul, ele sînt folosite pentru lanțurile condamnaților sau jucăriile copiilor. „Utopienii se miră că niște ființe raționale se pot delecta cu lumina îndoielnică a unei perle ori pietre, de vreme ce și-ar putea arunca ochii asupra astrelor și a soarelui. Ei sînt uimiți că există oameni care se mîndresc pentru că sînt înveșmîntați cu o haină fină; cum se poate făli cineva „că e îmbrăcat cu lîna tăiată de pe spatele unei oi, care a purtat-o deci ea mai întîi?“ Utopienii urăsc războiul, îl fac numai pentru a se apăra, sau ca să ajute un popor—asediat, ocupat sau tiranizat —să-și recapete libertatea. Alianțe și tratate nu fac; ele sînt inutile acolo unde există bună-credință. Este evidentă ironia cu care autorul vorbește despre „măreția alianțelor“ din Europa.

CARTEA II

Despre robi

(...) Cît despre alianțele pe care celelalte neamuri le încheie atît de des, pentru ca apoi să le calce și să le reînnoiască, ca, Utopia, nu încheie nici una niciodată. Căci la ce slujesc alianțele, dacă natura n-a înlănțuit pe om de om cu legături destul de strînse? Pe cel care disprețuiește astfel de legături îl crezi oare cu adevărat pornit să păzească niște biete cuvinte scrise într-o alianță? Ceea ce-i întărește în această credință e împrejurarea că, în țările acelei lumi noi, învoielile și tocmelile încheiate sub felurite principii nu prea sînt ținute cu bună-credință. În Europa însă, și mai ales în acele țări în care domnesc credința și legea lui Cristos, măreția alianțelor e pretutindeni sfîntă și neatinsă. Aceasta se datorește, în parte, însuși duhului dreptății și cinstei care sălășluiește în inima principilor, iar în parte, venerației și temerii pe care le insuflă prea înalții ierarhi, căci papii respectă cu sfințenie toate sarcinile pe care și le iau și silesc pe toți regii să-și împlinească făgăduielile cu credință, iar pe cei ce pregetă să și le țină, îi silesc la aceasta prin aspra lor mustrare bisericească. Papii cred, pe bună dreptate, că e un lucru foarte rușinos să nu păstreze credință alianțelor tocmai aceia care se numesc pe ei înșiși credincioși întru Cristos.

În lumea aceea, însă, pe care ecuatorul n-o desparte de noi tot atît cît obiceiurile și datinile, nu se pune nici un preț pe alianțe. De obicei, cu cît o alianță a fost consfințită prin mai mari slujbe religioase, cu atît mai grabnic urmează ruptura, fiind foarte lesne să găsești prilej de vrajbă în cuprinsul unei alianțe scrise, deoarece întocmitorii strecoară dinadins tertipuri viclene, pentru ca lanțurile ei să nu poată lega niciodată pe regi cu atîta tărie încît să nu găsească vreo ieșire prin care să calce și alianța și propria credință; și totuși, dacă s-ar descoperi atare șiretlicuri, și la drept vorbind atare înșelătorie și viclenie într-o învoială

între cetățeni, cum ar tuna și fulgera din înălțimea lor, împotriva acestei fapte care pîngărește pe Dumnezeu și e vrednică de spînzurătoare! Cine ar face aceasta? Nimeni alții, decît cei care-și fac o slavă în a fi zămislit sfatul viclean dat principilor lor. Ajunge astfel să crezi că întreaga dreptate sau e o virtute pentru norodul de jos și fără preț, menită să se tîrască departe de măreția unui tron regesc, sau că sînt cel puțin două feluri de dreptăți: una, care e pe măsura norodului, umblă pe jos sau se tîrîie pe pămînt, necutezînd niciodată să treacă peste îngrădiri, fiindcă e încărcată cu multe lanțuri — și cealaltă, dreptatea regilor, cu mult mai măreață decît a norodului, nesfîrșit mai slobodă, ca una căreia nimic nu-i este neîngăduit, afară de ceea ce singură binevoiește să nu-și îngăduie. Îmi vine să cred că aceste obiceiuri care împing la nerespectarea alianțelor pe principii din acea parte a lumii e pricina pentru care utopienii nu încheie nici un fel de înțelegeri, nefiind cu neputință să-și schimbe această părere, dacă ar trăi aici, în Europa.

Totuși ei rămîn încredințați că deprinderea de a încheia alianțe, chiar dacă ele ar fi ținute în totul, e un obicei rău, care — pornind de la presupunerea că natura n-a unit prin nimic unul de altul două popoare, de îndată ce le desparte un deal sau un rîu cît o palmă — îi face pe oameni să se socotească vrăjmași, născuți spre a se război necurmat unii cu alții și spre a se nimici într-una, cîtă vreme alianțele încheiate nu-i opresc s-o facă. Și totuși, chiar dacă se fac alianțe, ele nu duc la prietenie între popoare, căci prilejuri de război și de jaf se găsesc mereu din pricina neprevederii cu care se orînduiesc cuvintele alianțelor, scăpîndu-se de a se scrie în învoieli tocmai hotărîrea limpede și chibzuită, menită să împiedice răsturnarea ei. Utopienii au această credință, că nu trebuie socotit dușman cel de la care nu ți-a venit nici o pagubă nedreaptă, și legătura statornicită oamenilor de natură li se pare mai tare decît orice învoială, căci oamenii se leagă mai cu folos și mai puternic între ei prin omenie, decît prin tocmeli, prin cugetul lor, decît prin vorbe.

Despre război

Utopienii urăsc războiul, cu toată tăria, ca pe o pornire de fiară, deși la nici un soi de sălbăticiune nu este atît de obișnuită ca la om. Împotriva obiceiului primit de aproape toate neamurile, în Utopia nimic nu e socotit, pe drept cuvînt, mai nevrednic de slavă decît slava dobîndită în război. Totuși aceasta nu-i împiedică să se dedea cu sîrguință disciplinei ostășești, nu numai bărbații, ci și femeile, în zile statornicite, ceea ce le îngăduie să țină seamă de experiență și să nu fie prins nimeni pe nepregătite.

Totuși, la război nu pornesc fără chibzuială, dar nici nu șovăie, dacă sînt siliți să-și apere hotarele, sau să respingă o năvală vrăjmașă de pe pămîntul unui stat aliat; și tot așa dacă, plini de omenie, sînt mișcați de soarta unui popor asuprit și pornesc să dezrobească acel popor, smulgîndu-l de sub jugul tiranului său. Fără să aștepte vreun cîștig, statul utopian aleargă în ajutorul prietenilor lui, nu numai cînd aceștia trebuie să se apere, dar și cînd au de respins o jignire adusă lor, sau de răzbunat alta mai veche. Cînd așa stau lucrurile, nu trec la fapte decît dacă înainte de a se lua o hotărîre au fost întrebați și ei, pentru a cerceta pricina cu luare-aminte, și dacă, nerestituindu-se bunurile cerute înapoi, s-a statornicit cine a pricinuit războiul; și o hotărîre de acest fel n-o iau numai în caz de pradă ridicată în urma unei năvale cu armele, ci cu mai multă mînie atunci cînd, la adăpostul unor legi rele sau cu ticăloșie răstălmăcite, negutătorii dintr-o țară prietenă se întîmplă să fie despuiați pe nedrept de avutul lor într-o țară străină, sub cuvînt că au suferit numai asprimea dreptății(...)

Călătorul portughez, căruia naratorul îi dă ascultare, e învățat, știe latinește și mai ales grecește; este un umanist. În carte, naratorul — personaj, Thomas Morus, exprimă păreri moderate, dă replica, îl contrazice și îi oferă astfel prilej de a-și desfășura elocința călătorului portughez, care

este, de fapt, adevărata proiecție a scriitorului. Rafael Hythlodeus este însuși Morus care vede plăgile sociale și în loc să le accepte în chip conformist sau fatalist — ca pe o consecință a păcatului originar — le analizează și, din compasiune pentru mulțimea de oameni aflați în grea nevoie, le caută o rezolvare. Soluțiile propuse mărturisesc izvoarele de inspirație ale lui Morus: modelul antic al **Republicii** lui Platon sau ascetismul monahal din viața evului mediu creștin. S-a observat (v. J. Bronovski and Bruce Mazlish, **The Western intellectual Tradition**) deosebirea dintre strălucitoarea mănăstire a telemiților și simplitatea vieții utopienilor care își limitează trebuințele și în orice caz renunță la lux. Profilarea fiecărei familii, din tată în fiu, pe un meșteșug anume, pare o reminiscență a breslelor medievale. Dar în egalitarismul preconizat de Morus este o deosebire esențială de societatea feudală rigid ierarhizată. Un biograf al lui Morus (R.W. Chambers) vorbea despre caracterul, prin excelență laic, al vieții duse de utopieni, a căror orînduire fericită a fost obținută prin gîndire și rațiune și nu se datorește unei revelații divine sau aplicării unor dogme. O altă sursă i-a oferit-o operei lui Morus realitatea contemporană a descoperirilor geografice; autorul folosește informații date de Amerigo Vespucci într-o lucrare publicată în 1507. Fapte de viață aflate în povestirile despre indigenii găsiți de spanioli în lumea nouă pătrund și în organizarea socială a Utopiei.

Thomas Morus nu înțelege legile progresului tehnic încercînd să limiteze necesitățile ori să estompeze divizinnea muncii care aduce specializarea; pe lîngă lucrul său specializat, fiecare trebuie să presteze, ca un serviciu social necesar și penibil, ce trebuie deci egal împărțit, ajutor în muncile agricole. El nu înțelege nici legile progresului științific; dorește numai exerciții practice și nu prevede cercetarea fundamentală: îi admiră pe oamenii de știință care nu se ocupă cu speculații abstracte, ci lucrează cu aparate de precizie, fac experiențe și cercetări concrete. Este, poate, pe lîngă descoperirea renascentistă a metodei experimentale, și o reacție împotriva exceselor speculative ale scolasticii. În Utopia există robi; ei provin din rîndurile delicvenților sau ale prizonierilor de război — dar nu și din descendenții lor care sînt, de la prima generație, oameni

liberi. Cu toate că sclavii din Utopia trăiesc mai bine decît mulți oameni liberi din Europa, neașteptată este totuși acceptarea instituției ca atare în societatea ideală imaginată de Morus.

În Utopia nu există tiranie religioasă; religia rămîne o chestiune de ordin practic. Într-o epocă de aprigi dezbateri, de persecuții și războaie religioase, Thomas Morus profesează toleranța religioasă, libertatea conștiinței.

CARTEA II

Despre religia utopienilor

(...) Locuitorii insulei care nu îmbrățișează credința creștină nu se împotrivesc prin amenințări la răspîndirea ei și nu prigonesc pe noii creștini. Numai unul dintre aceștia, din ceata noastră, nu a fost arestat chiar sub ochii mei. Botezat de curînd, el propovăduia noua credință, deși îl sfătuisem să nu facă acest lucru, cu rîvnă mai mult decît cu cumințenie. Tîrît de patimă, se înfierbîntase într-atîta, că nu se mulțumea să slăvească religia creștină, ridicînd-o deasupra tuturor celorlalte, dar se apucase și să le afurisească pe toate acestea, numindu-le păgîne și strigînd că închinătorii lor sînt niște nelegiuiți și blestemați, vrednici de osînda veșnică a flăcărilor iadului. Acest neofit, după ce a predicat astfel o bună bucată de vreme, fu prins și arestat, dar nu pentru vina că ar fi ocărît credința celorlalți, ci pentru că stîrnise zarvă în popor. Pricina fu cercetată, hotărîrea dată, și cel găsit vinovat fu osîndit la surghiun.

Printre rînduielile lor cele mai vechi ei numără și opreliștea de a pricinui un rău cuiva din cauza credinței lui. Utopus, în vremea întemeierii statului său, aflase că, pînă la sosirea lui, băștinașii se încăieraseră necurmat într-un război religios. De asemenea, el băgase de seamă că starea aceasta îi ușurase mult cucerirea

țării, fiindcă sectele vrăjmașe, în loc să se unească toate împotriva dușmanului, se luptau fiecare de capul ei. Îndată ce fu biruitor, el rîndui cu sfințenie că fiecare e slobod să urmeze credința care-i place, putînd chiar să aducă pe alții la credința lui, dacă își mărginește sforțările, pașnice și cuviincioase, la a lărgi prin îndemnul judecății religia sa, fără să încerce a distruge cu silnicie pe celelalte și fără a se deda la samavolnicii sau la ocări dacă n-a izbutit să convingă prin vorbă cugetată; cine se va strădui fără niciun frîu la astfel de fapte va fi surghiunit sau trecut în rîndul robilor.

Utopus a luat această măsură nu numai în vederea păcii, pe care o văzuse răsturnată prin lupte neîncetate și printr-o ură nestinsă, dar și mînat de gîndul că o asemenea hotărîre era chiar spre folosul religiei însăși. În ceea ce privește religia, el n-a cutezat niciodată să ia vreo hotărîre nechibzuită, nefiind de loc sigur dacă nu cumva Dumnezeu însuși, năzuind la o cinstire cît mai deosebită și în multe chipuri, inspirase oamenilor chipuri de zei care nu semănau între ele. Cît despre întrebuințarea silniciei și a amenințărilor spre a sili pe cineva să treacă la o altă credință, fapta aceasta i se părea tot atît de tiranică pe cît de smintită. El prevedea că dacă toate credințele ar fi înșelătoare, afară de una singură, va veni o vreme cînd adevărul, cu ajutorul blîndeței și al judecății, se va ridica de la sine luminos și biruitor; dacă, dimpotrivă, se va duce pentru religia cea mai bună și mai sfîntă o luptă cu arme și cu zarvă, din pricină că oamenii cei mai răi sînt și cei mai încăpățînați, ea se va înmormînta sub o mulțime de credințe deșarte, întocmai ca o recoltă frumoasă sub spini și mărăcini (...)

Umanistul Thomas Morus este un apărător al culturii antice, cît și al studiului limbilor în care operele antice au fost scrise și pot fi deci mai bine înțelese. Timp de douăzeci de ani se purtaseră la Oxford dispute în legătură cu predarea

limbilor greacă și latină. După predicile unui teolog care, în 1518, susținuse, la Oxford, că studiul scriitorilor antici are consecințe nefaste datorite înrîuririi ideilor păgîne, urmează alte atacuri împotriva clasicilor. În jurul acestei controverse are loc la curte o dezbatere publică. În fragmentul ce urmează se simte, ca și în paginile din Lorenzo Valla, că umanismul a însemnat luptă; apărînd bunurile culturii antice și păgîne, atacate de ignoranți, Morus îmbină antifraza din tonul smereniei simulate și virulența acuzației dîrze. Cu ironia lui tăioasă el satirizează teologia scolastică ce rezidă în ridicole și fără de conținut „chestiuni" formale. În plină tradiție umanistă preconizează o sinteză între gîndirea păgînă și tradiția creștină. Susținînd o idee pe care Vaticanul o combătea cu fanatism, Morus afirmă, pe linia respectului umanist pentru izvoare, importanța cunoașterii **Bibliei** în textul ei original. Teologul despre care se vorbește în textul de mai jos și-a retras tezele. La cerința regelui, Morus trimite cuvîntarea sa, sub forma unei scrisori, conducătorilor Universității Oxford. Deși se pare că a fost tradusă în limba engleză de una din fiicele autorului, singurul exemplar conservat este scris în limba latină.

THOMAS MORUS PREACUCERNICILOR PĂRINȚI, VICECANCELARULUI, CURATORILOR ȘI FACULTĂȚII UNIVERSITĂȚII DIN OXFORD, SALUTĂRI[1]:

(Fragmente)

M-am întrebat, cinstite fețe, dacă mi-aș putea îngădui să împărtășesc unor învățați atît de aleși cîteva dintre încheierile la care am ajuns de curînd. Și dacă am șovăit să mă apropii de un grup atît de strălucit, nu a fost din pricina stilului meu, ci pentru a nu părea că fac paradă de mîndrie și îngîmfare. Cine sînt eu, cărturar modest, om cu prea puțină socotință și cu mai puțină destoinicie, pentru a-mi aroga dreptul de a vă povățui, în orice deceniu ar fi? Și cum aș cuteza eu să dau sfaturi, îndeosebi în cîmpul literelor, cînd oricare dintre domniile voastre este potrivit, prin înțelepciune și învățătură, ca în acest domeniu să dea sfaturi la mii de oameni?

La prima privire, venerați părinți, am fost prin urmare ținut în frîu de înțelepciunea voastră fără de pereche. Dar, chibzuind mai mult, m-am simțit încurajat; căci am înțeles că numai niște nemernici ignoranți și îngîmfați ar putea refuza să-și plece urechea pentru a-mi da ascultare, și că, cu cît erați mai înțelepți și mai învățați, cu atît mai puțin era cu putință să aveți o înaltă opinie despre domniile voastre și să disprețuiți părerea altora. Am fost mai îmboldit la gîndul că, de niște judecători drepți, așa cum domniile voastre, mai presus de oricine, sînteți, nu a fost nimeni vreodată învinuit doar pentru simpla pricină de a-și fi dat părerea fără a se gîndi la urmări. Dimpotrivă, o părere cinstită și spusă din inimă, chiar dacă a fost necugetată, s-a făcut întotdeauna vrednică de laudă și mulțămită.

În sfîrșit, cînd mă gîndesc că sînt dator, cu ajutorul Domnului, să vă dărui cunoștințele ce am dobîndit oricît ar fi ele de sărace, de vreme ce învățătura mea a început la Universitatea domniilor voastre, mi se pare a fi de datoria mea, ca prieten credincios, să nu trec sub tăcere aceea ce cred că se cuvine să aduc în fața atenției domniilor voastre. Deci, de vreme ce singura primejdie pe care o întîmpinam punînd condeiul pe hîrtie mi se părea a sta în faptul că un pumn de oameni m-ar putea socoti prea îndrăzneț, în timp ce eu știu că tăcerea mea ar fi osîndită de mulți alții drept nerecunoștință, am ales ca mai degrabă întreaga lume să-mi osîndească îndrăzneala, decît ca cineva să aibă prilejul să spună că m-am dovedit nerecunoscător față de Universitatea domniilor voastre, a cărei cinste mă simt dator să o apăr pînă la capăt(...) căci, de fapt, ce altceva este decît îngălare, cînd mai degrabă decît să le înveți, obicinuiești să împroști cu noroi lucrurile pe care nu le știi. Și ce altceva este decît ură, cînd îi defăimezi pe cei ce știu ce anume lucruri disprețuiești fără ca să le înțelegi. Și ce altceva este decît cumplită

[1] Din: *The Thought & Culture of the English Renaissance*, op. cit. În românește de *Dan Duțescu*.

trufie, cînd dorești să nu se dea prețuire nici unui fel de învățătură în afara aceleia pe care te convingi în chip mincinos că tu o ai și cînd — nu din modestie, așa cum s-ar putea întîmpla cu alți oameni — te lauzi mai mult pentru ce nu știi, decît pentru aceea ce știi?

Acum în ce privește întrebarea dacă învățătura umanistă este seculară. Nimeni nu a susținut vreodată că omul are nevoie de elină și latină, sau de orice soi de învățătură, spre a fi mîntuit. Totuși, această învățătură pe care o numește seculară îndreaptă sufletul întru virtute. În orice caz, puțini vor pune la îndoială faptul că învățătura umanistă este rațiunea de căpetenie, aproape singura, pentru care oamenii vin la Oxford; copiii pot căpăta o bună creștere acasă, de la mamele lor, dară nu cultură și învățătură de carte. Mai mult decît atît, chiar dacă oamenii vin la Oxford ca să învețe teologia, ei nu încep cu această disciplină. Ei trebuie mai întîi să studieze legile naturii și comportării omenești, un lucru nu lipsit de folos teologilor; fără un astfel de studiu ei ar putea ține o predică pe placul unui mănunchi academic, fără un astfel de studiu, în mod hotărît nu vor izbuti să ajungă la omul de rînd. Și de la cine oare ar putea deprinde asemenea iscusință mai bine decît de la poeți, oratori și istorici?

Mai mult decît atît, sînt unii care, prin cunoașterea acelor lucruri ce sînt pe măsura rațiunii, înalță o scară pe care se urcă spre contemplarea celor supranaturale; prin filozofie și arte liberale pe care acest om le condamnă ca fiind laice, ei croiesc o potecă spre teologie; ei împodobesc regina cerurilor cu prăzile egiptenilor. Acest om declară că ar trebui studiată numai teologia; dar chiar recunoscînd acest lucru, eu nu văd cum își poate atinge țelul fără oarecare cunoaștere a limbilor, fie acestea clasică, elină sau latină, în afară, firește, de cazul că sclivisitul domn s-a convins pre sine că s-a scris destulă teologie în limba engleză ori că toată teologia poate fi înghesuită în limitele acelor „chestiuni" pe care îi place să le pună și la care îi place să răspundă și pentru care ajunge, recunosc, o latinească rudimentară.

Dar, în fond, eu nu pot admite ca teologia, această augustă regină a cerurilor, să poată fi astfel îngrădită. Nu sălășluiește ea în Sfînta Scriptură? Nu își urmează calea prin chiliile sfinților părinți: Augustin și Ieronim; Ambrozie și Ciprian; Hrisostom, Grigore, Vasile și alții asemenea lor? Studiul teologiei a fost temeinic clădit pe acești predicatori, acum disprețuiți, ai adevărului fundamental, de-a lungul veacurilor de creștinism, pînă la născocirea micilor și măruntelor „chestiuni", singurele care sînt astăzi sucite și răsucite pe față și pe dos. Oricine se laudă că poate înțelege lucrările părinților bisericii fără o cunoaștere temeinică a limbii fiecăruia și a limbilor tuturor, va, în neștiința lui, să se laude îndelungă vreme pînă ce vreun învățat să-l creadă.

Dar dacă acest nărod predicator pretinde că nu osîndea educația umanistă în general, ci doară o sete nemăsurată pentru ea, eu nu văd în această sete un păcat atît de mare încît să fie nevoie de discutarea lui publică într-o adunare, ca și cum el ar duce iute societatea de rîpă. Nu am auzit ca mulți să fi mers atîta de departe cu aceste studii, încît să ajungă a depăși în curînd mediocritatea de aur. Mai departe, acest om, tocmai pentru a dovedi cît de nesăbuit poate el să fie într-o predică, i-a numit pe înseși studenții care învață elină „eretici"; pe profesorii de elină, „diavolii cei mari"; și pe elevii de la elină, „diavoli mai mărunței", sau, crezînd că e glumeț și mai modest „drăcușori"; și în zelul său, acest om sfînt a numit diavol o ființă[1] pe care cu toții știm că Satana însuși nu ar răbda să o vadă stînd la o catedră. Pe toate le-a făcut, afară doar că nu i-a zis pe nume, după cum au observat cu toții acest fapt de care și-au dat seama la fel de lămurit ca și de nesăbuința vorbitorului.

Lăsînd gluma de o parte — nu doresc să mă înfățișez drept singurul apărător al învățăturii limbii eline; căci știu cît de vădit le este unor cărturari atît de eminenți ca domniile voastre că studiul elinei este un lucru încercat și îndreptățit. Cui *nu*-i este limpede că eli-

[1] Erasmus

nilor le datorăm toată preciziunea noastră în artele liberale în general și în teologie în special; căci elinii sau au făcut marile descoperiri ei înșiși, sau le-au trecut urmașilor ca parte din moștenirea lor. Să luăm filozofia, de-o pildă. Dacă facem abstracție de Cicero și de Seneca, romanii fie că și-au scris filozofia în elină, fie că au tradus-o din elină.

Nici nu se cade să mai amintesc măcar că Noul Testament este în elină sau că cei mai buni cărturari ai Noului Testament au fost elini și au scris în elină. Nu fac decît să repet părerea obștească a cărturărimii cînd spun: oricît de mult se va fi tradus în trecut din elină și oricît de mult se va fi tradus, și mai bine, în ultima vreme, nici jumătate din învățătura elină nu a ajuns încă în Apus; și oricît de bune au fost traducerile, textul originalului rămîne încă o realitate mai sigură și mai convingătoare. Tocmai pentru această rațiune toți părinții bisericii latine — Ieronim, Augustin, Bede, și mulți alții — s-au dăruit cu sîrguință învățăturii limbii eline; și chiar dacă numeroase lucrări fuseseră traduse, ei erau mult mai obișnuiți să le citească în original decît mulți dintre contemporanii noștri care se pretind a fi eruditi; nici nu s-au mulțumit s-o învețe doar ei, ci au povățuit pe aceia dintre urmașii lor care voiau să ajungă teologi ca mai presus de orice, să o facă și ei asemenea lor. (...)

29 martie.

HENRY HOWARD, LORD OF SURREY

(1517—1547)

Descendent al unei familii nobile, el are o personalitate strălucitoare: este războinic și cultivat, avîntat și cu un farmec liric. Acuzat de trădare — poate consecință a unui temperament năvalnic care-i atrage dușmani — a fost închis în Turnul Londrei și decapitat.

Traduce din Vergilius (fiind astfel primul poet care introduce în literatura engleză versul alb), din Horatius și Marțial. Scrie versuri, dar în timpul vieții sale poemele compuse circulă doar în manuscris. Postum, 40 dintre ele apar publicate într-o culegere (**Tottel's Miscellany**, 1557). Se observă admirația lui pentru poeții latini, ca și pentru Petrarca sau Wyatt, al cărui discipol și prieten este. Lasă poezii lirice de iubire, sonete cu motive petrarchiste, ca cel de mai jos, **Vow to Love Faithfully**, unde mărturisește dragostea fără de margini a omului care, lipsit de nădejdea reciprocității, se mulțumește doar cu faptul că iubește.

FĂGĂDUINȚA IUBIRII CREDINCIOASE[1]

M-așază-n răsfățatele livezi,
Prin ghețuri, unde soarele-i cu dinți,
În arșiță, unde îl simți și-l vezi,

[1] Din: *The Oxford Book of Sixteenth Century Verse*, Chosen by E.K. Chambers, Oxford University Press, 1966. În românește de *Dan Duțescu*.

În gloatele nebune sau cuminți.
Pe treaptă-naltă sau de jos m-așază,
În cea mai lungă noapte-au zi din an,
Sub cer senin, sau nouri făr'de-o rază,
Cînd tînăr sînt, sau gîrbov și bălan.
În cer m-așază, pe pămînt, în iad,
Pe culmi, în hău, pe-oceanul răzvrătit,
Rob sau stăpîn, dar pururi viu răsad,
Slab, în puteri, cu faimă sau hulit:
Al ei voi fi, și cu un gînd ce doare
Mă mulțumesc, căci n-am nădejdi sub soare.

PHILIP SIDNEY

(1554—1586)

Născut într-o familie bine văzută la curte — mama este soră a contelui de Leicester (favorit al reginei Elisabeta), iar tatăl poartă însărcinări de răspundere — Philip Sidney studiază la Oxford și, se pare, la Cambridge. La 18 ani, însoțește un ambasador englez în Franța, apoi călătorește (Germania, Ungaria, Italia) pînă la 21 de ani, cînd se întoarce în țară. Eruditul care cunoaște limbi clasice și moderne, poet și critic literar interesat de muzică și astronomie, prieten cu Giordano Bruno, ocrotitor al lui Spenser, este în același timp curtean, diplomat, om de stat, comandant de oști și, el însuși, neînfricat luptător. În 1577 este trimis ca ambasador englez în Germania; un principe german ar fi afirmat că în acest tînăr regina Angliei are unul dintre cei mai maturi sfetnici care pot fi găsiți în Europa. Curajul de a se opune deschis și ferm unui proiect de căsătorie al Elisabetei îi aduce un răstimp de dizgrație. Se retrage pe domeniile surorii sale și scrie un roman pastoral, **Arcadia** (neterminat, el a fost publicat prima oară în 1590). Împăcat cu regina, înnobilat în 1583, Philip Sidney reintră în viața activă. Luptînd alături de olandezi împotriva spaniolilor, este rănit și moare la 32 de ani.

Faima lui Philip Sidney era atît de mare încît mulți contemporani vedeau în legătura cu el supremul lor merit: un prieten (și biograf) cere ca pe mormîntul lui să se amintească: „Prietenul lui Sir Philip Sidney"; un fost profesor dorește ca pe piatra lui funerară să se înscrie că Sidney i-a fost elev.

Literatura a constituit numai o parte din preocupările lui Philip Sidney și nici una din scrierile sale nu a fost publicată în timpul vieții. Cu toate acestea el nu a fost un scriitor diletant, ci, dimpotrivă, un deschizător de drumuri; de pildă, prin el începe în Anglia voga, durabilă, a publicării ciclurilor de sonete. Fiicei contelui de Essex, de care este îndrăgostit, păstrîndu-și sentimentul și după ce ea se căsătorește cu un altul, îi închină un ciclu de sonete, ASTROPHEL ȘI STELA **(Astrophel and Stella)**, publicat în 1591 într-o versiune neautorizată și apoi, în 1598, într-o versiune autorizată, supravegheată, ca toate lucrările lui de bază, apărute în același an, de sora poetului. Ciclul cuprinde 108 sonete și 11 cîntece *(songs)*. Titlul indică subiectul: Astrophel înseamnă, în traducere, „cel ce iubește steaua", *Stella;* numele ființei iubite este în același timp astrul luminos din înalturi. Ca și Petrarca, îndrăgostitul este sfîșiat între avîntul pasiunii și sfatul domolitor al rațiunii cuminți. Înrîurirea e uneori aproape imitație — a lui Petrarca sau Ronsard. Poetul erudit, conștient însă de primejdia epigonismului, o mărturisește chiar în primul sonet al ciclului: voind să-și arate dragostea în versuri, a căutat cuvinte potrivite, a cercetat paginile altora; însă fantezia, copilă a Naturii, a alungat Studiul celor scrise de înaintași: „Nebunule, îmi spuse Muza, privește în inima ta și scrie" *(Fool, said my Muse to me, look in thy heart, and write)*. Bucuria de a crea imagini poetice se observă în sonetul ce urmează, în care, invocîndu-l cu o serie de metafore, poetul cheamă somnul, alinarea celui ce iubește și suferă.

ASTROPHIL ȘI STELLA[1]

(Fragment)

O, vino somn, somn, tihnă împlinită,
Liman al duhului, balsam durerii,

[1] Din: *The Poems of Sir Philip Sidney* edited by William A. Ringler, Jr., Oxford University Press, 1962. În românește de *Dan Dutescu.*

Belșug ușor, robie izbăvită,
Drept jude între glorii și mizerii.
Cu strașnic scut mă apără pe mine
De-a deznădejdii aprige săgeți:
Adînci dihonii fă-le să se-aline:
Tribut îți voi plăti, de mare preț.
Ia-mi perna moale, patul aromit,
Iatacul molcom, fără de frămînt,
Ghirlanda roză, gîndul istovit:
Și dacă-acestea, ce-ale tale sînt,
Nu-mbie haru-ți greu, într-al meu gînd
Răsare Stella, *vie ca nicicînd.*

Un fel de manifest estetic al Renașterii engleze poate fi considerat tratatul ÎNTRU APĂRAREA POEZIEI **(The Defence of Poesie,** al cărei text, cu ușoare modificări, se găsește și sub titlul **An Apologie for Poetrie;** publicat în 1595). Scris între 1580—1582, el răspunde probabil unui pamflet, **Școala abuzului (The School of Abuse,** 1579), pe care autorul, Stephen Gosson, il dedicase lui Sidney, fără a-i fi cerut îngăduința. În spiritul rigorismului puritan Gosson ataca teatrul, poezia, muzica, dansul și alte „abuzuri". Textul de mai jos dă o replică obiecțiilor aduse de Gosson poeziei. Philip Sidney o apără subliniind puterea ei de a stîrni emoții și funcția ei etică.

ÎNTRU APĂRAREA POEZIEI[1]

(Fragmente)

(...) Cum? Nu ne place cel mai mult poetul liric, cel care cu bine înstrunita sa liră și cu glasul său melodios împarte laudă — răsplata virtuții — faptelor virtu-

[1] Din: Philip Sidney, *An Apologie for Poetrie*, Cambridge University Press, 1928. În românește de *Leon Levițchi.*

oase; care dă precepte morale și pune probleme firești, care uneori își ridică glasul pînă în înaltul cerului, cîntînd slava Dumnezeului veșnic? De bună seamă, trebuie să-mi mărturisesc propria barbarie și anume că niciodată nu am ascultat cîntecul bătrînesc despre Percy și Douglas fără să nu-mi simt inima înfiorată ca la auzul unei surle; și totuși, îl cîntă cine știe ce lăutar orb, cu o voce nu mai puțin aspră decît îi este felul de a cînta. Cîntecul acesta, atît de stîngaci îmbrăcat în praful și păienjenișul acelei epoci barbare, ar face minuni dacă ar fi înveșmîntat în minunata elocință a lui Pindar! (...)

Recapitulare a virtuților poeziei

Nu am însă de gînd să apăr poezia cu ajutorul slujnicei sale, istoriografia. E de ajuns să spun că ea este un tărîm cît se poate de potrivit pentru statornicirea laudei; iar scăderile ce pot fi puse pe seama ei se înlătură cu ușurință sau se preschimbă în dreaptă proslăvire. Prin urmare, de vreme ce virtuțile ei pot fi adeverite atît de lesne și cu atîta dreptate, iar obiecțiile tîrîtoare călcate în picioare atît de repede — ea nefiind o Artă a minciunilor, ci a învățăturii adevărate; nu a moleșirii, ci a stîrnirii avîntate a curajului; nu a batjocoririi spiritului omenesc, ci a întăririi lui; nu surghiunită, ci cinstită de către Platon — să sădim și mai mulți lauri cu care să încununăm capetele poeților noștri (cinstea de a căpăta cununa de lauri de care, alături de poeți, se bucurau numai căpitanii biruitori, e destul de grăitoare în ceea ce privește prețuirea ce li se cuvine) și să nu îngăduim răsuflării rău mirositoare a unor astfel de defăimători să se mai abată cîndva asupra izvoarelor limpezi ale poeziei. (...)

EDMUND SPENSER

(1552—1599)

Fiu al unui modest fabricant de postav din Londra, în 1576 el termină studiile, la Cambridge, ca bursier (în fapt, student care plătea, prestînd servicii). În acea perioadă îl cunoaște pe Philip Sidney, cu care se împrietenește, iar prin el, pe favoritul reginei Elisabeta, contele de Leicester. În 1579 scrie și tipărește, dedicîndu-i-l lui Sidney, **Calendarul păstorului (The Shepheardes Calendar)**, alcătuit din 12 egloge, precum și satira **Povestea cumătrii Hubberd (Mother Hubberd's Tale)**. În 1580 părăsește Londra ca secretar al lordului-cancelar al Irlandei, care, pentru a-i timora pe irlandezii ce își apărau libertatea, le trece țara prin foc și sabie și o conduce săvîrșind tot felul de abuzuri și cruzimi. În izolarea din Irlanda Spenser începe să scrie amplul poem **Crăiasa zînelor (The Faerie Queene)**. În 1589, cînd primește vizita lui Walter Raleigh, îi citește ceea ce așternuse pe hîrtie; la îndemnul lui, duce la Londra primele trei cărți, pe care le terminase și le publică (1590), dedicînd poemul reginei Elisabeta. Cu toată admirația stîrnită de **Crăiasa zînelor**, Spenser care se aștepta să fie reținut la curte, dobîndește numai o pensie modestă.

Dezamăgit de „aste vremi de putrejune pline", poetul alcătuiește un volum de PLÎNGERI **(Complaints)**, compus din: traduceri (Petrarca, Marot, Du Bellay), o parafrază după Vergilius, satire și poezii. Cea de a șaptea parte a volumului, alcătuită dintr-o suită de sonete, este intitulată **Viziuni ale deșertăciunii lumii (Visions of the World's Vanitie)**. În cuvîntul „către cititorul binevoitor" **(to the**

Gentle Reader) se spune că rîndurile scriitorului sînt toate „plîngeri și cugetări asupra deșertăciunii lumii; foarte grave și spre mare folosință".

PLÎNGERI[1]

Viziuni ale deșertăciunii lumii

(Fragment)

1

La ceasu-n care grijile se stîng
S-a smuls din închisoarea-i de pămînt
'Cest duh al meu, spre-a cugeta adînc
La toate ce-n răspărul firii sînt,
Ca aste vremi, în care tot ce-i bine
E lucru rar, sfiala-i umilită,
Vai, aste vremi de putrejune pline
Greu chinuie o inimă cinstită.
Și gîndurile astfel zăbovind
Vedenii mi-apărură deodată,
Chiar gîndurile mele zugrăvind,
Încît ființa-mi e cutremurată.
Privește-le, domniță preafrumoasă:
Din ele adevăruri vor să iasă.

După întoarcerea în Irlanda, Spenser compune — probabil între anii 1592—1594 — o suită de sonete de dragoste, AMORETTI, închinate femeii iubite, cu care se va căsători și căreia îi dedică, imediat după căsătorie, oda **Epithalamion**,

[1] Din: *The Works of Edmund Spenser*. A Variorum Edition. Edited by Edwin Greenlaw, Charles Grosvenor Osgood, Frederick Morgan Padelford... 2 vol. Baltimore, John Hopkins, 1947—1949. În românește de *Dan Dutescu*.

considerată moment culminant al liricii renascentiste engleze. **Amoretti** și **Epithalamion** sînt publicate în 1595. **Amoretti** (titlul original în limba italină) sînt „amorași", mici Cupidoni, zeități ale iubirii. În cele 89 de sonete din **Amoretti**, inspirate în mare măsură de Petrarca și Tasso, revine o frecventă temă renascentistă: nemurirea dobîndită prin poezie.

AMORETTI[1]

Sonetul LXXV

I-am scris alesei numele-n nisip,
Dar valul năvălind, l-a șters pe dată:
Și iar l-am scris, întru același chip,
Dar marea și-a făcut din truda-mi pradă.
Copile, spuse ea, ce-ncerci în van
Să-nveșnicești un lucru pieritor,
Eu însămi va la fel să mă destram,
La fel s-o șterge numele-mi, ușor.
Nu, nu (strigai), ce-i calp în țărnă moară,
Ci tu prin har vei dăinui în lume:
Voi nemuri în vers făptura-ți rară
Și-n cer voi dăltui cerescu-ți nume.
Și-acolo, cînd pieri-va lumea toată,
Trăi-vom cu iubire-mprospătată.

În 1595 Spenser publică **Astrophel**, o elegie care evocă viața și moartea lui Sidney, precum și **Colin Clout se-ntoarce-acasă iar (Colin Clouts Come Home Againe)**. Păstorul Colin Clout (apăruse ca personaj și în **Calendarul păstorului**) este poetul însuși; fermecat la început de lumea în care îl dusese

[1] Din: *The Works of Edmund Spenser*, op. cit. În românește de *Dan Dutescu*.

păstorul Ocean (Raleigh), el descoperă apoi în ea fățărnicie și josnicie. Dezamăgit, Colin Clout revine la traiul umil dinainte. În 1596 Spenser publică, la Londra, alte trei cărți din **Crăiasa zînelor** și scrie **Prothalamion**, un imn în cinstea căsătoriei celor două fiice ale unui înalt personaj. În 1596 apar și cele **Patru imnuri închinate Iubirii și Frumuseții (Fowre Hymnes in Honour of Love and Beauty)**, apologie a iubirii pentru femeie și divinitate, căutare, prin frumusețe, a binelui suprem. Scrise în spirit creștin și platonic, imnurile sînt colorate însă de exaltarea laică a frumuseții trupești. Înapoiat în Irlanda, rămîne aici pînă în 1598, cînd, în timpul unei răscoale, castelul în care locuia este ars de rebeli; atunci se întoarce definitiv în Londra, cu întreaga familie. Foștii ocrotitori nu mai trăiau (Leicester, Sidney) ori se aflau în dizgrație (Raleigh); Spenser era epuizat, bolnav și fără speranțe. Moare după scurt timp; este îngropat, alături de Chaucer, în colțul poeților din Westminster Abbey.

Spenser este platonizant, ca mulți poeți ai Renașterii. Dar în el rămîn puternice ecouri medievale în măsură mai mare decît în alți oameni ai Renașterii.

În viață etichetează situații noi, conformist, prin concepția unui vasal; de aceea justifică, în scris, abuzurile comise de lordul cancelar în Irlanda: **O privire asupra situației prezente în Irlanda (A view of the Present State of Ireland).** Poate că și însingurarea lui, care îl rupe de curentul de opinii, explică atît incomprehensiunea problemelor politice, cît și particularitățile artei sale. Izolat în Irlanda, el se află departe de un public mai larg; poet de curte, scrie pentru nobilii cultivați. Alegoria, moștenire medievală, răspunde, pe de o parte, gustului lor, și pe de altă parte, îi dăruie poetului prilejul ca, într-un grai mai criptic, să eludeze realitățile; totodată, refugiindu-se în imagini ale unei idealizate vieți cavalerești, el poate să evadeze din lumea de mizerie ce îl înconjura în Irlanda. Concepută de Spenser — consecvent și pe plan lingvistic, dorinței de evaziune — într-un limbaj arhaizant, poezia lui, și în deosebi majestuoasa strofă de nouă versuri din **Crăiasa zînelor,** prezintă uriașe dificultăți de traducere; de aceea a fost foarte puțin transpusă în alte limbi.

Opera lui capitală, poemul epic și alegoric, CRĂIASA ZÎNELOR, scris între 1580—1595, rămînea neterminată. Trebuia să cuprindă 12 cărți, iar fiecare carte — 12 cînturi. Spenser a încheiat numai șase cărți și a lăsat fragmente din cea de a șaptea (Fragmentele sînt publicate în 1609). Se simte înrîurirea scriitorilor antichității clasice (dovadă a erudiției unui om de Renaștere), a alegoriilor medievale și a poemelor cavalerești. Captarea unor influențe atît de variate aduce, într-o serie de aventuri complicate — în care se întîlnesc seniori feudali, personaje din mitologia elină, sau din lumea fabuloasă a basmelor — împletirea tradițiilor păgîne și creștine, a structurilor din alegoriile didactice și din romanele cavalerești.

În scrisoarea dedicatorie adresată lui Walter Raleigh, Spenser vorbește despre sursele de inspirație și construcția alegorică a poemului său. De altfel cititorul observă semnificațiile personajelor și ale faptelor desfășurate: Gloriana este regina Elisabeta, dar și gloria celui ce deține toate virtuțile; Arthur este contele de Leicester, dar și eroul lui Malory; Țara zînelor este Anglia și totodată lumea ideală a virtuților sau poate, cea platonică a ideilor. (Deși Robert Ellrodt socotește în teza sa — **Neoplatonism In the Poetry of Spenser,** Geneva, 1960 — bizuindu-se pe scrisoarea dedicatorie, că „o interpretare neoplatonică a **Crăiesei zînelor** nu are consimțămîntul autorului".) Cavalerii sînt întrupări ale virtuților (pietate, temperanță, castitate, prietenie, dreptate, curtenie) spre deosebire de vrăjitorii și monștrii cu care se ciocnesc — întrupări ale viciilor; lupta cavalerilor este și cea a protestantului împotriva rătăcirilor care pot zăgăzui calea către mîntuire. Alegoria servea intențiilor didactice ale autorului, de asemenea mărturisite în epistola dedicatorie, din care face parte fragmentul de mai jos.

CRĂIASA ZÎNELOR[1]

(Fragmente)

O scrisoare a autorului
prin care acesta își dezvăluie intențiile urmărite în lucrare; la ea adăugată, întrucît îl luminează

[1] Din: *Spenser's Poetical Works,* edited by J.C. Smith and E. de Selincourt, Oxford University Press, 1912. Fragmentul în proză în românește de *Leon Levițchi;* versurile în tălmăcirea lui *Dan Duțescu.*

mult pe cetitor şi-l ajută să înţeleagă mai bine poemul.

Prea nobilului şi întru toate vrednicului cavaler Sir Walter Raleigh, mai-marelui Lord peste minele de cositor şi locţiitor al Majestăţii Sale în comitatul Cornwall.

Sir,

Întrucît ştiu cît de multe înţelesuri poate avea o alegorie, iar această carte a mea, intitulată de mine *Crăiasa zînelor* fiind o neîntreruptă alegorie, plină de aluzii nu foarte uşor de lămurit, am socotit cu cale — pentru a îndepărta părerile invidioase şi greşitele interpretări, precum şi pentru a vă înlesni cetirea ei (lucru pe care domnia-voastră mi l-a cerut) — să vă arăt felul şi tîlcul ei de obşte pe care l-am urmărit de-a lungul ei, fără a stărui asupra gîndurilor sau întîmplărilor neînsemnate cîte s-au fost ivit în drum. Aşadar, în mare, scopul întregii cărţi este de a forma gentlemeni sau persoane nobile prin virtuoasă şi aleasă disciplină; drept care am socotit că tot ce am de gînd să spun trebuie să fie cît mai rezonabil şi plăcut, colorat de o povestire istorică, dintre cele pe care cei mai mulţi oameni le citesc cu încîntare, mai curînd pentru varietatea conţinutului decît pentru foloasele pildelor: am ales povestea regelui Arthur ca fiind cea mai potrivită datorită strălucitelor însuşiri ale persoanei sale — poveste care a devenit vestită prin lucrările de mai înainte ale multora iar, pe de altă parte, este cea mai depărtată de primejdia invidiei şi de bănuielile timpurilor acestora în care trăim. De asemenea, am urmărit pe toţi poeţii antici în ordine cronologică: mai întîi Homer, care prin Agamemnon şi Ulise ne-a dat pildele cele mai grăitoare despre un bun conducător şi un om virtuos — unul în *Iliada*, celălalt în *Odiseea*, apoi Vergilius, care a căutat să facă acelaşi lucru cînd l-a zugrăvit pe Eneas; după dînsul, Ariosto i-a cuprins pe amîndoi în Orlando; iar mai tîrziu Tasso i-a despărţit din nou, stăruind asupra celor două înzestrări în două personaje, şi anume, asupra a ceea ce în filozofie este denumit Etica, sau virtutea individului, înfăţişată în Rinaldo; şi cealaltă numită politica — în al său Godfredo. Folosind pilda acestor străluciţi poeţi, mă străduiesc să înfăţişez în Arthur — înainte ca el să fi devenit rege — chipul unui cavaler brav, desăvîrşit în cele douăsprezece virtuţi morale ale omului, aşa cum a arătat Aristotel; şi acesta este scopul primelor douăsprezece cărţi; şi dacă le voi afla a fi bine primite, s-ar putea să mă îndemn să înfăţişez cealaltă parte a virtuţilor politice în persoana sa, după ce s-a încoronat rege.

Ştiu că o asemenea metodă nu este pe placul unora, care sînt de părere că buna disciplină trebuie înfăţişată de-a dreptul cu ajutorul preceptelor sau predicată deschis, aşa cum fac ei, şi nu învăluită în norii procedeelor alegorice. (...)

23 ianuarie, 1589
Cu smerită afecţiune, al dumneavoastră,
Ed. Spenser

Poemul urma să descrie aventurile prin care regele Arthur şi 12 cavaleri îşi dovedesc frumuseţea morală şi meritele de viteji. Întrerupt de moartea autorului, el înfăţişează doar şase dintre cei 12 cavaleri. Primul cavaler, purtînd pe piept, ca semn al credinţei sale, o cruce roşie ca sîngele, pleacă în căutarea unui balaur ce pustieşte de multă vreme ţinutul.

CARTEA ÎNTÎIA

Cîntul I

1

Un mîndru Făt da pinteni peste plai,
Învestmîntat în fier, cu scut de-arghir
Pe care zimţi de răni adînci vedeai
Tot semn de-nerîncenate-mpotriviri;
Fier nu purtase încă în turnir;

Sirep fugaci, mușca zăbala grea
Ne-nduplecat să rabde frîul-sbir;
Frumosul Făt, ce falnic se ținea
Ca unul vrednic de-nclești ări, înfiorate prea.

2

Purta pe pieptu-i cruce sîngerie,
Drag suvenir murindului Domn sfînt,
Și-n dragul lui purta el crucea vie.
Drag sus în cer, precum și pe pămînt.
Pe scut același semn și-a fost săpînd,
Nădejde-naltă-n naltul ajutor:
Cinstit era în faptă și-n cuvînt,
Dar chipu-i prea înnegurat de-un nor;
El cel mereu temut, ci nicicînd temător.

3

Cu mare faptă se știa dator
Domniței Gloriana cea crăiască,
Regină-n glorii-a Țării Zînelor —
Lui slavă, și-al ei har să-și dobîndească,
Cea mai rîvnită avere pămîntească;
Și tot gonind, gonind simțea ardoare
Mult să strălucc-n luptă voinicească
Frîngînd vrăjmaș, ca brațul să-și măsoare
Frîngînd vrăjmaș, Balaur, fiară-ngrozitoare.(...)

WALTER RALEIGH

(1552? — 1618)

Impunător prin frumusețe și inteligență, el este soldat, navigator, om de stat și explorator. Luptă de la vîrsta de 18 ani; se bate cu spaniolii în Indiile de Vest, participă la înfrîngerea Invincibilei Armate și la asediul Cadizului. Organizează o expediție în America; aduce de acolo cartofi și tutun; explorează și colonizează o regiune numită, în cinstea reginei, Virginia; descoperă Guyana. Îndrăgostit de o doamnă de onoare, din gelozia capricioasei regine Elisabeta este închis un timp în turnul Londrei. Dar Elisabeta îl prețuiește în fapt; îl eliberează și Raleigh se căsătorește cu femeia iubită. După moartea Elisabetei cade victimă lui Iacob I. În urma înscenării unui complot este pe nedrept acuzat și condamnat la moarte. Execuția se amînă și, din 1603, Raleigh rămîne închis, peste 12 ani, în Turnul Londrei. În nevoie de venituri, regele îl eliberează, spre a căuta, dar fără a-i supăra pe spanioli, mine de aur la gurile Orinocului. Raleigh nu găsește însă metalul prețios și, într-o luptă, în care propriul lui fiu este ucis, intră în conflict cu spaniolii, încălcînd astfel condiția cu care fusese trimis. Sub pretextul înlăturării unei tensiuni diplomatice și, în fond, personal interesat în a le demonstra spaniolilor prietenia sa, Iacob I decide executarea lui Sir Walter Raleigh. Raleigh se urcă pe eșafod glumind și îi face singur semn călăului să îndeplinească ceea ce i se ordonase, spunîndu-i: „Lovește, omule!"

Chimist, muzician, istoric, om de litere care făcuse studii la Oxford, cunoscător de limbi vechi și moderne, intelectual

reputat pentru conversația lui scînteietoare, Raleigh, ocrotitor al lui Spenser, este și poet. Nu i s-au păstrat toate scrierile. Puține din poeziile lui au fost tipărite — mai mult în culegeri sau ca prefețe în cărțile altora. Unele au fost publicate sub pseudonimul *Ignoto* într-o culegere din timpul Elisabetei **(England's Helicon,** 1600). Multe poezii circulau în manuscris. Lirica erotică nu lipsește din creația sa poetică. Versurile lui au o factură deosebită. Personalitate puternică, cu o gîndire independentă și originală, Raleigh refuză în genere conformismele; printre ele și motivele convenționale ale liricii contemporane. Uneori le parodiază; într-o eglogă de Marlowe **Păstorul înflăcărat către iubita sa (The Passionate Shepherd to His Love)**, eroul își chema iubita ca să împartă amîndoi bucuriile vieții pastorale: să hoinărească prin munți și prin păduri, să se odihnească în culcuș de roze, să se împodobească cu iarbă și flori, să cînte și să danseze. Raleigh scrie **Răspunsul nimfei (The Nimph's Reply to the Shepherd):** tînăra păstoriță știe că florile se vor ofili, că zăpada va să acopere cîmpiile și păstorii se vor risipi pe la casele lor. Versurile, care încep ironizînd cu grație poncifele poetice, sfîrșesc cu o strofă de scepticism și tristețe: bucuriile, ca și iubirea, sînt trecătoare.

Aceeași îmbinare de nonconformism și scepticism o aflăm în cutezătorul poem satiric **Minciuna (The Lie).** Se pare că poezia a fost scrisă în 1592, în timpul detenției temporare în Turnul Londrei, din capriciul Elisabetei. Experiența arbitrariului și a inechității îl fac pe scriitor suspicios; neîncrederea îi extinde mîhnirea de moment, cu pricini certe, la tristețea unui scepticism învăluitor; totul trece, ca și favoarea celor mari; se pierd frumusețea, tinerețea și dragostea. În versurile de mai jos străbate pasiunea pentru adevăr și nevoia de răzvrătire.

MINCIUNA[1]

(Fragmente)

Mergi, suflete, tu oaspe-al trupului,
Pe-o cale fără de răsplată;

[1] Din: *The Oxford Book of Sixteenth Century Verse.* Chosen by E.K. Chambers, Oxford, University Press, 1966. În românește de *Dan Duțescu.*

Să nu te temi de duhu-naltului:
Ți-e adevărul stea curată;
Tu mergi — pe mine moartea mă adună.
Iar lumii spune-i că-i minciună.

Regeștii curți tu spune-i că strălucе
Ca lemnul cel putregăit;
Bisericii tu spune-i că ne-arată
Ce-i binele, dar nu l-a săvîrșit;
Biserica și curtea împreună
De-ți dau răspuns, le spune că-i minciună.

Și spune celor mari și tari cum viețuiesc,
Prin faptele altóra-nfăptuind;
Neîndrăgiți, decît cînd dăruiesc,
Puternici nu altfel decît urzind;
Iar spre a-ți da răspuns de se adună,
Le spune celor mari și tari că e minciună.

Și spune celor de înaltă stare
Ce-și apără strînsura
Că țelul lor e rîvna de-nălțare
Iar calea lor e ura;
Răspunsul lor dacă răsună,
Le spune tuturor că e minciună. (...)

Tu Soartei să-i vorbești despre orbire;
Prieteniei despre zăcășie;
Iar firii să-i vorbește de putrezire;
Dreptății — veșnic, spune-i, că-ntîrzie:
Cu lauri dacă vezi că se-ncunună
Tu spune-le că e minciună.

Tu artelor le spune că n-au crez
Ci după vînt se schimbă;
Iar școlilor le spune că n-au miez:

Pospaiul doar le-nnimbă.
Școli, arte, dacă se războnă
Cu vreun răspuns, le spune că-i minciună. (...)

În lungii ani de claustrare din Turnul Londrei unde îl azvîrlise Iacob I, Walter Raleigh se apucă să scrie o ISTORIE A LUMII (**The History of the World**): începe cu Geneza, și vrea să o ducă pînă în zilele sale; ajunge doar în anul 130 î.e.n. Scrierea nu are valoare științifică, pe alocuri sînt însă pagini frumoase; fragmentul de mai jos, în care autorul trăgea concluzii la primul său volum, arată fragilitatea minciunii convenționale de care se înconjură puternicii zilei. Confruntarea cu moartea deschide cale adevărului; ea le dezvăluie nimicnicia.

ISTORIA LUMII[1]

(Fragment)

În sfîrșit, dacă e să căutăm rațiunea succesiunii și continuării acestei ambiții nemăsurate la oamenii muritori, putem adăuga la cele spuse mai înainte că regii și principii lumii și-au pus totdeauna în fața ochilor faptele, dar nu și scopurile celor mari, care le-au fost înaintași. Ei sînt pururi pătrunși de gloria unuia, dar nu se sinchisesc niciodată de năpasta celuilalt, pînă ce nu află această trăire în ei înșiși. Ei nesocotesc povața Domnului, cît timp se bucură de viață, sau nădăjduiesc într-însa; însă urmează sfatul Morții la prima sa apropiere. Ea este cea care sădește în om toată înțelepciunea lumii, fără să rostească un cuvînt, înțelepciune pe care Domnul, cu toate cuvintele legii sale, cu toate făgăduielile și amenințările, nu o insuflă.

[1] Din: B.D. Grebanier, S. Middlebrook, S. Thompson..., *English Literature and its Backgrounds...* (An anthology). N.Y., 1958. În românește de *Dan Duțescu.*

Moartea, care îl urăște și-l nimicește pe om, este crezută; Domnul, care l-a făcut, și îl iubește, este mereu lăsat mai pe urmă. *Am cugetat*, spune Solomon, *la toate lucrările ce se află sub soare, și, iată, totul este deșertăciune și goană după vînt.* Dar cine crede aceasta, pînă ce nu ne-o spune Moartea? Moartea este cea care, descetluind conștiința lui Carol Quintul, l-a făcut să-l îndemne pe fiul său Filip să dea înapoi Navarra; și pe regele Francisc I al Franței să poruncească împotriva ucigașilor protestanților din Mérindol și Gabrières pedeapsa de care pînă atunci uitase. Singură Moartea deci, este cea care-l face pe om deodată să se cunoască pe sine. Ea le spune celor mîndri și sfruntați că sînt doar niște nemernici și netrebnici; și-i face în clipa aceea să plîngă, să se jeluie și să se căiască, ba chiar să-și urască trecuta fericire. Ea deschide catastiful bogătașului și-l dovedește a fi un cerșetor, un cerșetor golaș, care nu-și află altă dobîndă decît pietrișul care-i umple gura. Ea ține o oglindă în fața ochilor celor mai frumoase făpturi, și le face să-și vadă într-însa hidoșenia și putreziciunea, și ele o recunosc.

O, Moarte dreaptă, puternică și plină de elocință! cel pe care nimeni nu l-a putut povățui, tu l-ai făcut să te creadă; ceea ce nimeni nu a îndrăznit, tu ai săvîrșit; și cel pe care o lume întreagă l-a măgulit, numai tu l-ai zvîrlit din lumea aceasta și l-ai disprețuit; tu ai strîns laolaltă toată lăbărțata mărire, toată a omului mîndrie, cruzime și ambiție, și ai acoperit-o cu aceste două scurte cuvinte *Hic jacet!*[1]

[1] Aici zace (n.t.).

THOMAS KYD

(1558–1594)

Se cunosc foarte puține lucruri din viața lui; de pildă că a studiat la universitate științele juridice. Nici despre operă nu avem date sigure: i se atribuie mai multe piese publicate sub anonimat; se crede că el ar fi autorul unei prime versiuni teatrale despre Hamlet și că ar fi colaborat la scrierea tragediei **Arden din Feversham.** Cu certitudine știm că a tradus piesa lui Robert Garnier, **Cornelia,** și că a scris **Tragedia spaniolă** (reprezentată, se pare, în 1587—1589).

Dramă a răzbunării, piesa este vădit influențată de Seneca. Răzbunarea există și ca personaj, declanșînd, atît la propriu cît și la figurat, o serie de violențe și nefericiri; la începutul piesei și la sfîrșitul fiecărui act apare un cor compus din Răzbunare și duhul lui Andrea. Andrea a murit în războiul dintre spanioli și portughezi, ucis de Balthazar, fiul viceregelui Portugaliei. S-ar părea că, pentru a sfîrși astfel dragostea dintre Andrea și Bellimperia, fiica ducelui de Castilia (frate cu regele Spaniei), moartea lui a fost pusă la cale chiar de tatăl și de fratele tinerei fete, Lorenzo. Într-o subtilă analiză de text William Empson demonstrează asasinarea premeditată a lui Andrea, săvîrșită cu intenția aranjării unei căsătorii favorabile dinastiei. Balthazar a fost luat ostatic de către Horațio, fiul lui Hieronimo, mareșal al Spaniei. Bellimperia îl îndrăgește pe Horațio, în care vede totodată o posibilitate de a răzbuna uciderea lui Andrea. Dar și Balthazar o iubește pe Bellimperia, iar Lorenzo dorește căsătoria surorii sale cu fiul viceregelui portughez. Omul de încredere al Bellimperiei îi vinde lui Lorenzo taina iubirii

și a întîlnirii dintre ea și Horațio. Luat prin surprindere, covîrșit de cei patru atacanți înarmați, Horațio e spînzurat de un pom și înjunghiat. La țipetele Bellimperiei, Hieronimo iese din casă, descoperă crima și hotărăște să se răzbune. Pe o hîrtie scrisă cu sînge, Bellimperia, claustrată de fratele ei, îi dezvăluie lui Hieronimo vinovații și îi cere să se răzbune. Hieronimo se teme ca scrisoarea să nu fie o cursă: dacă, dîndu-i crezare, el și-ar pierde viața, nu ar mai putea răspunde nelegiuirii; și de aceea nu acționează încă în nici un fel. Pentru a îndepărta martorii crimei, Lorenzo plătește slujitorul Bellimperiei ca să-l ucidă pe celălalt părtaș; straja, rînduită tot de Lorenzo, îl surprinde pe asasin asupra faptei și îl arestează; e judecat de Hieronimo, nedreptățitul, care, împărțind dreptate, începe, fără a ști, lanțul răzbunărilor. Ucigașul a fost spînzurat, iar călăul îi aduce lui Hieronimo o scrisoare găsită la el; ea confirmă cele spuse de Bellimperia. Momentul deciziei a venit. Acțiunea trebuie însă bine gîndită. Plîngerea directă la rege ar putea fi ineficientă, căci culpabilii îi sînt rude de sînge. Rugat să improvizeze o reprezentație pentru a sărbători nunta Bellimperiei cu Balthazar, Hieronimo înscenează o tragedie cu asasinate; Bellimperia, Lorenzo și Balthazar vor interpreta rolurile alături de el. Teatrul în teatru devine instrumentul răzbunării. Scenariul se trăiește. Bellimperia îl ucide pe Balthazar, apoi se omoară. Horațio îl ucide pe Lorenzo.

Tragedia spaniolă este o dramă a răzbunării și a violenței. O răzbunare se realizează printr-o altă răzbunare; răzbunînd uciderea fiului său, Heronimo săvîrșește în fapt și răzbunarea lui Andrea. Destinele omenești sînt complexe; legăturile între oameni — prietenie sau ură — nu dispar o dată cu pieirea ființei fizice; umbra lui Andrea și Răzbunarea fac aluzie și la o judecată escatologică. Dar pe parcurs ponderea cade asupra sorții celor deveniți instrument al pedepsirii, asupra suferinței lor și a cauzelor ei. Discriminarea socială și urmărirea fără scrupule a intereselor curții sînt culpe în ochii lui Thomas Kyd; au săvîrșit-o casele regale și, ca o consecință, copiii lor se vor stinge. Nelegiuirile sînt izbînzi fugare urmate de pedepse.

Kyd este unul dintre primii dramaturgi englezi care știe să zugrăvească durerea pustiitoare. Ea se exprimă cu mijloace care vor face tradiție în teatrul elisabetan. De pildă, prin nebunia eroilor: simulată

(Hieronimo) pentru a-și ascunde intențiile, dar și reală (Hieronimo, Isabela) fiindcă durerea pentru copilul pierdut sparge tiparele obișnuite ale comportării firești; cea reală nu exclude un plan coerent de pedepsire a vinovaților și de aceea, pentru cititor, plutește ambiguitate asupra momentelor de luciditate și tulburare din manifestările lui Hieronimo. Aceeași funcție de a sugera uriașa durere care nu ar putea găsi forme de expresie o au și antitezele între facilitatea descrierii lumii exterioare și dificultatea de a o înfățișa pe cea interioară. Buruienile pot fi bune să spele ochii sau capul, dar nimic nu poate spăla inima — spune Isabella (IV, I). Pe un pictor neîntrecut Hieronimo îl întreabă: „Poți să-mi zugrăvești o lacrimă, sau o rană, un geamăt, sau un suspin?„ (...) „Știi să zugrăvești un țipăt de jale?" (I,6). Durerea tatălui și ideea obsedantă a pedepsirii sînt întărite și prin efectul hiperbolizant al repetării situației tragice. Vin la Hieronimo să i se plîngă pentru omorîrea fiului lor un pictor și un sărman bătrîn; repetarea situației devine, ca un *memento ulcisci*, îndemn spre acțiune și în același timp repros pentru amînarea ei. Durerea sfîșietoare a lui Bazulto care cere dreptate îl face pe Hieronimo să se rușineze că a dat uitării răzbunarea lui Horațio, prefigurînd reproșurile pe care și le va face Hamlet văzînd cu cîtă pasiune trăiesc actorii niște suferințe imaginare. Repetarea situației crește durerea; durerea unui tată se transformă într-o sumă a durerilor identice: pentru copilul, din mormoloc, devenit om, apoi ucis; pentru un fiu ucis, indiferent al cui. De aceea în scena finală Hieronimo se simte alături de părinții ucigașilor: „hai să fim prieteni".

În această scenă, din care face parte fragmentul ce urmează, regăsim motive specifice teatrului elisabetan: eroii cred că trăiesc „cumplite vremi", iar viața este văzută ca „vremelnica (...)tragedie", ceea ce înseamnă că lumea este imaginată de ei ca un teatru. Complicata cale a răzbunării lui Andrea, de „dincolo", prin urmărirea unui șir de crime și orori răspunde gustului elisabetan pentru violențe. În dialogul final cu Răzbunarea, Andrea face, cu deliciu, repertoriul actelor de violență, al uciderilor și nenorocirilor. Uneori, dramaturgii le acumulau și fără temei; de pildă, nemotivat este Hieronimo cînd își rupe limba cu dinții, pentru că el a spus tot și nu mai are nimic de ascuns.

Piesa lui Kyd este o „tragedie sîngeroasă", și una dintre cele mai prețuite ale timpului; între 1592—1633 au apărut (fără numele autorului) zece ediții.

TRAGEDIA SPANIOLĂ[1]

(Fragmente)

ACTUL V

Scena 3

VICEREGELE
(...) De ce mi l-ai ucis pe Balthazar?

DUCELE DE CASTILIA
Și pe copiii mei pe amîndoi?

HIERONIMO
[Dar sînteți siguri că sînt morți?

DUCELE DE CASTILIA
Da, ticăloase, dureros de siguri.

HIERONIMO
Cum, și copilul tău?

VICEREGELE
Da, toți sînt morți.
Nici unul nu mai supraviețuiește.

HIERONIMO
Atunci e bine; hai să fim prieteni;
Și să ne strîngem capetele snop:
În lațul ăsta vor încape toate.

[1] Din: *Teatrul Renașterii engleze*, vol. I, ELU, 1964. În românește de *Dan Dutescu*.

VICEREGELE

O, diavol blestemat, ce fără teamă-i!

HIERONIMO

Da, fără teamă! Ce te minunezi?
Azi am văzut cu ochii răzbunarea
Și m-am făcut un mai măreț monarh
Decît tot șirul ce-a purtat vreodată
Coroana Spaniei. Și de-aș avea
Atîtea vieți cît are cerul stele —
Și tot atîtea ceruri, cîte vieți,
Să-mi stea deschise, dărui-le-aș toate,
Și sufletul din mine pe deasupra,
Doar să te văd călcînd prin balta asta
De sînge][1]
O, cuvinte mîngîioase!
La fel de drag mi-a fost feciorul meu,
Ca și al tău, și-al tău, stăpîne, vouă,
Nevinovatu-mi fiu a fost ucis
De-acest Lorenzo, și pe-acest Lorenzo,
Și pe-acest prinț m-am răzbunat deplin,
Și încă mai răzbună-se și cerul
Asupra sufletelor lor, mai greu
De cît le-a fost de greu sfîrșitu-acesta.

DUCELE DE CASTILIA

Dar cine-au fost părtașii tăi la crimă?

VICEREGELE

Doar unul: Bellimperia, fiica ta;
Ea l-a ucis pe Balthazar al meu:
Sub ochii mei l-a-njunghiat.

REGELE

(către Hieronimo)

Ești mut?

[1] Fragmentele între paranteze drepte reprezintă adaosurile din cea de a doua versiune a dramei — 1602. Intervențiile, atribuite lui Jonson, au o forță egală cu cele mai penetrante dintre paginile autorului (n.t.).

HIERONIMO

Din cîte libertăți ne poate da
Un suveran, au care-i mai măruntă
Decît tăcerea nevătămătoare?
Îngăduie-mi-o, și atît să știi
Că nu vorbesc, și nici nu pot vorbi.

REGELE

Atunci să vină-aici schingiuitorii:
Mișel cum ești, îți descleștez eu gura.

HIERONIMO

Mă poți zdrobi sub cazne, tot așa
Cum l-a muncit acest netrebnic fiu
Pe fiul meu: dar nu mă vei sili
Să spun ce am jurat să țin în mine.
Eu nu mă tem de-amenințarea ta.
Acum că-s mulțumit de moartea lor
Și ușurat mă simt prin răzbunare,
Ia-mi limba-ntîi, și inima apoi.
(Își retează limba cu dinții.)

REGELE

Vezi, sire, și-a rupt limba, mai degrabă
Decît să dea-n vileag ce-am vrut să știm.

DUCELE DE CASTILIA

Dar poate scrie.

REGELE

De nu se pleacă-n fața voii voastre,
Vom născoci cea mai cumplită moarte
De care a pierit vreun ticălos.

(Hieronimo face semn să i se dea un cuțit pentru a-și ascuți pana.)

DUCELE DE CASTILIA

Vrea un cuțit să-și potrivească pana.

VICEREGELE

Poftim, și vezi de scrie adevărul.
Ferește, duce! Hieronimo, cîine!

(Hieronimo îl înjunghie pe duce și se înjunghie)

REGELE

Cumplite vremi, cum n-au mai fost pe lume!
Pierit-ai, frate, și-au pierit vlăstarii,
Nădejdea țării după moartea mea!
Duceți-i trupul, să putem jeli
Grea pierderea iubitului meu frate.
Să-l îngropăm! Eu cel dintîi la rînd
Îl voi urma în moarte pe curînd.

VICEREGELE

Și tu, don Pedro, fă așijderea:
Ridică-l pe nefericitu-mi fiu,
Ce prea vremelnic și-a găsit sfîrșitul;
Legați-ne, pe mine alături lui,
Pe el alături mie,-ndureratul,
Pe marele catarg al unei nave
Lipsită de matrozi, și-apoi lăsați
Furtuna și talazul să mă poarte
Spre hăul ne-mblînzit și mugitor
Al Scyllei, sau spre iazul cel spăimos
Al Acheronului, să-mi plîng ursita
Și pierderea lui Balthazar cel drag.
Un portingal nu-și află loc în Spania.

(Trompetele intonează un marș funebru; ies, regele Spaniei jelind trupul fratelui său mort și regele Portugaliei purtînd trupul fiului său.)

Corul

(Duhul lui Andrea și Răzbunarea:)

DUHUL

Acum îmi sînt nădejdile-mplinite —
În sînge și durere mă desfăt:
Răpus a fost Horațio-n umbrarul

Lui Hieronimo, tatăl său; ucis
Mîrșavul Cerberin de Pedringano;
Hainul Pedringano spînzurat
Prin joc viclean; suava Isabella
Făcîndu-și seama; prințul Balthazar
De mîna Bellimperiei junghiat;
Castilia și păcătosu-i fiu
Dați morții de bătrînul Hieronimo;
Frumoasa-mi Bellimperia surpată
Asemenea Didonei; iar bătrînul
Și bunul Hieronimo s-a ucis:
Da, sufletu-mi s-a desfătat văzîndu-i!
O voi ruga pe dulcea Proserpină,
Ce hotărăște sorții, să m-ajute
A sta alături de-ndrăgiții mei,
Trecînd plăcute clipe, și-a lovi
Cu răzbunare cruntă pe dușmani.
Îl voi purta pe bunul meu Horațio
Prin cîmpuri de bătaie unde încă
Mai dăinuie nestinsele războaie;
O voi purta pe buna Isabella
Spre-alaiu-acela-n care mila plînge,
Dar niciodată chinul nu o frînge;
O voi purta pe Bellimperia mea
Spre-acele bucurii ce-s hărăzite
Vestalelor și mîndrelor regine;
Îl voi purta pe bunul Hieronimo
Acolo-unde-Orfeu dulci cînturi cerne,
Dînd farmec proaspăt zilelor eterne,
Și-acum dă-mi, Răzbunare, sfatul bun:
Pe ceilalți toți au cum să mă răzbun?

RĂZBUNAREA

În iad am să-i prăval cu mîna mea,
De Furii spre-a fi puși la cazna grea.

DUHUL

O, dulce Răzbunare, fă-mi hatîrul:
Ci, lasă-mă să-i judec eu: rîvnesc
La neodihnă-n veci să-i osîndesc.
Sloboade-l din a vulturului gheară

Pe-acel nefericit de Tityus[1]
Şi locul său să-l ia don Cyprian;
Pe don Lorenzo să-l aşezi pe roata
Lui Ixion, şi chinul nesfîrşit
Al celui ce-a iubit-o pe Junona
Sfîrşească-se (Junona-i uitătoare
Şi-n marea-i bunătate-i dă iertare.)
Pe Balthazar mi-l spînzură de gîtul
Himerei[2], dorul crud să-şi tînguiască
Şi bucuria noastră'nalt cercească;
Lui Cerberin dă-i cazna piatra grea
Şi lui Sisyphus geamătul să-i ia;
Tîrăşte-l pe hainul Pedringano
Prin clocotitul Acheron, să moară
Şi să învie-n flăcări iar şi iară,
Pe zi hulind şi numele lor sfînt.

RĂZBUNAREA

Să coborîm degrabă sub pămînt:
Prietenii în trai senin şi har
Să-i rostuim, duşmanii-n chin amar;
Vremelnica din viaţă tragedie
O vor trăi acum în veşnicie.

(Ies)

[1] Personaj mitologic pedepsit să fie sfîşiat de vulturi şi de şerpi (n.t.).
[2] Monstru mitologic care aruncă foc pe nări. Avea partea din faţă a trupului ca de leu şi cea din spate ca de balaur (n.t.).

CHRISTOPHER MARLOWE

(1564—1593)

Fiul unui cizmar din Canterbury, el face, la Cambridge, studii de teologie (1581—1587). Nu devine slujitor al bisericii; dimpotrivă: după ce, începînd din 1588, i se reproşa lipsa credinţei, în luna mai 1593 se eliberează împotriva lui un ordin de arestare pentru liberă cugetare şi ateism. La terminarea studiilor, în 1587, Marlowe venise la Londra. Aici face parte din grupul „universitarilor", intră într-o binecunoscută companie de teatru *(The Admiral's Men)*, dar şi într-un şir de complicaţii care pînă azi nu s-au clarificat încă. Se pare că lucrează într-o reţea de spionaj internaţional, în serviciul reginei Elizabeta. În 1589, acuzat de omucidere, este arestat (13 zile) apoi eliberat, după ce se dovedeşte că decesul nu era urmare a unui asasinat, ci consecinţă a unei bătăi în care fiece participant se apărase. Scriitorul moare ucis în împrejurări misterioase; nu se ştie de ce şi se pot face numai supoziţii: răspuns la un act de violenţă? măsură de precauţie a unui om politic căruia îi cunoştea secretele? sau, poate, lovitură a duşmanilor Angliei. Marlowe este un om de Renaştere: vital, iubitor de libertate, cunoaştere şi experiment — şi de aceea prieten cu oameni scoşi din rîndurile celor „onorabili"; dornic de acţiune, cunoscînd tot ce este nou şi absorbind frenetic şi imediat aceea ce exprimă noul: scrie, de pildă, o tragedie despre Faust în acelaşi an (probabil) cu traducerea în limba engleză a cărţii populare germane; lucrînd, poate, pentru curtea Angliei; avînd puterea de a-şi păstra tainele astfel încît ele să nu poată fi nici pînă acum descifrate.

În scurta lui viaţă de 29 de ani a făcut traduceri (Ovidiu şi Lucan), a scris poezie şi teatru. Prima piesă este **Tragedia**

Didonei, regina Cartaginei (The Tragedy of Dido, Queen of Carthage), după care urmează **Tamerlan cel Mare (Tamburlaine the great, 1587), Tragica istorie a doctorului Faust (The Tragical History of Doctor Faustus, 1588), Evreul din Malta (The Jew of Malta, 1589), Eduard al II-lea, (Edward II, 1592), Masacrul Parisului (The Massacre at Paris, 1593).**

TAMERLAN CEL MARE, piesă alcătuită din două părţi, este inspirată din traducerea în limba engleză a unor cronici, la care, pe lîngă un episod din Ariosto, Marlowe adaogă forţa neobişnuitei lui imaginaţii. La început un păstor scit, Tamerlan, ajutat de hoarde barbare, face expediţii războinice (în Orientul Mijlociu), şi ajunge monarh puternic, mare stăpînitor de împărăţii. Pe el îl cucereşte numai frumuseţea; a captivei sale, Zenocrate, care îi va fi soţie şi mama celor trei fii. Este energic, temerar, fără îndurare; faţă de sine şi de ceilalţi, incluzînd propriii copii. Îşi face o adîncă tăietură în braţ, ca ei să-şi spele mîinile în sîngele lui şi să se pătrundă astfel de pofta lui de luptă. Îşi ucide băiatul care dovedeşte contrariul. Cu plăcerea cruzimii, dar şi cu o permanentă nevoie de a-şi demonstra forţa, el nimiceşte regate, masacrează populaţia, iar pe foştii suverani îi zdrobeşte, moral şi fizic. Pe împăratul Persiei, Baiazid, şi pe soţia lui, Zabina, îi închide într-o cuşcă; pe Baiazid îl scoate de acolo cînd vrea să-l întrebuinţeze ca scaun pe care să păşească pentru a se urca pe tron. Umblă într-un car tras, în loc de cai, de regi şi de împăraţi.

TAMERLAN CEL MARE[1]

(Fragmente)

Partea întîia

ACTUL IV

Scena 1

Intră TAMERLAN, TECHELLES, THERIDAMAS, USUMCASANE, ZENOCRATE, ANIPPE,

[1] Din: *The Works of Christopher Marlowe.* Edited by. C.F. Tucker Brooke. Oxford, 1929. În româneşte de *Dan Duţescu.*

doi mauri trăgînd o cuşcă în care se află BAIAZID, şi ZABINA urmîndu-l

TAMERLAN

Aduceţi-mi din cuşcă scara.

(îl scot pe Baiazid din cuşcă)

BAIAZID

Sfinţi preoţi ai cerescului Mohámed,
Voi ce, jerfind, tăiaţi din carnea voastră
Şi-altarele-i stropiţi cu sînge roş,
Faceţi ca cerurile să se-ncrunte
Şi neclintita stea să soarbe-otravă
Din maurele mlaştini şi s-o toarne
Pe gîtu-acestui preasemeţ tiran!

TAMERLAN

Supremul zeu, dintîiu-nvîrtitor
Al sferei ghintuită-n mii de sclipeţi,
Slăvita boltă mai degrab'ar arde-o
Decît căderea să-mi urzească-astfél.
Ci, ticăloase, tu ce-aşa-mi meneşti,
În brînci să cazi, pămîntul pîngărindu-l,
Şi scară fii lui Tamerlan cel mare,
Spre-a mă-nălţa în tronul meu regesc.

BAIAZID

Ba sparge-mi măruntaiele cu spada-ţi
Şi-n moarte-aruncă-mi inima, şi-n iad,
Decît robiei tale să mă las.

TAMERLAN

Hoit josnic, şerb şi rob lui Tamerlan,
Nevrednic nici să-mbrăţişezi pămîntul
Ce poartă-n cinste trupul meu regesc;
În brînci, în brînci, în brînci! îţi porunceşte
Acela ce te poate osîndi
Să fii în mici fărîme sfîrtecat
Sau risipit ca cedrii cei semeţi
Loviţi de glasul-tunet al lui Zeus.

BAIAZID

De cat în jos la diavoli, și voi, diavoli
Cătați la mine! iară tu, temut
Stăpîn din iad, cu sceptru-ți de eben
Lovește-acest pămînt nelegiuit
Și fă-l să ne înghită pe-amîndoi!

(Tamerlan urcă în tron, călcînd pe Baiazid).

TAMERLAN

Vă limpeziți, văzduhuri întreite,
Ca zeii din înalturi să privească
Pedeapsa lor călcînd peste-mpărați.
Voi stele ce vegheați cînd m-am născut,
Zîmbiți (...)

Partea doua

ACTUL IV

Scena 3

Intră TAMERLAN în carul său, tras de REGELE TRAPEZUNTULUI și REGELE SORIEI, cu zăbale în gură; Tamerlan ține frîiele în mîna stîngă, iar în mîna dreaptă un bici cu care-i lovește; AMYRAS, CELEBINUS, TECHELLES, THERIDAMAS, USUMCASANE; ORCANES, regele Anatoliei, și REGELE IERUSALIMULUI, mînați de cinci, șase soldați de rînd; și alți soldați.

TAMERLAN

Hei, gloabe îmbuibate ale Asiei!
Doar douăzeci de leghe într-o zi
Puteți trăgea asemeni mîndru car,
Cu Tamerlan cel mare vizitiu,

De la Asphaltis, unde v-am învins,
La Byron, unde vă cinstesc astfél?
Cei cai ce mînă naltul ochi de aur
Al cerului, și zorii îi revarsă
Pe nări, gonind cu mers de foc pe nouri,
Nu sînt mai vredniciți cu-al lor stăpîn
Cît voi, sclavi răi, cu Tamerlan cel Mare.
Răpciugile-ndărătnice din Tracia,
De-Alcide îmblînzite, și pe care
Aegeus riga le-a hrănit cu carne
De om, și le-a făcut atît de vane
Încît își cunoșteau puterea lor,
N-au fost supuse de-un stăpîn mai sfînt
Cum fost-ați voi de brațu-mi neînfrînt.
Spre a vă face aprigi, cum îmi place,
Veți fi hrăniți cu carne-nsîngerată
Și din găleți veți bea muscat vîrtos:
De veți trăi, trăiți, să-mi trageți carul
Mai iute decît norii fugăriți;
De nu, muriți ca dobitoace, vrednici
A fi doar hrană pentru negrii corbi.
Pe drept numit sînt eu biciul lui Zeus!...

AMYRAS

Dă-mi o caleașcă, doamne, să mă plimb,
Și tras să fiu de-acești doi regi trîndávi.

TAMERLAN

Prea tînăr ești, regescul meu fecior:
Ei mîine au de tras la carul meu
Spre-a-mprospăta pe-acești frați-regi ai lor.

ORCANES

O, tu ce stăpînești tărîmu-adînc
Și rege ești cît Zeus de puternic,
O, vino cum în rodnica Sicilie
Te-ai dus să vezi minunăția țării,
Și cum ai luat pe mîndra Proserpină,
Desfăt aflînd în roadele grădinii
Lui Ceres, pentru dragoste și cinste,

Și ca s-o faci regină; tot astfél,
Din ură dreaptă, pentru-obrazul tău,
Și spre-a zdrobi pe cel ce te sfidează,
O, vino, aprig, să-i măsori trufia
Și-n iadul tău cel mai adînc să-l surpi!

THERIDAMAS

Măria ta, mai pune-le zăbale
Să-nfrîi aceste veninate limbi
Ce-asemenea ne-daților-pe-brazdă
Sparg prin hățișul gurilor pocite
Și fără de măsură-și ies din țarc.

TECHELLES

Ba să sfărmăm hățișul celor guri
Și să le smulgem mînjii nărăvași.

USUMCASANE

Măria ta a și găsit un mijloc
Prea potrivit să-nfrîne-aceste limbi
De gloabe surugiești de la hulire.

CELEBINUS

Ei, cum îți place, rege? de ce taci?

REGELE IERUSALIMULUI

Puștan cîinos, așchie din os tiran!
Cum a-nceput, ca și procletu-i tată,
Cu-mpunsături și-amare împilări! (...)

În fragmentul de mai sus Tamerlan se compară cu Phaeton (imagine iubită de Marlowe). Piesa dă glas veleităților titanice ale omului renascentist. Faptele eroului se desfășoară pe o vastă arie geografică, iar el se ridică, într-un fel, deasupra obișnuitelor dimensiuni omenești. Se simte făcînd parte dintr-o lume supraumană, zeificat parcă; puternic fiind —„biciul lui Dumnezeu“ — pentru el Dumnezeu este puterea. La început în competiție cu oamenii, lui Tamerlan

i se pare că se poate întrece cu zeii și cu destinul. Vorbește despre un Jupiter temător de forța lui, care l-ar putea doborî. Crede că el poate, cu mîna lui, să-ntoarcă-a „sorții roată“ *(And with my hande turn Fortunes wheel about“)*. Uneori însă cîte ceva i se sustrage. Cînd Baiazid și Zabina sînt dărîmați de umilințe, ei le pot sfîrși, sinucigîndu-se; cei doi soți își izbesc capetele de pereții cuștii. Tiranul poate hotărî moartea oamenilor, dar nu-i poate da nimănui viața. Zenocrate, soția mult iubită, moare. În această primă întîlnire a lui cu moartea implacabilă Tamerlan refuză aproape să o recunoască; pentru îndrăzneala ei de a se apropia de el, Tamerlan ar pedepsi pămîntul însuși. „Cum, ea e moartă? Techelles, scoate sabia/Și-njunghie pămîntul“. Pe Zenocrate o îmbălsămează, ca să rămînă precum era în viață. Tamerlan se ciocnește de limitele condiției omenești; însă nici propria lui moarte, care se arată, iminentă, nu înseamnă recunoașterea lor. Fiii lui sînt mai slabi și împărățiile nu durează în veci; dar cuceritorul nu vrea să vadă într-un viitor prea îndepărtat. Uimirea lui nu se rezolvă în acceptarea destinului, deși acesta îl frînge. În fragmentul de mai jos moartea îl află, uluit parcă de cutezanța ei, și gata să o înfrunte, dacă nu în luptă „cu zeii/Pizmuitori ai sănătății mele“, cel puțin prin faptele urmașilor care îi vor duce mai departe propriile veleități.

Partea doua

ACTUL V

Scena 3

Intră TAMERLAN în carul său, tras (ca și mai înainte) de ORCANES, regele Anatoliei, și de REGELE IERUSALIMULUI; AMYRAS, CELEBINUS, și doctori. (...)

TAMERLAN

Ce zeu sfruntat îmi chinuiește trupul
Spre-a-l frînge pe măritul Tamerlan?

Mă dovedi-va boala că sînt om,
Eu cel ce-am fost numit teroarea lumii?
Techelles și voi céilalți, trageți spada
Și-amenințați pe cel a cărui mînă
Îmi chinuiește sufletul — și haideți
Să înfruntăm puterile cerești
Și s-atîrnăm pe boltă negri prapuri
Ca semne pentru-al zeilor măcel.
Prieteni, vai! Picioarele-mi se surpă.
Purtați-mi brațul la război cu zeii,
Pizmuitori ai sănătății mele. (...)

TAMERLAN

(...) O hartă-mi dați, căci voi să văd-rămas-a mult
Pîn'lumea-ntreagă cu s-o cuceresc?
Feciorii mei dorința-mi vor plini. (...)

Tamerlan spune la un moment dat: „Sufletele noastre, setoase de cunoașterea cea nesfîrșită, sînt, ca sferele neostenite, în vecinică mișcare". El nu urmărea însă în viață cunoașterea, ci puterea nemărginită. Cunoașterea este țelul lui Faust, personaj inspirat din cartea populară germană publicată de Johann Spies în 1587 și tradusă în limba engleză (probabil în 1588). Povestea este aceeași; a învățatului care stăpînește toate cunoștințele omenești și care, în dorința de a stăpîni mai mult, apelează la magie. Consecință firească, apare slujitorul lui Lucifer. Faust face un pact cu Mefisto: își oferă sufletul pentru 24 de ani de satisfacere a dorințelor. Cei doi îngeri — bun și rău — ilustrează dualitatea eroului: sfîșiat între principiile eticii vechi și noi, între liniștea asigurată de interdicția interogației și frămîntarea răzvrătirii luciferice a omului nesăturat cu puțin. Deasupra celor din jur prin învățătură, savantul aspiră către mai mult, iar mai mult înseamnă, în creștere firească, totul — „află cum s-ajungi un demiurg". Înțelegînd mai bine decît Tamerlan limitele condiției omenești — „ești doar Faust, un biet om" — Faust, care jinduiește după nemurire,

nu crede că omul o poate dobîndi de la Dumnezeu; el știe că trebuie „să murim de-o moarte veșnică" *(Ay, we must die an everlasting death)*. Dorește ca scurtimea vieții să se poată compensa prin plenitudine; și speră ca pe aceasta să o capete de la pactul cu Mefisto. „Prin el voi fi al lumii împărat" — spune Faust. Satisfacțiile oferite de Mefisto sînt sărace. Faust nădăjduise altceva — „Nu-i vrăjitorul priceput un zeu?" Dar prin Mefisto el nu poate înfrînge limitele esențiale ale condiției omenești; se poate, cel mult, sustrage, temporar, unora dintre legile fizice — prin călătorii și nemaiauzite întîmplări. Mefisto nu-i poate răspunde însă la marile întrebări; nu află de la el nimic despre începuturile lumii și nici nu este scutit de groaza omului care, o dată cu încheierea sorocului, întîmpină chinurile iadului.

TRAGICA ISTORIE A DOCTORULUI FAUST[1]

(Fragmente)

Scena 1

Odaia de lucru a lui Faust
În fața spectatorilor apare Faust.

FAUST

Alege-ți studiul, Faust, și începe
În firea firii sale să-l pătrunzi.
Arată-te ca doctor-teolog,
Dar fă-ți din toate artele o țintă,
Trăind cu Aristot, murind cu el.
Tu, Analitică, m-ai cucerit!
Bene disserere est finis logices.[2]
Atît ne-nvață logica: disputa?
Minuni mai mari nu are la-ndemînă?

---

[1] Din: *Teatrul Renașterii engleze*, vol. I, ELU, 1964. În românește de *Leon Levițchi*.
[2] A discuta bine este scopul logicii (n.t.).

N-o mai citi: e-o țintă ce-ai atins.
O artă mai măreață pentru Faust!
Filozofie, bun rămas! În locu-ți
Galen să vină, căci se știe doar:
Ubi desinit philosophis, ibi incipit medicus[1]
Fii doctor, Faust: grămădește aur,
Cîștigă-ți nemurirea printr-un leac!
Summum bonum medicinae sanitas[2],
Al medicinei țel e sănătatea,
Dar, oare, ție, Faust, ți-e străin?
Orice cuvînt al tău e-un aforism;
Rețetele ți-au fost săpate-n aur:
Au izbăvit orașe-ntregi de ciumă
Și-au vindecat puzderie de boli.
Și, totuși, ești doar Faust, un biet om.
Nemuritori pe oameni de i-ai face
Sau, morți fiind, dacă i-ai învia,
Preavrednică i-am spune Medicinei...
Pe cînd așa... Unde-i Justinian?
Si una eademque res legatur duobus,
Alter rem, alter valorem, rei etc.[3]
Ce ieftină chichiță de-avocat! *(Citește)*
Exhaereditare filium non potest pater nisi[4], etc.
Așa se spune-n „Institutiones"[5]
Și-n cartea dreptului universal.
E-un studiu vrednic doar de trepădușii
Ce după-nzorzonări se dau în vînt;
Prea strîmt și prea slugarnic pentru mine-i.
La urmă, bună e teologia.
Vulgata[6], dar! S-o cercetez temeinic.
(Citește)

[1] Unde sfîrșește filozoful, acolo începe medicul (n.t.).
[2] Supremul bine al medicinei e sănătatea (n.t.).
[3] Dacă unul și același lucru e lăsat moștenire la două persoane, una primește lucrul, cealaltă valoarea lucrului (n.t.).
[4] Tatăl nu-și poate dezmoșteni fiul decît dacă... (n.t.).
[5] Este vorba de *Corpus Juris Civilis*, clasica lucrare juridică alcătuită la indicația împăratului Justinian (n.t.).
[6] Versiune latină a Bibliei, întocmită în secolul al IV-lea (n.t.).

Stipendium peccati mors est. Ha! *Stipendium etc.*
Păcatu-i pedepsit cu moartea. Crîncen!
(Citește)
Si peccasse negamus, fallimur, et nulla est in nobis veritas;
Dacă zicem că nu avem păcat, ne înșelăm singuri
și nu este adevăr în noi. Cu alte cuvinte, s-ar părea
că trebuie să facem păcate și să murim:
Dar, să murim de-o moarte veșnică.
Doctrină-i asta: *Che sera, sera*[1]?
Teologie, eu te las cu bine!
Cerească-i metafizica de vraci,
Ceresc e tomul de necromancie,
Iar ce-mi doresc eu cu-nfocare acum
Sînt linii, cercuri, semne și bucoavne,
Ce lume de foloase, de-ncîntări,
Putere, cinste și atotputință
L-așteaptă pe artistul silitor!
Tot ce viază într-ai lumii poli
Va fi-n puterea mea: pe împărați
I-ascultă-o țară — două: ei nu pot
S-asmută vîntul, norii să-i destrame;
Ci stăpînirea unui magician
E necuprinsă,-asemenea gîndirii.
Nu-i vrăjitorul priceput un zeu?
Hai, Faust, creierii ți-i chinuiește
Și află cum s-ajungi un demiurg. *(Intră Wagner)*
Mergi, Wagner, la Cornelius și Valdes:
Transmite-le din parte-mi salutări
Și roagă-i să poftească pîn' la mine.

WAGNER

Da, domnule. *(Iese)*

FAUST

Povața lor e de mai mult folos
Decît întreaga osteneala mea.

[1] Ce va fi, va fi (n.t.).

(Intră Îngerul bun şi Îngerul rău)

Aruncă, Faust, blestemata carte,
Ca nu cumva-n ispită să te ducă
Şi-asupra-ţi Domnul să-şi abată-urgia!
Ia Biblia, de blasfemie fugi!

ÎNGERUL RĂU

Învaţă, Faust, arta ce cuprinde
A firii nesecate bogăţii;
Fii pe pămînt ca Jupiter în ceruri:
Peste stihii poruncitor stăpîn. *(Îngerii ies.)* (...)

Scena 7

(Intră Faust şi Mefisto)

FAUST

Călătorit-am aşadar, Mefisto,
Prin Trier[1], o mîndreţe de oraş
Înconjurat de piscuri avîntate,
Pereţi de cremeni, iezere adînci,
De netrecut pentru pizmaşii principi.
De la Paris, urmînd hotarul Franţei,
Văzut-am rîul Maine curgînd spre Rin,
Sub straja nesfîrşitelor podgorii;
Am străbătut Campania pînă la Neapol.
A'cărui drepte străzi de cărămidă
Tivesc clădiri semeţe şi oraşul
În patru părţi egale îl împart.
Virgiliu are-aici mormînt de aur
Şi-n stîncă se mai vede şi acum
Tunelul lung de-o milă ce-ntr-o noapte
L-a fost tăiat. Veneţia apoi
Şi Padova şi alte mari oraşe

[1] Vechi oraş din Germania (n.t.).

Am cercetat; şi-ntr-unul am văzut
Un templu maiestos a cărui turlă
Înfruntă stelele. Într-acest chip
A petrecut mai multe zile Faust.
Şi-acum, Mefisto, unde ne oprim?
Ai ascultat porunca mea dintîi
Şi m-ai adus în zidurile Romei? (...)

Scena 14(...)

FAUST

Ah, Faust,
Un ceas îţi mai rămîne de trăit;
Apoi te-aşteaptă veşnica osîndă!
Opriţi-vă, luminători cereşti,
Ca vremea să stea-n loc şi miezul nopţii
Să nu mai bată; ochi frumos al firii,
Răsari din nou şi-nveşniceşte ziua;
De nu, prefă-te, ceasule-ntr-un an,
O lună, şapte zile, într-o zi,
Ca Faust să se poată pocăi!
O lente, lente currite, noctis equi[1]!
Dar stelele se mişcă, vremea fuge,
Va bate ceasul, dracii vor veni
Şi Faust îşi va căpăta osînda!
Să mă avînt spre Cel-înalt! Ah, cine
E cel care mă trage-n jos? Priviţi!
De sîngele lui Crist e plină bolta...
Un singur strop m-ar izbăvi... Isuse!
Nu mă zdrobi, puternic Lucifer,
Din pricina chemării ce i-o fac!
Eu am să-l strig mereu... Fii milostiv!
Unde-i acum? S-a dus! Ah, iată, Domnul
Şi-ntinde braţul şi tăcut se-ncruntă!
Vă prăvăliţi asupră-mi, munţi şi dealuri,
Şi de urgia lui mă tăinuiţi!

[1] O, alergaţi încet, încet, cai ai nopţii! (n.t.).

Nu vreți?
Mă-nghită-atunci genunea fără fund!
Pămîntule, te cască! Nu mă vrea...
Voi, stele ce sclipeați cînd m-am născut
Și mi-ați ursit pieirea și gheena,
Mă soarbeți ca pe-o ceață și mă duceți
În pîntecele norilor scămoși
Ca-n clipa cînd mă veți zvîrli-ndărăt,
Prin gura lor de fum să-mi iasă trupul,
Iar sufletul să urce către cer!

(Orologiul bate.)

Din ceas a mai rămas doar jumătate!
O, Doamne!
De nu vrei să mă cruți, atunci măcar
Sfîrșit durerii mele hotărăște
În numele lui Crist, al cărui sînge
A curs și pentru mine; să trăiesc
O mie, zeci de mii de ani în iad
Și-apoi să-mi aflu tihna. Însă, vai,
Cei păcătoși sînt osîndiți pe veci...
De ce nu-s o făptură fără suflet?
Sau pentru ce-i nemuritor acesta?
Pitagoreica metempsihoză
De-ar fi adevărată, duhul meu
Și-ar căuta sălaș în dobitoace!
Ah! Cît le fericesc! Suflarea lor,
Cînd pier, o-nghit stihiile; al meu
Trăiește-n veci ca să-l muncească iadul.
Părinții mei să fie blestemați!
Ba nu! tu însuți, Faust, și Satana
Ce de cerescul har te-a văduvit!

(Orologiul bate miezul nopții.)

E miezul nopții! Trup, prefă-te-n aer,
Altminteri mergi cu Lucifer în iad!

(Tunete și fulgere.)

Prefă-te, suflete, în stropi mărunți
Și-n mări te spulberă: să-ți piară urma!

(Intră diavolii)

Nu mă privi atît de aspru, Doamne!
Năpîrci și șerpi, lăsați-mă să suflu!
Iad hîd, nu te căsca! Stai, Lucifer!
Sînt gata să-mi ard cărțile! Mefisto!

(Ies diavolii cu Faust. Intră Corul)

CORUL

Tăiat e ramul ce putea să crească
Și să dea rod; cununa lui Apollo,
Ce-alt'dată l-a încins pe cărturar,
S-a prefăcut în scrum. Plecat-a Faust,
Priviți la prăbușirea lui grozavă,
Temei pentru-nțelepți de minunare
În fața tainelor oprite care
Îndeamnă dîrzul cuget să-ndrăznească
Și să înfrunte pronia cerească!
Terminat hora diem: terminat auctor opus.[1]

(Iese Corul)

Eroii titanici ai lui Marlowe sînt purtătorii unor pasiuni gigantice: ei vor, în lipsa transcendentului, un absolut în lumea aceasta: o putere supremă care să-i așeze mai presus de ceilalți muritori; ei vor să fie atotputernici (deci să posede un atribut al divinității): prin fapte războinice (Tamerlan), prin cunoaștere a forțelor naturale și supranaturale (Faust), prin bogăție (Barabas, evreul din Malta). Omul slab, Edward al II-lea, prefigurare a lui Richard al II-lea (Shakespeare), este o excepție. Eroul lui Marlowe este omul care năzuiește, vrea și ia inițiativă, călcînd peste normele lumii sale, dar fără a le înlocui cu o etică proprie: amăgindu-se cu iluzia, ca Tamerlan, înspăimîntat pentru că e damnat, ca Faust, sau ticăloșit, ca Barabas. Marlowe rămîne un sceptic; nemulțumit cu ceea ce timpul său îi oferă, dar neîncrezător în ceea ce ar putea dobîndi părăsind vechile coordonate. De aici, uneori, echivocul și falsul: crudul și neomenosul Tamerlan se crede „biciul lui Dumnezeu" și ar părea, într-o măsură, justificat, pentru că luptă

[1] Ora aceasta încheie ziua, autorul își încheie lucrarea (n.t.).

împotriva turcilor; Barabas este monstruos, dar creștinii din Malta, interesați și ipocriți nu constituie nici ei o pildă de umanitate; eroul (Barabas) își enumeră cu dezinvoltură defecte cumplite sau dă, fățiș, lecții imorale (lui Ithamore). În jurul personalității eroului se construiește acțiunea pieselor lui Marlowe. Replicile sînt scrise cu fervoare, într-o limbă avîntată și înnobilată de mînuirea cu artă a versului alb pe care îl încetățenește în drama engleză Marlowe, cel mai de seamă predecesor al lui Shakespeare. În **Cum vă place** Marlowe este amintit cu o prețuire implicită:

Phebe.
Ce bine-a spus acela ce-a grăit:
„Iubirea te lovește dintr-o dată!" *(„Who ever lov'd that lov'd not at first sight")*.

WILLIAM SHAKESPEARE

(1564–1616)

Fiul unui cetățean respectat din Stratford-on-Avon, el intră la școală în vîrstă de șase ori șapte ani și întrerupe învățătura pe la 13 ani, se pare, datorită declinului material al tatălui său. Se căsătorește în 1582; în 1583 se naște primul copil, Susanna, iar în 1585 cei doi gemeni, Hamnet și Judith. Între 1585, an în care părăsește localitatea și familia, și 1592 i se pierde urma. În 1595 îl aflăm stabilit în Londra, cunoscut ca actor și dramaturg. Nu se știe exact ce roluri a jucat. Tradiția îl amintește ca interpret al bătrînului Adam **(Cum vă place)** și al Umbrei din **Hamlet.** Uneori el menționează în sonete duritățile vieții de actor pecetluite „de-un nume rău, purtat ca un stigmat" (CXI) și de aparent artificiu: „E drept c-am tot cutreierat pribeag/ Și c-am făcut din mine o paiață/ Vînzîndu-mi ieftin gîndul cel mai drag/ Și dînd durerii vechi o nouă viață". (CX)

Ca dramaturg (se pare că a început să scrie înainte de 1590) stîrnește ciuda lui Robert Greene, care, într-un fel de scrisoare destinată publicării și așternută în 1592, în pragul morții, face aluzie la Shakespeare.

În 1594 era actor de vază și societar în compania „slujitorilor lordului-șambelan". În 1598 actorii mai de seamă din companie iau inițiativa de a-și construi propriul lor teatru, **„Globe"**, unde se pare că încep să joace în 1599. La moartea reginei Elisabeta, în 1603, „Compania slujitorilor lordului-șambelan", cea mai renumită trupă din Londra, devine „Compania slujitorilor regelui". În 1608 „slujitorii regelui" închiriază încă un local de teatru: sala închisă a unei foste mănăstiri dominicane; Shakespeare făcea parte dintre cei șapte societari ai noului teatru. În cei douăzeci de ani de viață londoneză el nu a rupt legătura cu Stratford. În preajma

anului 1612 se întorcea în Stratford; acolo își petrece restul zilelor. În 1613 Teatrul „Globe" este distrus de incendiu, cu prilejul primei reprezentații a lui **Henric al VIII-lea.**

Nu se poate vorbi despre o cunoaștere exactă a ordinii cronologice în care au fost scrise piesele lui Shakespeare. Și nici în ce măsură la unele dintre ele nu au colaborat și dramaturgi contemporani (**1 Henric VI, Titus Andronicus, Henric VIII**). Majoritatea dramaturgilor elisabetani nu se preocupau de publicarea pieselor scrise de ei. Ele erau de multe ori tipărite printr-un act de piraterie literară, după texte incomplete, nerevăzute de scriitor, luate de la actori sau de la sufleur. Astfel s-a întîmplat și cu piesele lui Shakespeare, din care, în timpul vieții, șapte au apărut, izolat, (format *in-quarto*) în versiuni corupte, iar 14 au apărut, (tot format *in-quarto*), în versiuni corecte. După moartea scriitorului, doi actori, John Heminge și Henry Condell, colegi și prieteni cu Shakespeare, se ocupă de publicarea unei ediții complete a operelor lui dramatice. Volumul, apărut în 1623, cunoscut, după format, cu numele de *in-folio*, cuprinde 36 de piese (**Pericle** nu este inclusă). Ediția cuprinde, pe lîngă un portret, și versuri închinate autorului, un apel către cititori, în care răzbate marea prețuire pentru Shakespeare a contemporanilor; nu se îndoiau, așa cum avea să o facă uneori posteritatea, că geniala operă dramatică îi aparține lui: „... Citiți-l, deci; încă odată și încă odată. Iar dacă nu vă este pe plac, neîndoielnic că vă aflați într-un vădit pericol de a nu-l pricepe..." Piesele cuprinse în volum sînt împărțite în trei mari secțiuni: **Comedii, Piese istorice, Tragedii.** (În secțiunea pieselor istorice intră cele zece piese inspirate din istoria Angliei, excluzînd atît **Macbeth,** inspirată din istoria Scoției, **Regele Lear** — din legendă, cele trei piese cu subiecte romane, cît și **Cymbeline,** incluse toate în capitolul **Tragedii.**) Volumul se deschide cu **Furtuna.** În 1923 canonul shakesperian a fost îmbogățit cu 147 de versuri manuscrise, făcînd parte din piesa **Thomas Morus,** al cărei autor (sau autori) îi ceruse contribuția în refacerea unei scene asupra căreia cenzura ridicase obiecții. Din numeroasele tabele cronologice care încearcă să pună ordine în canonul shakesperian (E. Dowden, E.K. Chambers, H. Fluchère, G.B. Harrison, G.L. Kittredge, Peter Alexander etc.), îl reproducem pe cel publicat de Peter Alexander în ediția din 1959 a operelor complete:

Ordinea aproximativă în care Shakespeare și-a compus operele:

Perioada	Comedii	Piese istorice	Tragedii	Alte opere
I	Comedia erorilor Îmblînzirea îndărătnicei Cei doi tineri din Verona	1,2,3,-Henric al VI-lea, Richard al III-lea (posibil) Regele Ioan	Titus Andronicus	
1592				
	Chinurile zadarnice ale dragostei			Venus și Adonis Răpirea Lucreției
1594				
II	Visul unei nopți de vară Neguțătorul din Veneția; Nevestele vesele din Windsor Cum vă place	Richard al II-lea 1 Henric al IV-lea 2 Henric al IV-lea Henric al V-lea	Romeo și Julieta	
1599				
III	A douăsprezecea noapte Troilus și Cresida Faptă și răsplată Bine-i ce sfîrșește cu bine		Iulius Cezar Hamlet Othello Timon din Atena Regele Lear Macbeth Antoniu și Cleopatra Coriolan	
1608				
IV	Pericle Cymbeline Poveste de iarnă Furtuna	Henric al VIII-lea		
1613				

Pentru foarte învățatul Ben Jonson, Shakespeare știa ceva latină, iar greacă și mai puțin. Că nu era un erudit o dovedesc anacronismele și inadvertențe geografice: Boemia se află pe malul mării; Padova — în Lombardia, eroi ai războiului troian citesc Aristot, Henric al V-lea vrea să-i alunge pe turci de la Constantinopol etc., etc. Fără să aibă informațiile bogate și exacte ale eruditului, Shakespeare asimilase substanța culturii antice și moderne și din esența celor pătrunse scotea ceva operelor sale. Pentru stabilirea surselor știm că era familiar cu **Metamorfozele** lui Ovidiu, cu **Biblia, Cronicile** lui Holinshed, **Viețile paralele** ale lui Plutarh în traducere engleză de North și **Eseurile** lui Montaigne în traducerea lui Florio. În linia principală a pieselor sau în detalii surprindem ecouri din Plautus, Boccaccio, Bandello, Seneca, Chaucer. Și personajele lui Shakespeare cunosc autorii de căpătîi: Lavinia și cei din jurul ei **(Titus Andronicus)** au citit **Metamorfozele,** căci ea îi demască pe criminali, deschizînd cartea la povestea Philomelei; Polonius îi recomandă pe actori spunînd: „Seneca nu poate fi prea greoi pentru ei, nici Plaut prea ușor". Cînd Gonzalo își spune tirada despre viața utopică pe care ar orîndui-o pe ostrov (**Furtuna,** II, 1) el pare a fi citit eseul lui Montaigne **Despre canibali.**

SONETELE lui Shakespeare apar prima oară în 1609, publicate, după toate probabilitățile, printr-un act de piraterie literară, fără corectura autorului. Cartea era intitulată **Sonetele lui Shakespeare. Niciodată pînă acum tipărite (Shake-speares Sonnets. Neuer before Imprinted).** Volumul, care cuprinde și un poem, **Plîngerea unui îndrăgostit (A Lovers Complaint)** era dedicat unei personalități indicate prin inițiale: W.H. Inițialele ar fi putut aparține lui Henry Wriothesley, al treilea conte de Southampton (1573—1624) sau lui William Herbert, al treilea conte de Pembroke (1580—1630).

Asupra datei la care sonetele au fost scrise s-au făcut diverse presupuneri de către Samuel Butler, Alfred Douglas, Leslie Hotson, T.W. Baldwin etc. Ipotezele variază; de pildă: 1592—1595 (J.O. Campbell), 1593—1598 (R. Gittings). S-ar părea că Shakespeare începuse să le scrie din 1590 (E.I. Fripp), iar după aluziile la eclipse și la evenimente istorice ele par a fi scrise pînă la 1598. Prima mențiune a

sonetelor, care circulau în manuscris printre prieteni, o face Meres în 1598. Din cele 154 de sonete, conform ordinei în care au apărut întîia dată, primele 126 vorbesc despre un tînăr nobil sau i se adresează chiar lui; celelalte, adresate aceleiași persoane, vorbesc despre o femeie brună. Se regăsesc în sonete ecouri din scriitorii antici (Ovidius, Horatius) și moderni (Petrarca, cunoscut poate prin traduceri ale lui Wyatt și Surrey, Philip Sidney, S. Daniel). Istoricii literari contemporani nu mai cercetează în sonete valoarea de document biografic care ar consemna anume episoade din viața scriitorului. Suita shakespeariană de sonete, departe de conformismul secvențelor la modă, adeseori petrarchizante în chip excesiv, refuză, uneori în mod explicit, convențiile poetice: „De ce mi-e versul văduv de tertipuri,/ Lipsit de tropi ciudați de-ntorsături?/ Spre cei ce-l înfloresc în fel și chipuri,/ De ce nu trag și eu cu ochii-n jur?" (LXXVI). Poetul opune convențiilor sinceritatea simțămintelor. Spre deosebire de canonul frumuseții feminine, femeia cîntată în suita ultimelor sonete este brună (CXXVII, CXXX); iluzia nu îi ascunde defectele (CXLI); autorul o știe libertină și necredincioasă (CXXXVII), dar este atras de ea, chiar dacă după aceea își regretă slăbiciunea. Iar nota de ironie învăluie atît convențiile poetice, cît și această slăbiciune a scriitorului (CXXX).

Marea temă a sonetelor rămîne trecerea timpului. Ireversibil, el fură tinerețea, frumusețea, iubirea, fericirea, viața. Pe segmente ce nu depășesc vîrsta unui om, timpul poate fi înfruntat prin dragoste; trainică, ea poate salva iluzii și bucurii (CXVI). În mijlocul mizeriei omenești ea rămîne unică rațiune de a exista (LXVI) și dă preț vieții (XCI). Dar, indiferent de forțele iubirii, pînă la sfîrșit făptura omenească este secerată în individualitatea ei. Ea se poate salva doar rodind o altă viață, prin urmași. Sonetele I—XXV îl îndeamnă pe prieten să se căsătorească și să aibă copii. Dragostea creează viață și reînnoiește natura ce rămîne astfel într-o perpetuă tinerețe. O altă formă de creație ce se poate opune timpului este arta, iar dintre arte, aceea care, prin imaterialitatea ei, este mai puțin supusă degradării: a cuvîntului (XV, XVIII, XIX, LIV, LV, LX, LXIII, LXV, C). Se regăsește aici vechiul și adeseori reluatul motiv horațian *exegi monumentum.*

SONETE[1]

XV

Cînd mă gîndesc că tot ce este n-are
Decît o clipă-n plin desăvîrşire,
Că veşnic scena lumii e-n schimbare
Sub tăinuita stelelor rotire,

Că oamenii şi ierburile cresc
Hrăniţi şi arşi pe rînd de-acelaşi cer,
Că seva şi vigoarea-şi cheltuiesc
Fălindu-se că-s vii, şi-n urmă pier,

Cînd văd atîta nestatornicie,
Mult mai de preţ îmi pari, ştiind că pot
Pustiul Timp şi Vîrsta, *raza-ţi vie*
În noapte grea s-o schimbe, prin complot.

De dragul tău, luptînd cu Timpul, vreau
Ce-ţi fură el pe veci la loc să-ţi dau.

XVI

De ce n-alegi mai bune căi să-nfrîngi
În crunt război despotul Timp, adică?
Drept stavili vîrstei, pentru ce nu-ţi strîngi
Mai greu răgaz ca versu-mi de nimică?

În floarea vieţii, răsfăţat de ore,
Ce pajişti nenuntite, azi, de plug
N-ar vrea sămînţa viitoarei flore
Să ţi-o rodească-n brazde din belşug?

[1] Din: *Sonete*, Ed. Tineretului, col. *Cele mai frumoase poezii*, 1963. În româneşte de *Ion Frunzetti*.

Dînd vieţi din tine, preţ dai ăstei vieţi,
Ce pana mea şi-a Timpului, gîngavă,
N-ar şti-n splendoare şi-n lăuntric preţ
Să ţi-o păstreze-n veci, cîntîndu-ţi slavă.

Doar de te dărui veşnic te păstrezi.
Trăieşti pe veci cum ştii să te gravezi.

XXI

Eu nu pot fi ca Muza ce se-mbată
De-un chip sulemenit, şi-i toarnă stihuri,
Şi-l pune-n rînd cu bolta înstelată.
Şi-i urcă-n slăvi te miri ce mai-nimicuri.

Eu nu cutez, ca alţii, să-ţi apropii
Sori, lună, perle, pietre nestemate,
Ori flori de-april, vîrînd în vers toţi tropii
Ce-nchid ce-i rar în patru zări rotate.

Mă lasă, drept iubind, tot drept să scriu!
Şi crede-mă: mi-e dragostea lumină,
Ca pentr-o mamă pruncul, chiar de ştiu
Că nu-i ca aştrii nopţii de senină.

Se-mbete alţii, deci, cu tropi de rînd!
Nu vreau să laud ce nu vreau să vînd.

LV

Nu-i marmoră, nu-s lespezi de morminte
Regeşti, mai mult ca versul meu să ţină.
Va să-ţi păstrez lumina prin cuvinte,
Că-n piatră zgura vremii ţi-o întină.

Cînd în război cu timpul cad statui
Şi ard cetăţi şi se prăvăl palate,
Doar ţie Mars, prin fier şi focul lui,
Să-ţi treacă amintirea nu mai poate.

Tu calci, deci, peste Moarte și Uitare,
Și prețul tău la fel va fi și-atunci
În ochii viitorului prin care
Spre tristul capăt orele-și dau brînci.

Pîn' la județul care să te-nvie,
Trăiești, ca-n ochii mei, și-n poezie.

LX

Cum valuri fug la țărm spre stînci, și-s sparte,
Așa se-alungă clipele-nspre capăt
Schimbînd mereu pe cea împinsă-n moarte,
Și către hăul veșnic, veșnic scapăt.

Născîndu-te, în marea de lumină
Urci panta vîrstei ce te-o-ncununa.
Eclipse de s-or pune de pricină,
Ce-ți dete Timpul, Timpul îți va lua.

Căci Timpul vîrsta-n floare-o smulge-n treceri
Și brazde sapă-n frunți de frumuseți,
Și tot ce-i viu, e viu doar ca sub seceri
Să-i cadă, hrană luîndu-și ce-i de preț.

Și totuși versul meu va sta să-nfrunte,
Cîntîndu-ți slăvi, mîniile lui crunte.

LXVI

Scîrbit de toate, tihna morții chem;
Sătul să-l văd cerșind pe omul pur,
Nemernicia-n purpuri și-n huzur,
Credința-marfă, legea sub blestem,

Onoarea — aur calp, falsificat,
Virtutea feciorici tîrguită,

Desăvîrșirea jalnic umilită,
Cel drept de forța șchioapă dezarmat,

Și arta sub călușe amuțind;
Să văd prostia — dascăl la cuminți",
Și adevărul — „semn al slabei minți",
Și Binele slujind ca rob la rele.

Scîrbit de tot, de toate mă desprind:
Doar că, murind, fac rău iubirii mele.

XCI

Sînt unii mîndri că-s de neam. Mai sînt
De bani, de har, de vîrsta ce le-o dai,
De scump-plătitul, hîd, modern veșmînt,
De șoimii lor, de cîinii lor, de cai.

Sînt firi și firi: plăcerea și-o găsește
În viață fiecare-n felul lui.
Pe mine, însă, ce mă fericește
E mai presus de binele oricui.

Iubirea-ți mai de preț mi-e și mai sfîntă
Decît averi, ori rang, ori strai, ori nume.
Nici șoimi, nici cîini, nici caii nu mă-ncîntă:
De tine-s mîndru cît de-o-ntreagă lume.

Nenorocirea-i doar că poți să faci
Oricînd s-ajung sărac între săraci.

CXVI

Nu cred în piedici puse de noroc
Unirii sufletelor mari. Iubirea
Iubire nu-i cînd face silei loc,
Trădării răspunzînd cu părăsirea.

Nu, ea e veșnic semn și far străjer
Ce-ntîmpină furtuna și nu cade.
E steaua fiecărui corăbier,
Al cărei preț nu-i măsurat în grade.

Iubirea nu-i paiața vremii, chiar
De intră sub compasul coasei sale.
N-o schimbă ani, și n-o clintesc măcar
Tăișurile clipelor fatale.

De spun minciuni, și pot fi dovedit,
N-am scris nimic, și nimeni n-a iubit!

CXXX

Nu-s ochii dragei mele stropi de soare
Și roșul gurii ei nu-i de coral.
De-i albă neaua, sînu-i oacheș pare
Și negrul păr i-e ca o sîrmă-n val.

Știu roze albe, știu și roze roșii,
Dar nu-i socot obrajii trandafiri
Și-s bălsamuri mai dulci să le miroși
Decît e boarea întregei sale firi.

Îmi place s-o aud, deși plăcut
Mai mult mi-e zvonul muzicilor, parcă.
Eu mers de zînă încă n-am văzut,
Dar draga mea e clar că-n țărnă calcă.

Și totuși, eu o cred la fel de rară
Cum spun și cei ce mint cînd o compară.

DRAMELE ISTORICE îmbrățișează evenimente importante din istoria Angliei: războiul de o sută de ani sau războiul celor două roze (de la sfîrșitul secolului al XIV-lea pînă la sfîrșitul secolului al XV-lea); ele înfățișează conflictele dintre nobilii englezi, rezistența opusă de către feudali puterii regale, ciocnirea între Franța și Anglia.

Principalele surse de inspirație sînt **Cronicile** lui Halle și Holinshed; **Cronicile** lui Edward Halle (sau Hall; 1498? — 1547), scrise după 1530 și publicate, cu adăogiri, postum (1548), sub titlul **Unirea celor două nobile și ilustre familii de Lancaster și York (The Union of the Two Noble and Illustre Famelies of Lancastre and York)**, vorbesc despre istoria Angliei între Henric al IV-lea și Henric al VIII-lea; au fost folosite de Raphael Holinshed (? — 1580?) ca izvor de informație pentru evenimentele engleze din **Cronicile Angliei, Scoției și Irlandei (Chronicles of England, Scotland and Ireland)**, apărute în 1577 într-o primă ediție, îmbogățite și republicate în 1587 într-o a doua ediție, cea pe care a cunoscut-o Shakespeare.

Unii shakespearologi (E.M.W. Tillyard, R.A. Fraser, J.F. Danby, H. Fluchère etc.) grupează cele zece piese de inspirație istorică din primul folio în două tetralogii — ordinea în care Shakespeare le-a scris este inversă față de cronologia evenimentelor — urmate, fiecare, de cîte o piesă izolată. După prima tetralogie (cele trei părți din **Henric al VI-lea, Richard al III-lea**) Shakespeare scrie **Regele Ioan** (acțiunea se desfășoară la sfîrșitul secolului al XII-lea și începutul secolului al XIII-lea); a doua tetralogie (**Richard al II-lea**, cele două părți din **Henric al IV-lea, Henric al V-lea**) este urmată de scrierea lui **Henric al VIII-lea.**

Derek Traversi privește cele două părți din **Henric al IV-lea** și **Henric la V-lea** ca pe o trilogie, izolîndu-le oarecum de **Richard al II-lea.** Este drept că piesele **Henric al IV-lea** și **Henric al V-lea** dau imaginea formării personalității unui rege ideal pentru Shakespeare; principele moștenitor, tovarăș de șotii al lui Falstaff, se dovedește un luptător neînfricat și un monarh înțelept. Dar în **Henric al IV-lea** regele este obsedat de uciderea lui **Richard al II-lea,** temerile și intențiile lui aici își află izvorul; E.M.W. Tiillyard atrage atenția, ca mărturie a închegării organice a pieselor din cea de a doua tetralogie, și asupra revenirii unor versuri: Henric al IV-lea îl citează pe Richard al II-lea (**Henric al IV-lea,** partea a doua, III, 1).

Tragismul cronicilor shakespeariene este generat de întîlnirea între neputința și puterea omenească. Pe de o parte evenimentele se înlănțuie, determinate de cele precedente; prezentul este un efect al faptelor trecute și o pregă-

tire a celor viitoare. Contele de Warwick îi spune regelui Henric al IV-lea: „În viața fiecărui om sînt lucruri/Care-amintesc de vremuri ce-au apus;/ Citindu-le el poate deslușii/ Făgașul întîmplării viitoare,/ Ascuns în tainică sămînța ei/ Și-n firav început de încolțire./ Acestea-s mugurii și rodul vremii". Personajele par pătrunse de ideea necesității istorice. Cînd rebelii hotărăsc (**Henric al IV-lea**, partea a II-a, I, 3) ziua în care se vor ridica, lordul Hastings spune: „Sîntem supușii vremii, ea ne-o cere". Lordul Mowbray vorbește despre apăsarea monarhului, iar contele de Westmoreland îi cere să înțeleagă „...Strînsa legătură/ A vremii cu nevoia! Vei vedea/ Că vremea, nu coroana, v-asuprește".

Distrugerea brutală a ordinei existente într-un moment dat nu se reduce la ecouri imediate; actele de violență se repercutează în altele, cu rezonanțe nebănuite. De aceea ele poartă în sine, ca orice greșeală, potențialul unei pedepsiri viitoare. Prin uzurparea și uciderea lui Richard al II-lea, Henric al IV-lea a pus o primă verigă a unui lanț de suferințe ale Angliei — războiul celor două roze. Henric al V-lea se teme că în lupta cu francezii va plăti vina tatălui său: „... Doamne, azi nu-ți aminti/ Păcatul săvîrșit de-al meu părinte,/ Uzurpator de tron..."

S-ar părea că în acest lanț cauzal nu se poate interveni, deci că acțiunea este inutilă.

Dar pe de altă parte, cei ce, din naivitate ori inerție, sînt pasivi, greșesc. Mulțimea tăcută, care-i lasă pe cîțiva partizani ai lui Buckingam să-l ceară rege pe Richard (**Richard al III-lea**) pregătește, fără să vrea, un șir de nelegiuiri. Prin cuvintele unui personaj secundar Shakespeare subliniază explicit consecințele nefaste ale lipsei de atitudine: „Nimic în lume nu e de-ndreptat/ Cînd răul în tăcere e răbdat". În aceeași piesă lordul Hastings își pierde viața deoarece nu înțelege că într-o țară unde sînt uciși inocenții (fie aceștia propriii lui dușmani), oricînd, în virtutea unui gest arbitrar de același tip, poate să cadă oricare alt nevinovat dintre cei ce nu și-au luat măsuri de apărare sau n-au încercat pedepsirea fărădelegii; astfel, încrezător în Richard,

deși izvod de crime, refuzînd să fugă, deși avertizat, lordul Hastings merge la moarte, dîndu-și aproape singur sentința.

Vremurile necruțătoare sînt dezlănțuite de săvîrșirea unei nelegiuiri; ea generează la rîndu-i altele și astfel suferința se perpetuează. Făptașii crimelor, autori imediați ori instigatori, sînt regi sau principi. În Turnul Londrei, în fața ducelui de Clarence sosesc ucigașii plătiți de fratele său, Richard. Întrebat de Clarence cine este, întîiul ucigaș îi răspunde: „Un om ca și tine". La replica lui Clarence — „Dar nu ca mine, de sînge regesc" — el precizează: „Nu, dar nici dumneavoastră atît de cinstit ca mine". Din convorbirea ce urmează se vede că se află față în față trei ucigași; asasinii plătiți îi amintesc lui Clarence trădarea și crimele săvîrșite de el. Călăii pot avea șovăieli sau remușcări, uneori pot refuza să îndeplinească porunca primită. Hubert, însărcinat de regele Ioan să-l piardă pe tînărul Arthur, nu poate făptui gestul nelegiuit. Unul dintre cei doi ucigași ai ducelui de Clarence regretă „O faptă sîngeroasă și pripită" și mărturisește „Că mă căiesc amar — de acest omor". Cei doi criminali de meserie „Flămînde fiare, cîini setoși de sînge," care i-au sugrumat pe copiii lui Eduard, „Plecat-au răvășiți de grea căință". Ducelui de York, regele Richard al III-lea, vestea crimei săvîrșite îi aduce „bucurie". Cronicile lui Shakespeare înfățișează o lume în care există regi sau principi mai răi decît ucigașii de profesie — ultimi oameni ai societății, numiți „fiare" de aceia care-i tocmesc. Pe cei din urmă îi mînă lăcomia de bani, pe ceilalți orgoliul și pofta de putere. Cei din urmă cunosc însă uneori graiul conștiinței, ceilalți o înăbușe. Unuia dintre ucigașii lui Clarence i-a „mai rămas o leacă de conștiință", deci o posibilitate de regenerare morală. Richard, care plătește omorurile, refuză să asculte glasul conștiinței, deci să iasă din lumea fărădelegii. Remușcările lui Henric al IV-lea fac excepție.

Imagine a suferințelor sînt victimele neputincioase — copiii, înlăturați pentru că poartă în ei amenințarea puterii viitoare. În durerea mamelor care, pierzîndu-și copiii,

pierd fie sensul vieții lor, fie al vieții în genere, reînvie drama Hecubei; „De ce nu-mi dă pămîntul un mormînt" spune mama tinerilor principi sugrumați, Elizabeth (**Richard al III-lea**). Constance, mama lui Arthur, își dorește moartea sau nebunia, deci tot o formă a pierderii de sine.

Nu distrugerea oricărei ordini existente este blamată de Shakespeare. Cînd regicidul curmă faptele sîngeroase ale unui tiran el este văzut ca o salvare; de pildă uciderea lui Richard al III-lea sau a lui Macbeth. Persoana monarhului nu este, în principiu, inviolabilă. Derek Traversi observă că exercițiul conducerii politice, care asigură ordine în țară și succes în război, cere monarhului o despersonalizare apropiată dezumanizării. Iar suveranul este în același timp un om ca toți ceilalți — Henric al V-lea o declară — și atunci exigența încrederii și fidelității absolute, care pot servi un nelegiuit ca Richard al III-lea, devine arbitrară.

Suferințelor le poate pune capăt pacea și stabilitatea; cuvîntul *pace* revine frecvent în piesele istorice; îl rostesc des și rebelii (**Henric al IV-lea**, partea a II-a); îl cuprind, într-o apoteoză, în finalul piesei **Richard al III-lea**, declarațiile învingătorului. Ele exprimă năzuința Angliei lui Shakespeare.

Tragedia istorică RICHARD AL III-LEA este prima capodoperă a dramaturgului: publicată în 1597, ea a fost scrisă, poate înainte de 1592, poate în 1592—1593. Sursa directă de inspirație au constituit-o **Cronicile** lui Holinshed. Acțiunea piesei se desfășoară pe un interval de 14 ani (1471 — 1485). S-ar părea că, odată cu încoronarea lui Edward al IV-lea (casa York), Anglia și-a aflat liniștea. Dar Richard, duce de Gloster, frate al regelui, nu-și găsește mulțumire. Diformitatea îl așază în afara bucuriilor obișnuite; în acest chip explica însuși Richard, în piesa **Henric al VI-lea**, izvorul răutății sale: „Și cerul zămislindu-mi astfel trupul/ Fu lesne iadului să-mi dea el suflet!" Drept compensație el hotărăște să zmulgă vieții totul, captînd, prin orice mijloace, puterea.

RICHARD AL III-lea[1]

(Fragmente)

ACTUL I

Scena I

Londra. O stradă.
Intră Gloster.

GLOSTER

(...) Dar eu, ce nu-s croit nici pentru tumbe,
Nici să desfăt oglinda-ndrăgostită;
Eu, ce port grea pecete și n-am harul
De-a mă roti în jurul unei nimfe
Cu pași ușori și repezi; eu ce-am fost
În strîmbă-alcătuire zămislit
Și jefuit la chip de firea hoață,
Pocit, sluțit și prea de timpuriu
Zvîrlit în lume, un neisprăvit,
Șchiop și certat de tot cu moda zilei,
Încît și cîinii latră cînd mă văd,
Ei bine, eu, în trîndăvia păcii,
Nu pot să-mi irosesc într-altfel vremea
Decît tot stînd și iscodindu-mi umbra
Cu gîndul numai la slutitu-mi trup.
Cum n-am să pot să fiu iubit vreodată,
Nici să țin pas cu vremea-n vorbe dulci,
Ei bine, iată, vreau tîlhar să fiu
Și să urăsc răsfățul ăstor vremuri.
Primejdioase uneltiri urzit-am
Prin false profeții și defăimări,
Prin născociri să isc o aspră ură
Între-al meu frate, Clarence, și-al meu rege.

[1] Din: Shakespeare, *Opere*, vol. VII, Editura pt. literatură și artă, 1959. În românește de *Florian Nicolau*.

O energie titanică slujește voința de putere a lui Richard. Îl ațîță pe rege împotriva celuilalt frate al lor, George, duce de Clarence; îl determină să-l întemnițeze în Turnul Londrei și dă ordine ca acolo să fie grabnic ucis, pentru ca, așa cum era de așteptat, regele să nu se răzgîndească și nici, bolnav fiind, să nu moară înaintea ducelui de Clarence. Apoi Richard se căsătorește cu lady Anne, căreia i-a omorît soțul și socrul, convingînd-o că a făcut-o de dragul ei. Regele Eduard moare. Nobilii care trebuiau să-l aducă în Londra pe moștenitor, pe tînărul Eduard, prinț de Wales, sînt arestați. Cei doi fii ai defunctului rege, frații Eduard și Richard, în vîrstă de 12 și de 10ani, sînt duși în Turnul Londrei, sub pretextul că ar fi mai potrivit să rămînă acolo pînă la încoronare. Ducele de Buckingam le vorbește cetățenilor: le sugerează că cei doi principi și chiar tatăl lor, sînt bastarzi și deci, că nu au drept la tron; vreo zece oameni ai lui Richard strigă „Trăiască regele Richard!" Mulțimea adunată tace și ducele de Buckingam îi exploatează pasivitatea: primește cuvintele celor zece slujitori ca și cum ar veni din partea tuturor celor de față. Într-o întîlnire cu primarul Londrei, regizată de către ducele de Buckingam, simulînd pioșenie și indiferență față de onoruri, Richard joacă rolul celui ce acceptă coroana doar fiindcă e stăruitor rugat. Fragezii prinți sînt uciși în Turn, iar Richard, pentru a-și întări poziția, hotărăște să se căsătorească cu Elisabeth, sora lor. Pune la cale îmbolnăvirea gravă și moartea soției sale, iar pe mama prinților asasinați o încredințează că din căsătoria lui cu fiica ei va rezulta mulțumirea tuturor. Dar moștenitorul familiei de Lancaster, contele de Richmond, se îndreaptă spre Anglia. Pe cîmpul de luptă se pregătesc cele două tabere; a doua zi va avea loc întîlnirea hotărîtoare. Se lasă întunericul nopții; sosesc orele în care, adăpostit sau descoperit de odihna celorlalți, fiece om rămîne singur și se simte întărit ori slăbit. Somnul lui Richard e zbuciumat, spectrele victimelor sale vin să-i anunțe înfrîngerea și moartea. Lin este somnul lui Richmond; aceleași spectre îi vestesc triumful. La trezire Richard e zdruncinat. Acordul cu sine, ce-i asigurase tenacitatea cu care a urmărit fără scrupule coroana, pare șubrezit. După uciderea regelui Henric al VI-lea, își recunoscuse cu bucurie structura singulară; neîmpărtășind ideile și sentimentele nimănui, mărturisind că nu cunoaște frăție sau dragoste, se simțise solidar cu sine. Dar la trezirea din somnul frămîntat de apariții nu mai este solidar cu sine: conștiința devine acuzatoare și Richard cunoaște suferința remușcărilor. El se teme de apariția lor, căci ele marchează slăbirea forței sale; se teme de lupta posibilă între cele două părți ale ființei lui — făptașa crimelor și acuzatoarea — și încearcă să-și redobîndească vechea unitate. Dezbaterea morală este scurtă și dovedește mai degrabă teama decît o posibilitate autentică de înnoire morală.

ACTUL V

Scena 3 (...)

(Fantomele dispar. Regele Richard se trezește tresărind din vis)

RICHARD

Să-mi dați alt cal! Și rănile legați-mi!
Isuse, fie-ți milă! Nu!... E-un vis!
O, cuget laș, ce mult mă întristezi!
Albastră e lumina: miezul nopții;
Reci picături îmi înfioară trupul...;
De ce mă tem? De mine? Alt — nu-i nimeni.
Richard la Richard ține! Eu nu-s eu?
E-un ucigaș aici? Nu-i! Ba da: eu!
Să fug atunci? De mine? Am temei:
Să nu mă pedepsesc. Cum, eu pe mine?
Eu însă țin la mine, de ce-aș face-o?
Pentru că mie bine mi-am făcut?
Dar nu, căci ura mea spre mine cată
Și demn de ură-i tot ce-am săvîrșit.
Da, sînt un ticălos; ba mint, nu sînt.
Nu te huli, dar nici să nu te minți.
În mii de limbi vorbește conștiința
Și fiecare o poveste spune,

Iar oricare poveste mă condamnă.
Sperjurul, cel mai crunt sperjur,
Și crima, cea mai sîngeroasă crimă.
Iar toate-aceste crime vin nainte-mi
Și-mi strigă: „Vinovat! Ești vinovat!"
Pieri-voi, căci nu mă iubește nimeni!
Și dacă mor, nu mă va plînge nimeni!
Și de ce-ar plînge, dacă nici chiar eu,
În mine, pentru mine, n-aflu milă!
Mi s-a părut că duhurile celor
Pe care i-am ucis veneau în cort
Amenințînd că mîine răzbunarea
Va fulgera asupra frunții mele! (...)

Richard respinge obiecțiile conștiinței. Cînd le spune soldaților: „...conștiința e-un cuvînt scornit/ De lași,—...—"/ el își răspunde sieși. În zori cele două tabere se înfruntă. Richard se bate cu vitejia obișnuită, chiar după ce calul i-a fost ucis sub el. Se întîlnește cu Richmond pe cîmpul de război; cei doi rivali se încleștează în luptă, Richard este ucis, și Richmond încununat ca rege al Angliei. În finalul piesei, în cuvîntul de încheiere al lui Richmond, viitorul Henric al VII-lea, ca și în toată desfășurarea piesei, Shakespeare arată primejdia neînțelegerilor interne: în mijlocul dezordinei un tiran poate pune mîna pe conducere. Sanguinarului Richard, indiferent la suferințele țării, i-l opune pe Richmond, dornic să săvîrșească dreptate, iar nu răzbunare, și să instaureze pacea:

„Iar rănile războiului civil
Închise sînt. Azi pacea să-nflorească
Să fie cît mai mult să dăinuiască!"

Unitatea dramatică a celor două părți ale piesei HENRIC AL IV-LEA (pe care John Dover Wilson sau E.M.W. Tilliyard le studiază ca pe un tot) se afirmă în continuitatea acțiunii, existența unor structuri simetrice și a replicilor încărcate cu semnificațiile prefigurării.

Prima parte, scrisă, probabil, la sfîrșitul anului 1596, și înregistrată în 1598, este publicată într-o ediție *in-quarto*

în 1600. Partea a doua, scrisă probabil la sfîrșitul lui 1596 sau la începutul lui 1597 și înregistrată în 1600, apare într-un *in-quarto* în 1600 și republicată în primul *in-folio* (1623); de ambele dăți cenzura taie din text scene considerate importante pentru că puteau fi asociate cu atmosfera de răzvrătire împotriva coroanei (în februarie 1601 avea loc revolta ducelui de Essex). Principalele surse de inspirație ale celor două părți din **Henric al IV-lea** sînt: ediția a doua a **Cronicilor** lui Holinshed, poemul epic scris de Samuel Daniel despre luptele dintre casele de Lancaster și York, piesa anonimă, **Faimoasele izbînzi ale lui Henric al V-lea**, care consemna imaginea tinereții zburdalnice a regelui, așa cum ea fusese păstrată în tradiția populară.

Acțiunea celor două părți ale piesei **Henric al IV-lea** se desfășoară pe un interval de 11 ani (1402—1413). După uciderea lui Richard al II-lea a fost încoronat (1399) rege autorul moral al crimei, Bolingbroke, devenit Henric al IV-lea (din familia de Lancaster). Ca expiere pentru omorîrea lui Richard al II-lea și în același timp pentru a-și imobiliza astfel rivalii posibili, noul rege dorește să pornească o cruciadă spre Ierusalim. Planurile îi sînt zădărnicite de înfrîngerea, de către o căpetenie din Wales, a unei oști engleze, al cărei conducător, Edmund Mortimer, cade captiv. Regele este înciudat de răspunsul viteazului Harry Percy care condiționează încredințarea prizonierilor luați în urma unei victorii dobîndite de el asupra scoțienilor, de răscumpărarea, de către rege, a cumnatului său captiv, Mortimer. Henric al IV-lea îl refuză pe Harry. Clanul Percy (fiul — Harry, tatăl — contele de Northumberland și unchiul — contele de Worcester) vede în acest refuz teama de un rival posibil — căci Mortimer ar fi urmașul de drept al lui Richard al II-lea — și pune la cale o rebeliune. Vitejia lui Harry Percy îl făcuse pe rege să se gîndească, cu invidie și durere, la ușurătatea fiului său, Henric, moștenitorul tronului; în timp ce Harry este supranumit pentru ardoarea lui războinică Hotspur (în traducere, „pinten fierbinte"), moștenitorul, interpelat diminutival, prințul Hal, nu se află pe cîmpul de luptă, ci într-o tavernă, „La capul de mistreț", unde petrece cu John Falstaff. Petrecerea lor e întreruptă de chemarea regelui amenințat de rebeli. Henric își dojenește fiul, iar acesta făgăduiește să întunece

slava lui Harry. Lagărul rebel este mai slab decît aștep-tările celor răsculați: unii — contele de Northumberland, tatăl lui Harry — nu mai vin de loc, alții întîrzie. În toiul luptei Hal își salvează tatăl și, într-o încleștare corp la corp, alături de Falstaff, care se preface mort, îl ucide pe Hotspur. Cînd pericolul se îndepărtează, „înviat", Falstaff își asumă gloria de a-l fi răpus pe viteazul Harry Percy. Regele ia măsuri împotriva rebelilor: executarea unora din-tre capi, iertăciune altora, proiecte de zăgăzuire a mișcării. În partea a doua a piesei răzvrătiții continuă să lucreze împotriva monarhului. Regele adună forțe împotriva rebelilor. Printre cei chemați se află prințul Hal și John Falstaff, care petreceau, ca de obicei, în taverna „La capul de mistreț". Încrezători în făgăduielile de împăcare ale prin-țului John, răzvrătiții, care dau drumul ostașilor, sînt apoi arestați și executați; revolta a fost înăbușită. Regele Hen-ric cade însă la pat, grav bolnav. Înainte de a muri îi dă principelui moștenitor, care i-a cîștigat încrederea, ultimele sfaturi. Noul rege, Henric al V-lea, își asigură supușii de grija ce le-o va purta; pe primul judecător al țării — de lipsa oricărei dorințe de a se răzbuna pentru binemeritata pe-deapsă pe care acesta i-a aplicat-o odinioară, închizîndu-l, fiindcă nesocotise legile; îl roagă să ducă și mai departe sarcina de a împărți dreptatea. Pe Falstaff, care, tocmai cînd trece procesiunea încoronării, apare împreună cu suita lui, grăbit să capete mai iute avantajele la care se așteaptă de la fostul tovarăș de petreceri, îl alungă, făgăduindu-i mij-loace de trai, spre a nu apuca pe căi greșite.

Formarea lui Henric al V-lea, desprins de plăceri și mergînd pe calea virtuților, a făcut ca piesa să fie des com-parată cu tradiția moralităților medievale, unde se dă lupta între viciu și virtute. În prima sa tinerețe prințul moște-nitor prefera vieții de curte traiul dezordonat din tavernă. La curte el se afla într-o atmosferă apăsătoare, cea din jurul tatălui său, Henric al IV-lea, rege copleșit de sentimentul culpabilității și de aprehensiuni, uzurpator trăind cu teama că ar putea fi, la rîndu-i, uzurpat. Politician calculat, Henric al IV-lea dă fiului sfaturi care nu pot atrage un om spontan, iubitor de cunoaștere și sinceritate: îi recomandă, în locul conduitei autentice, arta de a impresiona, poza și măreția

căutată, ilustrîndu-le în propria sa persoană (partea I-a, III, 2). Fiul, care nu este ros de ambiții, se simte mai bine, pentru moment, alături de Sir John Falstaff. Lîngă el, fără a fi părtaș la greșeli, își lărgește experiența și cîmpul de observație a naturii umane și află iluzia vieții libere de convenții, bucuria jocului.

J.J.M. Stewart și C.I. Barber, printre alți cercetători mai apropiați de noi, văd în **Henric al IV-lea** o struc-tură arhetipală: uciderea tatălui vinovat, monarh a cărui țară e bîntuită de năpastă, de către fiul hă-răzit să o mîntuie. Simbolic, tatăl este „îndepărtat" de două ori: înscăunîndu-se în locul lui Falstaff (și el, într-o măsură, „părinte" al prințului, ca generator al momentelor sale de plăcere) în timp ce acesta joacă rolul de tată și rege dojenitor (partea I, II, 4); luînd coroana de pe perina ade-văratului tată și rege, pe care îl crede mort.

Sub aparența hedonismului și a frivolității, prințul Hal rămîne un voluntar, a cărui personalitate nu se formează în-tîmplător, ci se desfășoară pe căile de el însuși propuse (v. partea I, I, 2). E.M.W. Tillyard vede în el un om evoluat, tipul curteanului înfățișat de Castiglione, cu acea *sprezzatura* — firesc și grație în gesturile capitale făptuite cu desăvîrșirea maestrului și detașarea omului complex: prințul care nu pare a pune la inimă rebeliunea clanului Percy, în timp ce Harry Percy își mistuie toată ființa în ea, este însă eroul și învin-gătorul; iar după ce îl ucide pe viteazul Harry îl lasă pe Falstaff să-și asume gloria, fără a-l dezminți.

Sir John Falstaff se numea la început Sir John Oldcastle, ca și personajul-sursă de inspirație din piesa anonimă **Fai-moasele izbînzi ale lui Henric al V-lea;** prototipul lui, des-pre a cărui realitate istorică vorbesc **Cronicile** lui Holinshed, pare să fi fost un luptător viteaz; adevăratul Sir John Oldcastle fusese acuzat de erezie și ars pe rug în 1417. La cererea unui urmaș al victimei, devenite erou comic, Shake-speare îi schimbă numele: la început Fastolfe, apoi, definitiv, Falstaff. Vechiul nume revine într-un joc de cuvinte, pe buzele prințului, care-i spune... „*my old lad of the castle*" și în epilogul părții a doua, ca o reparație datorită urmașului: „...Oldcastle a murit în chip de martir, dar Falstaff nu e Oldcastle". În același epilog autorul anunța că „va continua povestea cu sir John; desigur se gîndea la **Henric al V-lea,**

pentru că o vestea și pe „frumoasa Katherina a Franței"; dar în **Henric al V-lea** se menționează doar moartea lui Falstaff. Ca personaj, el mai apare în **Nevestele vesele din Windsor,** însă fizionomia lui se schimbă în această piesă scrisă, se pare, la comanda reginei Elisabeta: prilej de haz, prin comicul situațiilor în care îl duce lipsa de inteligență și humor.

Sir John Falstaff din **Henric al IV-lea** este, pe de o parte, un nobil declasat: în locul suitei credincioase de viteji îl urmează o bandă de băutori și fricoși, fură în loc să apere, și în loc să trăiască pentru iubire, se lasă întreținut de stăpîna unei taverne. Fricos și lăudăros, el descinde, într-un sens, din **Miles Gloriosus.** Cînd i se spune „sir John Burtea" îi este schițat portretul fizic și moral: carnea care își cere plăcerile specifice; dar și vitalitatea, care caută veselia, știe să guste jocul cu gratuitatea lui, cu desfășurarea lui verbală în humor, căci omul are înțelegere iute și ascuțită. Refuzînd să vadă greutățile vieții, Falstaff „... ne eliberează de coșmare și ne înalță în atmosfera desăvîrșitei libertăți..." spunea Bradley. Această eliberare de convenții și de griji este geneza bucuriei pe care el o emană. De aceea îl prețuiește moștenitorul Henric; pe lîngă el poate simți, pentru o clipă, „... toate bucuriile cîte au fost bucurii de la bătrînele zile ale lui Adam și pînă-n copilăria ceasului de față..."

Fiecare gest reprobabil și fiece minciună, descoperite, își găsesc apărarea în arta eludării sau a născocirii, mînuite de o minte dotată cu pătrundere psihologică. Unul dintre oamenii din ceata lui Falstaff, Ned Poins, îl convinge pe prinț să simuleze acordul de a participa la o tîlhărie, ca apoi, cînd deghizați, ei doi vor lua prada din mîinile fricosului Falstaff, să petreacă pe seama minciunilor și lăudăroșeniei lui. Farsa le reușește. Falstaff minte cu avîntul poetului, fantezia lui nu suspectează conlocutorul de inteligență și astfel îl apără de simțul ridicolului; minciuna se desfășoară în gradație progresivă. Limba îi e bogată, smălțată cu metafore. Principelui moștenitor, care pare a se întrece cu el în invective, i-a fost poate mentor în arta vorbirii.

HENRIC AL IV-LEA[1]

(Fragmente)

Partea I-a

ACTUL II

Scena 4

Eastcheap. O odaie a hanului „La capul de mistreț". Intră prințul Henric și Poins. (...)

PRINȚUL HENRIC

Și v-ați bătut cu toți?

FALSTAFF

Cu toți! Nu știu ce-nțelegi cînd spui cu toți, dar de nu m-am războit cu cel puțin cincizeci, apoi eu nu mai sînt decît o legătură de ridichi! Să nu rămîn făptură cu două picioare de nu săriseră pe biet bătrînul Jack peste cincizeci de inși!

PRINȚUL HENRIC

Mă rog lui Dumnezeu să nu-l fi ucis pe careva din ei.

FALSTAFF

Prea tîrziu te rogi! Am ciuruit vreo doi. De doi sînt încredințat că i-am pus bine — doi pungași îmbrăcați în anterie de cînepă. Auzi tu, Hal... Dacă te mint să mă scuipi în ochi și să-mi zici gloabă. Tu cunoști garda mea cea veche; uit-așa stăteam și uite-așa țineam vîrful paloșului. Patru pungași îmbrăcați în anterie de cînepă se reped la mine...

[1] Din: Shakespeare, *Opere*, vol. IV, ESPLA, 1957. În românește de *Dan Duțescu*.

PRINȚUL HENRIC

Cum patru? Adineauri spuneai că numai doi.

FALSTAFF

Patru, Hal; patru am spus.

POINS

Da, da, patru a spus.

FALSTAFF

Așadară, ăștia patru mi-au sărit în față și au dat să mă-mpungă. Eu nici nu m-am sinchisit și le-am primit toate cele șapte lovituri în pavăză, uite-așa...

PRINȚUL HENRIC

Șapte? Cum, adineauri erau numai patru.

FALSTAFF

În anterie de cînepă.

POINS

Da, patru, în anterie de cînepă.

FALSTAFF

Șapte! Pe paloșul acesta!... Că doar n-oi fi lichea...

PRINȚUL HENRIC

(către Poins)

Hai, lasă-l în pace. Se fac și mai mulți, numaidecît.

FALSTAFF

Hal, mă asculți?

PRINȚUL HENRIC

Da, Jack, te ascult și iau aminte.

FALSTAFF

Ascultă căci face să auzi. Cei nouă în anterie de cînepă de care-ți spuneam...

PRINȚUL HENRIC

Au și sporit cu încă doi!

FALSTAFF

Văzînd că nu-i mai țin curelele cu mine...

POINS

Și-au pierdut nădragii![1]

FALSTAFF

Au început să dea îndărăt. Eu, după ei, de-aproape, îi iau în piept și iute ca gîndul le și închei socoteala la șapte din cei unsprezece.

PRINȚUL HENRIC

Ce grozăvie! Din doi inși în anterie de cînepă se făcură unsprezece.

FALSTAFF

În clipa aceea, vîrîndu-și dracul coada, trei pușlamale îmbrăcate în verde de Kendal,[2] venind pe dinapoi, mi-au sărit în spinare; căci era o beznă, Hal, de-ți dădeai cu degetele-n ochi.

PRINȚUL HENRIC

Minciunile astea sînt leite cu părintele lor din care au purces: gogonate cît munții, sfruntate și cusute cu ață albă. Măi, burdihan cu cap de lut, zevzec cu tărtăcuța cucuiată, fecior de tîrfă, dezmățatule, osînză rîncedă...

---

[1] Joc de cuvinte: în original, Poins folosește cuvîntul *point*, care înseamnă și „vîrful unei spade“ și „șiretul care leagă pantalonii de pieptar“ (n.t.).

[2] Kendal, oraș în Westmoreland, vestit prin atelierele sale de ștofă vopsită de culoare verde aprins (n.t.).

FALSTAFF

Ce, ai căpiat? Te-ai țicnit? Nu-i ăsta adevărul adevărat?

PRINȚUL HENRIC

Păi cum de-i putuși vedea pe ăia că-s în haine verzi dacă-ți dădeai cu degetele în ochi de întuneric ce era? Ia lămurește-ne cum vine asta: ce mai ai de spus?

POINS

Haide, lămurește, Jack, lămurește.

FALSTAFF

Păi cum, așa cu de-a sila? Nici gînd! Chiar dacă m-ar da în tărbacă și m-ar pune la toate caznele de pe lume, cu de-a sila tot nu spun nimic. Cum, să vă dau dovezi așa cu de-a sila! Chiar dacă ar fi dovezile dese ca mura pe rug, cu de-a sila tot n-aș da cuiva vreuna.

PRINȚUL HENRIC

Nu vreau să mai fiu părtaș la minciuna asta! Acest mișel sîngeros, acest frînge-paturi, acest deșală-cai, acest gogeamite munte de carne...

FALSTAFF

Ajungă-ți, hămesitule, piele de strigoi, limbă uscată de vacă, vînă de taur, țîrule! Ah, de m-ar ține baierele pieptului să ți le-nșir pe toate cu cîte semeni!... Cot de croitor, păstaie, cucură de săgeți, spangă proțăpită...

PRINȚUL HENRIC

Hai, mai răsuflă, pe urmă ia-o de la capăt și după ce o să ți se acrească de asemenea josnice asemuiri, să mă asculți și tu pe mine.

POINS

Ascultă, Jack.

PRINȚUL HENRIC

Noi amîndoi v-am văzut pe voi patru cînd v-ați năpustit asupra celor patru inși. I-ați legat, și i-ați jefuit. Ei, și acum să vedeți cum vă dăm de gol numai cu o istorioară. Chiar în clipa aceea noi doi ne-am repezit asupra voastră și a fost de ajuns o vorbă ca să vă lepădați prada și să punem mîna pe ea. Putem să v-o arătăm, e aici în casă. Cît despre tine, Falstaff, tu ți-ai adunat sprintenel burțile și ai luat-o la picior cu multă iscusință, cerînd din fugă îndurare și mugind cum niciodată n-a mugit vreun malac! Ce pușlama; ți-ai ciumpăvit singur sabia în așa hal ca să ne spui pe urmă că ai știrbit-o în luptă! Ce viclenie, ce șmecherie ai să scornești, pe unde-ai să scoți cămașa ca să ieși din rușinea asta atît de vădită?

POINS

Haide, Jack, să te-auzim; ce-ai să mai născocești!?

FALSTAFF

Pe sfîntul Dumnezeu, v-am recunoscut de parc-ați fi fost copiii mei. Dar ia să-mi spuneți, meșterilor, puteam eu să ucid pe moștenitorul tronului? Să lovesc în prințul cel adevărat? După cum foarte bine știți, eu sînt viteaz ca Hercules, dar iată ce vasăzică instinctul: leul nu se atinge niciodată de un prinț adevărat.[1] Instinctul e lucru mare... Am fost fricos din instinct. Și toată viața am să mă mîndresc, și de mine și de tine, Hal: de mine fiindcă sînt un leu viteaz și de tine fiindcă ești un prinț adevărat. Dar zău, măi băieți, tare mă bucur că aveți bănetul...

[1] Superstiție foarte răspîndită în evul mediu (n.t.).

Hangiţo, zăvoreşte uşile! Noaptea asta stai de strajă, rugăciunile lasă-le pe mîine! Vitejilor, fraţilor, copiii mei, inimioare de aur, vouă vi se cuvin cele mai frumoase nume ale prieteniei. Să ne desfătăm! Hai să jucăm, aşa pe nepregătite, o comedie! (...)

Apărîndu-şi plăcerile, vitalitatea loveşte obstacole putrede şi dă, uneori, de lucirea adevărului; atunci Falstaff devine purtător de cuvînt al dramaturgului. Liber de prejudecăţile unei caste căreia nu-i mai aparţine, care de fapt nu-şi mai are locul în istorie, cînd îi întîlneşte idealurile devalorizate, le arată cu prefăcută candoare a bufonului. În antiteză cu el se înfăţişează Hotspur, care trăieşte să se războiască; pentru el, cu toată conştiinţa caducităţii dovedite în tristele ultime reflecţii asupra neputinţei gîndului, supus trecerii timpului, viaţa pierdută nu cîntăreşte „cît numele şi faima", pentru el onoarea cunoaşte o pricepere „doftoricească". Falstaff ştie că oamenii sînt cu uşurinţă duşi la moarte în interesul altora; cu simţul realităţii el respinge vechea etică a cavalerului în celebra replică despre onoare. Prinţul Hal le cunoaşte la amîndoi eroarea şi meritul: Hotspur este „mîndrie rău ţesută", dar şi viteazul fără seamăn, Falstaff este „deşertăciunea", dar şi „prieten vechi". Respingînd valori anacronice, Falstaff se simte liber, însă libertatea lui, dăruită exclusiv plăcerilor, este stearpă. Refuzul vechii etici se face cu vervă şi inteligenţă, dar inteligenţa lui nu are un suport moral. Falstaff cunoaşte, observă Derek Traversi, „o evoluţie paralelă cu cea a personalităţilor politice care îl înconjoară". Într-adevăr, aproape toţi, mînaţi de calcul sau de frică, sînt în regres moral; prinţul John îi înşeală pe rebeli şi încalcă făgăduielile; contele de Northumberland lipseşte, de fiece dată, în momentul luptei; Falstaff nu-şi plăteşte datoriile, iar cînd strînge recruţi, lasă la vatră tineri voinici care îl mituiesc şi trimite la moarte săracii, adunînd un grup de făpturi nehrănite, neputincioase. Scenele în care apare Falstaff, scrise în proză, creează interludii comice în epopee, unde problemele de stat şi avîntul războinic îşi află expresia în vers.

ACTUL V

Scena I

Tabăra regelui, lîngă Shrewsbury. Intră regele Henric, prinţul Henric, John de Lancaster, sir Walter Blunt şi sir John Falstaff (...)

FALSTAFF

Hal, dacă mă vezi căzînd în luptă, acoperă-mă cu trupul tău; e o chestie de prietenie.

PRINŢUL HENRIC

Numai un uriaş ar putea da asemenea dovezi de prietenie. Fă-ţi rugăciunile şi noapte bună!

FALSTAFF

Aş vrea să fie ceasul de culcare şi toate cele la locul lor.

PRINŢUL HENRIC

Îi eşti dator lui Dumnezeu cu moartea.
(iese)

FALSTAFF

Nu-i grabnică plata; ar fi o jale să plăteşti înainte de soroc. Ce nevoie am să mă grăbesc atîta timp cît nu mă strînge cu uşa? Dar nu-i vorba de asta. Onoarea mea împinge înainte. Da, dar dacă mă împunge de moarte cînd păşesc înainte? Atunci? Poate onoarea să-ţi tămăduiască un picior rupt? Aş! Sau o mînă? Aş! Sau să-ţi aline durerile unei răni? Aş! Carevasăzică onoarea nu are nici o pricepere doftoricească. Nici una. Ce-i onoarea? O vorbă. Ce se află în această vorbă: onoare? Văzduh. Grozavă socoteală! Cine este plin de onoare? Cel care a răposat miercuri. O simte el oare? Aş! O aude el oare? Aş! Atunci înseamnă că onoarea nu poate fi simţită. Da, morţii n-o simt. Au poate ea vieţui cu viii? Nu. Pentru ce?

Defăimarea se împotrivește. Prin urmare nu-mi face trebuință: onoarea e ca un prapure la-nmormîntare. Și cu asta mi-am încheiat simbolul credinței.
(iese.) (...)

Scena 4

Altă parte a cîmpului de luptă. Trompete. Mișcări de trupe. Intră regele Henric, prințul Henric, prințul John de Lancaster și Westmoreland. (...)

HOTSPUR
De nu mă-nșel, ești însuși Harry Monmouth.

PRINȚUL HENRIC
Vorbești de parc-aș vrea să nu se știe.

HOTSPUR
Sînt Harry Percy.

PRINȚUL HENRIC
Am atunci în față
Pe tizul meu — un răzvrătit viteaz.
Sînt prinț de Wales; să nu-ți închipui, Percy,
Că voi mai împărți cu tine faima;
Nu se rotesc doi sori pe-același crug
Și nici nu pot domni în Englitera
Și Harry Percy și un prinț de Wales.

HOTSPUR
N-ai grijă, Harry, ceasul a sunat
Să se aleagă între noi; Dea Domnul
Să-ți fie spada vrednică de mine!

PRINȚUL HENRIC
Prin moartea ta mai vrednică voi face-o!
Căci de pe coiful tău cosi-voi lauri
Spre a-mpleti cunună frunții mele.

HOTSPUR
Nu voi să-ți mai ascult deșarta-ți fală.
(Se luptă amîndoi. Intră Falstaff)

FALSTAFF
I-ai zis-o, Hal! Pe el, Hal! Mă, n-ai de-a face cu mucoșii, s-o știi de la mine!
(Intră Douglas. Îl atacă pe Falstaff, care cade, prefăcîndu-se mort; Douglas iese. Hotspur este rănit și cade).

HOTSPUR
Mi-ai jefuit, o, Harry, tinerețea
Dar nu mă doare moartea timpurie
Cît numele și faima ce-mi răpești;
Mai crud m-a-njunghiat în suflet spada
Decît în trup; dar gîndu-i robul vieții,
Iar viața e paiața timpului
Și timpul — care e măsura lumii —
Se va curma cîndva. Aș profeți
Dar mîna morții, rece ca pămîntul,
Mă gîtuie! O, Percy, ești țărînă
Și hrană pentru...
(Moare.)

PRINȚUL HENRIC
Da, pentru viermi... Adio, suflet mare!...
Cum te destrami, mîndrie rău țesută!
Cînd leșul tău mai găzduia un suflet
O-mpărăție nu ți-ar fi ajuns;
Acuma te încap doi coți de glie.
Dar pe pămîntul peste care zaci
Nu calcă alt voinic asemeni ție!
De-aș crede că-ți mai poate place slava
Nu te-aș slăvi cu-atît de multă rîvnă.
Mă lasă fața spartă să-ți acopăr
Și-s împăcat în suflet pentru tine
Că-ți port acest prinos de duioșie.
Adio! Slava poartă-ți-o în slăvi!

Trădarea ta îngroapă-se cu tine
Nedăltuită-n piatra-ţi de mormînt.
(Îl zăreşte pe Falstaff la pămînt)

O! Prieten vechi! Nu poate-atîta carne
Păstra un strop de viaţă? Jack sărmane,
Mai mult decît pe mult mai buni te plîng.
O, de-aş iubi mai mult deşertăciunea,
Ce stearpă fără tine mi-ar fi lumea!
În luptă moartea mi-a scurtat de ani
Prieteni dragi, dar nu mai dolofani.
Rămîi cu mîndrul Percy, sîngerînd:
Îmbălsămat vei fi curînd... curînd...
(Iese.)

FALSTAFF
(Ridicîndu-se încet)

Să mă-mbălsămezi? Iaca, dacă mă-mbălsămezi azi, mîine am să te las să-mi dai sare şi să mă înfuleci. Pe sîngele Domnului! Venise vremea să mă prefac mort, căci altfel arţăgosul de scoţian mă scăpa de toate datoriile. Adică, de ce spun: „să mă prefac?" Mint, nu m-am prefăcut de loc. Numai mortul se preface; căci mortul se preface că este om deşi nu mai are viaţă omenească într-însul; dar dacă faci pe mortul pentru ca pe calea asta să scapi viu nu se mai cheamă că te prefaci, ci se cheamă că înfăţişezi adevăratul şi desăvîrşitul chip al vieţii. Cea mai bună latură a vitejiei este prudenţa. Prin această latură bună mi-am izbăvit zilele. Măi, să fie... Mă sperie butoiul ăsta de pulbere cu numele de Percy, măcar că-i mort! Dacă se preface şi el şi sare-n sus? Zic zău că mi-e cam frică să nu se dovedească un şi mai mare prefăcut ca mine! Ia să luăm nişte măsuri împotriva dumnealui: aşa, şi am să jur că eu l-am omorît. Ce? N-ar putea învia şi el cum am înviat eu? Numai un martor mă poate da de gol, dar nu mă vede nimeni; prin urmare, băiete (îl înjunghie) încă o rană în coapsă şi poftim dumneata cu mine.

În COMEDIILE de început, izvorul rîsului rezidă în situaţii neobişnuite create prin aventuri, coincidenţe, quiproquouri, în satirizarea unor caractere (prostie, pedanterie, lăcomie sau încăpăţînare), în jocuri de cuvinte. Comediile de maturitate (etapa a II-a în tabelul lui Peter Alexander) — cu excepţia **Nevestelor vesele din Windsor** — nu declanşează rîsul, care presupune de obicei o dizarmonie; ele nu creează o lume de haz, ci una de seninătate, prin izbînda, fără eforturi grele, a unor eroi activi, inteligenţi şi întreprinzători, a tinereţii şi a iubirii. Comediile amare (perioada a III-a) ridică probleme grave născute din răutatea sau uşurătatea oamenilor. Într-un univers de cupiditate şi cruzime, comediile romantice din perioada a IV-a salvează, prin miracol de feerie, oamenii cinstiţi cu suflete nobile, aflaţi în grea cumpănă şi supuşi durităţilor. Feeria corespundea mai bine publicului din teatrul închis, achiziţionat în 1608; ea se încadra şi tehnicii teatrale aduse de Beaumont şi Fletcher şi gustate ca o noutate; iar Shakespeare era întotdeauna atent la reacţiile auditoriului.

Comedia **Cum vă place (As You Like It)** scrisă, probabil, în 1599 (— 1600?) şi înregistrată în 1600, a fost publicată în primul *in-folio*. O povestire în proză de Thomas Lodge, a cărei eroină se numea Rosalynde, îi este sursa imediată şi principală de inspiraţie.

Comedia este construită cu elemente convenţionale de basm şi cu repetarea voită a unor grupări similare de personaje. Un frate, lacom de putere sau avere, şi invidios, îi uzurpă drepturile celuilalt şi îl prigoneşte: Ducele Frederick şi-a înlăturat de la conducere fratele, i-a luat locul şi o urgiseşte pe fiica acestuia, Rosalinda. Oliver, frate mai mare, îl oropseşte pe Orlando şi îl aţîţă, prin minciuni, pe atletul curţii, convingîndu-l ca, în luptele ce vor avea loc a doua zi, să nu îl cruţe pe mezin, ci, dimpotrivă, să îl piardă; însă Orlando, învingător, cîştigă, o dată cu lupta şi iubirea Rosalindei de care şi el este cucerit. Sub ameninţarea cu moartea ducele uzurpator o alungă pe Rosalinda din palat. Cu ea pleacă, în taină, şi fiica lui Frederick, Celia, o tînără cu gînduri curate; le însoţeşte bufonul curţii, Tocilă. Toţi trei ajung în pădurea Ardenilor, unde cele două fete cumpără o păşune şi o turmă. Sfătuit de Adam, bătrînă slugă a familiei, Orlando fuge, împreună cu el, de ura lui

Oliver; ajung și ei în aceeași pădure a Ardenilor. Tot aici se află și ducele surghiunit împreună cu suita celor fideli. Celia și Rosalinda găsesc, agățate de copaci, versurile de dragoste scrise de Orlando pentru Rosalinda. Rosalinda umblă travestită în haine bărbătești și Orlando nu o recunoaște. Ea îi propune, ca să-l „vindece" de iubire, să joace rolul Rosalindei. Jocul, amăgire pentru Orlando, este trăit de Rosalinda; ea primește răspunsuri, mărturisiri și făgăduieli hărăzite fetei iubite. La o întîlnire Orlando întîrzie; în locul lui apare Oliver, fratele mai mare; povestește cum, amenințat de fiare, a fost salvat de Orlando — rănit astfel, iar ca dovadă a faptului și motivare a lipsei lui Orlando, aduce o năframă însîngerată. Se află acum în pădure patru perechi de îndrăgostiți: Orlando și Rosalinda, Tocilă și Audrey (o fată de la țară), păstorul Silvius și ciobănița Phebe, Celia, iubită de Oliver pe care îl iubește. Silvius este respins de Phebe, căci ea l-a îndrăgit pe tînărul sub ale cărui haine se ascunde Rosalinda. Încheierea aduce, așa cum Rosalinda o vestise, împlinirea tuturor dorințelor: lui Frederick — fiica fugită, lui Orlando — pe Rosalinda, lui Silvius — pe Phebe; piesa se termină cu patru căsătorii.

În final toată curtea se găsește în pădurea Ardenilor. Dar oamenii care o alcătuiesc nu mai sînt cu toții cei de la început; răii s-au metamorfozat, au abandonat ura și lăcomia, au devenit buni. Motivația nu interesează, ci faptul în sine. Oliver, după ce e salvat de Orlando, își recunoaște greșelile proprii și bunătatea fratelui și se căiește. Ducele uzurpator, pornit spre codru cu armată, ca să-i ucidă pe toți, întîlnește un sihastru sub a cărui înrîurire hotărăște să-i redea fratelui coroana și să ducă apoi o viață retrasă în codru.

Povestea este țesută dintr-o urzeală scînteietoare de fraze sprintene și cuvinte colorate. A.W. Schlegel ca și W. Hazlitt observaseră că atenția cititorului este atrasă, nu de ceea ce se întîmplă, ci de ceea ce se spune. Într-adevăr, numărul personajelor cu graiul ales este mare: trei dintre ele — Tocilă, Corin și chiar melancolicul Jaques — împlinesc, întrucîtva sau într-o oarecare măsură, funcția bufonului, care spune, cu cinism sau candoare, adevărul; îl spune direct, sau îmbrăcat în frază jucăușă: a iubitorului de haz, a celui care vrea să-și ascută observația critică ori să coloreze o cenușie cugetare asupra timpului (unul din motivele frecvente în teatrul lui Shakespeare și în comedia **Cum vă place**). Depășindu-i pe tovarășii de exil prin inteligență, pe Tocilă prin cultură, pe Rosalinda prin vîrstă și experiență, era firesc ca buzele melancolicului Jaques să rostească multe din ideile autorului. În cunoscuta tiradă de mai jos Jaques reia teme frecvente ale Renașterii: lumea ca teatru și meditația asupra etapelor vieții gonite de timpul ireversibil. E.I. Fripp subliniază cinismul cu care Jaques vorbește despre această veche temă.

Viața omului este prea marcată de timp și nici o ființă cugetătoare nu îl poate ignora; nici Rosalinda; dar ea prețuiește măsura (IV, 1) și reflecțiile ei asupra timpului nu poartă în ele amărăciune, ci sînt făcute cu observarea fluxului vital; ea constată, de pildă, existența timpului subiectiv. Rosalinda iubește și trăiește activ — fuge, se travestește, cumpără o stînă, vindecă de capricii o fată mofturoasă, născocește un joc care să o apropie pe neștiute de iubitul ei. Tînăra fată sprințară la minte, lirică și energică, îndrăgostită și lucidă, este cel de-al doilea personaj al comediei dăruit de Shakespeare cu graiul ales și vorba de duh. Dacă „bufonii" exprimă adeseori în cuvintele lor opinii ale autorului, Rosalinda le întrupează în ființa ei. Ea îl ironizează pe melancolicul Jaques pentru straiele căutate și vorbirea afectată, caracteristice pe atunci unor nobili englezi proaspăt întorși din Italia ori Franța. Cînd Jaques i se adresează lui Orlando spunîndu-i „Signor love", acesta îl parodiază răspunzîndu-i „Monsieur Melancholy". Astfel de călători sfîrșeau prin a fi mereu nemulțumiți de realitățile din țara lor. Nu rareori erau îndreptățiți. Dar funcția nemulțumirii este să genereze acțiunea și nu stearpă tristețe. Pe „accidiosi", ființe care nu știu să se bucure de viață, întunecînd, prin aceasta, atît propria lor existență, cît și pe a celor din jur, Dante îi așezase în noroiul infernului. Lui Jaques îi lipsesc două însușiri fundamentale: bucuria de a trăi și capacitatea de acțiune. El rămîne alături de Frederick, ducele pustnic, izolat în pădure, într-o „sinucidere de comedie" — cum o numește H. Fluchère.

CUM VĂ PLACE[1]

(Fragmente)

ACTUL II

Scena 7

Pădurea. Masa pregătită. Intră ducele surghiunit, Amiens și alaiul de nobili îmbrăcați în pădurari. (...)

DUCELE

Ați văzut?
Nu sîntem singurii nefericiți.
Căci în nemărginitul teatru-al lumii
Se joacă întîmplări mai dureroase
Decît pe scena noastră.

JAQUES

Lumea-ntreagă
E-o scenă și toți oamenii-s actori.
Răsar și pier, cu rîndul, fiecare:
Mai multe roluri joacă omu-n viață,
Iar actele sînt cele șapte vîrste.
Întîi e prunc: în brațele dădacii
Scîncește, țipă și nu-și află loc.
Școlar apoi, cu un ghiozdan în mînă
Și fața fragedă ca zorii zilei,
Tîrîndu-se spre școală-ncet, ca melcul.
Pe urmă-ndrăgostit, suflînd, încins
Ca un cuptor, slăvind, cu glasul stins,
Sprîncenele-mbinate-ale iubitei.
Soldat, pe urmă, suduind amarnic,
Bărbos și mustăcios ca leopardul,
Bănuitor mereu că-i cauți price,
Și gata să se-ncaiere oricînd,
Dînd buzna, pînă-n gurile de tun,
Să-nghețe bășicuța de săpun

[1] Din: Shakespeare, *Opere*, vol. 7, ESPLA, 1959. În românește de *Virgil Teodorescu*.

A gloriei; judecător apoi
Cu pîntec rotofei, mai mare dragul,
Plin de claponi, și barba rotunjită
Cu îngrijire, vorba înțeleaptă,
Ochii-ncruntați, așa își joacă rolul.
Ciorapi de lînă poartă-n vîrsta-a șasea,
Papuci și ochelari pe nas, nădragi
Păstrați din tinerețea lui cu grijă,
În care descărnatele-i picioare
Plutesc ca-n nouri; bărbătescu-i glas
Pițigăiat e iar, ca de copil,
Parc-ar sufla în foale și în fluier.
În scena cea din urmă care-ncheie
Peripețiile acestui basm,
E prunc din nou, nimic nu ține minte,
Dinți n-are, n-are ochi, nici gust — nimic. (...)

ACTUL III

Scena 2

Pădurea.(...)

ROSALINDA

(încet către Celia)
Am să vorbesc cu el ca un valet neobrăzat, și la adăpostul veșmintelor ăstora am să-l fac să-și iasă din sărite. Hei, pădurarule! M-auzi?

ORLANDO

Că doar n-oi fi surd! Ce dorești?

ROSALINDA

Spune-mi, te rog, cît e ceasul?

ORLANDO

Întreabă-mă mai bine de-i dimineață, prînz sau seară! De unde vrei să iau ceas în pădure?

ROSALINDA

Se vede treaba că-n pădurea asta nu-i nimenea îndrăgostit cu-adevărat. Că altfel, suspinînd la fiecare minut și-oftînd la fiecare ceas, ar cunoaște mersul leneș al Timpului mai bine ca un ceasornic.

ORLANDO

De ce nu zici: mersul grabnic al timpului? N-ar fi mai nimerit?

ROSALINDA

Vezi bine că nu, domnule. Timpul n-are același mers pentru toți oamenii. Și am să-ți spun îndată cu cine merge Timpul în buiestru, cu cine la trap, cu cine în galop și, în sfîrșit, cu cine stă pe loc.

ORLANDO

Spune-mi te rog, cu cine merge la trap?

ROSALINDA

Ei bine, află că merge-n trap sîcîitor cu fata mare, de la logodnă pîn'la cununie. De-ar fi doar un răstimp de șapte zile, atît de greu se mișcă Timpul, că cele șapte zile-i par lungi cît șapte ani..

ORLANDO

În buiestru cu cine merge Timpul?

ROSALINDA

Cu popa care nu-nțelege o boabă latinește și cu bogatul care nu e bolnav de gută; căci neavînd habar de-nvățătură, întîiul adoarme cît ai zice pește, iar celălalt, scutit de suferință, în veselie viața și-o trăiește. Unul nu simte povara învățăturii searbede și obositoare, iar celălalt nu duce-n cîrcă povara lipsurilor ucigătoare. Deci cu aceștia doi Timpul merge în buiestru.

ORLANDO

Cu cine-aleargă Timpul în galop?

ROSALINDA

Cu un tînăr în drum spre spînzurătoare: oricît de-încet l-ar duce picioarele, lui tot prea repede-i pare că merge.

ORLANDO

Și-acum: cu cine stă pe loc?

ROSALINDA

Cu judecătorii în timpul vacanței judecătorești, căci între două termene de judecată ei dorm atît de-adînc, încît nici n-au habar cînd trece Timpul.

ORLANDO

Unde stai, frumosule?

ROSALINDA

Cu soră-mea, ciobănița asta, aici la poalele pădurii, ca dantela pe poala rochiei.

ORLANDO

Ești de pe-aici?

ROSALINDA

Ca iepurele care unde-l vezi, de-acolo este.

ORLANDO

Ți-i vorba mai aleasă decît de obicei prin locurile acestea pustii și-ndepărtate.

ROSALINDA

Mi-au mai spus-o și alții. Am deprins vorbirea aleasă de la un unchi bătrîn, care a trăit în tinerețe la oraș. Știa cum să se poarte cu femeile pentru că acolo, la oraș, fusese chiar îndrăgostit. De cîte ori nu l-am auzit ținînd predici împotriva dragostei și-i mulțumesc domnului că, nefiind femeie, nu mă simt cu nimic atins de nemaipomenitele ocări pe care le arunca asupra întregului neam femeiesc.

ORLANDO

Nu-ţi aminteşti pentru care anume cusur le ocăra mai ales?

ROSALINDA

Nici unul nu era mai breaz ca altul, asemuindu-se între ele ca gologanii. Luat în parte, fiecare cusur părea să fie el cel mai grozav, pînă cînd frate-său venea din urmă să-i ia locul.

ORLANDO

N-ai vrea să-mi spui vreo cîteva din ele?

ROSALINDA

Nu. De ce să prăpădesc leacurile pe oameni teferi? E însă cineva care cutreieră pădurea aceasta şi aduce într-o stare de plîns copacii, crestînd în coaja lor numele „Rosalinda", îşi atîrnă odele prin curpeni şi elegiile prin tufele de mure, şi în toate, închipuieşte-ţi, ridică în slavă numele Rosalindei. Ei bine, dacă l-aş întîlni pe omul ăsta, a cărui închipuire a luat-o razna, aş fi oricînd gata să-i dau sfaturi, căci pare într-adevăr cuprins de frigurile dragostei.

Nu se cunoaşte o sursă imediată a FURTUNEI **(The Tempest)** — scrisă în 1611. Se regăsesc însă în piesă ecouri din călătoriile contemporane sau din lecturile dramaturgului (Erasmus, Ovidiu, Montaigne). În 1609 unul dintre cele nouă vase care transportau colonişti către Virginia a eşuat pe o insulă din arhipelagul Bermudelor; echipajul a fost salvat şi a izbutit, construind corăbii improvizate, să-şi atingă ţinta în 1610. În toamna aceluiaşi an vestea circula în Anglia, în zvonul public sau în relatări scrise, pe care Shakespeare trebuie să le fi cunoscut.

În două linii secundare ale intrigii, două comploturi plănuite şi neizbutite, revine motivul fundamental al piesei, uzurparea; el constituie sursa principală a acţiunii: un complot vechi, efectuat, ale cărui rezultate nu s-au stins încă. Victima lui este fostul duce al Milanului, învăţat ca un

umanist al Renaşterii, Prospero; „rîvnind la-mbogăţirea minţii", biblioteca era ducatul său. Ca şi în **Cum vă place,** fratele îşi uzurpă fratele. Sînt două perechi de fraţi: Alonso, regele Neapolului şi Sebastian; Prospero, ducele Milanului şi Antonio. Ajutat de Alonso, Antonio, profitînd de cufundarea lui Prospero în studiu şi încrederea lui în oameni, a luat conducerea din mîna fratelui, iar pe acesta l-a izgonit împreună cu fetiţa lui, Miranda. Călătorind pe corabia aprovizionată în ascuns de credinciosul Gonzalo, tatăl şi fiica au ajuns pe o insulă pustie unde trăiesc fericiţi, datorită forţelor magice ale lui Prospero. Două făpturi îl slujesc: fiul vrăjitoarei Sycorax, Caliban şi Ariel, spirit care fusese închis de Sycorax în trunchiul unui copac şi fusese eliberat de acolo de Prospero. Astfel trăiesc tatăl şi fiica pe insulă timp de 12 ani.

Un vas falnic pare înghiţit de ape în urma unei furtuni stîrnite de Prospero. Mirandei, impresionate de naufragiu, Prospero îi povesteşte evenimentele care i-au adus pe insulă. Pe corabia furată acum de valuri se aflau, cu slujitorii lor, tocmai cei vinovaţi odinioară de alungarea lui. Nimeni nu a pierit şi totul a fost rînduit spre fericită încheiere. Naufragiaţii se risipesc. Ferdinand, fiul lui Alonso, ajunge în peştera lui Prospero; aici se întîlneşte cu Miranda şi cei doi tineri se îndrăgostesc.

Antonio şi Sebastian vor să-l ucidă pe Alonso pentru ca Sebastian să devină rege al Neapolului în locu-i; pe Ferdinand îl cred înecat. Planul nu li se realizează: Ariel îi trezeşte la timp din somn pe Alonso şi pe Gonzalo. Împiedicaţi pentru moment, Antonio şi Sebastian îşi urzesc însă mai departe planurile criminale. Doi beţivi din echipaj, măscăriciul Trinculo şi pivnicerul Stephano, îl întîlnesc pe Caliban şi îi cuceresc veneraţia oferindu-i băutură; aceştia trei pun la cale un complot şi o uzurpare: uciderea lui Prospero, ca ei să poată stăpîni insula. Pentru B. Evans, în această piesă care înfăţişează o lume unde răul există şi nu este distrus, climatul de comedie este asigurat prin pre-informarea auditorilor care, spre deosebire de personaje, cunosc dinainte cursul evenimentelor: „Monştrii pot fi comici cînd ştiu că nu pot face rău". Şi cu toate că surpriza lipseşte pentru public, ignoranţa totală a personajelor, deci emoţia lor, asigură tensiunea dramatică.

După ce l-a pus pe Ferdinand să-i slujească pentru ca astfel să le poată mai îndeaproape verifica sentimentele celor doi tineri, Prospero înfiripă, cu personaje mitologice, un ceremonial de logodnă. Dar serbarea este oprită — Prospero își amintește de complotul lui Caliban, care trebuie zădărnicit; actorii se destramă asemeni vieții și lumii omenești, căci moartea pîndește totul, așa cum intențiile mîrșave spulberă feeria din lume.

Îndemnat de Ariel, Prospero îi iartă pe vinovați; își părăsește apoi bagheta și cărțile de mag. Îi adună pe naufragiați; li-i arată pe cei doi tineri îndrăgostiți; le declară în taină lui Sebastian și Antonio că le cunoaște planurile. Îl iartă pe Caliban. Ca printr-un miracol, vasul care părea fărîmat este gata de plecare; îi va duce înspre Neapole să serbeze nunta; de acolo Prospero se va retrage la Milan. Ariel, pe care îl eliberează, le va pregăti o mare lină.

Smirnov observa caracterul simfonic al piesei unde replicile se împletesc cu sunete stranii, cîntece, gemete, vuiet de valuri, șuierul vîntului și al furtunii, pași inexplicabili și freamăt de funze.

F.R. Leavis, B. Evans și alți shakespearologi subliniază fundalul de amărăciune al acestei comedii feerice. Nu mai puțin decît în **Regele Lear** există și aici răul și violența. Caliban imaginează cu amănunte crude cum îi vor zdrobi capul lui Prospero. Spre deosebire de **Cum vă place** și de tragedii, răul nu este metamorfozat, nici înlăturat, ci doar paralizat — și poate numai provizoriu. Puțini din cei ce au greșit regretă: Alonso, regenerat printr-o mare suferință — convingerea că și-a pierdut fiul. Sebastian și Antonio rămîn aceeași, iar prezența lor ar putea tulbura sau distruge lumea unde vor trăi Miranda și Ferdinand, neocrotiți de magie. De aceea, observa F.R. Leavis, încîntarea Mirandei la prima ei întîlnire cu oamenii este, parțial, ironizată de autor. Ea cuprinde încrederea tinerei generații, care concentrează credința renascentistă în om: „Să-ascundă rele — un templu ca acesta?“ întreabă Miranda contemplînd făptura lui Ferdinand. Dar admirația ei îi îmbrățișează în egală măsură pe Sebastian și pe Antonio, iar publicul știe ce fel de oameni sînt aceștia din urmă. De altfel cuvîntul lui Prospero („E nouă pentru tine“ lumea oamenilor) rămîne sceptic și ambiguu.

Elementele reprezentative ale răului se răzvrătesc împotriva ordinei existente, vor să o răstoarne pentru profitul lor. Antonio și Sebastian, Stephano și Trinculo se bucură de cataclism pentru că le-a creat un mediu propice uneltirilor. Viața socială include abuzul deținătorului puterii care tinde să subordoneze, dar și năzuința spre libertate a celor supuși cu sila. Toate personajele au suferit: surghiunite, condamnate, închise, constrînse să slujească după voia unui stăpîn; și toate au voit eliberarea.

Prospero este un om de Renaștere nu doară prin pasiunea pentru studiu, interesul pentru magie, și cunoașterea vieții din experiență, ci și prin dorința de acțiune; pe insula pustie și apoi populată, el este omul politic și învățat care încearcă să dirijeze fibrele foarte variate ale naturii umane. Dar după ce a pus temelii unei vieți fericite pentru generația tînără, Prospero vrea să-și întoarcă mintea spre sfîrșitul firesc care îl așteaptă, ca pe orice om; la Milan, „din trei gînduri, unul/Am să-l îndrept înspre mormînt“.

Caliban (prin anagramă-Canibal) reprezintă planul biologic, natura animală elementară din om, instinctualitatea. Nu gîndește, nu judecă și de aceea greu poate fi făcut răspunzător de răul comis cu imaginația sau fapta; fără Stehpano el nu ar fi pus la cale uciderea lui Prospero. Lipsit de voință, nu poate acționa cu adevărat. T. Eagleton observa că în imaginea lui despre lume lucrurile „cad din cer“. El are nevoie să fie condus, căci îi lipsește discernămîntul; ușor este gata, pentru că i se oferă băutură, să-l schimbe pe Prospero cu, cele două ființe triviale, Stephano și Trinculo. Ei reprezintă un alt moment uman posibil: îndepărtați de natură, nu-i simt frumusețea și poezia de care, în schimb, Caliban este pătruns (Clifford Leech crede că relațiile dintre ei sînt un fel de comentariu al relațiilor dintre indigeni și colonizatori). „Idealurile“ lor sînt meschine: plăcerea alcoolului și a hainelor strălucitoare; uită și complotul „de dragul unor zdrențe“ — cum spune Caliban. Nu știm dacă cei doi bețivi (care nu vorbesc decît în proză) mai sînt recuperabili. Caliban, lutul uman, modelabil poate („Mă fac om de ispravă“ spune el la sfîrșit), iubește frumosul și natura, ca un poet; Shakespeare îl face să vorbească în versuri. Lăsată în libertate, instinctualitatea umană, care are frumusețea poetică a elementelor naturii, devine o forță anarhică ce aduce dezordine

și rău. De aceea trebuie încadrată unei ierarhii și supusă unei discipline. În strunirea celor din jur Prospero are nevoie de subtilitatea și elasticitatea spiritului, de Ariel (imaginație, poezie și pătrundere, lipsită însă de energie, inițiativă și țel precis).

Conducătorul cel înțelept, Prospero, eliberează spiritul creator, pe Ariel, de brutalitatea instinctelor posesive și dominatoare — Sycorax. Ariel îi slujește recunoscător și îl sfătuiește să fie clement; energia conducerii învață prin poezie noblețea iertării. Însă Ariel vrea să trăiască nesupus vreunei coroane, neîncadrat niciunui regat, nelegat în acțiuni coerente; el vrea libertatea, rătăcire fluidă în vis și natură. Dar pentru Shakespeare, observă E. Dowden, adevărata libertate constă în dreptul și puterea de a servi cuiva. Oamenii caută legături, deși acestea le îngrădesc mișcările; însă doar în asemenea legături închegate de dragoste ori de sentimentul datoriei își află ei personalitatea, deci și adevărata libertate.

FURTUNA[1]

(Fragmente)

ACTUL IV

Scena I (...)

PROSPERO

Pari, fătul meu, cuprins de tulburare,
Și-aș zice, trist. Te-nseninează;-acum
Serbarea noastră s-a sfîrșit. Actorii,
Ți-am spus, au fost, toți, duhuri, și-n văzduh
S-au destrămat cu toții. Și întocmai
Ca funigeii viziunii, turnuri

[1] Din: Shakespeare, *Opere*, vol. XI, ELU, 1963. În românește de *Leon Levițchi*.

Cu turlele în nori, palate mîndre,
Biserici maiestoase, chiar pămîntul,
Cu tot ce-a moștenit, se vor topi
Și, duși, ca-nchipuită scena-aceasta,
Nici spulber n-au să lase-n urma lor.
Plămadă sîntem, precum cea din care
Făcute-s visele; și scurta viață
Împrejmuită ni-e de somn. Mă iartă.
Mi-e răvășită mintea de bătrîn...
Să nu te miște slăbiciunea mea.
Duceți-vă-n chilia mea, de vreți,
Și v-odihniți — eu mă mai plimb puțin,
Să-mi vin în fire. (...)

ACTUL V

Scena 1

În fața peșterii lui Prospero.
Intră Prospero, îmbrăcat în veșmîntul său magic, și Ariel.

PROSPERO

Se-apropie de pîrg lucrarea noastră.
Sînt ascultat de duhuri; vraja prinde;
Iar timpul mă slujește. Cît e ceasul?

ARIEL

Păi să tot fie șase, timpul cînd
Ziceai că vom sfîrși.

PROSPERO

Așa ziceam
Cînd am stîrnit furtuna. Dar, ia spune-mi:
Ce face regele și-ai lui?

ARIEL

Stau toţi
Îngrămădiţi, precum ai poruncit
Şi i-ai lăsat tu însuţi — prizonieri
În crîngul teilor de-alături;
Cît nu-i dezlegi, nici gînd să se clintească!
Alonso, frate-său şi Antonio
Sînt ca şi scoşi din minţi; ceilalţi îi plîng,
Jelind neputincioşi, dar mai ales
Acel'căruia-i spui „bunul Gonzalo";
În barba-i lacrimi cad ca iarna picuri
Din streaşina de stuf. Îi ţine vraja
Atît de strîns, încît, de i-ai vedea,
Le-ai plînge, zău, de milă.

PROSPERO

Oare?

ARIEL

I-aş plînge de-aş fi om.

PROSPERO

E-adevărat.
Cum, tu, că nu eşti alta decît abur,
Să-i înţelegi, iar eu, semenul lor,
Simţind ca ei, supus ca ei durerii,
Să nu fiu mai mişcat decît eşti tu?
Am fost rănit adînc de fapta lor,
Dar, judecînd mai nobil, nu doresc
Să dau mîniei pas; nu răzbunarea,
Ci mila-i mai presus. S-au pocăit;
De-aici încolo nu s-ar mai cădea
Nici să mă-ncrunt măcar. Mergi, dă-le drumul.
De vrajă-i voi desface şi astfel
Îşi vor veni în fire.

ARIEL

Îi aduc.
(Iese)

PROSPERO

Voi, silfi din măguri, rîuri, bălţi şi crînguri,
Şi voi, cari, fără urme pe nisip,
Goniţi după Neptun cînd e-n reflux
Şi o zbughiţi din faţa-i; voi, păpuşi
Sădind, pe lună, brazde verzi şi acre,
Din cari nu pasc mioare; voi, ce-n joacă,
În crucea nopţii scoateţi hribi, rîzînd
Cînd sună-a nopţii stingere; prin voi,
Puteri plăpînde, soarele de-amiază
L-am stins, am slobozit turbatul vînt,
Şi marea verde-am încleştat cu-azurul.
Aprins-am tunetul temut şi surd,
Crăpînd stejarul mîndru al lui Joe
Chiar cu săgeata lui; din temelii
Clintit-am promontorii; pini şi cedri
Am smuls din rădăcini; la glasul meu
Căscatu-s-au mormintele, şi morţii,
Prin arta-mi, s-au trezit. Ci iată,-acum
Mă leapăd de magie. Mai cer doar —
Şi asta chiar acum — un cînt ceresc
Ca să-mi sfîrşesc asupră-le lucrarea,
Prin vrăji de sus; apoi bagheta-mi frîng
Şi-o-ngrop la cîţiva stînjeni sub pămînt,
Iar cartea mai afund am s-o înec
Decît s-a-ncumetat vreodată plumbul. (...)

PROSPERO

Cît despre tine, domn hain la suflet —
Spunîndu-ţi frate, gura am să-mi spurc —,
Îţi iert ticăloşia ta cea mare
Pe toate ţi le iert! Însă ducatul
Mi-l vei întoarce.

ALONSO

Prospero de eşti,
Cum ai scăpat, arată-ne; şi cum
Ai dat de noi, ce-am fost zvîrliţi de mare,
Acum trei ceasuri, pe-acest ţărm, pe care—
O, doamne! — l-am pierdut pe Ferdinand,
Iubitul meu fecior.

PROSPERO
Îmi pare rău.

ALONSO
Răbdarea însăși spune că nu poate
Să vindece nimic.

PROSPERO
Cred mai curînd
Că n-ai rugat-o să te-ajute. Eu,
Lovit la fel ca tine, aflu-ntr-însa
Supremul sprijin.

ALONSO
Tu — lovit ca mine!

PROSPERO
Asemeni ție, și-încă de curînd!
Dar pierderea cumplită ca s-o-ndur
Am mai puține mîngîieri ca tine —
Eu mi-am pierdut copila.

ALONSO
Cum! O fată?
O, doamne! Dacă-ar fi trăit, în Neapol
Puteau să fie rege și regină!
Iar pentru ca acestea să se-ntîmple,
M-aș afunda-n nisipul unde doarme
Băiatul meu. Cînd ai pierdut-o?

PROSPERO
În ultima furtună. Văd că domnii
Atît sînt de uimiți de întîlnire,
Încît, prostindu-și mintea, nu-și cred ochii
Și se-ndoiesc că vorba li-i firească.
Și totuși, buimăciți cum sînteți,
Aflați — și asta fără-a vă-ndoi —
Că-s Prospero, fost duce de Milan,
Ce, izgonit, ajuns-a ca prin farmec

La țărmul unde voi v-ați dus afund,
Iar el domnește. Dar, destul! Acestea
N-au nici un rost acum, căci sînt un hronic
Ce-l depeni zile-ntregi, nu snoave spuse
La un ospăț. Binevenit fii, doamne!
Palatul meu e peștera ce-o vezi;
În ea — puțini curteni; și-n țară —
Nici un supus; privește, dacă vrei...
De vreme ce-mi înapoiezi ducatul,
Să-ți dau răsplată pe măsura lui;
În semn de mulțumită, cel puțin
Să facem o minune...

(Se deschide intrarea peșterii, lăsind să fie văzuți Ferdinand și Miranda, care joacă șah)

MIRANDA
Trișezi, alteță...

FERDINAND
Draga mea, n-aș face-o
Pentru nimic în lume.

MIRANDA
Chiar de-ai juca pe zece-mpărății,
Tot joc cinstit i-aș spune.

ALONSO
Dacă-aceasta
E tot o viziune, pe băiat
Îl pierd de două ori.

SEBASTIAN
Minune mare!

FERDINAND
Cum am hulit de-a surda! Mările
Amenință și iartă.

(Îngenunchează înaintea lui Alonso)

ALONSO

Ferdinand!
Te binecuvîntează-un tată fericit!
Cum ai ajuns aici?

MIRANDA

O, ce minune!
Ce de făpturi alese! Ce frumoși
Sînt oamenii! O, mîndră lume nouă,
Care-i cuprinzi!

PROSPERO

E nouă pentru tine. (...)

În TRAGEDIILE lui Shakespeare se întîlnește același univers de lăcomie, ură și violență din ultimele comedii; dar nici un miracol nu mai salvează existența celor drepți în cuget și în faptă. Scoși din feerie, oamenii rămîn biete ființe neputincioase, cu atît mai sigur supuse pieirii cu cît sufletele lor sînt mai alese. „Atît de puțin este omul?“ se întreabă Lear. „Omul e un vierme“ spune Gloucester; și tot el, reluînd o imagine care sugerează nimicnicia omenească, iubită de antici și preluată apoi de Renaștere, spune: „Ca muștele, pentr-un copil zburdalnic, /Așa, pe lîngă zei, sînt muritorii./ Ne nimicesc în joacă“/.

Oamenii pot fi victime ale conflictului dintre două epoci pe care le reprezintă: aceea a vendettei și urii între familii —caracteristice anarhiei feudale — și cea de înțelegere, comunicare și dragoste — a noii lumi renascentiste **(Romeo și Julieta)**; „... sînt osîndită să iubesc/ Pe omul ce-s datoare să urăsc“/, exclamă deznădăjduită Julieta.

Conflictul între rău și bine se dă în sufletul eroului (Macbeth, de pildă) sau între ființele benefice și malefice (Goneril, Regan, Cornwall, Edmund — Cordelia, Edgar). Binele e strivit de rău, atît în conștiința unui erou (Macbeth), cît și în ciocnirea dintre oameni buni și răi. Făptuitorii răului își capătă pedeapsa — sînt demascați, exterminați. Dincolo de viețile încheiate și prin ele, se afirmă pretutindeni existența binelui, deși acesta eșuează în practică. Eroii rămași în viață fac din el flamura lor, reinstaurînd în finalul piesei, pentru o vreme pe care o știm trecătoare, o ordine morală, mereu vulnerabilă și, pentru că răul există, iluzorie. Dar în ea autorul crede și de aceea vicisitudinile, tranzitorii, nu o zdruncină din temelii.

TRAGEDIA LUI HAMLET, PRINȚ AL DANEMARCEI **(The Tragedie of Hamlet, Prince of Denmarke)** a fost probabil scrisă în 1601. Sursa directă de inspirație pare a fi o altă piesă despre Hamlet (existentă în 1589) — istoria literară o numește **Ur-Hamlet** — al cărei text, pierdut, îi este atribuit lui Thomas Kyd. Viața eroului circulase în tradiția orală a vechilor povestiri scandinave pînă ce istoricul danez Saxo Grammaticus (1150?—1206) o fixase în scris, într-o lucrare de compilație **(Historia Danica)** alcătuită din fapte autentice și legendare; drama lui Hamlet devine și una dintre povestirile tragice **(Histoires Tragiques...)** lăsate de François de Belleforest (vol. V, 1576). S-au făcut apropieri între evenimentele din viața lui Hamlet și din cea a contelui de Essex. Construcția eroului shakespearian, sceptic și trist, pare înrîurită de tratate contemporane despre melancolie și de **Eseurile** lui Montaigne.

Regele Hamlet al Danemarcei a murit de puțină vreme. Duhul lui, mut și neliniștit, apare noaptea pe o terasă a castelului din Elsinore; străjerii îi vestesc prințului Hamlet, fiul regelui mort, faptul cel straniu. Hamlet este, ca și prietenul său, Horatio, un cărturar; amîndoi s-au întors de curînd din Wittenberg, de la studii. Prințul întrupa idealul uman al Renașterii, pe care Ofelia îl conturează zugrăvindu-l pe Hamlet și vorbind despre „nobila-i gîndire“:

OFELIA

(...) minte-aleasă (...)
El, ochi și grai și spadă totodată,
Curtean și cărturar și-ostaș. Nădejdea
Și floarea-acestei mîndre țări. Oglinda
Și pilda frumuseții-n chip și port.
El, pilda tuturor (....).

Viața armonioasă de familie și liniștea învățăturii sînt zguduite de suferință: moartea părintelui iubit și căsătoria neașteptată și pripită, cu fratele celui mort, a mamei adorate

de fiu. Noul soț și rege, Claudius, petrece în castel împreună cu regina și ceilalți curteni. Hamlet se găsește alături de ei, dar cu veșminte îndoliate, suflet îndurerat și cuvinte mîhnite. El își descopere acum singurătatea: în loc să se întristeze împreună cu fiul, printr-o nepotrivită înlocuire, Gertruda îl uită repede pe fostul rege, om ca nimeni altul. Și astfel, mama, în care crezuse, începe să spulbere încrederea lui Hamlet în oameni. Tendința de generalizare a gînditorului îl face să vadă cu precădere în jur și în lume urîtul și răul și îi stinge dorința de a trăi.

Mintea lui pătrunzătoare bănuie o nelegiuire dincolo de faptele nefirești.

HAMLET
PRINȚ AL DANEMARCEI[1]
TRAGEDIE

(Fragmente)

ACTUL I

Scena 2 (...)

HAMLET

O carnea aceasta mult prea închegată
De s-ar topi și s-ar preface-n rouă,
Sau dacă Cel-de-sus n-ar sta-mpotrivă,
Cu legea lui, uciderii de sine!
O, Doamne, cît de obosit și scarbăd,
Și de prisos, și muced mi se pare
Tot rostu-acestei lumi. E o grădină
Ce crește neplivită. Ierburi rele
În voie-o cotropesc. Unde-am ajuns!
Doar două luni de cînd muri... nici două!

[1] Din: Shakespeare, *Henric al V-lea, Hamlet, Othello, Macbeth, Poveste de iarnă*, Editura Univers, 1971. În românește de *Ion Vinea*.

Un rege atît de bun! Ca un luceafăr
Pe lîngă un satir, față de acesta,
Și-atîta de duios cu mama mea,
Că n-ar fi îngăduit să se atingă
Nici vîntului ceresc mai cu asprime
De chipul ei. O, ceruri și pămînt!
Să mai mi-aduc aminte? Cît de strîns
De el se alipea, de parcă doru-i
Creștea din chiar îndestularea sa...
Și-apoi, după o lună... De-aș putea
Să nu mă mai gîndesc! O, slăbiciune,
Ți-e numele femeie! Doar o lună,
Cînd nici încălțămintea-i nu s-a rupt
Cu care a dus pe tatăl meu la groapă
În lacrimi toată-ntocmai ca Niobe — (...)

ACTUL I

Scena 2 (...)

HAMLET

(...) Al tatălui meu duh, în za. Nu-i bine!
Presimt o mîrșăvie. Vino, noapte!
Iar pînă-atunci, fii suflete pe pace,
Că făr'delegea iese la iveală
Chiar dacă-ntreg pămîntul se prăvale
Ca s-o ascundă de-ochii omenești.

Duhul, care îi vorbește doar fiului și îi dezvăluie cum a fost ucis de Claudius, nu îi aduce o veste neașteptată; îi confirmă o presupunere implicată în replica scurtă: „Unchiul meu!/ O, sufletu-mi *profetic!*" (subl.n.). Aflarea crimei trezește în fiu sentimentul datoriei: trebuie să demaște adevărul și să pedepsească fărădelegea. Hotărîrea de a purcede la faptă aduce problema acțiunii în toată complexitatea cu care se înfățișează unui umanist. A o săvîrși înseamnă a se consacra integral ei, a renunța la bucuriile zilnice ale vieții obișnuite; înseamnă acceptarea unei asceze.

ACTUL I

Scena 5 (...)

HAMLET

(...) Voi șterge
Din amintire orice dor mărunt,
Tot ce-am aflat din cărți, învățături
Și chipuri, cercetate-n tinerețe,
Și fără-amestec cu-alte griji de rînd
Trăi-va singură porunca ta
În cartea și-n cuprinsul minții mele. (...)

Cu Ofelia, pe care o iubește, se poartă dur; mai poate crede în femeie cînd vede pilda mamei? și nu e mai bine ca în această lume a răului oamenii să nu mai procreeze?

A trece la act mai înseamnă, printr-un proces de abstractizare, firesc intelectualului rafinat, și raportarea actului la întreg, la societatea în care urmează a-l înfăptui. De la cazul izolat al răului din casa domnitoare a Danemarcei, Hamlet merge cu gîndul la existența răului general în vremurile pe care le trăiește. Schimbarea de plan aduce, prin dilatarea scopului, o angajare mai largă, povara unei datorii mai vaste. În cuvintele de mai jos Goethe găsea cheia atitudinii lui Hamlet.

ACTUL I

Scena 5 (...)

HAMLET

(...) vremile ieșitu-și-au din matcă —
O soartă blestemată, nenoroc
Să fiu născut ca să le-adun la loc. (...)

„Danemarca e o temniță"; și lumea întreagă e o temniță. Omul este totodată lut și desăvîrșire. În fragmentul ce urmează se alipește momentul eroic al Renașterii, în care Pico della Mirandola sau Marsilio Ficino îl vedeau pe om asemeni Domnului și momentul sceptic al întrebărilor fără de răspuns:

ACTUL II

Scena 2 (...)

HAMLET

(...) și minunata alcătuire care e pămîntul îmi pare doar o stîncă stearpă. Vedeți voi, acel prea frumos baldachin, văzduhul, mîndra boltă ce atîrnă asupră-ne, ca un acoperămînt falnic, bătut în scîntei de aur, nu e pentru mine altceva decît un vălmășag de miasme spurcate și rău mirositoare. Ce lucru desăvîrșit e omul! Ce aleasă îi e cugetarea! Și cît de nemăsurate însușirile! Ce falnic și minunat în portul și mișcările sale! Întocmai ca un înger în fapte și ca un zeu în năzuințele lui. Podoaba lumii! Pildă a vietăților! Și totuși ce e pentru mine această mînă de lut? (...)

Conform moravurilor unei curți deprinse cu intrigă și căi lăturalnice, Hamlet este iscodit de regele culpabil: prin Polonius, care o folosește ca unealtă pe Ofelia și prin vechi prieteni ai copilăriei, Rosencrantz și Guildenstern. Ca să se poată feri și să cerceteze la rîndu-i, Hamlet trebuie să poarte o mască: simulează nebunia.

Acțiunea îi cere lui Hamlet, cel plin de rigoarea omului renascentist, dornic de cunoaștere și adevăr, desăvîrșită încredere în temeiurile ei și în potrivirea căilor alese. Urmează pentru el o etapă de investigație. Hamlet vrea dovezi, care să-i confirme vorbele duhului.

ACTUL II

Scena 2 (...)

HAMLET

(...) Duhul ce-am văzut
E poate diavolul, că-i stă-n putere
Să-și dea cea mai plăcută-nfățișare
Și folosindu-se de-a mea tristețe
Și slăbiciune — că-i puternic foarte
Pe-astfel de suflete — să m-amăgească
Și să mă ducă la pierzare. Vreau
Dovezi mult mai temeinice ca astea. (...)
(Iese)

De aceea pune la cale, în cadrul unui spectacol, o scenă care să reproducă întocmai uciderea tatălui său și în timpul căreia să urmărească reacțiile lui Claudius. Înaintea reprezentației le dă actorilor sfaturi. Teatrul scoate în relief adevărurile, uneori prea ascunse, pentru a fi ușor înțelese, ale vieții; nu trebuie interpretat pentru plăcerea celor care nu gîndesc, ci pentru bucuria puținilor care caută miezul. Clifford Leech subliniază în cuvintele lui Hamlet, care țintesc să mărească forța de iluzionare a teatrului, o etapă nouă în evoluția spectacolului care își pierdea caracterul originar ritual.

ACTUL III

Scena 2

O sală în castel. Intră Hamlet și actorii.

HAMLET

Te rog spune tirada răspicat și curgător, așa cum am rostit-o eu; dacă însă te-apuci să răcnești, cum fac mulți actori de-ai voștri, pun mai bine pe crainicul

tîrgului să-mi strige stihurile. Nici să nu dai din mîini prea tare, așa de pildă ca și cum ai tăia aerul cu ferestrăul. Fii cît mai potolit. Chiar în mijlocul noianului, al furtunii — ca să zic așa — în vîrtejul pasiunii, trebuie să cauți să păstrezi măsură, care s-o mai astîmpere puțin! Oh! Mă doare în suflet cînd aud vreun vlăjgan cu căpățîna vîrîtă într-o perucă, sfîșiind o pasiune în bucăți, făcînd-o zdrențe, și spărgînd urechile spectatorilor de la parter, care, de cele mai multe ori, nu sînt în stare să prețuiască altceva decît pantomime de neînțeles și gălăgia. Pe unul ca ăsta, ce se crede mai grozav decît Termagant și mai Irod decît Irod-Împărat, aș pune să-l bată cu biciul. Te rog, ferește-te de astfel de lucruri.

ÎNTÎIUL ACTOR

Îți făgăduiesc, măria-ta.

HAMLET

Să nu fi totuși nici prea molatic. Dar lasă-te călăuzit de bunul simț. Potrivește fapta cu vorba și vorba cu fapta; ia aminte numai să nu depășești măsura; fiindcă tot ce întrece măsura se abate de la scopul teatrului, acest scop fiind încă de la începuturile sale și pînă astăzi să se păstreze ca o oglindă a firii; să arate virtuții adevăratele ei trăsături, păcatului icoana lui și tuturor vremilor și vîrstelor tiparul lor. Dacă depășești acest țel, sau dacă nu-l poți atinge, chiar de-ai face să rîdă de prostănaci nu poți decît să nemulțumești un om cu mintea întreagă. Iar părerea unuia ca acesta trebuie, în prețuirea voastră, să atîrne tot atît de greu cît mulțimea întreagă care umple teatrul. Sînt și unii actori, i-am văzut jucînd și am auzit pe alții ridicîndu-i în slava cerului, n-aș vrea să vorbesc cu patimă, care nu mai aveau nimic creștinesc în spusa lor, nici măcar înfățișarea de creștin, de păgîn, sau chiar de om n-o mai aveau. Se umflau în pene și răgeau de am ajuns să cred că i-a făcut oameni vreun salahor de-al creațiunii și că i-a făcut greșit, așa de cumplit maimuțăreau tot ce e omenesc.

ÎNTÎIUL ACTOR

Trag nădejde că noi am îndreptat oarecum cusurul ăsta.

HAMLET

Îndreptaţi-l cu totul. Şi nu îngăduiţi celor ce fac pe paiaţele să spună mai mult decît e scris pentru ei. Sînt unii care se pornesc pe rîs, ca să facă să rîdă cîţiva spectatori nerozi, deşi între timp se joacă vreo scenă însemnată, pe care ar trebui s-o asculte. Urît obicei! Şi trădează o ambiţie vrednică de milă la caraghiosul care se foloseşte de asemenea mijloace. Duceţi-vă să vă pregătiţi! (...)

În timpul spectacolului Claudius se trădează şi Hamlet este acum sigur de vinovăţia lui. În chip firesc culpa ar trebui imediat pedepsită. Prinţul trece pe lîngă făptaş în timp ce acesta se roagă; îl poate ucide pe loc, dar nesiguranţa alegerii judicioase a momentului îl împiedică să acţioneze. „Să chibzuiesc" îşi spune prinţul şi acest moment de meditaţie premergător faptei îi este specific eroului. Nu îl ucide pe vinovat pentru a nu-i oferi paradisul, omorîndu-l în timpul rugăciunii. Reţinerea lui Hamlet nici nu îşi are însă temei real; Claudius nu izbuteşte să se roage: „Să mă rog / Aş vrea şi nu pot". Şi poate că motivarea explicit dată de erou nu este cea autentică; Peter Alexander şi E.M.W. Tillyard văd mai degrabă în rezerva lui Hamlet refuzul luptătorului corect de a înjunghia un om lipsit de apărare. Simţămintele şi gesturile violente sînt străine naturii lui, stoicismului gîndirii sale. În Horaţio preţuieşte moderaţia şi stăpînirea de sine.

ACTUL III

Scena 2 (...)

HAMLET

(...) Ai fost ca unul ce tot suferind,
Nu suferă nimic, bărbatul care
Primea lovirea sau surîsul soartei
Şi mulţumea la fel pentru-amîndouă.
Să fie binecuvîntaţi acei
În care sîngele şi judecata
Se află-atît de bine contopite
Încît ei nu-s asemeni unui fluier
Ce-n degetele soartei va să cînte
Ce-i place ei. Dă-mi omul care
Nu-i robul patimei, şi-l voi purta
În miezul inimii,-n străfundul ei,
Precum te port pe tine.(...)

În textul compus de Hamlet şi introdus în piesa jucată în faţa curţii revine ideea datoriei omeneşti de a înfrînge patima.

Dar nevoia de absolut a lui Hamlet, făptură complexă şi contradictorie, îl face ca în acelaşi timp să-şi reproşeze şi lipsa de pasiune. E nemulţumit de sine cînd se compară cu actorii care se zbuciumă interpretînd un rol sau cu Fortinbras care, pentru a cuceri o mică bucată de pămînt, conduce oameni către moarte.

ACTUL II

Scena 2 (...)

HAMLET

(...) Ce ticălos, ce sclav becisnic sînt!
Să nu te-nfiori cînd vezi un comediant
Doar într-un vis de chin, o-nchipuire,
Că-şi poate sufletul supune minţii
Atît de mult, că prin silinţa-i, chipul
De-a binelea-i păleşte, ochii-i plîng
Şi pare rătăcită-nfăţişarea-i,
Şi glasu-i frînt e, şi cu-ntregu-i zbucium
El cugetului potriveşte chipuri,

Și toate-acestea sînt pentru nimic!
Pentru Hecuba!
Ce-i lui Hecuba și ce-i el Hecubei,
De-o poate plînge-așa? Ce-ar face el
C-un gînd ș-o pricină de suferință
C-a mea? Ar potopi cu lacrimi scena
Și l-ar înnebuni pe ucigaș,
Cel fără vină s-ar îngălbeni,
Pe cel neștiutor l-ar îngrozi
Și-ar tulbura vederile și-auzul
Oricui. Iar eu,
Un aiurit ș-un josnic ins, tînjesc,
Lunatic și nevrednic de-al meu țel,
Ne-nstare de-un cuvînt nici pentr-un rege
Al cărui tron și viață-au fost răpite
Prin mîrșave mijloace. Nu cumva
Sînt un mișel? (...)

ACTUL IV

Scena 4 (...)

HAMLET

(...) Cum fiece prilej mă-nvinuiește
Dînd pinteni răzbunări-mi amorțite!
Ce-i omul, dacă n-are alt gînd pe lume
Decît să doarmă și să se hrănească?
Un dobitoc și alt nimic mai mult.
Desigur, cel ce ne-a făcut cu-atîta
Cuprindere de minte să vedem
Ce-a fost și ce va fi, nu ne-a-nzestrat
Cu-această judecată și putere
Dumnezeiască pentru-a le lăsa
Să prindă mucegai în sinea noastră.
Și fie că-i becisnică uitare,
Sau poate doar sfială mișelească
Aceea ce mă face-a cumpăni

Prea mult asupra faptei plănuite,
Un gînd ce-i doar pe-un sfert înțelepciune,
Și numai mișelie pe trei sferturi,
Nici eu nu știu de ce trăiesc spunîndu-mi:
„Lucrul acesta trebuie să-l fac
Și am de ce să-l fac, și îl voiesc
Și am puteri și mijloace să-l fac.
Mă-ndeamnă pilde mari cît tot pămîntul,
Și-această oaste-mi stă de mărturie
Cu numărul și greutatea ei,
C-un prinț firav și blînd care-o comandă,
Al cărui duh purtat de-o sfîntă rîvnă
Își bate joc de piedicile sorții,
Iar tot ce-i nestatornic și vremelnic
Într-însul, el le-aruncă-acum în fața
Norocului, primejdiei și-a morții,
Spre cucerirea unei coji de ou".
A fi om mare într-adevăr nu-nseamnă
Să te frămînți, doar pentru pricini mari,
Ci să te bați chiar pentr-un fir de pai,
Atunci cînd cinstea-ți însăși este-n joc.
De ce mai stau pe gînduri, cînd un tată
Ucis și-o mamă pîngărită sînt
Îndemn pentru-al meu gînd și pentru sînge.
Și las s-adoarmă tot, pe cînd privesc —
Spre-a mea rușine — douăzeci de mii
De-ostași amenințați să moară-ndată
Și care numai pentru-o-nchipuire
Și numai pentru umbra unei glorii
Se duc la groapă cum s-ar duce-n pat,
Se bat pentru un petic de pămînt
În care nici n-au loc toți să se lupte,
Și-n care nu-s nici locuri de mormînt
Destule să-și înmormînteze morții.
O, de-azi nainte, gîndurile-mi pline
Să-mi fie, ori de sînge-ori de rușine.

Setea de absolut a eroului subînțelegea, bineînțeles, eliminarea îndoielilor; și nu doar cu privire la datele concrete ale crimei. Nevoia lui permanentă de generalizare îi cere să-și

precizeze una din atitudinile omenești posibile, atît într-o situație dată, cît și în cadrul aspirației fierbinți către dreptate; revine în celebrul solilocviu de mai jos trista consemnare, din sonetul 66, a inechității sociale. Comentariul ambiguu al deciziei și acțiunii lui Fortinbras arată că scepticul Hamlet, ce respectă prea mult viața omenească pentru a găsi firească o astfel de cheltuire a ei, nu mai are poate încredere nici în nevoia lui de certitudini și de acțiune. O spune și textul de mai jos. A pune capăt propriei vieți ar însemna, poate, a rezolva problema acțiunii. Dar, pentru moment, lui Hamlet îi este teamă de necunoscutul morții. Wilson Knight observa că gîndul sinuciderii se împletește cu tema morții și că acest faimos solilocviu constituie un „microcosmos“ al ideii despre Hamlet.

ACTUL III

Scena 1 (...)

HAMLET

A fi sau a nu fi: iată-ntrebarea,
E oare mai de laudă să suferi,
În sinea ta, săgețile și praștia
Norocului vrăjmaș, sau mai degrabă
Să te-narmezi în fața unei mări
De zbucium și prin luptă s-o răpui?
Să mori, să dormi... nimic mai mult. Să știi
Că printr-un somn poți pune-odată capăt
Durerii sufletești și-atîtor chinuri
Ce-s partea cărnii, iată o-ncheiere
Spre care năzuim. Să mori, să dormi;
Să dormi poate visînd? Aici stă totul.
Ce vise-n somnul morții poți visa
Cînd am scăpat vremelnicei strînsori?
E tocmai ce ne-ndeamnă-a pregeta,
Și-aici se află și acea-ndoială
Ce dă restriștii-o viață-atît de lungă.

O, cine-ar mai răbda disprețul, biciul
Acestor vremi și-obida asupririi,
Jignirea-adusă numelui de om,
Durerea dragostei ne-mpărtășite,
Trufia dregătorilor, dreptatea
Zăbavnică, bătaia de picior
Pe care vrednicia răbdătoare
O tot îndură de la nedestoinici,
Cînd liniștea și-ar căpăta-o sigur
C-un vîrf de jungher. Cine-ar sta să-și ducă
Povara vieții-n geamăt și sudori,
De n-ar fi spaima de ceva de-apoi,
De țărmul neștiut de unde nimeni
N-a mai venit și care ne-ngrozește
Făcîndu-ne mai lesne să-ndurăm
Urgiile de-aici, decît să tindem
Spre altele pe care nu le știm.
Și cugetul ne schimbă-n bieți mișei,
Încît firescul chip al hotărîrii
Sub raza slabă-a gîndului pălește,
Și-avînturile cele mai mărețe
Sub semnu-acesta se abat din drum
Și pier ca faptă. (...)

Realitatea morții i se impune însă mereu mai puternic lui Hamlet. Crezînd că îl înjunghie pe Claudius, îl ucide pe Polonius. Plecat în Anglia, descoperă că se pusese la cale cu hîrtii oficiale asasinarea lui; printr-un schimb de peceți și de nume el modifică destinul și îi duce la moarte pe Guildenstern și Rosenkrantz. În lipsa lui din țară, Ofelia, cu mintea tulburată de moartea tatălui și de purtarea ciudată a tînărului prinț iubit și care păruse a o iubi, moare, cu voie poate, înecată. Iar la întoarcerea lui Hamlet în țară, are loc, într-un cimitir, întîlnirea decisivă între Hamlet și ideea morții, iar prin această întîlnire, confruntarea lui cu cei vii.

Raportat la fragilitatea ființei omenești, actul de pedepsire a lui Claudius își pierde greutatea, poate și sensul; gest izolat, el îi pare, eroului, a rămîne ineficace față de marea tragedie omenească. În același timp însă, în fața morții

permanente, teama de moarte a prinţului danez se topeşte; şi de aceea actul pedepsirii se poate săvîrşi. Hamlet e gata să întîmpine moartea; tot misterul vieţii omeneşti stă în pregătirea întîlnirii cu ea (*Readiness is all*). J. Middleton Murry, C.S. Lewis, Mack Maynard şi E.M.W. Tillyard văd în scena cimitirului momentul de răscruce în evoluţia lui Hamlet : aici îşi înfrînge el teama de necunoscutul morţii. În cimitir Hamlet „se împacă cu moartea", observă şi Wilson Knight. Toate tainele vieţii ajung aici, aici se află limitele condiţiei umane; şi ca o ilustrare grotescă a simbiozei dintre mărunţişuri şi orgoliul suprem, laolaltă adunate, groparii glumesc, iar unul dintre ei cîntă în timp ce sapă mormîntul Ofeliei.

ACTUL V

Scena 1

La Elsinor. Un cimitir. Intră doi gropari cu hîrleţe.(...)

HAMLET

Hîrca aceasta avea şi ea o limbă şi putea cînta. Şi cum o mai dă de-a rostogolul nemernicul cela, de parcă ar fi falca lui Cain, cel care a săvîrşit întîiul omor. Şi asta, de care îşi bate joc dobitocul, poate că o fi căpăţîna unui politician; vreunul care era în stare să-l tragă pe sfoară şi pe bunul Dumnezeu.

HORAŢIO

Se prea poate, măria ta.

HAMLET

Sau a vreunui curtean, care se pricepea să zică: „Bine v-am găsit, scumpul meu stăpîn! Cum vă mai merge, bunul meu stăpîn?" Ar putea fi a seniorului cutare, care lăuda calul seniorului cutare, cu gîndul că o să-i fie dăruit. Şi de ce nu?

HORAŢIO

Fără îndoială, măria ta.

HAMLET

Chiar aşa e. Iar acum a luat-o în primire jupînul Vierme, scofîlcită şi lovită peste falcă de sapa unui gropar. Ce adîncă prefacere, dacă am fi noi destul de iscusiţi ca s-o vedem. Oare aceste oseminte nu au preţuit nimic atunci cînd au fost făcute, dacă ajungi să joci arşice cu ele? Numai la gîndul ăsta, ale mele mă dor.

ÎNTÎIUL GROPAR

Sapa şi hîrleţul, şi hîrleţul,
Şi giulgiul...
O groapă-n cimitir
E de-ajuns pentru-aşa musafir.
(Scoate la iveală o hîrcă.)

HAMLET

Încă una! De ce n-ar fi aceasta, căpăţîna unui avocat? Unde i-or fi acum vicleşugurile, chiţibuşurile, pricinile, cîştigurile şi toată iscusinţa? Cum de poate îndura ca ticălosul cela mojic să-l pocnească peste scăfîrlie cu lopata lui murdară şi nu-l dă în judecată pentru lovire şi răniri? Hm! Fîrtatul ăsta poate că era pe vremuri un mare cumpărător de pămînturi, cu zapise, ţidule, amenzi, privilegii şi garanţii. Cu atîta privilegiu s-a ales din toate privilegiile lui: capul lui care nu visa decît pămînturi, îi e plin cu pămînt. Oare martorii şi răsmartorii lui o să-i poată garanta din toată agonisita lui măcar atît cît ai întinde cîteva contracte? Toate actele moşiilor sale ar încăpea cu greu în cutia asta. Şi sigur că nici chiar moştenitorul n-o să aibă parte de mai mult. Hai, ce zici?

HORAŢIO

Nici o iotă mai mult, măria ta. (...)

ÎNTÎIUL GROPAR

(...) Uite o căpățînă! Căpățîna aceasta a stat în pămînt douăzeci și trei de ani.

HAMLET

A cui era?

ÎNTÎIUL GROPAR

A unui smintit de fecior de lele. A cui crezi?

HAMLET

Habar n-am.

ÎNTÎIUL GROPAR

Mînca-l-ar ciuma de zănatec! O dată mi-a turnat în cap o sticlă de vin de Rin. Hîrca asta, domnule, e a lui Yorick, măscăriciul regelui.

HAMLET

Asta?

ÎNTÎIUL GROPAR

Chiar asta!

HAMLET

Dă-o încoace! *(Ia hîrca în mînă.)* Vai, bietul Yorick! L-am cunoscut, Horațio. Era un om plin de haz și de o minunată fantezie. De mii de ori m-a dus în cîrcă și acum cît mi se îngrozește mintea! Îmi vine rău. Aci se deschideau buzele, pe care le-am sărutat de atîtea ori. Unde-ți sînt poznele? Tumbele? Cîntecele? Sclipirile acelea de veselie, care stîrneau hohote la masă? N-a mai rămas nici una, ca să-și rîdă de strîmbătura ta de-acum? Stai cu fălcile încleștate? Du-te pînă în iatacul frumoasei doamne și spune-i că, chiar de i-ar fi sulimanul de un deget de gros, tot aici o să ajungă. Fă-o să rîdă de gluma asta bună. Dar, te rog, Horațio, spune-mi un lucru.

HORAȚIO

Ce anume, măria-ta?

HAMLET

Crezi oare că Alexandru arăta la fel în pămînt?

HORAȚIO

Întocmai.

HAMLET

Și tot așa mirosea? Puah!
(Pune jos hîrca.)

HORAȚIO

Tot așa, stăpîne.

HAMLET

La ce josnice întrebuințări putem coborî, Horațio! Și de ce n-am putea să căutăm cu închipuirea urma nobilei țărîne a lui Alexandru, pînă ce o găsim astupînd o vrană de butoi?

HORAȚIO

Ar însemna să privești lucrurile într-un chip prea neobișnuit.

HAMLET

Nicidecum, pe legea mea. Poți urmări asta, cu gîndul plin de sfială și ținînd seama de ceea ce pare cu putință. Cam în felul acesta: Alexandru a murit, Alexandru a fost îngropat, Alexandru s-a prefăcut în țărînă. Țărîna e pămînt. Din pămînt facem lut. Și cu lutul acesta în care s-a preschimbat el, de ce n-ar putea cineva să astupe un butoi cu bere?

Cezarul mort și-ajuns nițel pămînt
Azi umple-o bortă și-apără de vînt.
Ăst pumn de lut, mai ieri a lumii fală,
Cu viscolul se luptă-n tencuială! (...)

În cimitir se mai află un fiu, Laertes, al cărui tată, Polonius, a fost ucis. Laertes, om al Renașterii galante și mondene este format, nu la Wittenberg, ci la Paris. Iute la minie, sonor în vorbe, el trece la fapte fără multă chibzuială și eroarea pe care o comite procedînd astfel dovedește, prin contrast, temeinicia principiului de a delibera al lui Hamlet.

În castel, sub aparența unei prinsori făcută de rege, se pune la cale o competiție — într-o luptă cu florete — între Laertes și Hamlet. Instigat de Claudius, Laertes unge vîrful floretei sale cu otravă. Ca să fie mai sigur că-și atinge scopul, regele îi pregătește lui Hamlet o cupă cu băutură otrăvită. Din cupă bea însă regina și moare, înțelegînd adevărul.

În drama lui Shakespeare aflăm ce înseamnă pentru umanistul Renașterii și ființa cu trăire etică a tuturor timpurilor dilema acțiunii. Mack Maynard observă că Hamlet își dilată sarcina lui, oricum grea, la dimensiunile unei „probleme cosmice" așa cum de fapt, orice sarcină trebuie să fie; nu izolată, ci integrată contextului uman. Dar complexitatea cu care ea se încarcă îngreunează și amînă actul. Piesa devine dramă a îndoielii și a nevoii de certitudini; de aceea, atît în replici cît și în monologuri, se revarsă întrebări: întors în Danemarca, Hamlet, care știe că regele actual i-a ucis tatăl și a pus la cale propria lui pieire, se mai întreabă încă, întrebîndu-l pe Horațio, dacă este dator sau nu să-l pedepsească. Duelul Hamlet—Laertes precipită lucrurile.

Laertes și Hamlet își schimbă floretele în toiul luptei; fiecare a fost atins fatal de vîrful otrăvit. Laertes destăinuie trădarea urzită de rege și apropierea sfîrșitului: „viață n-ai mai mult de-un sfert de ceas". Moartea ineluctabilă și grăbită, care nu mai lasă vreme pentru „chibzuială" devine cel mai eficace stimulent al acțiunii; cu aceeași floretă otrăvită Hamlet îl înjunghie pe rege și îi toarnă pe gît restul băuturii otrăvite pregătite pentru el. Aparent Hamlet nu alege momentul acțiunii, ci el este alesul acestuia, determinat să pedepsească de împrejurări care nu-i dau timp să delibereze și nici nu deschid alternative; de fapt Hamlet este determinat de aceea ce, printr-o serie de opțiuni, el determinase: prințul hotărîse ruptura legăturii cu Ofelia, interpolarea episodului demascator în piesă, uciderea lui Guildenstern și Rosenkrantz, acceptarea duelului cu Laertes.

Umanismul Renașterii, în setea lui de absolut nu putea trece la faptă fără deliberare, fără a cîntări îndoieli și certitudini; analizat și raportat la universul uman, cazul izolat se minimalizează, gestul e judecat sub semnul relativității, decizia e marcată de scepticism. Cazul individual, cu toată complexitatea raporturilor umane care îl încarcă, nu poate fi rezolvat rapid, prin încadrarea lui într-o schemă generală — de pildă a răzbunării. Dar omul și societatea trăiesc prin acțiune; „restu-i tăcere"; de aceea, cu ultimele lui cuvinte, Hamlet îl indică pe Fortinbras ca urmaș: „Și glasul meu ce moare-i pentru el". Pe structura unei tragedii a răzbunării, în bună tradiție elisabetană, plină de orori, Shakespeare a creat o dramă care analizează prin caractere și relații umane complexe, eterna dilemă a acțiunii omenești.

REGELE LEAR (**The Tragedie of King Lear**), scrisă probabil în 1605 sau 1606, reprezentată la curte în decembrie 1606, este una dintre piesele al căror text a fost cu dificultate stabilit. Lyr sau Ler era o siluetă din mitologia britanică. Geoffrey of Monmouth introduce în **Historia Regum Britanniae** (1137) povestea lui. Holinshed o inserează în **Cronicile** sale, iar Spenser în **Crăiasa zînelor**. Din povestea lui Lear se inspiră o piesă anonimă, publicată în 1605: **Adevărata Cronică a Regelui Lear și a celor trei fiice ale sale, Gonerill, Ragan și Cordella (The True Chronicle History of King Leir and his three daughters, Gonerill, Ragan and Cordella)**. Celălalt părinte urgisit, Gloucester, i-a fost inspirat lui Shakespeare de **Povestea regelui orb din Paphlagonia (The Tale of the Blind King of Paphlagonia)**, aflătoare în **Arcadia** lui Philip Sidney.

Acțiunea tragediei pare a se desfășura într-o lume atemporală, de basm. Două intrigi paralele, una principală, a regelui Lear, cealaltă, mai palidă, ca un ecou, a nobilului Gloucester, întăresc imaginea unei aceleiași direcții — a suferinței — căreia îi sînt supuse toate destinele. Îmbătrînit, regele Lear vrea să-și împartă regatul între cele trei fiice; cuvintele prin care ele își vor exprima dragostea filială constituie criteriul după care li se vor dărui pămînturile. Goneril și Regan știu să-l încînte pe tată cu vorbe căutate și mincinoase. Mezina, Cordelia, îi face o mărturisire

sinceră și simplă care nu-l satisface. Pe ea o dezmoștenește (Cordelia se va căsători cu regele Franței), iar pe credinciosul curtean Kent, care încearcă să-i arate greșeala, îl surghiunește. Cele două fiice mai mari, la care urmează să fie, cu rîndul, găzduit, îl primesc rece, îi cer să-și reducă suita, îngăduie oamenilor din serviciul lor să-l ofenseze; cînd izbucnește o furtună cumplită, fiicele interzic să fie primit în castel bătrînul lor părinte care se afla sub cerul liber. Lear rătăcește în noapte, însoțit de Kent, care-l slujește deghizat, și de bufon.

Linia secundară de acțiune urmărește familia lui Gloucester, pe care fiul bastard, Edmund, îl îndepărtează, cu intrigi mincinoase, de Edgar, fiul legitim. Urmărit cu falsa învinuire că vrea să-și ucidă tatăl, ca să-și apere viața Edgar fuge, travestit în nebun; pribegind, Lear și umila lui suită îl întîlnesc și se adăpostesc cu el într-o colibă. Acum dă Lear primele semne de nebunie; crede că săracul Tom (Edgar deghizat) este și el victima unor fiice.

Kent și Gloucester vor să facă legătura între Lear și Cordelia care a debarcat în Anglia împreună cu regele Franței pentru a-și salva tatăl. Edmund îi dezvăluie ducelui de Cornwall, soțul Gonerilei, intențiile lui Gloucester; ca răzbunare, i se scot ochii și este alungat. Pe Gloucester orb, îl întîlnește și îl călăuzește Edgar. Cordelia își găsește tatăl. Cei doi părinți sînt îngrijiți de copiii năpăstuiți. Dar în lupta dintre francezi și englezi, francezii sînt învinși, iar Cordelia și Lear cad prizonieri. Din ordinul lui Edmund, Cordelia este ucisă. Surorile mai mari sînt rivale: amîndouă îl iubesc pe Edmund; Regan, văduvă, pentru că un slujitor indignat de cruzimea orbirii lui Gloucester îl omorîse pe Cornwall, este otrăvită de Goneril; Goneril moare înjunghiată. Edmund e răpus în luptă dreaptă, de Edgar. Lear o poartă în brațe pe Cordelia, moartă; cu mintea lui tulburată, poate crezînd că ea încă mai respiră, copleșit de suferințe, el moare.

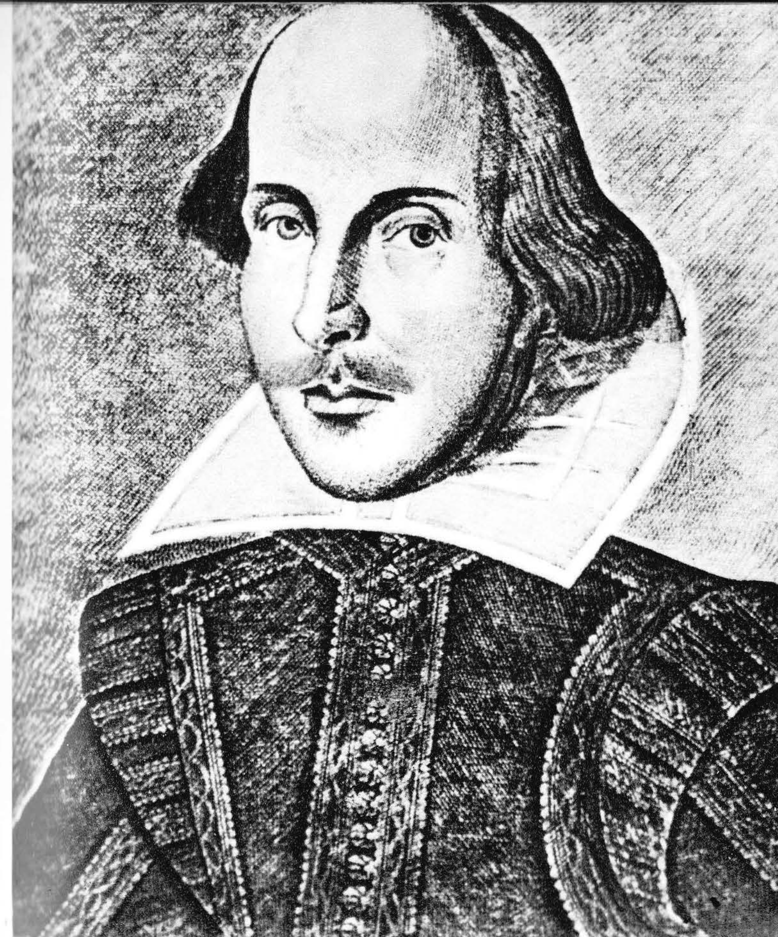
Lear, regele, se lasă înșelat de aparențe, observa L.C Knights. Îi place să creadă că omagiile i se aduc persoanei și nu rangului; după ce și-a părăsit rangul, uluit, îl întreabă pe Oswald, slujitorul Gonerilei, care nu îl introducea la stăpîna lui: „Cine sînt eu, boierule?" Gestul lui de cedare a puterii este rezultatul unei candori vinovate: generalizînd mulțumirea lui de pînă acum, fără cercetare a oamenilor

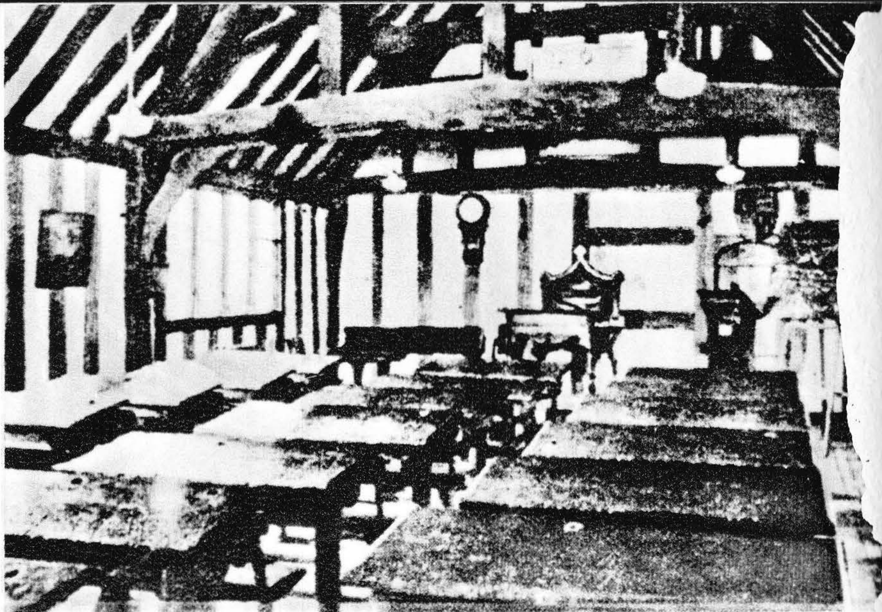
Tomas More. *(Desen de Hans Holbein cel Tînăr. Biblioteca reginei Angliei, Castelul Windsor).*

Walter Raleigh și fiul său. *(Anonim. Către 1590, Londra, Național Portrait Gallery).*

William Shakespeare. *(Gravura lui Droeshout. Pare a fi singurul portret care îi înfățișează adevăratul chip. Pe coperta primului in-folio, 1623).*

Încăperea în care Shakespeare a învățat în școala din Stratford-on-Avon.

THE

Tragicall Hiſtorie of

HAMLET

Prince of Denmarke

By William Shake-ſpeare.

As it hath beene diuerſe times acted by his Highneſſe ſeruants in the Cittie of London : as alſo in the two V-niuerſities of Cambridge and Oxford, and elſe-where

At London printed for N.L. and Iohn Trundell. 1603.

Foaia de titlu la prima ediție din *Hamlet. (Londra, 1603).*

și fără judecată lucidă, prin refuzul de a gîndi asupra răului, acordă un credit nejustificat tuturor. Lear ignoră de fapt viața — începînd cu propriile sale slăbiciuni. Regan afirmă la un moment dat că „el s-a cunoscut întotdeauna prea puțin pre sine". Orgoliul, capriciul și credulitatea lui dau libertate forțelor rele care năvălesc asupra neputinței și a virtuții, generînd durerea. Calea suferințelor duce la purificare prin cunoaștere și autocunoaștere. Cunoașterea se face treptat; păstrînd încă iluzii asupră-și, la început Lear își vede păcatele proprii mai mici decît pe cele săvîrșite împotrivă-i. Păstrînd iluzii asupra lumii în care trăiește, refuză să constate agresivitatea și, cînd se reîntîlnește cu Cordelia, după luptă, visează încă o posibilă fericire alături de ea.

Izgonit, fără acoperiș, el descoperă nedreptatea socială; întîi în forma izolată a suferinței individuale: în timp ce furtuna bîntuie, i se face milă de bufon și îl întreabă dacă nu îi e frig. Apoi cugetul lui se îndreaptă către toți oamenii oropsiți și fără adăpost, la care, în huzur trăind, nu se gîndise. El nu cunoscuse lumea cea strîmbă, despre care îi vorbește bufonul în cuvinte ce amintesc celebrul solilocviu al lui Hamlet, ori sonetul 66. Nu o cunoscuse nici Gloucester; orb, îi dă o pungă cu bani celui pe care-l crede un sărac, dorind ca fiece om să aibă cele de trebuință. Orgoliosul rege Lear află că omul trebuie să învețe îndurarea și smerenia și dragostea. Îl îndrăgește pe bufonul care îi spune în forme paradoxale adevăruri noi, care îi înfățișează eroarea comisă de el ca rege, perfidia fiicelor și inutilitatea speranțelor, calculul interesului și etica omului de curte; toate acestea îi sînt bufonului atît de bine cunoscute și totuși atît de străine, de vreme ce îl însoțește în restriște și pe furtună pe bietul rege Lear.

Furtuna zbuciumă natura; Lear e dornic să o vadă cum distruge o lume care îi era străină și necunoscută. Iar preț al cunoașterii este suferința. După ce orbește își vede Gloucester greșeala și află care este fiul cel bun. Înțelegerea erorii îi tulbură mintea lui Lear — furtuna îi frămîntă și sufletul — dar abia în nebunia lui el descoperă adevărul despre cei din jur și despre nimicnicia bietelor făpturi omenești. Fragil prin condiția sa, victimă a răutății celor ce nu cunosc iubirea și se hrănesc din ură, omul este slăbiciune. Nebunul Tom, aproape gol, nu e departe de un animal. Iar Cordelia,

pe care o poartă pe brațe, după ce a fost sugrumată, este un fulg ce nu mai tremură. Cornwall spune că va călca sub talpă ochii scoși lui Gloucester. Cordelia a fost ucisă, în timp ce „un cîine, un cal, un șobolan trăiesc". Lear descoperă că și omul vremii sale este hărăzit suferinței; cuvintele „Toți am venit plîngînd pe lume" *(We came crying hither)* poartă în ele înțelegerea condiției umane corelată cu durerea; prin aceasta din urmă omul se formează.

Trebuie „să căutăm sensul destinului nostru omenesc nu în aceea ce ni se întîmplă, ci în ceea ce devenim", scria Mack Maynard. *Ripeness is all,* spune Edgar. Tragedia regelui Lear este povestea înțelegerii naturii umane în care se află răul și binele: deșertăciune, orgoliu, lăcomie, violență; dar și dragostea.

REGELE LEAR[1]

(Fragmente)

ACTUL I

Scena 4

O sală în același palat.
Intră Kent, deghizat. (...)

LEAR

Mulțumesc, amice, pentru slujbă. *(Îi dă bani lui Kent).* Primește-ți acontul la soldă.

BUFONUL
(intrînd)

Dă-mi voie să-l acontez și eu *(Îi dă boneta sa lui Kent).* Primește boneta mea de nebun.

[1] Din: Shakespeare, *Opere,* vol. X, ELU, 1962. În românește de *Mihnea Gheorghiu.*

LEAR

Ei, dragul meu aghiotant, ce mai faci?

BUFONUL

Aș face mai bine dacă ți-aș pune ție boneta mea de nebun.

KENT

De ce, nebunule?

BUFONUL
(către Kent)

De ce? Pentru că iei partea cuiva care nu mai e la putere: dacă nu știi să zîmbești încotro bate vîntul, ai să faci guturai; ia tichia mea, să nu răcești. Amicul ăsta și-a surghiunit două fete și-a binecuvîntat-o pe a treia, fără să vrea. Dacă-l slujești, e cazul să-mi porți tichia. Ce mai faci, unchiule? Dacă aș avea două fete, aș vrea să am două tichii.

LEAR

De ce, băiete?

BUFONUL

Pentru că, dîndu-le tot avutul meu celor două fete, mi-ar rămîne cîte-o tichie de căciulă. Una ți-o dau eu, pe cealaltă cere-o de pomană la ele.

LEAR

Ia seama la bici, pungașule.

BUFONUL

Adevărul e un dulău credincios pe care-l dai în bice afară, dar cățelușa cocoșneață are voie să șadă pe cuptor și să pută după pofta inimii.

LEAR

Gluma asta nu-mi miroase-a bine.

BUFONUL

Să te-nvăț una mai bună?

LEAR

Fie.

BUFONUL

Ascultă, unchiule:

Să ai mai mult decît arăți,
Fă mai puține decît poți.
Nu-ți da averea cu-mprumut,
Că nu mai vezi din ce-ai avut.
Puțin pe jos, mai mult călare
Să-ți fie mersul la plimbare.
Să nu te-ncurci la băutură,
Nici cu femeia rea de gură.
Atunci, cîștig, pe legea mea,
Tot sută-n sută vei avea.

KENT

Asta-i ca și nimic, nebunule.

BUFONUL

Nimic iese și din gura avocatului fără onorariu. Nimic nu dai, nimic nu iese, unchiule.

LEAR

Păi altfel cum? Din nimic — nimic, băiatule.

BUFONUL

(către Kent)

Spune-i, te rog, că tocmai la atîta urcă și dobînda pămînturilor lui; pe mine nu mă crede, zice că-s nebun.

LEAR

Amar nebun!

BUFONUL

Ascultă, copile, poți să-mi spui care-i deosebirea dintre un nebun amar și unul dulce?

LEAR

Nu, băiete. Învață-mă și asta.

BUFONUL

Stăpînul care te-a-nvățat
Că tot pămîntul ți l-ai dat
Aicea, lîngă mine, vie,
Să-mi țină dînsul locul mie;
Atuncea doi nebuni vor fi
Și doi nebuni ți-or năzări
Unul — eu, care vorbește,
Altul — cel ce mă privește.

LEAR

Mă faci nebun, adică?

BUFONUL

Dat fiind că la celelalte titluri ai renunțat, e tot ce ți-a mai rămas, fiindcă pe ăsta îl ții din naștere.

KENT

Dar nu-i nebun chiar de tot, stăpîne.

BUFONUL

Nu-s chiar de tot, fiindcă lorzii și marii seniori nu-mi dau voie să dețin monopolul nebuniei. Căci dacă au pus monopol pe toate bunurile regatului, își cer partea leului și la asta. Și cucoanele cele mari tot așa, să aibă și dînsele, acolo, cît de cît. Dă-mi un ou, unchiule, și-ți fac rost de două coroane regale.

LEAR

Ale cui coroane adică?

BUFONUL

Coroanele oului, după ce-l sparg în două și-i beau gălbenușul. Cînd ți-ai spart coroana în două și ai dăruit jumătățile, ai făcut tocmai ca ăla de-a luat măgarul în cîrcă să-l treacă șanțul. Puțină minte mai

era sub coroana chelici tale, dacă pe cea de aur ai dat-o de dar! Dacă şi acuma-s nebun, să pună biciul pe spinarea ăluia de n-o zice ca mine:

Anul ăsta nebunia
E la mare trecere,
Că-nţelepţii cu nebunii
S-au luat la-ntrecere.

LEAR

De cînd ştii atîtea cîntece, păcătosule?

BUFONUL

De cînd ai lăsat pe seama fetelor tale autoritatea părintească. De cînd le-ai pus în mînă harapnicul, iar tu ţi-ai lăsat nădragii-n jos.

Ele sar de bucurie,
Eu mă scarpin de necaz,
Iar un rege cu nebunii
Joacă-n horă, face haz.

Fii bun, unchiule, şi tocmeşte-i nebunului tău un dascăl de minciună. Ar vrea grozav să înveţe ştiinţa asta. (...)

Scena 5

În faţa aceluiaşi castel.
Intră Lear, Kent şi Bufonul

LEAR

Ţine drumul drept, la Gloucester, cu scrisorile acestea. Fiicei mele să nu-i povesteşti nimica pînă cînd nu te va întreba ea, după ce va citi scrisoarea. Dacă nu te grăbeşti însă, voi fi acolo înaintea ta.

KENT

Nu voi şti ce-i odihna, stăpîne, pînă ce nu voi fi înmînat depeşa măriei-tale.

BUFONUL

Dacă omul ar avea creierul la călcîie, n-ar fi în primejdie să-i degere iarna?

LEAR

Ba da, băiete.

BUFONUL

Atunci, bucură-te că mai e încă vreme bună.

LEAR

Ha, ha, ha!

BUFONUL

Ai să vezi ce drăguţ te va ţine în palme fiica ta cealaltă; ea nu seamănă cu sora ei, cum nu seamănă tusea cu junghiul. Crede-mă.

LEAR

Ce să te cred, băiete?

BUFONUL

Că seamănă la gust ca două mere acre. Ştii de ce stă nasul omului în mijlocul feţei?

LEAR

Nu.

BUFONUL

Ca să-i stea de strajă, cîte-un ochi de fiecare parte, să nu scape văzului ce scapă mirosului cînd n-ai fler, moşule.

LEAR

Am nedreptăţit-o.

BUFONUL

Ştii cum îşi face o stridie casa?

LEAR

Nu.

BUFONUL

Nici eu. Dar ți-aș putea spune de ce își face melcul casă.

LEAR

De ce?

BUFONUL

Ca să aibă unde să-și ascundă capul, și nu ca s-o dea fetelor lui și să rămînă cu coarnele goale-n drum.

LEAR

Am să-mi schimb firea. Am fost un părinte prea bun!... Sînt gata caii mei?

BUFONUL

Măgarii tăi se ocupă de ei. Știi pentru ce cele Șapte Stele sînt numai șapte?

LEAR

Pentru că nu sînt opt.

BUFONUL

Bravo, ai stofă de bufon!

LEAR

Să mi le ia cu sila! Monstru de nerecunoștință!

BUFONUL

Dacă ai fi bufonul meu, moșule, te-aș bate toată ziua numai fiindcă ai îmbătrînit înainte de vreme.

LEAR

Cum așa?

BUFONUL

Fiindcă nu trebuia să îmbătrînești pînă nu te coceai la minte.

LEAR

Nu mă lăsați să-nnebunesc, o, zei;
Ține-mă, nu vreau să-nnebunesc! (.....)

ACTUL III

Scena 2

În altă parte a pîrloagei. Furtuna continuă. Intră Lear și Bufonul.

LEAR

Suflați, turbate vînturi, să vă crape
Și bucile obrajilor, suflați;
Vă revărsați, puhoaie, peste praguri,
Urcați pînă-n clopotnițe, deasupra,
Cocoșii cei de tablă să le smulgeți,
Voi, focuri de pucioasă, iuți ca gîndul,
Voi, olăcari ai trăsnetelor care
Stejarii năruiesc, hai, pîrjoliți-mi
Aceste tîmple albe. Iar tu, fulger,
Cu tunetul atotzguduitor
Turtește-odată sfera lumii-acestc,
Tiparele naturii să le spulberi,
Ca-n vînt să piară tot ce e sămînță
De nerecunoștință-n omenire.

BUFONUL

Uncheșule, eu zic că-i mai bine să te uiți cum seacă agheasma într-o casă omenească, decît să privești belșugul ăsta de ploaie sub cerul slobod. Zău, unchiule, fii bun și cere fetelor oleacă de adăpost, că pe vremea asta se prăpădesc și-nțelepții și nebunii

LEAR

Mugiți, buhaie! Foc scuipați, și pară!
Nici trăsnetul, nici vîntul, și nici ploaia
Nu sînt copiii mei; de ce mă cruță?
Loviți-mă, voi, forțe-ale naturii;
Nu cer îngăduința de la voi,
Căci vouă nu v-am spus „fetița tatei"
Și nu v-am dat regatul meu de zestre;
Nimic nu-mi datorați; urgia voastră
De ce n-o sloboziți asupra mea,
Așa, cum sînt, căzut, un rob netrebnic,
Sărac și prăpădit, un biet moșneag?
Dar v-arătați și voi ca slugi mișele,
Căci, precum văd, v-ați înhăitat cu ele,
Război cumplit, de partea lor, să duceți
Cu tîmplele-mi bătrîne. Ce rușine!

BUFONUL

Un om care poate să-și reazeme capul de un scaun, la o vreme ca asta, ăla-i un om cu scaun la cap.

Cin' se-ncrede în muiere
Și nuntește ne-nsurat
Vara umblă, iarna cere,
Și nu-și află loc în pat;
Casă n-are, masă n-are,
Teleleu pe drumul mare:
Cînd n-ai cap, vai de picioare.

De-aia fetele, cînd se uită-n oglindă, scot limba la ce văd cu ochii.

(Intră Kent)

LEAR

Voi fi o pildă de răbdare. Iată,
N-am să mai spun nimic.

KENT

Cine-i acolo?

BUFONUL

O tichie de hîrtie și-o pană la pălărie; un nebun și-un rege: înțelepciunea și prostia se țin de mînă pe muchia cuțitului.

KENT

Vai, doamne! — Aici erai, măria-ta?
Nici ale nopții arătări nu umblă
În nopți ca asta. Cerul răscolit
Alungă și pe cei ce trag la beznă,
Vîrîndu-i, zgribuliți, prin vizuini.
De cînd mă știu, n-am pomenit vîntoase,
Și trăsnete, și ropot de potoape
Atît de-asurzitoare. Omul, bietul,
Nu-i făurit să rabde-atîtea spaime!

LEAR

Acuma zeii, ce răstoarnă lumea
Pe capetele noastre, pot s-aleagă
Pe buni de răi. Să tremure mișeii
Ce-au făptuit ticăloșii în taină
Și nu le-au ispășit. Acum te-ascunde,
Tu, ucigaș cu mîna năclăită,
Fățarnic păcătos, ce jură strîmb,
Tîlhari în straiul nevinovăției,
Ai omului dușmani, să dîrdîiți
Din creștet pînă-n tălpi. Voi, făr'delegi
Ferite de priviri, ieșiți la față
Și seamă dați la marea judecată!
Ca om ce sînt greșit-am, dar mi-e plata
Cu mult mai grea decît mi-a fost greșeala!

KENT

Cu capul gol, vai! bunule stăpîn,
E o colibă-n preajmă, hai, degrabă,
Să stai la adăpost; în vremea asta,
Mă duc să bat, din nou, mai tare-n poarta
Castelului cu inimă de piatră
— Mai rece decît zidurile-i reci —
Și dacă, iarăși, nu vor să-mi deschidă,
Îi voi sili să fie primitori.

LEAR

Mă tem că mintea-ncepe să mă lase,
Băiete, hai să mergem. Unde ești?
Ți-e frig? Mi-e tare frig și mie. Unde-i
Coliba ceea, omule? Nevoia
Ne-nvață repede să prețuim
Și lucrurile cele mai umile.
Hai, du-ne la bordei. Sărman nebun,
Din inimă mi-e milă și de tine.

BUFONUL

(cîntă)

Cine are-un pic de duh
Nu se plînge, nu se teme
Nici de soartă, nici de vreme,
Nici de apa din văzduh.

LEAR

Așa o fi... Hai, du-ne la colibă.

(Ies Lear și Kent)

BUFONUL

Cinstită-i noaptea care-i răcorește
Pe nobilii trufași la scăfîrlie,
Și-n cinstea ei vă fac o profeție:
Cînd popii scot panglici pe nas,
Și cîrciumarii vinu-l strică;
Cînd croitorii n-au chembrică
Să facă lorzilor obraz;
Cînd fetele nu știu de frică
Și fac vrăji noaptea la pîrleaz;
Cînd tot ce-i drept, în strîmb se schimbă
Și-i plină țara de datornici;
Cînd cei cu otrăvită limbă
La-nalte cinuri toți sînt spornici;
Cînd ni s-au boierit pungașii
Și umplu strada cămătarii;
Și cînd se plîng enoriașii
Că tîrfele sfințesc altare;

Păi, Albioane prea-nălțate,
Se uită lumea să te vadă,
Tu, cel mai frunte-ntre regate,
Cît te mai lași călcat pe coadă?

Proorocirea asta are s-o facă, odată și-odată, Merlin[1]; numai că eu n-am să apuc timpul să-l aud și pe el.

(Iese.) (...)

Scena 4

Pîrloaga. În fața bordeiului.
Intră Lear, Kent și Bufonul

KENT

Aicea-i locul; hai de intră, doamne!
Natura n-o-ndura ca tirania
Furtunii să nu cadă.

(Urlă furtuna)

LEAR

Lăsați-mă singur.

KENT

Stăpîne, intră.

LEAR

Inima mi-o frîngi.

KENT

Mai bine-o frîng pe-a mea. Stăpîne, intră.

LEAR

Tu crezi că-i chiar așa de nerăbdat
Furtuna ce ne tăbăcește pielea?

[1] Vrăjitor legendar, al cărui nume a circulat foarte mult în evul mediu (n.t.).

Cînd omul are-o boală fără leac,
Nu-i pasă că-l mai prinde-un fleac de tuse.
Un urs de-ar fi pe urme să-ți alerge,
Și-ajungi, fugind, la marginea vîltorii,
Nu sari, ci să-nfrunți fiara te încumeți.
Sînt slabi doar cei cruțați de suferință.
Furtuna cea din mine mai turbată-i
Decît cealaltă și-amuțește totul;
Doar inima-mi aud cum se mai zbate.
O, nerecunoștință! Ca și cum
În loc de mulțumire, gura asta
Ar rupe mîna care-i dă mîncarea.
Pedeapsa fi-va aspră. Nu mai plîng.
Lăsat în cîmp, pe-o noapte ca aceasta!
Hai, toarnă; voi răbda! Pe vremea asta,
O, Regan! Goneril! Sînt tatăl vostru,
Bătrînul vostru tată bun și darnic.
Să nu mă mai gîndesc, că-mi ies din minte;
Prin fapte se răspunde,-ajunge vorba.

KENT

Măria-ta, pe-aici.

LEAR

Te rog să intri;
Vifornița mă-mpiedică să cuget
La răul meu mai rău. Intra-voi, totuși.
(Către Bufon)
Băiete, intră-ntîi. O, sărăcie,
Cîți n-au un adăpost! Am să mă rog;
La urmă, dorm și eu.
(Bufonul intră)
Voi, despuiați și oropsiți ai sorții,
Pe vremea asta unde vă pitiți,
Sub lovitura ei necruțătoare,
Cu capul gol și costelivi de foame,
Și-mbrăcămintea numai găuri toată,
Să țineți piept urgiilor furtunii?
De voi puțin mi-a mai păsat-nainte!
Hai, ispășește-ți azi huzurul, rege,

Îndură-a nevoiașilor durere,
Și vei afla ce n-ai știut vreodată:
Cînd cerul te-a-nvestit cu judecată,
Să știi a ține cumpăna mai dreaptă.

EDGAR

(dinăuntru)

O prăjină și jumătate! Săracul Tom!

BUFONUL

(ieșind repede din bordei)

Nu intra aici, uncheșule, că e un duh! Ajutor! Ajutor!

KENT

Dă mîna-ncoace... Cine-i acolo?

BUFONUL

Un duh rău! Un strigoi! Zice că-l cheamă Tom săracul.

KENT

Hei, tu, cel care grohăi colo-n paie,
Arată-te la față.
(Intră Edgar, deghizat în fugar de la ospiciu)

EDGAR

Îndărăt! Fugiți! Mă urmărește tartorul cel mare. Cînd bate vîntul rece, răsura plînge. Văleu! Du-te-n iatacul înghețat, să te-ncălzești.

LEAR

Cum de-ai ajuns aici? Te pomenești
C-ai împărțit averea la copii.

EDGAR

Faceți-vă milă și pomană de bietul Tom, pe care-l chinuiește necuratul; prin foc și pară l-a purtat, prin

ape fără vad, prin mlaștini și pustiuri neumblate. Îi lasă cuțite sub căpătîi și funii sub scaun, ca să-și ia zilele; îi toarnă șoricioaică-n oala cu ciorbă, îl face semeț, și-l pune să fugă călare pe un cal nărăvaș peste prăpăstii cu poduri de-o șchioapă, să-și prindă din urmă umbra trădătoare... Dumnezeu să-ți blagoslovească văzul și auzul și toate celelalte! Lui Tom i-e frig. Să vă izbăvească Domnul de cele rele. Faceți-vă pomană de sărmanul Tom... Ajutați-l să-l prindă pe duhul necurat... Oh, dac-aș pune mîna pe el, la... la-la și tra-la-la și-ncă-odată tot așa!

(Furtuna continuă)

LEAR

Tot fetele l-au dus aici, sărmanul.
Nimic n-ai pus deoparte? Le-ai dat tot?

BUFONUL

Nu. Și-a păstrat șorțul dinainte, ca să nu roșească cine-l vede.

LEAR

Prăpădul tot al soartei omenești
Să cadă pe-ale tale fete rele.

KENT

Stăpîne, omul ăsta n-are fete.

LEAR

Să nu mă minți, la moarte mincinoșii!
În halul ăsta nu-l puteau aduce
Decît copiii răi. Acuma-i moda
Copiilor ce-și vitregesc părinții.
Pedeapsa-i dreaptă. Căci din carnea asta
S-au zămislit și puii ce-o sfîșie.

EDGAR

Unde-s puii cucului,
Puii mamei, pui, pui, pui...

BUFONUL

În noaptea asta, ori înnebunim cu toții, ori ajungem toți măscărici.

EGDAR

Păzea, că vine și iar m-apucă ducă-se-pe-pustii. Ascultă de tatăl tău, ține-te de cuvînt, nu blestema, nu te lega de muierea altuia, nu-ți găti mîndra cu toale mîndre. Ce frig i-e lui Tom!

LEAR

Ce-ai fost tu în viață, omule?

EDGAR

Un cavaler trufaș la inimă și la minte. Îmi puneam mănușile iubitei la pălărie, ca să știe lumea cu cine petrec noaptea; și cîte cuvinte, atîtea jurăminte, pe care le călcam de cum le rosteam. Mă culcam și mă sculam cu păcatul, căci cum e sacul și peticul. Vinul tare mi-a plăcut și eram tare la barbut. Eram din fire prefăcut, plecam urechea la orice, gata să vărs sînge nevinovat, murdar ca un porc, viclean ca vulpea, ca lupul de lacom, apucat ca un cîine turbat și apucător ca un leu-paraleu. În viață nu-i bine să te dai în vînt după o femeie, doar cînd auzi că-i scîrțîie pantoful și-i foșnește rochița de mătase. Mai bine să nu-ți vîri mîna-n sîn la muiere, nici pana-n fiere, nici nasul unde nu-ți fierbe oala. Cu dracu să nu-ți faci veacu'. Bate vîntul și-nghează apele; auzi răsurile cum plîng; nuiaa-nii! Lasă-le-n pace, fiule; termină, băiete. Taie curmul și dă-i drumul, că s-a-nfuriat nebunul.

(Furtună)

LEAR

Mai bine ți-ar fi fost în mormînt, băiatule, decît să-nduri așa, golaș, furiile văzduhului... Atît de puțin este omul? Să ne uităm la el. Tu nu-i datorezi nici

viermelui mătasea; nici sălbăticiunii blana; oilor lîna și moscului parfumul. Ah! Cît de prefăcuți sîntem noi ceștilalți! Omul, în chip firesc, nu-i mai mult decît un biet animal, gol și în două labe, ca tine. *(Își sfîșie hainele.)* În zdrențe, în zdrențe, lucruri de-mprumut. Scoate, desfă-le toate.

BUFONUL

Te rog, uncheșe, potolește-te. Noaptea asta nu-i bună de scăldat... Acuma, un locușor pe cîmp ar fi întocmai ca o inimă de crai bătrîn: o scînteie, și restul trupului, apă rece. Uite, chiar văd venind un focșor umblător.

EDGAR

Vine Aghiuță cel întunecat; seara se trezește și bate drumurile pînă la cîntatul cocoșului. El seamănă albeața în ochi, te face sașiu și-ți pune gură de iepure. Strică făina și schingiuiește pe bieții pămînteni:

Umblă sfîntul pe cîmpie,
Ia pe dracu de chelie;
Scoate, drace, ce-ai furat
Și pleacă la tine-n sat.

KENT

Cum te mai simți, măria-ta?
(Intră Gloucester cu o torță)

LEAR

Cine-i acolo?

KENT

Cine ești? Ce cauți aici?

GLOUCESTER

Ce căutați voi aici? Cum vă cheamă?

EDGAR

Tom Nebunul, săracul de el, mănîncă broaște înotătoare și șopîrle din soare cînd îl apucă ducă-se-pe-pustii, mănîncă laur în loc de lobodă și bea lintița de pe baltă, și-i dus cu biciul din județ în județ și pus în butuci și ținut la beci, că a avut odată trei sumane-n spinare, șase cămăși pe el, un cal sub el și-o sabie la șold:

Dar șoarecii și alte dobitoace
M-au jefuit de șapte ani încoace.
Păzea, frățioare; taci, Aghiuță; ptiu, drace.

GLOUCESTER

Ce văd? În ce tovărășie, Doamne!

EDGAR

Scaraoțchi, marele tartor, e-mpărat.

GLOUCESTER

Copiii, trup și sînge,-atît de rău
Sînt azi stricați, încît și-urăsc părinții.

EDGAR

Bietul Tom tremură de frig.

GLOUCESTER

Vino la mine. Datoria-mi cere
Să n-ascult de-ale fetelor porunci:
Deși mi-au spus să trag la porți zăvorul
Și nopții grele să te las zălog,
Eu n-am putut răbda să nu te caut,
O masă caldă-n casa mea să-ți dau.

LEAR

Cu filozoful ăsta am o vorbă:
Din ce provine trăsnetul?

KENT

Măria-ta, primește-i ospeția.

LEAR

Cu-acest teban prea învățat, o vorbă
Mai am: ce-nveți acum cu-atîta sîrg?

EDGAR

Cum să mă scap de draci și de păduchi.

KENT

Domnia-ta, poftește-l înc-o dată,
I-e duhul rătăcit.

GLOUCESTER

Cum să nu-i fie?
(Furtună)
Fiicele-i vor moartea. Bunul Kent
A spus c-așa va fi și e-n surghiun!
Ai zis că-și pierde mințile; ascultă,
Prietene, și eu mi le voi pierde:
Aveam un fiu, l-am șters din neamul meu;
A vrut să mă omoare, nu demult,
Și l-am iubit cum nu-i pe lume tată,
Prietene, copilul să-și iubească.
E-adevărat ce-ți spun. Și gîndul ăsta
Mă-nnebunește.
(Furtuna continuă.)
Ce noapte! Doamne, rogu-te, să mergem.

LEAR

O! Mulțumesc, stimate. Filozoafe,
Urmează-mă.

EDGAR

Lui Tom i-e tare frig.

GLOUCESTER

Intră-n bordei, băiete, e mai cald.

LEAR

Veniți cu toți.

KENT

Pe-aici, măria-ta.

LEAR

Eu nu plec fără filozoful meu.

KENT

Fii bun și fă-i hatîrul, las' să-l ia.

GLOUCESTER

Ia-l și pe el și haidem.

KENT

Vino, și tu, flăcăule, cu noi.

LEAR

Hai, bunul meu atenian.

GLOUCESTER

Tăcere!

EDGAR

Roland în Turnul Negru
A început a plînge,
Țipînd: miroase-a sînge!...
(Ies.)

THOMAS DEKKER

(1572?—1632)

Duce o viață anarhică; adeseori înglodat în datorii este, de pildă, închis ca datornic, timp de 7 ani, între 1613—1619. Scrie mult și variat: piese, poezii, pamflete. I se atribuie, alcătuite uneori în colaborare, 44 de piese, dintre care se păstrează șase. Ca dramaturg evocă pregnant și în același timp liric, Londra zilelor sale. Comedia **Praznicul ciubotarului (The Shoemakers' Holiday**, 1599) este considerată capodopera lui; tot comedii sînt **Fortunatus bătrînul (Old Fortunatus**, 1600) și **Răbdătoarea Grisellis (Patient Grissell**, 1600). În **Curtezana virtuoasă (The Honest Whore**, 1604) compune o tragedie. O celebră hoață a epocii devine eroină a unei piese: **Fata zvăpăiată (The Roaring Girl**, 1611). Proza lui satirică evocă Londra de la începutul secolului al XVII-lea într-un amestec de notații pitorești ale realităților și ale anecdotelor de largă circulație: **Anul cel minunat (The Wonderful Year**, 1603) amintește o mare epidemie de ciumă; în **Vești noi din iad (News From Hell**, 1606) și în **Cele șapte păcate capitale ale Londrei (The Seven Deadly Sins of London**, 1606) vorbește cu durere despre corupția morală din anii după stingerea molimei. Alte scrieri zugrăvesc o lume londoneză, prea puțin cunoscută, de mizerie materială și morală.

Azbuchea prostănacului sau mode pe placul a tot felul de prostănaci (The Gull's Horne-booke, or Fashions to Please All Sorts of Gulls, 1609) este poate capodopera scrierilor sale de pamfletar. Autorul se adresează unui om necultivat, venit pentru prima dată în Londra, însă dornic să-și dea

importanță, și îl „încurajează" cu variate sfaturi „folositoare": ce fel de haine să poarte, cum să umble prin oraș, în ce mod să-și petreacă timpul sau în ce chip să se comporte în diverse ocazii, de pildă — cum se vede în fragmentul de mai jos — la teatru. Stilistic, tonul care mimează povața prietenească, poartă marca unei oralități neglijente: repetiții retorice, sugerarea comodă a unei serii prin etc. etc.

AZBUCHEA PROSTĂNACULUI[1]

(Fragmente)

Cum trebuie să se poarte filfizonul la teatru

(...)De atunci încoace într-atîta de darnic este teatrul cu ospitalitatea lui, încît îi dă un scaun feciorului de fermier întocmai ca și cavalerului templier; țăranoiul se bucură de aceeași libertate de a sta acolo învăluit de fumul țigării sale, ca și distinsul curtean; căruțașul și tinichigiul înțeleg să-și facă glasul auzit atunci cînd judecă soarta unei piese — și o spun la fel de răspicat ca și cel mai încrezut Momus[2] al breslei criticilor; cuvine-se ca venind la teatru, acela căruia socotelile croitorilor îi hărăzesc haine îndeajuns de încăpătoare să nu fie înghesuit în chip nevrednic (ca o violă) într-un ungher. (...)

Fiind așezat pe scenă, ai căpătat uricul ce-ți dă dreptul să critici în voie, să te socotești, pe temeiuri legale, piatra din capul unghiului; și să stai la cîrmă pentru a dirigui înlănțuirea scenelor; cu toate acestea,

[1] Din: John Dover Wilson, *Life in Shakespeare's England*, Cambridge University Press, 1926. În românește de *Leon Levițchi*.

[2] *Momus* — în mitologia greacă, zeul deriderii și al criticii (n.t.).

te încredințez, nu se va găsi nimeni care să încerce să te împiedice de a-ți cîștiga renumele unui filfizon închipuit și obraznic.

Fiind așezat pe scenă, poți, fără a te urni din loc, să întrebi la prima ușă a cui piesă este; și, îngăduindu-ți un asemenea mijloc de cercetare, legea te ferește de a greși prea rău; dacă nu-l cunoști pe autor, n-ai decît să-l faci harcea-parcea; și, la nevoie, să te porți în așa fel încît să-l silești pe autor să te cunoască.

Fiind așezat pe scenă, dacă ești cavaler, s-ar putea să te căpătuiești cu o ibovnică; dacă ești un domn de pe Fleet-street[1], cu o nevastă; dar, fii încredințat că, șezînd acolo mereu, ești întîiul și cel mai de seamă bărbat care va fi ales pentru a face începutul numărului „Noi trei".[2]

Lăbărțîndu-te fel și chip pe scenă și făcîndu-te judecător în cercetarea pieselor, vei deveni o asemenea autoritate scenică încît s-ar putea ca un poet să nu cuteze a-și înfățișa muza privirilor tale, fără să-i fi scos mai întîi masca, fără s-o fi dezbrăcat și fără să-ți fi arătat într-o cîrciumă toate părțile ei goale și cele mai ascunse în timp ce dumneata, în chipul cel mai cavaleresc, va trebui să-i plătești pentru osteneală, dîndu-le la amîndoi cîte o cină.

Fiind așezat pe scenă, poți (pentru o nimica toată) face mult rîvnita cunoștință cu băieții; poți căpăta un scaun bun în schimbul a șase pence; poți ști în orice clipă ce anume rol joacă oricare dintre nevîrstnici; poți da să ți se aprindă iasca; poți pipăi dantela costumelor și chiar cîștiga rămășaguri susținînd că e aramă, etc. Ce mai calea-valea, fie că ești măscărici sau judecător de pace, încornorat sau căpitan, fiu de primar sau pui de lele, tîlhar sau ajutor de șerif — nu are nici o însemnătate hramul ce-l porți, dacă

[1] *Fleet Street* — stradă din Londra, ulterior faimoasă prin aceea că a devenit centrul ziaristicei engleze (n.t.).
[2] O glumă populară: trei măgari (*three asses*) (n.t.).

ești ban bun sau chior — scena, asemenea timpului, te va pune în plină lumină și arăta-te-va întocmai așa cum ești; nici, iarăși, nu fi-vei gonit dintr-acolo, chiar dacă gogorițele te huiduie, te fluieră, te scuipă, ba chiar te împroașcă în obraz cu noroi; adevăratul gentleman rabdă și îndură toate acestea și-și rîde de ticăloasele dobitoace. Dacă însă, care cumva, gloata răcnește din adîncul rărunchilor: „Afară cu nerodul!" — ar însemna să fii nebun de legat dacă ai mai zăbovi o clipă; pentru că gentleman-ul și măscăriciul nu trebuie să stea niciodată laolaltă pe scenă.

Bagă de seamă: cele ce-am spus să meargă mînă-n mînă cu celelalte; sau, mai degrabă, să fie precum sluga de la țară — să pășească înaintea lor cu vreo cinci iarzi. Să nu te înfățoșezi pe scenă — mai ales dacă piesa e nouă — pînă cînd Prologul, dîrdîind din toate încheieturile, nu s-a îmbujorat (frecîndu-se pe obraji) și nu a vestit trompeții că e gata să intre. Aceasta este clipa cînd, ca și cum ai fi parte din decor sau te-ai slobozi din draperii, să te strecori din spatele gobelinurilor cu tripiedul sau scăunelul cu trei picioare într-o mînă și o monedă de șase pence între arătător și degetul mare în cealaltă; gîndește-te că dacă te arăți vulgului atunci cînd pîntecul sălii este plin numai pe jumătate, straiele îți sînt mototolite, s-a dus naibii fasonul, și chipeșia trupului este în mai mare primejdie de a fi mistuită decît dacă ar fi zvîrlită în mijlocul unui coteț de orătănii; ferește-te de așa ceva ca de ciomăgeală. Spre mare lauda ta fi-va să rîzi cu hohote în mijlocul celei mai mîhnitoare scene a celei mai grozave tragedii; și să îngădui moriștii care este limba ta să se-nstrunească la o astfel de înălțime încît să răsune întreaga sală. Așa fac stăpînii tăi; cavalerii, coșcodanii stăpînilor, fac precum aceștia; iar oamenii legii căpiază după chipul și asemănarea cavalerilor și (mulți dintre ei nu fără mișelnicie) îi urmează — șontîc-șontîc; fii asemeni copoiului, nu

înceta să adulmeci pînă ce nu le vei fi prins urma; pentru că, mai cu vorba, mai cu rîsul, ca plugarul într-un morris[1], adaugi Pelionul peste Ossa, slavă peste slavă; în primul rînd, ochii tuturor celor de la galerie vor înceta să mai pribegească după actori, urmărindu-te pe tine doar; cel mai sărac cu duhul dintre nătîngii din sală își va întipări în minte numele tău și dacă se va întîmpla să te întîlnească pe uliță sau ai să-i cazi în mînă în miezul unui priveghiu, va pune o vorbă bună pentru tine; o să strige: „E un cetățean de treabă!" și ai să-ți vezi de treabă mai departe. În al doilea rînd, îți vestești cumpătarea întregii lumi prin aceea că nu lași să se creadă că te îmbii într-acolo ca să guști plăceri deșarte cu nesățioasă poftă; ci doar ca un gentleman care-și petrece un ceas-două de zăbavă, pentru că nu ai ce face altceva; în al treilea rînd, scîrbești publicul la culme și-l nimicești pe autor; unde mai pui că — fie chiar și pe temeiuri dintre cele mai josnice — îți faci o părere solidă despre propria-ți judecată și-l silești pe poet să i se facă milă de slăbiciunea ta și, printr-un sonet închinat ție, să te aburce spre paradisuri mai înălțătoare, numai ca să-ți închidă gura. (...)

Înainte de a începe piesa, neapărat să joci cărți; s-ar putea să cîștigi sau să pierzi (asemeni duelgiilor care se întrec), să ieși învingător prin „bună înțelegere" și să împarți banii la cină; totuși, ca să-i amăgești pe desculții de la galerie care te privesc cu gura căscată, azvîrle cărțile cît colo (după ce mai întîi vei fi rupt patru-cinci) în preajma scenei, la al treilea semnal, ca și cum ai fi pierdut; nu are nici o însemnătate dacă cei patru ticăloși[2] stau culcați pe spate și înfruntă publicul; și nimeni nu e atît de prost încît să se simtă

[1] *morris* sau *morris-dance* — dans executat în costume ale eroilor din legendele cu Robin Hood (n.t.).

[2] Valeți din jocul de cărți (n.t.).

jignit de dînșii, pentru că, pînă să se termine piesa, ticăloși mai de temut decît ei au să le țină de urît.

Și-acum, domnul meu, dacă autorul piesei e un cetățean care te-a luat peste picior într-o epigramă sau i-a făcut ochi dulci iubitei dumitale sau ți-a adus pe scenă pana, barba roșie, picioarușele etc., ai să-l faci mai rău de ocară decît l-ai da în tărbacă sau l-ai cotonogi într-o cîrciumă dacă, în mijlocul piesei sale (fie aceasta pastorală, comedie, moralitate sau tragedie), ai să te ridici de pe scăunel cu fața încruntată și nemulțumită ca să pleci; nu are însemnătate dacă scenele sînt bune sau nu; cu cît sînt mai bune, cu atît mai tare să te scîrbească; iar cînd te-ai sculat în picioare, să nu te furișezi afară ca un fricos, ci să te închini la toți cunoscuții de seamă așezați pe rogojini sau pe scaune în juru-ți, străduindu-te, de asemenea, să-i faci și pe alții să părăsească scena și să te urmeze. Actorii îți vor fi recunoscători pentru că în felul acesta se pot mișca mai în voie; se prea poate ca poetul să strige: „Ajungă-te-ar ciuma", dar să nu te sinchisești — muzică fără supărare nu se poate.

Și încă ceva; dacă ești nevoit să stai pînă la capăt — din pricina însoțitorilor sau a vremii urîte — sfatul meu este să faci tot felul de năzbîtii; ia un fir de trestie și gîdilă prea serioasele urechi ale celorlalți domnișori ce te însoțesc, ca să-i faci pe alți năzdrăvani să rîdă; miaună în timpul replicilor înflăcărate; zbiară în timpul celor hazlii, critică muzica, arată-ți nemulțumirea față de jocul copiilor, fluieră cîntecele; și, în primul rînd, înjură-i pe acționarii teatrului, spunînd că în chiar acea zi ai plătit patruzeci de șilingi pentru o pălărie de fetru cu pană model scoțian pentru ibovnica de la curte sau matracuca din tîrg și, poftim! după două ceasuri a trebuit să vezi același calapod pe scenă, deși vînzătorul te-a încredințat, sub dare de jurămînt, că fasonul e nou-nouț, născocit de el în dimineața aceea.

Și ca să nu mai lungim vorba, adună cele mai îmbietoare fragmente de piese pe care le găsești — fărîmituri din care în lipsa altei hrane să se ospăteze cu nesaț mult înfometatul tău cuget, atunci cînd doamnele arcadiene și eufuistice[1] și-au ascuțit limba ca să te înfrunte. O asemenea însușire (alături de jocul mingiei cu pene) este singura podoabă a unui curtean ageamiu, aflat la azbuchea gloriei. După ce s-au golit teatrele, clădirile care trebuie umplute numaidecît sînt cîrciumile. Într-acolo să pășim, dară(...)

[1] Folosind un limbaj afectat, pretențios (după romanele *Arcadia* de Philip Sidney și *Euphues* de John Lyly) (n.t.).

JOHN WEBSTER

(1570—1580)?—(1625—1634)?

Dramaturg a cărui viață și debuturi literare sînt aproape necunoscute. Se pare că a colaborat cu J. Marston, Th. Middleton, Th. Heywood, J. Ford, Th. Dekker. Rămîne celebru prin două tragedii „sîngeroase" care-i aparțin: **Diavolul alb sau Vittoria Corombona (The White Devil; Or the Tragedy of Paulo Giordano Ursini Duke of Brachiano,** scrisă probabil între 1609—1612, publicată în 1612); **Tragedia ducesei de Amalfi (The Tragedy of the Duchess of Malfy,** scrisă în 1613—1614, publicată în 1623). Ambele drame se inspiră din fapte autentice: prima din evenimentele stîrnite între 1581—1585 de pasiunea ducelui de Bracciano pentru Vittoria Accoramboni; a doua din persecutarea ducesei de Amalfi de către frați (1504—1513), pentru că se recăsătorise, și, mai cu seamă, pentru că soțul era de rang social inferior; faptul servise drept sursă unei povestiri de Bandello, preluată apoi de Belleforest în **Istoriile tragice...** pe care William Painter le traduce în englezește.

Tragediile lui Webster înfățișează capacitatea omenească de a face rău desfășurîndu-se prin teroare morală și fizică, în viclene crime. Ducele de Bracciano, căsătorit cu Isabella, o iubește cu pasiune pe Vittoria; în calea dragostei lor stau căsătoriile existente. Un frate al Vittoriei, Flamineo, om fără scrupule și cu dorință de înavuțire, ca să fie pe placul ducelui, îl ucide pe Camillo, soțul Vittoriei. Isabella moare otrăvită cu veninul așternut pe portretul, zilnic sărutat de ea, al soțului necredincios. Celălalt frate al Vittoriei, virtuosul Marcello, piere înjunghiat de Flamineo care nu îi suportă reproșurile. Mama lor, Cornelia, înnebunește. Fratele Isabellei, Francisco de Medicis, îl ucide pe duce, otrăvindu-i casca, iar Flamineo, Vittoria și slujitoarea ei sînt omorîți de oamenii lui Francisco. H.T. Price atrage atenția asupra tensiunii dramatice izvorîte din conflictul tragic între realitate și aparența înșelătoare; simbolică i se pare de aceea otrava, care ucide toc-

mai pentru că nu este bănuită; în această tragedie unde sînt otrăvite două personaje, cuvîntul „otravă" revine de peste 30 de ori. Titlul evocă aceeaşi contradicţie între nevinovăţia sugerată de frumuseţea Vittoriei şi lipsa ei de principii morale; de altfel şi cuvîntul „diavol" revine în piesă de 36 de ori. Oamenii poartă în ei cruzimea demonilor. H.T. Price subliniază aceeaşi opoziţie între aparenţă şi realitate şi în folosirea deghizării: în actul V asasinii sînt îmbrăcaţi în haine de călugăr.

Aproape toate personajele sînt mînate de patimi: iubire, ură şi dorinţa de răzbunare, pofta de avere. Excepţie fac Isabella, Cornelia şi Marcello. Personajele malefice — în afară de Flamineo — nu sînt dezgustătoare: au forţă afectivă (pasiunea între Bracciano şi Vittoria nu poate fi contestată), curaj în faţa morţii, vorbire înaripată şi imaginaţie. Opulenţa verbală, forţa poetică a limbii dau realizare artistică viziunii răului în această tragedie care cumulează crime, răzbunări crude, fantome şi demenţă. Nebunia este aci tulburare a minţii care precede moartea sau expresia suferinţei; Cornelia, care nu poate mărturisi cine poartă vina uciderii lui Marcello, pentru că este mamă ucisului şi a ucigaşului, înnebuneşte. Ca regele Lear, refuză întîi să creadă că fiul a murit; speră să-l vadă că mai respiră; ca Ofelia, împarte celor din jur flori.

DIAVOLUL ALB SAU VITTORIA COROMBONA[1]

(Fragmente)

ACTUL V

Scena 3

În curtea palatului. Şarje şi strigăte. Se luptă la stănoage, mai întîi perechi, apoi trei contra trei. Intră Bracciano, Francisco şi Flamineo, cu alţii.

BRACCIANO

Un armurier! Blestem! Un armurier!

[1] Din: *Teatrul Renaşterii engleze*, op. cit. În româneşte de *Dan Duţescu*.

FLAMINEO

Hei, armuriere! Unde-i armurierul?

BRACCIANO

Smulgeţi-mi coiful.

FLAMINEO

Eşti rănit, milord?

(Intră armurierul)

BRACCIANO

Jar simt în creieri. Coifu-i otrăvit.

ARMURIERUL

Stăpîne, jur...

BRACCIANO

Duceţi-l la tortură!

(Iese armurierul, între străji)

Aceasta-i mîna cîtorva supuşi
Din preajma mea. *(Intră Vittoria.)*

VITTORIA

Stăpînul meu cel drag!

Eşti otrăvit?

FLAMINEO

Îndepărtaţi stănoaga!
Halal petrecere! Chemaţi pe doctori!
(Intră doi doctori)
De ciumă s-aveţi parte! Ni-i destulă
Şi prea destulă iscusinţa voastră.
Mă tem că şi pe soli i-au otrăvit.

BRACCIANO

Mă pierd. Veninul năvălește-n creier
Și-n inimă. Tu, inimă voinică!
Ai legămînt cu lumea și ți-i greu
Să-l rupi. *(Intră Giovanni)*

GIOVANNI

Tatăl meu cel mult iubit!

BRACCIANO

Luați-l pe băiat. Unde-i femeia
Cea bună? De-aș avea lumi nesfîrșite
Să-ți dărui, prea puține-ar fi.
Va să te las? Ce spun acele cobe?
E fără leac veninul?

DOCTORUL

Este moarte.

BRACCIANO

Caiafe și călăi putregăiți,
Ucideți pe de rost; dar vraja voastră
De-a mîntui adesea vă trădează,
Ca pe cei mari prietenii la greu.
Eu care-am dăruit atîtor sclavi
Și ucigași viața, n-am putere
Să-mi dărui înc-un an.
(Către Vittoria.)
Nu, nu mă săruta:
Te otrăvesc. Unsoarea e trimeasă
De ducele Florenței.

FRANCISCO

Te liniștește, doamne.

BRACCIANO

O, tu, sfîrșit de moarte bună, geamăn
Al dulcii ațipiri! Nici o cometă
Cu barba-țepi nu-nspaimă blîndu-ți somn;
Nu-ți bate-n geam posomorîtă buhnă;
Lupi răgușiți n-adulmecă-n nări stîrvul,
Ci mila te-nfășoară-n giulgiul ei,
Cît timp pe principi groazele-i petrec.

VITTORIA

Pierdută sînt pe veci.

BRACCIANO

Ce jalnic mori
În urlet de femei.
(Intră Lodovico și Gasparo)
Aceia cine-s?

FLAMINEO

Sînt franciscani; aduc supremul mir.

BRACCIANO

Cu moarte-l cert pe cel ce-mi pomenește
De moarte; e-un cuvînt cum nu e altul
Pe lume mai cumplit. Duceți-mă la mine.

(Toți, în afară de Francisco și Flamineo, se retrag în camera lui Bracciano)

FLAMINEO

Ce singurătate în jurul prinților care mor! Așa cum ei mai înainte au pustiit orașele de oameni, i-au smuls pe prieteni unii altora, și au lăsat marile case neprimitoare; tot astfel, o, dreptate! unde le sînt acum

lingușitorii? Lingușitorii nu sînt decît umbrele ce-nsoțesc trupurile prinților; norul cel mai firav îi face nevăzuți.

FRANCISCO

E geamăt mult pe seama lui.

FLAMINEO

Crede-mă, vreme de cîteva ceasuri va curge din belșug saramură în toate cămările curții; dar să știi că cei mai mulți plîng la mormîntul soacrelor.

FRANCISCO

Ce vrei să spui?

FLAMINEO

Vai de mine; se prefac; așa ca unii dintre acei ce trăiesc roată de o poștă de aici.

FRANCISCO

Ei, lasă, că ți-a mers bine sub domnia lui.

FLAMINEO

Drept e, ca racului în sînul femeii: m-am hrănit cu orătănii; cît despre bani, tare mi-ar fi plăcut să-l văduvesc de cîțiva, ca toți slujbașii săi, dar n-am avut destulă iscusință pentru asta.

FRANCISCO

Ce părere aveai despre el? Haide, zău, spune-mi deschis.

FLAMINEO

Era soiul acela de cîrmuitor care numără mai degrabă ghiulelele de tun pe care le-a tras asupra unui oraș, ca să-și socotească astfel paguba, decît supușii vrednici și viteji pe care i-a pierdut în fața zidurilor sale.

(Reintră Lodovico)

FRANCISCO

Ce face duca?

LODOVICO

E bolnav de moarte.
Îi rătăcește mintea-n chip ciudat.
De bătălii vorbește și de vămi,
De biruri; iar apoi aprinsu-i creieı
Revarsă vorbe fără șir. Se-anină
De-mprăștiate lucruri, vălmășind
Cuvinte-nțelepțești și bazaconii;
Să-nvețe din sfîrșitul său năprasnic
Cîțiva cu moț preanalt la coiful lor,
Că de-au trăit ferice, jalnic mor.
Ducatul l-a trecut surorii sale,
Să-l cîrmuie pîn'va ajunge prințul
De vîrstă coaptă.

FLAMINEO

Bine-i și așa.

FRANCISCO

Privește-l.
(Intră Bracciano purtat pe un pat, Vittoria, Gasparo și alții)
Îi citesc pe față moartea .(...)

BRACCIANO

Ba nu, vreau mreană friptă. Potîrnichea
Hrănită-i cu otravă. O, vulpoiul,
Sforaru-acela, duca din Florența...
Las vînătoarea și mă fac hingher.
Grozav! Prieten am să-i fiu; căci, vezi,
Cîinii-ntre ei se-mbie la lătrat.
Tăceți, tăceți! Căci iată, intră-aici
Un minunat nemernic.

FLAMINEO

Unde?

BRACCIANO

Uite-l.
Cu scufă vînătă și tașcă-n față.
Ha, ha.
În tașcă-nfipte-s bolduri fără număr
Cu capete de perle. Nu-l cunoști?

FLAMINEO

Nu, doamne.

BRACCIANO

Cum de nu-l cunoști? E dracul:
Îl știu după paftaua ceea mare
Ce-o poartă la botfor ca să-și ascundă
Copita despicată. E măiestru
În arguții. Vreau să-l stîrnesc la vorbă.

VITTORIA

Stăpîne-al meu, aici nu e nimic.

BRACCIANO

Nimic? Grozav! Nimic! Cînd vreau eu bani,
Haznaua-i goală: n-a rămas nimic,
Dar nu mai rabd.

VITTORIA

Stai liniștit, stăpîne!

BRACCIANO

Priviți, priviți,
Pe Flamineo, ucigaș de frunte:
Dansează-acolo pe frînghii, în mîini
Purtînd cîte o pungă de bănet
Să-și țină cumpăna, de teamă mare
Că-și frînge gîtul. Și-uite-un avocat
În robă cu tighel de catifea,
Așteaptă jos, căscat, să-i pice banii.
Cum zvîrle din picioare, secătura!
În ștreang să zvîrle-așa. Ea cine este?

FLAMINEO

Vittoria, stăpîne.

BRACCIANO

Ha, Ha. Ha!
Cu pudră-n păr, parc-a păcătuit
În brutărie. Cine-i el?

FLAMINEO

Un preot.
(Se pare că lui Bracciano i se apropie sfîrșitul: Lodovico și Gasparo, în veșminte de capucini, țin crucifixul și lumînarea sfințită) (...)
(Cînd ceilalți s-au îndepărtat, Lodovico și Gasparo se dezvăluie).

GASPARO

Tu, Bracciano!

LODOVICO

Diavole!
Ești blestemat!

GASPARO

Ești blestemat pe veci!

LODOVICO

Domn și stăpîn îți e acum procletul
Spînzurătorii hărăzit!

GASPARO

Așa!
Ești arvunit de diavol!

LODOVICO

Sclav nemernic!
Trecea drept ocîrmuitor vestit,
Iar iscusința ta era otrava...

GASPARO

Iar cugetul, uciderea de oameni!

LODOVICO

Pe scări i-ai frînt soției tale gîtul
Și-apoi i-ai dat otravă!

GASPARO

Cu salături
Inventate ai lucrat...

LODOVICO

Cu șipuri
Măiestru împletite, cu parfumuri
Ce ucideau ca secerile iernii.

GASPARO

Cocleală...

LODOVICO

Șoricioaică...

GASPARO

Argint-viu...

LODOVICO

Și alte bunătăți de la spițer
Se fierb acum în capul tău isteț.
Auzi? Auzi?

GASPARO

Acesta-i Lodovico.

LODOVICO

Acesta e Gasparo; și-ai să mori
Ca o lepădătură.

GASPARO

Și-ai să puți,
Precum un cîine mort roind de muște.

LODOVICO

Și dat uitării încă ne-ngropat.

BRACCIANO

Vittoria! Vittoria!

LODOVICO

Procletul!
Își vine-n fire! S-a sfîrșit cu noi.

GASPARO

Sugrumă-l într-ascuns.

(Reintră Vittoria și însoțitorii)

Vrei iar să-l strigi
Și caznele să-i întreiești? Din milă,
Din milă creștinească, nu intra.

(Vittoria și însoțitorii ies)

Ai trăncăni, seniore? Uite-o fundă
Din partea ducăi din Florența.

(Lodovico îl sugrumă pe Bracciano)

GASPARO
Gata?

LODOVICO
S-a stins feştila. Nici măcar o soră
Ce-a îngrijit ciumaţii şapte ani
N-ar fi lucrat mai gingaş. Domnii mei,
S-a prăpădit. *(Ceilalţi se întorc).*

OMNES
Să-l odihnească Domnul.

VITTORIA
O, Dumnezeule! Ce iad e-aici.
(Vittoria iese)

FRANCISCO
Cît suferă! (...)

Scena 4 (...)

FLAMINEO

(...) Vreau să le văd: aici după perdea sînt,
Jelind în legea datinei smintite.
(Trage la o parte perdeaua. Cornelia, maura Zanche şi alte trei doamne îl înfăşoară în giulgiu pe Marcello mort. Se aude un cîntec.)

CORNELIA
E veşted rozmarinul, daţi-mi proaspăt.
Să-i crească în mormînt aceste ierbi
Cînd eu voi fi murit şi putrezit.
Dă-mi dafinul; voi împleti cunună
În jurul frunţii sale, să păzească

Băiatul meu de trăsnet. Giulgiu-acesta
De douăzeci de ani îl ţin, sfinţindu-l
Cu rugăciuni; nu m-am gîndit vreodată
Să-l poarte el.

ZANCHE
Priviţi acolo cine-i.

CORNELIA
Dă-mi florile.

ZANCHE
(aparte)
Mă tem c-a luat-o razna.

O DOAMNĂ
(aparte)
Vai, de durere mare-a dat în mintea
Copiilor!

CORNELIA
Vă foarte mulţumesc:
Ia rozmarin: *(către Flamineo)* tu, rutişor, iar tu,
Panseie; şi vă rog să le-ndrăgiţi.
Mai am şi eu.

FRANCISCO
Acesta cine-i, doamnă?

CORNELIA
Eşti, cred, groparul.

FLAMINEO
Da?

ZANCHE
E Flamineo.

CORNELIA

Mă faci nebună? Mîna lui e albă:
Așa ușor speli sîngele? Să văd:
Cînd țipă bufnița pe horn de piatră,
Cînd greierele țîrîie sub vatră,
Cînd stropi gălbui îți vezi pe mînă stînd,
De-un mort, să știi, vei auzi curînd.

Afurisită fie, ce pete are pe ea! Parcă s-a jucat ca un broscoi rîios; apa de aglică e bună pentru ținerea de minte; cumpărați-mi, rogu-vă, trei uncii.

FLAMINEO

(aparte)

Aș vrea să fiu departe.

CORNELIA

Auzi, domnule? Bunica avea obiceiul, cînd bătea clopotul de moarte, să cînte cîntecul acesta pe strunele lăutei. Ascultă-l.

FLAMINEO

Mă rog, dacă vrei: mă rog.

(Cornelia cîntă, cu gesturi care-i trădează duhul răvășit)

CORNELIA

Prigori și pitulice să-mi chemați
Ce peste crînguri adumbrite zboară
Și flori și frunze proaspete presară
Pe trupurile celor ne-ngropați.
Chemați-i pe groparii săi,
Furnici, soboli și popîndăi,
Din mușuroaie cald lăcaș să-i crească,
De hoții de morminte să-l ferească,
S-alunge lupul, dușmanul ce sapă
Cu unghiile, și morții ni-i dezgroapă.

Ei n-au vrut să-l îngroape fiindcă a murit la ceartă;
Dar dumnealor eu le răspund:
„Biserica-n sînu-i primească-l
C-a dat zeciuială la dascăl".
I-am socotit avutul; atîta-i tot ce are:
Cu-atît se-aleg săracii și cei mai acătare.
Acum că marfa-i dusă, închidem dugheana.
Eu, oameni buni, vă binecuvîntez.

(Cornelia, Zanche și doamnele ies.)

BEN JONSON

(1572—1637)

Viața lui e caracteristică pentru un umanist englez din familie modestă: pe de o parte studii universitare la Cambridge și apoi, adîncirea continuă a culturii antice (autori predilecți: Vergilius, Horatius); pe de altă parte un trai zbuciumat (ucide un actor într-un duel) și cu activități variate: zidar, actor, ostaș (în Țările de Jos, împotriva spaniolilor). El era însă cu precădere dramaturg, poet (sub Iacob I — poet laureat), critic literar, eseist și traducător (**Arta poetică** a lui Horatius), faimos printre contemporani pentru erudiție și conversație încîntătoare. Se pare că a fost prieten cu Shakespeare; în orice caz, în pofida rezervelor pe care i le dictau principii dramatice deosebite, îl admira — o dovedesc versurile de mai jos.

Nu s-au păstrat primele sale opere dramatice. Dintre cele rămase, mai cunoscute sînt: două comedii despre particularități caracterologice, **Fiecare cu toana lui** (**Every Man In His Humour,** reprezentată în 1598 de trupa Lordului Șambelan — la insistența lui Shakespeare și cu Shakespeare în distribuție, însă publicată abia în 1601); **Fiecare fără toana lui** (**Every Man Out Of His Humour,** reprezentată în 1599 sau 1600, publicată în 1600); **Volpone** (**Volpone or the Foxe,** jucată în 1605 la teatrul **Globe,** publicată în 1607); **Epicoene sau Femeia fără glas** (**Epicoene, or the Silent Woman,** scrisă, probabil, între 1609—1610); **Alchimistul** (**The Alchemist,** reprezentată în 1610, publicată în 1612); **Tîrgul Sf. Bartolomeu** (**Bartholomew Fair,** reprezentată în 1614); pe lîngă două tragedii de inspirație istorică, el a lăsat și o serie de „piese-măști", în care textul literar se împletește cu muzică și coregrafie.

În teatru Ben Jonson este premergător al clasicismului; didactice, piesele lui își propun să îndrepte moravurile, „amestecînd plăcutul cu folosul" (**Volpone, Prolog**). În piesa **Fiecare fără toana lui,** după ce pune întrebarea: „Ce este comedia?" *(Quid sit comedia?)*, propune ca, cel ce o poate defini, să se mulțumească a cere comediei, ca și Cicero, să fie „imitație a vieții, oglindă a moravurilor, imagine a adevărului *(imitatio vitae, spaeculum consuetu linis, imago veritatis)*. De aceea Jonson se oprește la situații verosimile prin care poate satiriza societatea contemporană sordidă.

Volpone, bogătaș venețian, adoră aurul ca o supremă valoare a vieții și se mîndrește pentru viclenia cu care știe să-l adune. Pentru a-și spori avutul simulează o boală gravă, care l-a adus în pragul morții, gata de a-și face testamentul. Vînătorii de moștenire îl copleșesc cu daruri. Sluga lui Volpone, Mosca, îi lasă pe fiecare dintre ei să creadă că va deveni legatar prin sprijinul lui, care îl poate înrîuri pe muribund; astfel încasează sume mari de bani, ca să insiste în favoarea unuia sau a altuia. Unul dintre cei care urmăresc moștenirea, Corvino, își oferă chiar soția. Altul își dezmoștenește fiul. Cu plăcerea de a-și bate joc de lacomii adulatori, Volpone îl lasă moștenitor pe Mosca și înscenează decesul. Situația se schimbă: Mosca, devenit stăpîn, întrebuințează metodele vechi și împotriva lui Volpone; cel care îi ajuta să-i înșele pe toți, îl înșeală și pe el. Comedia se încheie cu pedepsirea, de către Senat, a lui Volpone, Mosca și Corvino.

Piesele lui Jonson țin seama de regula unităților: „E respectată-aici porunca;/ De timp, de loc, de personagii..."/ (**Volpone, Prolog**). Teoretizînd adesea în cadrul piesei (prolog, epilog, comentarii), autorul îi dă cititorului posibilitatea să-i afle concepțiile estetice. Personajele sînt tipuri și nu individualități; particularitatea fiecăruia e determinată de echilibrul sau dezechilibrul „umorilor". Aproape fiece erou întrupează un defect; pe oameni îi mînă poftele — de putere, de bani, de plăceri; chiar un figurant cu funcție oficială (jude) este bucuros să-l cîștige pe Mosca drept ginere, pentru că îl știe bogat. Oamenii nu au principii și nici sentimente; dragostea și

gelozia lui Corvino dispar în fața perspectivei de îmbogățire. Iar „cinstea", în numele căreia soția, Celia, îl refuză să i se ofere lui Volpone, este pentru Corvino „O suflare:/ Natura n-o cunoaște; e un termen/ Scornit să-i sperie pe cei proști..."/ Eroii nu se schimbă, iar lipsa lor de evoluție, ca și reducerea lor la o schemă, în cea mai mare măsură, negativă — personajele pozitive sînt rar întîlnite și palide — le dă un caracter abstract. De aceea numele lor sînt alegorice; în **Volpone** ele evocă universul subuman al instinctelor: Muscă (Mosca), Uliu (Voltore) etc.; iar numele lui Bonario arată, etimologic, onestitatea eroului. Uneori autorul creează și personaje exterioare intrigii propriu-zise, de pildă Sir Politick Ar-Fi, în care conturează tot un tip, al iubitorului de cancanuri și noutăți a cărui imaginație este desigur înfierbîntată de lărgirea lumii renascentiste. Ben Jonson, ale cărui piese își propun o funcție etică, satirizează lumea pe care o veștejesc îngroșînd trăsăturile pînă la o amară caricatură și obținînd siluete grotești. De altfel dramaturgul urmărește un rîs grav și nu un haz izvorît din situații ieftine: „În piesă nu se văd bătăi cu ouă,/ Nici lacomi dinți mușcînd avan din frișcă/ Nici alte trucuri ce la rîs te pișcă;"/ De aceea scria poate Robert Ornstein: „Jonson s-a apropiat în comedie de grandoare tragică".

VOLPONE SAU VULPEA[1]

(Fragmente)

ACTUL I

Scena 1

O cameră în casa lui Volpone. Intră Volpone și Mosca

VOLPONE

Bună diminecața, zi-nsorită,
Și ție, aur, bună diminecața!

[1] Din: *Teatrul Renașterii engleze*, op. cit. În românește de *Mihnea Gheorghiu*.

Descuie-altarul, idolul să-mi văd!
(Mosca trage perdeaua și apar grămezi de aur, vase, giuvaericale etc.)
Slăvit să fii, al meu și-al lumii suflet!
Mai bucuros ca glia cea mănoasă,
Cînd vede mult doritul soare-n zori
Prin coarnele berbecului ceresc,
Sînt eu, să-ți văd splendoarea-ntunecîndu-l;
Ascuns aici, printre comori, sclipești
Ca o văpaie-n noapte,-ori precum ziua
Din haos cînd răsare, izgonind
Spre fund de hăuri bezna. Pui de soare,
Dar mai strălucitor ca tatăl tău,
Smerit și cu evlavie te sărut
Pe tine și-aste sfinte nestemate
Din binecuvîntatul meu tezaur.
Pe drept cuvînt, poeții și-nțelepții
Au botezat cu numele tău veacul
Pe care l-au crezut mai glorios,
Căci tu ești lucrul cel mai bun și totul.
Iubirea de părinți, copii și prieteni
Și toate celelalte bucurii,
Ești orice vis văzut cu ochii firii;
Dacă privirea ta ar fi atins-o
Pe Venus, i-ar fi zămislit o mie
De Cupidoni, atît ești de frumos!
Tăcute idol, bucuria noastră,
Tu lumii-ntregi dai viers, deși tu singur
Nimic nu poți să faci, ci numai omul
Pe care tu-l slujești e-atotputernic;
El sufletul ți-l vinde și chiar iadul
Cu tine i se pare că e cerul.
Ești faima și virtutea, cinstea, tot.
Cel ce te are-i nobil, înțelept...

MOSCA

E tot ce vrea, stăpîne. Dacă soarta
Îți hărăzește-averea-i mult mai bine
Decît dacă-ți dă firea-nțelepciune.

VOLPONE

Adevărat, iubite Mosca. Totuși
Eu mă fălesc mai mult cu dibăcia
Cu care m-am îmbogățit, decît
Mă bucur de tihnita-mi stăpînire.
Negoț nu fac, nu speculez, nu ar,
Nici vite n-am pentru casapi, nici fierul
Nu-l bat, nu macin grîu, nici oameni, nu,
Nu suflu fin cleștar, nici nu trimit
Corăbii pe-ncruntata mării față,
N-am bani prin bănci, dar nici nu-s cămătar (...)

ACTUL II

Scena 1 (...)

SIR POLITICK

Ce minuni!
La Berwick, focuri.... Nouă stea pe cer...
Și toate-odată! Semne și vestiri.
Văzut-ai meteorii?

PEREGRINE

Cum de nu!

SIR POLITICK

E groaznic! Sir, adevărat să fie
Că trei delfini au fost văzuți umblînd
Pe Podul Londrei?

PEREGRINE

Șase, și-un nisetru.

SIR POLITICK

Mă îngrozești!

PEREGRINE

Aceasta nu-i nimic!
Să vezi minunăție mai dihai...

SIR POLITICK

Și ce să-nsemne, oare, toate astea?

PEREGRINE

Da, chiar în ziua cînd m-am îmbarcat
Au pescuit în fluviu o balenă
Cît Arsenalul, așteptînd acolo
De cine știe cîte luni la rînd
Ca să înece flota Stode.

SIR POLITICK

Se poate?
Să știi că au trimis-o arhiducii
Sau Spania. Balena lui Spinola,
Pe cinstea mea de cavaler ți-o spun!
Nu se mai lasă de-astfel de izvoade?
Ei, altceva?

PEREGRINE

Nebunul Stone e mort.
Se simte lipsa unui măscărici.

SIR POLITICK

Cum? A murit bufonul Stone?

PEREGRINE

Da, sir,
Că doar nu l-ai crezut nemuritor!
(aparte)
De-ar fi mai cunoscut, acest Ar-Fi
Ar fi de ne-ntrecut pe scena noastră!
Pe-acel ce-ar scrie despre cavaler
L-ar crede toți un mare mincinos...

SIR POLITICK

Stone mort!

PEREGRINE

Da, mort. De ce te-ai întristat așa?
N-ați fost, doar, rude...

SIR POLITICK

Nu, firește,
Săracul! Un nebun necunoscut.

PEREGRINE

Și, totuși dumneata l-ai cunoscut...
Așa se pare.

SIR POLITICK

Da, așa e. Sir,
Nu cred c-am întîlnit vreun cetățean
Mai de temut pentru-o întreagă țară.

PEREGRINE

Ei asta-i!

SIR POLITICK

Sigur. Cît a fost în viață,
Primea în fiecare săptămînă,
Din Țările de Jos, ascunse-n verze,
Știri despre toate colțurile lumii.
De aici le trimitea la ambasade
În portocale, pepeni, în caise,
Lămîi și altele — adeseori
În stridii de Colchester și în scoici.

PEREGRINE

Mă uluiești!

SIR POLITICK

Sir, după cîte știu,
— Ce zic! Nu l-am văzut cu ochii mei? —
Într-o bodegă și-a primit tainul
De la un călător (un om de stat)
Într-un hartan de carne de pe-o tavă;
Și cît ai zice pește, după masă,
I-a dat răspunsul printr-o scobitoare.

PEREGRINE

Ciudat! Cum a putut să facă asta?

SIR POLITICK

Să vezi! Așa fel a tăiat hartanul
Și-așa l-a dres, încît lui Stone nebunul
I-a fost ușor să deslușească cifrul.

PEREGRINE

Știam că nu e-n stare să citească.

SIR POLITICK

Așa dădeau să se-nțeleagă-acei
În slujba cărora era, pricepi?
De unde! Omul era cărturar
Și-avea un cap. (...)

PEREGRINE

I-auzi!
Cum le mai știi pe toate, Sir!

SIR POLITICK

De unde!
Cunosc doar lucrurile-n general.
Îmi place să observ. Trăiesc retras
De aprigul șuvoi al vieții, totuși,
Mi-nsemn făgașul întîmplărilor (...)

B(en) J(onson)

ÎNTRU MEMORIA PREADRAGULUI MEU AUTOR MR. WILLIAM SHAKESPEARE ȘI A TOT CE NE-A LĂSAT EL NOUĂ[1]

(Fragmente)

Ca să te mîntui, Shakespeare, de pizmaș,
Eu cărții, faimei tale li-s chezaș.

[1] Din: *Shakespeare și opera lui*, texte critice, Editura pentru literatură universală, 1964. În românește de *Tudor Dorin*.

Zic, deci, că nu pot muzele, nici omul
Să-ți laude, cît nu s-ar cade, tomul.
E drept, și toți te prețuie. Dar vreau
Ca să te laud, alt făgaș să iau.
Căci ignoranța bate calea veche
Sunînd — ecou, și-atîta — în ureche,
Ori oarba prefăcătorie care
Mințind slăvește totul la-ntîmplare,
Sau poate fi maliția șireată,
Slăvind fățarnic cînd să surpe cată. (...)
Deci dar încep. O, duh al vremii tale,
Minunea scenei noastre, osanale!
Te-nalță *Shakespeare!* Nu te-oi pune lîngă
Chaucer sau *Spenser*, nu-l rog să se strîngă
Pe Beaumont, spre-ați face loc în rînd;
O statuă tu ești, fără mormînt;
De-a pururi viu cît cartea-ți va trăi,
Și noi, citind, vom ști a o slăvi.
Să li te-alătur lor aș pregeta:
Sînt pene mari, dar nu-s de seama ta.
De-aș măsura cu ani și nu cu veci,
Te-aș pune lîngă ei, zicînd că-ntreci
Pe Kyd (din cei ce nu ți-s mai prejos),
Pe Lyly și-al lui Marlowe stih vînjos. (...)

Britania mea, tu ai — deci, te fălește —
Pe-acel ce Europa-l proslăvește.
El nu-i al unui veac, ci al veciei!
Era pruncuță muza poeziei
Cînd, ca Apollo, el să ne-ncălzească
Veni, sau, ca Mercur, să ne vrăjească!
De el e mîndră firea, și-mbrăcată
De el în strai de stihuri, se desfată! (...)

Dar stai! te văd deasupra noastră-n spații:
Stea naltă lîngă nalte constelații!

Luceafăr printre barzi, dă sfat, sau ceartă
A scenei noastre asfințită artă:
De cînd te-ai dus, ea negru plîns bocește,
Și tomul tău e singura-i nădejde.

Versuri publicate ca introducere la prima ediție in-folio 1623.

FRANCIS BACON

(1561–1626)

Studiază filozofia la Cambridge, apoi, în scopuri practice, științele juridice. Avocat, iar mai tîrziu membru în Camera Comunelor, el are mijloace restrînse de existență; trece prin închisoarea datornicilor și face multe și umilitoare încercări de a obține o activitate bine plătită, ca să poată avea un trai înlesnit și răgaz pentru gîndire. Se bucură de ocrotirea contelui de Essex, favorit al reginei, dar după răzvrătirea din 1601 a acestuia din urmă nu refuză sarcina de a susține în public temeiurile executării lui. Actul de acuzație alcătuit de Bacon amintește, ca premeditată, și reprezentația, în ajunul răscoalei, a lui **Richard al II-lea:** arătînd doborîrea unui monarh, piesa îi putea atrage lui Essex susținători. După venirea la tron a lui Iacob I, Bacon primește funcții și titluri din ce în ce mai înalte: devine lord cancelar, este numit baron de Verulam, viconte de St. Alban. Îl sprijină pe rege, care încearcă să se întărească slăbind parlamentul. Acuzat, judecat și condamnat pentru luare de mită (1621), scos definitiv din funcții oficiale, Bacon își închină restul vieții operelor sale. În urma lui rămîn lucrările unui jurist, istoric, om politic, moralist și filozof. Opera sa fundamentală de gînditor era plănuită cu ambiții și dimensiuni uriașe: **Marea instaurare a științelor (Instauratio magna)** urma să cuprindă șapte părți și să arate posibilitatea de a stăpîni lumea, a omului care știe să-și lărgească domeniul cunoscut. Părțile încheiate sînt: **Despre însemnătatea și progresul științelor (Of Proficience and Advancement of Learning**, apărută în 1605) — întîia lucrare filozofică importantă scrisă în limba engleză. Era concepută ca primă parte din **Marea Instaurare.** Revizuind-o, autorul a tradus-o și în latină (**De dignitate et augmentis scientiarum** — 1623). A doua parte din **Instauratio Magna** urma să fie **Noul Organon (Novum Organum**, scrisă între 1608—1620, publicată în 1620); elaborată în limba latină, ea pune problema metodelor de studiu și încearcă să găsească un nou instrument de gîndire, opus celui aristotelic practicat de contemporani. Romanul utopic neterminat, **Noua Atlantidă (New Atlantis)**, ale cărui versiuni — engleză (1621) și latină (1625) — lăsate de autor, au fost publicate postum (1627, 1628), închipuie o societate unde oamenii sînt preocupați de îmbogățirea cunoașterii științifice. Opera filozofică a lui Bacon, bazată pe observații și experiment, este antiscolastică.

Dorința de cunoaștere a lumii se îndreaptă și către mecanismul psihicului omenesc; de aici izvorăsc lucrările lui de moralist. Cea mai însemnată, Eseuri ori Sfaturi în probleme civile și morale **(The Essayes or Counsels Civill and Morall)** a fost publicată în 1597; această primă ediție, tipărită împreună cu alte două lucrări, cuprindea 10 eseuri. În 1612 se publică o ediție lărgită (38 de eseuri), iar în 1625 o alta îmbogățită (58 de eseuri). Cu interesul moralistului, el publica tot în 1625 circa 300 de **Aforisme vechi și noi (Apofhtegms New and Old).** În ciorna unei dedicații (abandonate apoi) a **Eseurilor** către Henry, prinț de Wales, autorul lor indica sursele: „Cuvîntul /eseu/ este nou, dar aceea ce el arată este vechi. Căci **Epistolele** adresate de Seneca lui Lucilius, dacă le observăm cu băgare de seamă, nu sînt altceva decît **Eseuri** — adică niște meditații împrăștiate"... Bacon dă a înțelege că nu îl consideră pe Montaigne creatorul genului. Eseurile lui Bacon, ale căror dimensiuni variază — cele mai multe au 2—3 pagini și unele ajung pînă la 15 — cuprind observații închegate în jurul unor probleme diferite: adevăr, moarte, răzbunare, adversitate, căsătorie, celibat, invidie, dragoste, îndrăzneală etc. etc. Cele mai multe s-ar încadra în teme de morală și politică. În centrul preocupării lor se află omul, ființă socială, aflat într-o situație specifică sau alta și supus, ca și elementele naturii, observației și experimen-

și faptele bune sînt țelul ostenelilor noastre; iar conștiința de a fi făcut bine ne răsplătește prin odihnă și liniște. Acela care, ca și Dumnezeu, poate să-și contemple lucrarea, poate și să se odihnească. „*Et conversus Deus, ut aspiceret opera quae fecerunt manus suae, vidit quod omnia essent bona nimis*“[1] — după care urmează Sabatul.

În îndeplinirea slujbei pe care o ai, urmează cele mai bune pilde, pentru că o pildă face cît un tom de învățături. După o vreme, urmează-ți propria pildă și cercetează temeinic cele trecute ca să vezi dacă nu cumva ai procedat mai bine la început. Iarăși, nu da la o parte nici exemplul celor care s-au purtat prost într-o aceeași slujbă; și aceasta nu pentru a te ridica în ochii tăi criticîndu-le amintirea, ci pentru a desprinde ceea ce trebuie să ocolești.

Așadar, propășește fără să preamărești sau să ponegrești vremile și oamenii de altădată; preluînd ceea ce au făcut bun înaintașii, deprinde-te să creezi tu însuți.

Urmărește lucrurile pînă la izvorul lor și vezi în ce anume și cum au degenerat; totuși, cere povață atît de la vremile mai noi cît și de la cele mai vechi — pentru a deprinde de la cele mai vechi tot ce este mai bun și de la cele mai noi tot ce este mai potrivit.

Caută să te porți cît mai consecvent, ca oamenii să știe dinainte la ce se pot aștepta; să nu fi, însă, prea rigid și tăios; iar atunci cînd te abați de la făgașul obișnuit, lămurește-i în chipul cel mai deslușit de ce anume faci asta.

Apără-ți drepturile fără să recurgi mereu la legi, preferînd să te bucuri de ele în tăcere și *de facto* decît să le trîmbițezi în chip provocator. De asemenea, respectă drepturile subalternilor și consideră că este o cinste mai mare să dirijezi decît să te amesteci în toate.

Încurajează ajutorul și sfatul tuturor celor care pot fi de folos slujbei tale și nu-i îndepărta pe cei ce-ți

[1] „Și s-a înturnat Domnul ca să vadă lucrarea mîinilor sale și a văzut că este bună“ (citat incorect din *Cartea Facerii, I. 31*).

dau informații ca mijlocitori, ci, dimpotrivă, întîmpină-i cu bunăvoință.

Demnitarii au de înfruntat îndeosebi patru vicii: amînările, corupția, brutalitatea și slăbiciunea. Pentru a evita întîrzierile, fii accesibil, respectă termenele hotărîte, nu amîna treburile de fiecare zi și nu te apuca de mai multe treburi de odată decît la mare nevoie. Cît privește corupția, nu te mulțumi să legi mîinile tale și ale slujitorilor în așa fel încît să nu poată lua nimic, ci și pe cele ale petiționarilor, ca să nu ofere nimic. În primul caz trebuie să fii cinstit; în al doilea, să vorbești răspicat și să arăți că îți este scîrbă de mită. Ocolește nu numai greșala, ci și bănuiala; omul care își schimbă părerile fără temeiuri vădite poate fi bănuit de corupere. Drept aceea, ori de cîte ori îți schimbi părerile sau modul de a acționa, vorbește fățiș și lămurește temeiurile care te-au făcut să procedezi altfel; nu care cumva să lucrezi în taină. Un servitor sau un favorit care la suprafață nu este vrednic de nici un fel de încredere este îndeobște socotit o unealtă a corupției ascunse. Cît privește brutalitatea, ea este un neîntemeiat izvor de nemulțumire; asprimea dă naștere fricii, dar brutalitatea dă naștere urii. Pînă și mustrările superiorilor ar trebui să fie grave, însă nicidecum jignitoare. Cît privește slăbiciunea, ea este mai rea decît corupția; pentru că oamenii mituiesc din cînd în cînd, pe cîtă vreme cel care cedează stăruințelor sau preferințelor nejustificate nu este nici cum lăsat în pace. După cum spune Solomon: „Nu este bine să te uiți la fața omului, căci pentru o bucată de pîine cineva poate să greșească.“[1]

Mult adevăr se cuprinde în vechiul adagiu: „Locul îl arată pe om“[2]. Unii sînt înfățișați frumos, alții urît. „*Omnium consensu capax imperii, nisi imperasset*[3]“ spune Tacitus despre Galba; dar tot el spune despre Vespasian: „Solus imperantium, Vespasianus muta-

[1] *Pildele lui Solomon*, 28, 21 (n.t.).

[2] Nu se știe originea exactă a acestui citat; a fost pus pe seama lui Solon, Pittacus, Bias, Epaminonda etc. (n.t.).

[3] „Dacă nu ar fi fost niciodată împărat, toți ar fi spus că este vrednic să stăpînească un imperiu“ (n.t.).

tus in melius"[1]; deşi prima propoziţie priveşte talentele iar a doua moravurile şi sentimentele. Acela pe care onorurile îl schimbă în bine este, hotărît, un suflet demn şi generos. Pentru că onoarea este sau s-ar cuveni să fie locaşul virtuţii; şi după cum în natură toate se mişcă iute pentru atingerea ţelului şi mult mai încet după aceea, tot astfel şi meritul este impetuos cînd e stăpînit de rîvnă şi se domoleşte cînd puterea a fost dobîndită. Oamenii ajung întotdeauna la putere pe scări şerpuitoare; dacă sînt partide, este bine ca la urcare să cauţi sprijin, iar odată ajuns sus, să fii neutru. Fii drept şi afectuos cu amintirea înaintaşilor tăi; altminteri datoria aceasta va fi plătită după ce vei fi plecat tu. Dacă ai colegi, respectă-i; şi este mai bine să le ceri sfatul atunci cînd nu se aşteaptă decît să nu ţii seama de ei atunci cînd au temeiuri să se ştie consultaţi. În conversaţiile personale cu petiţionarii să nu te arăţi prea pătruns de însemnătatea rangului pe care-l ai; mai bine să se spună: *„Cînd este la postul său, e un alt om"*.

XXVI

Despre înţelepciunea înşelătoare

S-a spus că francezii sînt mai înţelepţi decît par, iar spaniolii par mai înţelepţi decît sînt. Oricum ar sta lucrurile cînd e vorba de popoare, este neîndoios că aşa se întîmplă între om şi om. Pentru că, aşa cum spune Apostolul despre evlavie: „Avînd înfăţişarea evlaviei, dar tăgăduindu-i virtutea", tot astfel sînt oameni care, în ceea ce priveşte înţelepciunea şi priceperea, caută să fie cît mai solemni nefăcînd nimic sau făcînd foarte puţin: *Magno conatu Nugas*[2].

[1] „Dintre toţi împăraţii, numai Vespasian s-a schimbat în bine" (*Tacitus*, *Istorii*, I, 50) (n.t.).
[2] „Un mare efort pentru nimicuri" (n.t.).

E un lucru ridicol şi vrednic de a fi satirizat de oamenii cu judecată de a vedea la ce tertipuri se dedau aceşti pedanţi şi ce fel de ocheane folosesc pentru a face suprafeţele să pară corpuri cu adîncime şi volum. Unii dintre ei sînt atît de închişi şi ascunşi încît nu vor să-şi arate marfa decît în semiîntuneric, părînd veşnic că mai tăinuiesc ceva; şi ştiind în sinea lor că vorbesc despre lucruri pe care nu le cunosc cum trebuie, ar dori, totuşi, să pară faţă de alţii că ştiu toate cele despre care nu se pricep să vorbească. Unii cheamă într-ajutor mimica şi gesturile şi sînt înţelepţi prin simulacru; cum spune Cicero despre Piso, că atunci cînd acesta îi răspundea, îşi ridica una din sprîncene pînă la frunte şi o încovoia pe cealaltă pînă la bărbie: *Respondes, altero ad Frontem sublato, altero as Mentum depresso Supercilio*; — *Crudelitatem tibi non placere.*[1] Alţii cred că sînt înţelepţi dacă folosesc vorbe frumoase şi un ton hotărît — şi merg aşa înainte socotind dobîndit ceea ce nu pot dovedi. Alţii, atunci cînd un lucru este în afara atingerii lor, se prefac că-l dispreţuiesc şi-l zeflemisesc pentru că este, chipurile, nelalocul lui sau complicat şi caută ca neştiinţa lor să pară judecată. Alţii stăruie veşnic asupra deosebirilor şi de obicei, amuzîndu-i pe oameni prin cîte o subtilitate, destramă rosturile problemei; despre unii ca aceştia, A. Gellius spunea: *Hominem delirum, qui Verborum Minutiis Rerum frangit Pondera.*[2] Sau, iarăşi, Prodicus pe care Platon îl aminteşte în al său *Protagoras* pentru a-şi bate joc făcîndu-l să ţină o cuvîntare plină de la un cap la celălalt de asemenea subtilităţi. În discuţii, oamenii de felul acesta găsesc că e comod să se situeze de partea negativă şi-şi fac un punct de glorie din a ridica obiecţii şi a prezice greutăţi; pentru că, o dată respinse, ideilor li se pune capăt; dar dacă sînt încuviinţate, totul trebuie luat de la început, iar această înşelătoare înţelepciune este otrava treburilor. În scurt, nu se află negustor ruinat, nici calic ruşinos care să aibă la îndemînă

[1] „Cruzimea nu-ţi place" (n.t.).
[2] „Nebunul care, prin prostiile pe care le spune, a destrămat substanţa lucrurilor" (n.t.).

atîtea tertipuri pentru a-și susține bunul nume al averii lor ca aceste capete goale pentru a-și susține bunul nume al priceperii lor. Oamenii părelnic înțelepți pot face multe pentru a-și cîștiga faima; dar feriți-vă să-i alegeți într-un post oarecare; este mai bine să-ți încredințezi treburile unui om întrucîtva netot, decît unui chițibușar.